

**XI JORNADES D'ESTUDIS LOCALS
DE
SANTA MARIA DEL CAMÍ**

© Els autors

© d'aquesta edició: Ajuntament de Santa Maria del Camí

Edició i coordinació: Maria del Camí Dols Martorell

Disseny i maquetació: Serveis Gràfics Estarellas SL

Impressió: Ulzama Digital

Dipòsit Legal: PM 00249-2025

ISBN: 978-84-09-71412-4

Amb la col·laboració de:



**Govern de les
Illes Balears**

Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports



**institut d'estudis
baleàrics**

XI
JORNADES D'ESTUDIS LOCALS
DE
SANTA MARIA DEL CAMÍ



Ajuntament de
Santa Maria del Camí

ÍNDEX

Presentació	7
-------------	---

Pròleg	9
--------	---

PONÈNCIES

Pere J. Brunet Estarellas, doctor de Geografia per la Universitat de les Illes Balears: <i>El valor dels estudis d'escala local i dels llocs. Territoris, espais i llocs</i>	11
--	----

Pau Tomàs Ramis, Diplomat en Educació Infantil per la Universitat de les Illes Balears i Grau en Antropologia Social i Cultural: <i>Reunió clandestina a Marratxinet?</i> <i>La detenció de quatre santamariers i un marratxiner el juliol de 1936</i>	23
--	----

Bartomeu Sastre Canals, doctor en Geografia per la UIB: <i>Aproximació a la geomorfologia del Quaternari del terme de Santa Maria del Camí. Formes i processos</i>	63
--	----

Joan Círia Maimó, Llicenciat en Piano pel CSIB: <i>Catàleg de l'obra del compositor Andreu Torrens Busquets (Santa Maria, 1845-Ciutat de Mallorca, 1927)</i>	81
--	----

COMUNICACIONS

Maria Magdalena Mesquida Mas, Diplomada en Magisteri: <i>Contracte d'arrendament de la possessió de Son Seguí (1904-1908 i següents)</i>	91
---	----

Gabriel Ordinas, Llicenciat en Geografia, i Tomàs Vibot, Llicenciat en Filologia Catalana: <i>Els arrendaments agrícoles de les possessions santamarieres als segles XVII al XIX</i>	113
Bernat Calafat, Llicenciat en Psicologia per la UB: <i>Cançons, tonades i costums de la vermada santamariera</i>	131
Antoni Aulí Ginard, Diplomant en Magisteri d'Educació Primària, i Joan Pons Julià, Mestre d'Educació Primària: <i>L'educació durant els primers anys del franquisme. Mestres de les escoles públiques de Santa Maria (1940-1950)</i>	173
Maria del Camí Dols Martorell, Doctora en Història per la UIB: <i>Les botigues de racionament de Santa Maria (1942)</i>	193
Bernat Morey Colomar, doctor en Geografia per la UIB: <i>Els puigs de Son Seguí i de Santa Eugènia (Mallorca. Arxipèlag Balear. Mediterrani occidental) des d'un enfocament multidisciplinar. La importància del mètode</i>	217
Bartomeu Sastre Canals, doctor en Geografia per la UIB i Joan Estrany, doctor en Geografia per la UIB: <i>La inundació de 1852 a Santa Maria del Camí. Anàlisi de la documentació històrica. Aproximació cartogràfica de l'àrea afectada</i>	241
Bernat Morey Colomar, Doctor en Geografia per la UIB: <i>La gent de poc perites de Santa Maria del Camí</i>	253
Josep Maria Estarellas Torrens, president del Club Bàsquet Santa Maria: <i>1978-2023: 45 anys del Club Bàsquet Santa Maria</i>	271
Rosella Calafat Canyelles, estudiant d'Estudis Literaris a la Universitat de Barcelona: <i>Tècnica, tradició i autenticitat: Les teles de llengües de Can Bujosa</i>	321

PRESENTACIÓ

Un any més, des de l'Ajuntament de Santa Maria del Camí, tenim la satisfacció de presentar-vos les actes de les XI Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí, que tingueren lloc el mes d'abril de 2024.

El fet que tingueu aquesta publicació a les mans és un senyal que sou una persona amb interès envers algun o alguns dels variats aspectes que es tracten a les Jornades, cosa que us vull agrair, perquè estic convençuda que qui coneix Santa Maria, també l'estima.

Per tant, i com no pot ser d'altra manera, com a regidora de Cultura, vull dedicar les paraules de major i més sincer agraïment a totes les persones que ens heu compartit i transmès els vostres coneixements en el marc d'aquestes Jornades d'Estudis Locals, gràcies per oferir-nos l'oportunitat de conèixer i, per tant, d'estimar una mica més el nostre estimat poble.

Per un municipi com el nostre, gaudir de tots els estudis que ens heu presentat i que queden reflectits en aquest volum, és un gran privilegi cultural i patrimonial, una aportació importantíssima que posa a l'abast de les generacions presents i futures els aspectes que conformen el nostre tarannà.

Us vull convidar a fer una lectura atenta d'aquest recull de treballs que és una finestra oberta des d'on descobrireu històries, llocs, vides i dades que, de ben segur, trobareu interessants i que us ajudaran a entendre i conèixer una mica més la nostra localitat.

Que per molts anys tinguem les Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí.

Malena Crespí Simon
Regidora de Cultura
Ajuntament de Santa Maria del Camí

PRÒLEG

Les Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí han estat i són una eina de coneixement, de la qual, convé, fer-ne una valoració del tot positiva. No sols pel que representen sinó, també, per l'esforç, el rigor i els resultats obtinguts dels qui hi han participat i hi participen, a posar negre damunt blanc aquestes reminiscències de la història santamariera perquè ja, mai més, puguin caure en l'oblit.

Com afirmava el romà Ciceró: *La història és una gran font de coneixements de la qual tots podem aprendre i que, per tant, la història és testimoni del temps, llum de la veritat, vida de la memòria, mestra de vida i testimoni de l'antiguitat*. Sota aquesta màxima, com a coordinadora de les XI Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria, és imprescindible seguir potenciant la celebració i publicació de les jornades al llarg dels anys. Per aquest simple fet, del tot fonamental, tot queda escrit, arxivat, tot es pot recordar.

A les Jornades d'Estudis Locals es tracta d'esport, de cultura, de modes, de música, de geografia i de tants temes que no fan més que demostrar que la realitat d'un poble és heterogènia. L'ADN santamarier està compost per molts de testimonis i esdeveniments que han marcat el que som avui, com a col·lectiu social.

Hi ha moltes coses per aprendre i descobrir en el llegat santamarier.

Des d'aquestes pàgines m'agradaria encoratjar, per una banda, els responsables polítics actuals i futurs perquè continuïn donant força a aquest esdeveniment i, per altra, a tots els investigadors perquè aportin nous coneixements sobre el nostre poble.

Les Jornades d'Estudis Locals han de ser un espai d'encontre entre la nostra cultura i la nostra societat.

Gràcies, finalment, a tots els ponents i comunicants per les seves investigacions; gràcies a la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Santa Maria, en especial, a la regidora, Malena Crespí Simon, de la qual se n'ha de destacar la sensibilitat que té envers la cultura, la història i el patrimoni de Santa Maria del Camí, i gràcies al seu suport, motiu pel qual podem tenir a les nostres mans les actes de les XI Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí.

Endavant i puguem seguir fent feina des del rigor, que fa i farà possible conèixer molt millor el nostre estimat poble.

Maria del Camí Dols Martorell
Coordinadora de les Jornades d'Estudis
Locals de Santa Maria

EL VALOR DE L'ESCALA LOCAL: A PROPÒSIT DE LES JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Pere J. Brunet Estarellas

Doctor en Geografia

Universitat de les Illes Balears

RESUM

Des d'una perspectiva geogràfica, els objectius i metodologia de treball dels estudis locals han sofert canvis importants, en clar paral·lelisme amb el que ha passat en general amb les ciències socials i amb les disciplines auxiliars en particular. En el cas de l'anàlisi geogràfica, aquesta evolució es detecta tant en l'elecció de les diferents unitats territorials i fenòmens associats com des del punt de vista metodològic i tècnic. Així, a meitat del segle passat, es va passar de prioritzar els estudis descriptius que intentaven diferenciar les unitats geogràfiques a partir de característiques pròpies, diferencials i "irrepetibles", a tenir especialment rellevància els estudis de caràcter sistemàtic, de tall quantitatiu.

A partir dels anys 60, es produí una important renovació de la disciplina, evidenciada de manera especial en la priorització de qüestions com el gènere, el medi ambient, la pobresa, la mobilitat, la percepció de l'espai, el comportament geogràfic, etc. Aquesta nova orientació ha suposat un canvi d'escala ja que en la majoria de casos es relacionen amb àrees geogràfiques que, per les seves dimensions han permès una major immersió, una major aproximació a la realitat. Districtes estadístics, barris o municipis han estat algunes de les principals unitats de investigació vinculades als nous paradigmes i el concepte de lloc s'ha consolidat com un concepte especialment relacionat amb la realitat local, ple de significats i matisos, utilitzat per desvetllar el grau d'interacció i relació afectiva dels ciutadans amb l'entorn físic i social.

Paraules clau: *Escala local, desenvolupament local sostenible, rendes de proximitat, distància social, lloc, AODL, democràcia participativa: legitimitat.*

RESUMEN

Desde una perspectiva geográfica, los objetivos y metodología de trabajo de los estudios locales han sufrido cambios importantes, en claro paralelismo con lo que ha pasado en general con las ciencias sociales y con las disciplinas auxiliares en particular. En el caso del análisis geográfico, esta evolución se detecta tanto en la elección de las diferentes unidades territoriales y fenómenos asociados como desde el punto de vista metodológico y técnico. Así, a mitad del siglo pasado, se pasó de priorizar los estudios descriptivos que intentaban diferenciar las unidades geográficas a partir de características propias, diferenciales e “irrepetibles”, a tener especialmente relevancia los estudios de carácter sistemático, de corte cuantitativo.

A partir de los años 60, se produjo una importante renovación de la disciplina, evidenciada de manera especial en la priorización de cuestiones como el género, el medio ambiente, la pobreza, la movilidad, la percepción del espacio y el comportamiento geográfico, etc. Esta nueva orientación ha supuesto un cambio de escala ya que en la mayoría de los casos se relacionan con áreas geográficas que, por sus dimensiones han permitido una mayor inmersión, una mayor aproximación a la realidad. Distritos estadísticos, barrios o municipios han sido algunas de las principales unidades de investigación vinculadas a los nuevos paradigmas y el concepto de lugar se ha consolidado como un concepto especialmente relacionado con la realidad local, lleno de significados y matices, utilizado para desvelar el grado de interacción y relación afectiva de los ciudadanos con el entorno físico y social.

Palabras clave: Escala local, desarrollo local sostenible, rentas de proximidad, distancia social, lugar, AODL, democracia participativa: legitimidad.

ABSTRACT

From a geographical perspective, the objectives and working methodology of local studies have undergone important changes, in clear parallel with what has happened in general with the social sciences and with the auxiliary disciplines in particular. In the case of geographical analysis, this

evolution is detected both in the choice of the different territorial units and associated phenomena and from the methodological and technical point of view. Thus, throughout the last century, there was a shift from prioritizing descriptive studies that attempted to differentiate geographical units based on their own, differential and “unrepeatable” characteristics, to having special relevance for systematic, quantitative studies.

From the 1960s, there was an important renewal of the discipline, especially evident in the prioritization of issues such as gender, the environment, poverty, mobility, the perception of space and geographical behavior, etc. This new orientation has meant a change in scale since in most cases they are related to geographical areas that, due to their dimensions, have allowed a greater immersion, a greater approximation to reality. Statistical districts, neighborhoods or municipalities have been some of the main research units linked to the new paradigms and the concept of place has been consolidated as a concept especially related to local reality, full of meanings and nuances, used to reveal the degree of interaction and affective relationship of citizens with the physical and social environment.

Keywords: Local scale, sustainable local development, proximity income, social distance, site, AODL, participatory democracy: legitimacy.

1. LA CULTURA LOCAL

La convocatòria de jornades d'estudis locals és una gran oportunitat per aportar nous coneixements a l'àmbit territorial de referència, generalment el municipi. Tot i que predomina el tractament dels temes i la metodologia d'anàlisi es fan des del punt de vista històric, en ocasions per exigència dels objectius marcats en les convocatòries, l'abast d'altres perspectives donen un valor afegit a aquest tipus d'iniciativa. Apareixen així no solament aportacions originals i expressions pròpies de la cultura tradicional sinó aquelles altres estimulades per noves situacions, noves orientacions temàtiques i l'aparició/adopció de nous paradigmes. Aquesta evolució és la que s'ha produït des

dels anys 60 del segle passat al camp de la Geografia, amb el suport d'altres especialitats, i que ha desembocat en l'adopció del concepte inicial de *Nueva Cultura del Territorio* o, simplement, de *Cultura del Territorio*. M. Zúñiga i J. Olcina (2019: 37) ho expliquen així: *Generalmente asociamos cultura a expresión artística, literaria o musical. Desde la Geografía creemos que cultura se vincula también a un modo de actuar basado en los principios y valores de la sociedad, a una actitud en las relaciones del ser humano con su medio y a una manera ética de afrontar las cuestiones que plantea nuestra vida en la superficie terrestre.*

Per a justificar i difondre aquests valors, un grup d'acadèmics de la Geografia van promoure la publicació el 2016 del Manifiesto por una *Nueva Cultura del Territorio*¹. Aquest va ser, i ha continuat essent en les posteriors actualitzacions, un document de referència per a la pràctica d'una cultura ètica, responsable, sensata i sostenible relacionada amb els processos territorials. Es tracta d'una proposta de defensa i bona gestió del territori que no té solament l'interès de relacionar-se amb el quefer dels geògrafs més compromesos sinó per convertir-se en una aposta decidida i valenta per la participació ciutadana i el debat obert. La necessitat d'aquesta pràctica democràtica (democràcia participativa) concorda amb els principis, criteris i prioritats dels signants del document i està clarament explicitat en alguns paràgrafs del text com aquests:

- *La gestión prudente del territorio debe convertirse en el elemento central de un nuevo debate ciudadano. Un debate democrático en el que participen todos los actores concernidos, especialmente aquellos que menos capacidad tienen para hacer oír su voz.*
- *El buen gobierno del territorio, de la ciudad y del campo..... es responsabilidad de todos. Por ello debe convertirse en un tema político de primer orden, entendiendo por político no únicamente la práctica institucional o partidaria, sino también el compromiso del conjunto de los ciudadanos.*
- *Cada ciudadano tiene derecho a vivir en un ámbito digno, sano y bello, pero también tiene el deber de cuidarlo y de exigir que velen por él quienes tienen la representación de la sociedad. En este sentido hay que saludar con optimismo el incremento de las asociaciones y*

¹ <https://www.geografos.org/manifiesto-por-una-nueva-cultura-del-territorio/>

entidades que en toda España pugnan por preservar determinados espacios amenazados por procesos de urbanización inadecuados. Pero debemos ser capaces de dar a estos movimientos no sólo un carácter defensivo y local, sino también propositivo y general. Urge pues poner las bases de una nueva cultura del territorio. Una nueva cultura territorial que impregne la legislación estatal y autonómica, que oriente la práctica de todas los ayuntamientos y el conjunto de las administraciones, que provea el marco adecuado para el buen funcionamiento del mercado, que corrija en beneficio de la colectividad los excesos privados y que haga prevalecer los valores de la sostenibilidad ambiental, la eficiencia funcional y la equidad social.

2. L'ESCALA LOCAL

El fet que al llarg de les 5 pàgines del manifest al qual hem fet referència abans només apareixin els termes territori, camp o ciutat com a unitats d'observació geogràfica respon al caràcter generalista del discurs i que, quan es fa referència a les administracions públiques, només se citin els ajuntaments. Malgrat la limitació dels exemples proposats, és bo que se citin els ajuntaments perquè son les entitats polítiques de caràcter administratiu que aquí més ens interessin, tant per l'escala (local) com per la proximitat dels seus elements, especialment dels ciutadans.

Arribats a aquests punt, ens podríem demanar si el terme local i lloc tenen un significat universal o si la seva percepció és confusa a l'hora d'utilitzar-los.

Poc ens ajuden els diccionaris a l'hora de resoldre el problema plantejat, algunes definicions i exemples presentats relacionen el terme de local amb els municipis²:

- *lloc*

² Resultat de la consulta d'Optimot, un servei de la Secretaria de Política Lingüística en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans i el Centre de Terminologia TERMCAT.

1. Porció determinada de l'espai. Se'l troba en tot lloc. Un lloc alt, baix. Un lloc descobert. Un lloc fortificat. Aquest moble ocupa molt de lloc.

2. geografia Paratge.

• *local*

1.adjectiu

1. Relatiu o pertanyent a un lloc determinat, particular a un lloc. Història local. Col·lectivitats locals. Patriotisme local. Un afer d'interès local.

2. especialment Relatiu o pertanyent a un municipi, una població. Les autoritats locals.

3.

4. memòria local Memòria de llocs.

Davant la manca de concreció dels diccionaris convencionals, que només tenen l'objectiu de recollir les paraules comunes de la llengua, una alternativa és recórrer a la definició que es fa del terme local des del punt de vista polític-administratiu a la Ley 7/1985, de Bases de Règimen Local (LBRL)³. A l'apartat 1 de l'article 3 s'identifiquen com a entitats locals territorials:

- *El municipi,*
- *La província i*
- *La Isla en los archipiélagos balear y canario,* en referència als consells insulars i als cabildos respectivament.

A l'apartat 2 del mateix article de la LBRL, s'amplia el nombre de casos i es confirma que gaudeixen de la condició d'entitat local:

- *Las Comarcas u otras entidades que agrupen varios Municipios, instituidas por las Comunidades Autónomas de conformidad con esta Ley y los correspondientes Estatutos de Autonomía.*
- *Las Áreas Metropolitanas.*
- *Las Mancomunidades de Municipios.*

³ <https://www.boe.es/eli/es/l/1985/04/02/7/co>

Queda per incorporar a la llista d'entitats locals descrites una nova figura, el de la Entitat Local Menor (ELM), una forma d'organització territorial que ja incorporava, al títol primer, el *Reglamento sobre Población y Términos Municipales*, de 1924 ⁴, i que s'ha mantingut a posteriors versions de la normativa de regim local. Es tracta d'una entitat que es caracteritza per incloure's dins d'un municipi, amb un nucli separat d'edificacions, amb un nombre determinat de veïns, i de disposar de béns propis i interessos col·lectius diferenciats dels generals del municipi. La constitució i funcionament de les ELM es regeixen per les diverses lleis reguladores de les comunitats autònomes. La urbanització de Palmanyola, que ocupa les terres de l'antiga possessió de la Font Seca, al terme municipal de Bunyola) és la única ELM existent a les Illes Balears, constituïda l'any 1985.

3. EL VALOR DE LA PROXIMITAT

Des del punt de vista de la normativa vigent, la informació aportada a l'apartat anterior permet comprovar les importants diferències entre les tipologies d'entitat local territorial existents. A la pràctica, aquestes diferències s'amplien a causa de la dissimetria existent dins d'una mateixa categoria, per exemple entre els 53 municipis de Mallorca, quant a la superfície, població, desenvolupament urbanístic i altres característiques.

Per ser la unitat bàsica territorial de menor dimensions, el municipi semblaria l'entitat que facilitaria un millor coneixement de la seva organització i de les relacions de proximitat ⁵. Es podria preveure l'existència una certa correlació entre la dimensió de l'entitat local i l'abast de les relacions socials de proximitat, especialment entre els ciutadans que hi viuen i els membres dels governs locals que els representen. També es podria pensar que aquests vincles serien especialment importants en el cas dels municipis i entitats locals menors. Tanmateix, l'experiència demostra que aquesta equació no existeix ja

⁴ <https://www.boe.es/gazeta/dias/1924/07/03/pdfs/GMD-1924-185.pdf>

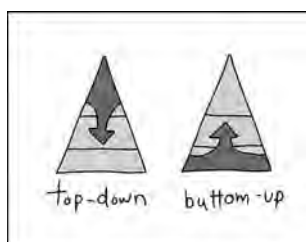
⁵ Malgrat el concepte de proximitat s'associa normalment a la distància física entre dos o més punts d'un territori, en ciències socials s'utilitza de manera habitual per estudiar la percepció psicològica entre persones i grups. La proximitat emocional s'entendria com a la capacitat de connectar-se amb els altres, de compartir experiències i crear lligams afectius i empatitzar amb ells.

que l'aconseguiment de proximitat des del punt de vista social respon a altres paràmetres:

- es tracta d'un profit que no s'obté de forma automàtica sinó que depèn d'una gestió política eficient i d'una organització comunitària proactiva.
- la proximitat és un valor afegit que no s'aconsegueix amb la simple existència d'entitats locals territorials amb nuclis de població compacta i de baixa densitat sinó amb la promoció d'iniciatives participatives per part dels equips de govern local: pressupostos participatius, Agenda 21 Local (A21L)...
- és totalment imprescindible que els polítics es deixin acompanyar pels ciutadans en la presa de decisions i que aquests demostrin actituds proactives.
- és important que la participació de la societat civil i dels seus actors sigui àmplia, representativa i sostenible.

De cara a la seva adopció, estudi i divulgació és molt important:

- donar visibilitat a l'èxit o fracàs aconseguit en la implementació d'aquestes bones pràctiques.
- saber si respon a l'elecció d'unes estratègies de participació, d'innovació i d'organització d'actors i projectes promogudes de dalt a baix, descendent (*top-down*) o ascendent (*bottom-up*), de baix a dalt⁶.



De cara a la gestió municipal, és important dir que en ambdós casos es tracta de diferents paradigmes de desenvolupament local que, contràriament al que creuen certs polítics, no tenen res a veure amb el nombre d'entitats

⁶ https://es.wikipedia.org/wiki/Desarrollo_de_abajo_hacia_arriba

locals registrades sinó amb l'existència d'una massa crítica ⁷ activa o grup motor impulsor.



Des del punt de vista de la investigació, la convocatòria de jornades d'estudis locals es converteix en una immillorable oportunitat per estimular la realització de treballs d'investigació sobre aquestes qüestions, aprofundint en la qüestió del desenvolupament local sostenible, així com en la percepció i comportament que els diferents segments de la població fan del seu espai vital.

4. ELS LLOCS DES DE LA PERSPECTIVA PERCEPTUAL I HUMANÍSTICA

El lloc sempre ha estat un terme utilitzat de forma abstracta en la vida quotidiana i un concepte consolidat a les ciències socials com a unitat de referència geogràfica especialment relacionada amb la realitat local, ple de significat i matisos, utilitzat per desvetllar les experiències viscudes, el grau d'interacció social i la relació afectiva dels ciutadans amb l'entorn.

Des del punt de vista teòric, el concepte de lloc ha evolucionat tant en les connotacions com en les aplicacions per a descriure i comprendre la realitat. Una evolució que es deu tant al mètode utilitzat com les diferents perspectives de les disciplines que s'han interessat a abordar-lo, com ara la Geografia, la Sociologia, la Psicologia o la Pedagogia. Va ser a finals de la dècada dels anys

⁷ Massa crítica és en sociologia una quantitat mínima de persones necessàries perquè un fenomen concret tingui lloc i que, quan adquireix una dinàmica pròpia, li permet sostenir-se i créixer.

60 del segle passat quan l'interès per conèixer la simple descripció de l'espai percebut va mudar per una anàlisi més complexa de tall humanístic. A partir de llavors, la Geografia Humanística va reconèixer que l'element principal per interpretar i donar sentit als llocs és l'ésser humà, considerant els llocs com l'espai personal i social, íntim o compartit amb els altres éssers vius; en qualsevol cas, un espai de relacions en què els coneixements adquirits, experiències adquirides i significats orienten part de les decisions i del comportament. Dos paràgrafs d'un article de Silvia Lizette Ramos de Robles i Yolanda Feria Cuevas (2016:84 i 86) ens ajudaran a entendre-ho millor:

Las formas de interacción que establecemos con los lugares que habitamos son un reflejo del valor que les damos, de los vínculos que establecemos, de nuestro sentido de pertenencia y del nivel de conciencia que tenemos de ellos. Dichas experiencias pueden actuar como un filtro o bagaje que define las maneras en que cada quien interactúa con los lugares y usa las interpretaciones que les asigna. En consecuencia, varias personas pueden compartir un mismo lugar, pero el sentido que le den -sobre, en y a partir de él- será diferente.

La experiencia personal parte de las percepciones, con sus posibilidades y limitaciones, y trasciende hacia la experiencia (vivencia emocional), las disposiciones y el propósito de la actividad humana individual. Este plano personal nutre y, a la vez, depende de un conjunto de experiencias comunes y compartidas basadas en las relaciones sociales que se desarrollan en el lugar, mismas que son influenciadas por la historia, la cultura, la ubicación espacial, el paisaje y los factores económicos, por dar un ejemplo interpretadas por medio de conceptos, como afiliación, identidad, pertenencia, apego, vínculos y experiencias, todos ellos en, desde, dentro y hacia el lugar habitado.

Topofilia és el terme emprat per definir els llocs amb els que mantenim sentiments d'arrelament i empatia, els llaços afectius que sentim amb entorn. Encara ara no recollit en els diccionaris acadèmics, des de la seva aparició a finals dels anys 50 del segle passat, des de llavors la paraula topofilia ha tingut una àmplia difusió mediàtica, utilitzant-se per identificar els llocs i ambients concrets que aporten benestar. Yu-Fu Tuan ha estat un dels intel·lectuals qui més ha contribuït a la seva propagació i té el mèrit d'haver creat un nou

glossari de paraules que identifiquen manifestacions de relació:

- topolatria, sentiment reverencial o mític per un lloc.
- topofòbia, sentiment d'avversió o rebuig per un lloc.
- toponegligència o desinterès pel lloc.

Pareix inqüestionable que amb el temps s'ha produït un important canvi de valoració dels llocs i una creixent sensació de desafecció. Un sentiment negatiu que té molt a veure amb l'exercici del pensament crític⁸ que (al manco entre els qui ho practiquem) genera la globalització i el permanent debat sobre els seus efectes al camp del creixement econòmic, del desenvolupament local, de la sostenibilitat, de la mobilitat i accessibilitat, dels indicadors de pobresa, de la governança, de la pèrdua de recursos, etc. Per identificar tant les situacions d'estrès general com la pèrdua de consciència de valor de l'espai vital, des dels anys 70 del segle passat se sol utilitzar el terme no-lloc.



A una certa escala, la població manifesta la seva incomoditat per impactes més o manco propers, o per les notícies propagades als mitjans de comunicació relacionades amb situacions de saturació o col·lapse, d'apropiació privada del territori, de mala gestió dels recursos naturals i dels serveis públics, de la sensació de desordre o de pèrdua dels drets tradicionals. Des d'un punt de vista més significatiu els no-lloc són espais més concrets i propers de la vida quotidiana, exemples de devaluació i vulgarització progressiva de l'espai vital només pels qui, més allà de mirar-los, els saben veure i enyorar.

Sabem veure?

8 El pensament crític es podria definir com un raonament discursiu que aspira a analitzar la consistència de les opinions o afirmacions que la gent accepta com a veritables en el context de la vida quotidiana. Se centra en el foment la curiositat i del coneixement, en la valoració dels hàbits i habilitats personals enriquidors, en el contrast d'opinions i en la comunicació. De la importància d'ensenyar pensament crític a les aules: <https://www.infobae.com/educacion/2024/01/10/por-que-es-importante-ensenyar-el-pensamiento-critico-en-las-aulas/>.

5. BIBLIOGRAFIA

- BRUNET, P.J.: “L’Agenda 21 i el seu entorn: actors i bones pràctiques”, *Estudis OPL* 10 (2011), Consell de Mallorca, Palma.
- CAPEL H., “Percepcion del medio y comportamiento geográfico”, *Revista de Geografía*, 7 (1973), pp. 58-150.
- RAMOS DE ROBLES, S.L. i FERIA CUEVA, Y., *La noción de sentido de lugar: una aproximación por medio de textos narrativos y fotografías*, Innov. educ. (Méx. DF), v. 16, 71, México, 2016.
- TUAN, Y-F., *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. Prentice-Hall. Traduïda a l’espanyol en el 2008 com *Topofilia*, un estudio sobre percepciones, actitudes y valores medioambientales, Melusina, Santa Cruz de Tenerife, 1974.
- TUAN, Y-F., “Space and place: Humanistic perspective”, Gale i Olsson (eds.), *Philosophy in Geography*, Dordrecht, PB, Springer Netherlands Springer Science+Business Media, 1979, pp. 387-427.
- ZÚÑIGA, M. i OLCINA, J., “Cultura del territorio. Polígonos”, *Revista de Geografía*, 31 (2019), Universidades de León, Salamanca y Valladolid, p. 12-27.

REUNIÓ CLANDESTINA A MARRATXINET? LA DETENCIÓ DE QUATRE SANTAMARIERS I UN MARRATXINER EL JULIOL DE 1936

Pau Tomàs Ramis

Diplomat en Educació Infantil per la Universitat de les Illes Balears

Grau en Antropologia Social i Cultural

13binificat@gmail.com

RESUM

El 30 de juliol de 1936 la Guàrdia Civil de Santa Maria, acompanyada d'alguns efectius de la Falange local, havia detingut a Marratxí als santamariers Cristòfol Serra Ripoll, Jaume Cañellas Pizà, Josep Juan Ramis i Melcion Serra Juan i al marratxiner Joan Parets Sastre. Se'ls acusava de celebrar reunions clandestines, prohibides pel ban de guerra signat pel general Comandant Militar de Balears Manuel Goded dia 19 de juliol, i foren empresonats al vaixell-presó Jaume I i, posteriorment, a Can Mir a l'espera de la resolució del seu cas.

La justícia militar, imposada pel cop d'estat contra la Segona República, no pogué provar el delictes pel que se'ls havia detingut i empresonat i el mes d'octubre es va sobreseure la causa, declarant innocents als 5 detinguts. Tot i això, no foren posats en llibertat i quedaren reclosos com a presos governatius per la seva suposada ideologia esquerrana fet que els va suposar, a cada un d'ells, haver de passar més temps a presó o a camps de concentració.

Paraules clau: Repressió, reunió clandestina, detenció, presos governatius, Guerra Civil.

RESUMEN

El 30 de julio de 1936 la Guardia Civil de Santa Maria, en compañía de algunos efectivos de la Falange local, había detenido en Marratxí a los *santamariers* Cristòfor Serra Ripoll, Jaume Cañellas Pizà, Josep Juan Ramis y Melcion Serra Juan y al *marratxiner* Joan Parets Sastre. Se los acusaba de

celebrar reuniones clandestinas, prohibidas por el bando de guerra firmado por el general Comandante Militar de Baleares Manuel Goded el día 19 de julio, y fueron encarcelados al barco-prisión Jaime I y posteriormente a Can Mir a la espera de la resolución de su caso.

La justicia militar, impuesta por el golpe de estado contra la Segunda República, no pudo probar el delito por el que se los había detenido y encarcelado y el mes de octubre se sobreesó la causa, declarando inocentes a los 5 detenidos. Aun así, no fueron puestos en libertad y quedaron reclusos como presos gubernativos por su supuesta ideología izquierdista hecho que los supuso, a cada uno de ellos, tener que pasar más tiempo a prisión o a campos de concentración.

Palabras clave: Represión, reunión clandestina, detención, presos gubernativos, Guerra Civil.

ABSTRACT

On 30 July 1936 the Civil Guard of Santa Maria, accompanied by some members of the local Falange, had arrested in Marratxí the santamarieris Cristòfol Serra Ripoll, Jaume Cañellas Pizà, Josep Juan Ramis and Melcion Serra Juan and the marratxiner Joan Parets Sastre. They were accused of holding clandestine meetings, prohibited by the war ban signed by General Commander of the Balearic Islands Manuel Goded on July 19, and were imprisoned in the prison ship Jaume I and later in Can Mir pending the resolution of their case.

The military justice, imposed by the coup against the Second Republic, could not prove the crime for which they had been arrested and imprisoned and in October the cause was overcome, declaring the 5 detainees innocent. However, they were not released and were held as government prisoners because of their supposed leftist ideology, which meant that each of them had to spend more time in prison or in concentration camps.

Keywords: Repression, clandestine assembly, detention, government prisoners, Civil War.

1. LES ORGANITZACIONS D'ESQUERRES A SANTA MARIA

El treball de Mateu Morro i Marcé “Moviment obrer i partits d'esquerra a Santa Maria del Camí (1931-1936)”, els seus textos del llibre *Aferrats a la terra* i diversos estudis publicats a les diferents Jornades d'estudis locals celebrades a Santa Maria del Camí com, per exemple, els del mateix Mateu Morro, de Bartomeu Garí Salleras, Maria Neus Comas Frau, Mateu Ramis Canyelles, Andreu Canals Bosch, Joan Morro Serra o Pau Tomàs Ramis, entre d'altres, ens apropen als moments en què les organitzacions d'esquerrers, partits i sindicats, apareixeren a Santa Maria i com fou la seva evolució fins a la Guerra Civil en què totes les esperances posades en elles per tal de procurar una millora en les condicions de vida i treball d'obriers i proletariat se n'anaren a norris.

Serà bo, seguint els treballs mencionats, fer una mirada sobre la qüestió de la classe obrera santamariera i com s'organitzà des de principis de segle XX per tal de situar en context la causa 83/36 portada pels tribunals militars del règim imposat a Mallorca a partir del 19 de juliol de 1936 on s'acusà a 4 santamariers i a 1 marratxiner de fer reunions clandestines.

La Santa Maria de principis de segle es caracteritzava per un fort caciquisme que controlava la vida social i política d'una forma quasi hegemònica. La classe obrera i proletària era escassa i socialment tenia un pes ínfim.

Tot i algunes iniciatives a principis de segle XX, on de forma poc significativa es relacionen camperols i moviment socialista, no serà fins al 1919, amb Bartomeu Horrach i Canals com a promotor, quan es planteja la necessitat seriosa de constituir una associació obrera a la vila. Calia fer front al caciquisme i uns 40 santamariers de diferents oficis s'inscriviren a aquell nou nucli obrerista i al 1920 es constituí una societat de pagesos i oficis diversos i una societat d'obreres de l'art tèxtil, que dia 19 de març es reuní, a Santa Maria, amb el dirigent Ignasi Ferretjans.⁹ Igualment es parlava de la necessitat de crear una Casa del Poble, per tal de *entablar y desarrollar libremente la*

9 El Obrero Balear, “De Santa María”, 26 de març de 1920, p. 3.

contienda contra el capital y la explotación, base de toda desdicha social,¹⁰ tot i que la iniciativa no va prosperar i es cridà a fer boicot a patrons, com Miquel Juan Cabilda,¹¹ que no respectaven la jornada de vuit hores. Totes aquestes iniciatives es veieren seriosament compromeses amb la Dictadura de Primo de Rivera. El caciquisme no permetria que el seu poder es veiés amenaçat.

Un cop finalitzada aquella Dictadura i iniciada la II República, ens situam a una Santa Maria on hi havia un important nombre de picapedrers i treballadors de camins i carreteres que sortien de la vila per treballar, ho feien normalment a Palma o altres pobles i, per tant, es tractava d'un sector obrer que podia mantenir una certa independència del poder caciquil tradicional. La classe obrera del poble era poc nombrosa i pràcticament sense classe mitjana la vida es regia per les polítiques fetes per grans propietaris rurals o amos de possessió amb la col·laboració i connivència dels líders palmesans dels partits liberals i conservadors.

Tan minsa era la representació obrerista i d'esquerres que, a les eleccions que del 12 d'abril de 1931, que suposaren l'inici de la II República, a Santa Maria no es va presentar cap candidatura obrera ni republicana, només conservadors i liberals, representants del vell caciquisme.

Vistes les corrents socialistes i obreres que a altres pobles de Mallorca agafaren embranzida el mateix abril de 1931 es constituí l'Agrupació del Partit Socialista a Santa Maria. Molts dels que en formaven part eren aquells que venien lluitant des de 1919 per fer-ho possible i incorporaven, també, sang nova.

Aquella agrupació s'inauguraria dia 7 de juny de 1931 i tendrien com a seu social el cafè de Can Mort, la taverna familiar de Bartomeu Horrach. Posteriorment, es traslladarien a un local de Ca ses Vicis, d'allà a Can Tendre, a la carretera d'Inca, i, finalment, a Can Carol, on estaren fins el 20 de juliol de 1936, moment en què, amb l'inici de la Guerra Civil, tot acabà sobtadament.

Majoritàriament, l'agrupació socialista, que tengué una xifra d'afiliats poc clara però que pareix estar a l'entorn del mig centenar de persones, estava composada bàsicament per picapedrers i caminers. La base social de pagesos o comerciants, excepte alguns jornalers agrícoles i llenyaters, no s'hi integrà.

10 *Ídem*, "Al pueblo de Santa María", 26 de març de 1920, p. 3.

11 *Ídem*, "De Santa María", 19 de març de 1920, p. 3.

A més, a Santa Maria, el 1932 es constituí l'UGT, tot i que amb una activitat limitada i amb les fronteres amb l'Agrupació Socialista difícils de delimitar i amb el control d'El Trabajo, Societat d'oficis varis, també de caràcter socialista, amb seu al mateix local que l'Agrupació Socialista, que el 1936, sota la presidència de Jaume Dols, definia les seves accions allunyades de *mezquinas venganzas políticas o deseos de imposición, sinó Fraternidad y Justicia*.¹² El mateix 1936 s'unificaren les joventuts socialistes i comunistes, tot i que, com diu Mateu Morro, es tractà d'una constitució, no d'una fusió. Tal i com segueix escrivint Mateu Morro:

*El president va esser n'Andreu Mateu, i entre d'altres s'hi afiliaren Miquel Cañellas, picapedrer; Miquel Morro, llenyater; Antoni i Pere Ferrer, picapedrers; Melcion Serra, picapedrer; Jaume Tries, caminer i Pere Horrach, comerciant.*¹³

A més, durant la II República es constituí a Santa Maria un Comitè Municipal del Partit Republicà Federal, concretament el maig de 1931, i el 1932 el Comitè d'Acció Republicana. El 1934 es fusionaren Acció Republicana i el Partit Republicà Radical-Socialista i crearen Esquerra Republicana i a començament de 1936 es constituí Esquerra Republicana Balear amb seu al cafè de Can Carol, tot i que no al mateix espai on es reunien els socialistes.

Entorn l'any 1932 també s'organitzaren els comunistes, sorgits a partir d'un grup d'obriers escindits dels socialistes. Aquella cèl·lula, que mai passà de la quinzena de militants, estava integrada al radi comunista format per les cèl·lules de Consell i Santa Eugènia i es reunien al cafè de Cas Sord.

Pel que fa a Falange també s'havia organitzat a Santa Maria. Al 1935 n'hi havia un petit grup que anà accelerant la seva estructura organitzativa i d'acció a partir de febrer de 1936 amb actes de propaganda clandestina i vandalisme urbà. El cap local era Miquel Serra Pascual que, aviat, el 16 de maig, deixà pas a Miquel Colom Capellà Basseta.

Els membres de l'organització, que ja havia estat il·legalitzada, es dedicaven a visitar altres nuclis urbans com Biniali, Bunyola, Santa Eugènia o Pòrtol, a fer propaganda i a difondre la doctrina de José Antoni Primo de

12 AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides* 1936.

13 Morro Marcé, M., "Moviment obrer i partits d'esquerra a Santa Maria del Camí (1931-1936)", *Estudi general de Mallorca. V Centenari 1483-1983*, Estudis Baleàrics, 11, Palma, 1983, p. 78.

Rivera.¹⁴ També es va organitzar, començada la guerra, un grup de la Secció Femenina de Falange, amb Maria Santandreu de *Can Tendre* al capdavant, amb seu a la carretera d'Inca, a un pis damunt la seva botiga. Igualment una secció de Fletxes i *Balillas*, les seccions infantils i juvenils de l'organització.¹⁵

Altres organitzacions conservadores i reaccionàries també s'intentaren formar a Santa Maria. És el cas, per exemple, de la *Juventud de Acción Popular* (JAP) que s'intentà constituir el gener de 1936, amb seu al carrer d'Inca, núm. 62, tot i que finalment els organitzadors desistiren de fer-ho, almanco en aquell moment.¹⁶

A l'arribada del Front Popular, tot i l'organització dels petits nuclis i els partits d'esquerres que fins aquí hem comentat, la preponderància i superioritat de les dretes era evident. De fet, havien mantingut el 81,1% dels vots que ja havien aconseguit a les eleccions a Diputats a Corts el 1933.¹⁷

L'ambient de les eleccions de febrer de 1936 fou molt tens, tot i que transcorregueren en un clima pacífic. El Governador Civil, Isidro Liarte, dia 11 de març manava que per evitar *el desbordamiento del descontento reinante en esa villa traducidos en hechos concretos que prueban la inminencia de perturbaciones y graves alteraciones del orden público*¹⁸ prenguéssim possessió de l'Ajuntament una nova comissió gestora. A la sessió plenària de dia 12, el batle Miquel Nigorra Reinés entregà les insígnies de comandament al regidor de major edat, Llorenç Borràs Isern, i es procedí a la votació per designar el nou batle que, per unanimitat, resultà ser Bartomeu Horrach Canals¹⁹ (socialista) que aniria acompanyat en aquell òrgan de govern d'Antoni Dols Company (socialista), Antoni Borràs Isern (UGT), Miquel Pizà Ordinas (UGT), Miquel Cabot Dols (UGT), Llorenç Borràs Isern (UGT) i Josep Salom Vidal (comunista), d'entre els quals havia de sortir qui seria el batle santamarier que fou, finalment, Bartomeu Horrach. A més, també entraren al consistori com

14 *Idem*, p. 85 i de Zayas, A., *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*, Madrid, pàg. 104 i 105.
<http://www.maalla.es/Libros/Historia%20Vieja%20Guardia%20Baleares.pdf>

15 Referent les festes organitzades a Santa Maria durant la Segona República vegeu l'estudi TO MÀS RAMIS, P., "Les festes de Santa Margalida a Santa Maria del Camí entre els anys 1931-1936. Actes, despeses i comparatives", *VII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria, Palma, 2018, p. 103-124.

16 AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides* 1936.

17 Morro Marcé, M., "Moviment obrer i partits d'esquerra a Santa Maria del Camí (1931-1936)", *Estudi general de Mallorca. V Centenari 1483-1983*, Estudis Baleàrics, 11, Palma, 1983, p. 87.

18 AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides* 1936.

19 AMSM, 24/3, *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1934-1936*, f. 89.

a regidors Mateu Cañellas Borràs, Jaume Oliver Muntaner i Joan Columbàs Dols, tots tres d'Esquerra Republicana.

Dia 20 de juliol de 1936, mentre se celebraven les festes de Santa Margalida,²⁰ organitzades per les Joventuts Socialistes, arribà un grup d'oficials pertanyents als *Jinetes de Alcalá* per tal de destituir l'Ajuntament i entregar-lo al brigada de la Guàrdia Civil, Josep Bonnín Picó.

Quan faltava un quart d'hora per les vuit de l'horabaixa, a la casa de la vila, i amb la presència del brigada Bonnín, el també Guàrdia Civil, guàrdia segon, Joan Coll Gomila, el batle Bartomeu Horrach i el secretari de l'Ajuntament, aquest darrer llegí el ban de guerra de dia 19, signat pel general Goded, a l'article segon del qual es destituïen totes les autoritats civils de l'arxipèlag.

*Consecuentemente a lo expuesto en el referido bando el expresado Sr. Alcalde D. Bartolomé Horrach Canals, hace entrega de la Alcaldía al citado Brigada D. José Bonín [sic] Picó.*²¹

Dos dies després Bonnín faria entrega de la batlia a Mateu Coll Mayol, tal i com manava el Governador Civil, que fou batle fins el 19 de febrer de 1937 quan per ordre del Govern Civil fou substituït per Joan Bestard Mas.

Dia 19 Miquel Basseta ja s'havia ofert al brigada Bonnín per tal de liderar la revolta, oferiment que sembla que fou rebutjat pel Guàrdia Civil per no haver rebut, encara, cap comunicació oficial al respecte. Tot i això, segons les informacions de Mateu Morro, aquell dia ja es veren falangistes armats pels carrers de la vila, sense cap tipus de dissimulació.

Dia 20, l'arribada de part dels *Jinetes de Alcalá* precipità els fets. Saquejaren i destrossaren el local de l'agrupació socialista, feren entregar l'Ajuntament, i els falangistes es feren amb el control de la situació. S'uniformaren amb les camises blaves i començaren a augmentar en nombre de forma ben ràpida i dia 10 d'agost adoptaren Can Calet com a centre i quarter de l'organització.

20 RAMIS CANYELLES, M., "La Secció Femenina de la Falange a Santa Maria del Camí (1936-1939)", V *Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí en homenatge a la dona santamariera*, Ajuntament de Santa Maria, Palma, 2006, p. 179-193.

21 AMSM, 24/4, *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1936-1938*, f. 27v.

Les detencions d'esquerrans no s'iniciaren fins passats dies, però quan començaren empresonaren una quarantena d'afiliats i simpatitzants esquerrans, la majoria d'ells picapedrers i caminers, feren beure molt d'oli de ricí a molta altra gent i assassinaren a 3 homes Josep Santandreu Cañellas *Llaborí*, pagès i que no militava a cap partit, Miquel Cabot Dolç *Bergantet*, socialista i picapedrer i Joan Tramullas Pizà²² *Cabo*, carregador del moll.

2. LES ORGANITZACIONS POLÍTIQUES A MARRATXÍ.

Per la rellevància que pot tenir per a l'aprofundiment d'aquest estudi i per tal de conèixer, també, el sorgiment, composició i evolució de les organitzacions obreres a Marratxí, tot i tenir present les paraules de Josep Massot i Muntaner quan diu que és complicat conèixer-ne en profunditat la vida política i sindical de finals del segle XIX i principis del XX per la pròpia condició territorial de Marratxí dividit en diferents nuclis poblacionals, podem consultar varis estudis relacionats amb el tema. Entre ells hi trobam la sèrie d'articles que el propi Massot i Muntaner va publicar a la revista *Pòrtula*, entre el mes de desembre de 1990 (núm. 100) i el d'agost de 1991 (núm. 107) i que titulà "Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República". L'estudi de Manel Santana Morro "L'associacionisme obrer a Marratxí (1932-1936)", publicat a les actes de les *I Jornades d'estudis locals de Marratxí* realitzades el 1995. El de Josep Tomàs Ramis i Salamanca titulat "Els partits polítics a Marratxí durant la II República (1931-1936)" o el d'Ernesto Alfredo Baletto Espínola titulat "La II República i la Guerra Civil Espanyola: Les seves conseqüències a Marratxí (1931-1939)" ambdós publicats a les actes de les *IV Jornades d'estudis locals de Marratxí* celebrades l'any 2016. Pel cas, tampoc no vull deixar de citar l'obra de Pere Gabriel *El moviment obrer a Mallorca*, del que recentment se n'ha publicat una 2a edició augmentada

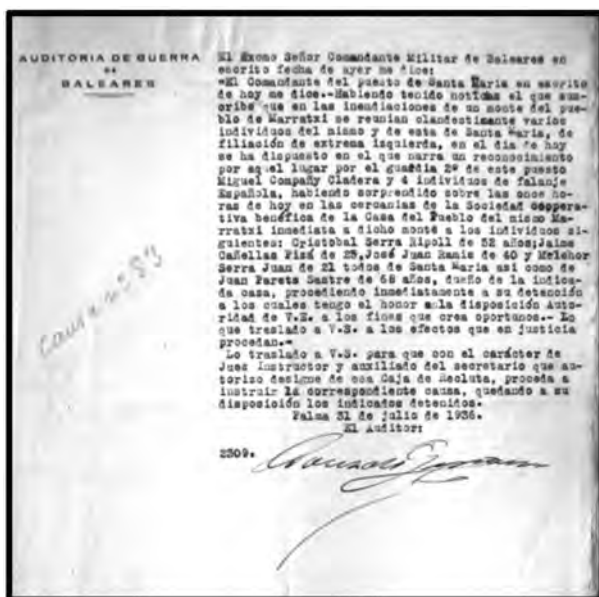
²² Joan Tramullas tenia una filla, Catalina Tramullas Sans, nascuda el juliol de 1925 del matrimoni amb Catalina Sans Dols. Sembla que la dona morí a conseqüència del part i Catalina Pizà Company, mare de Joan, quan Catalina tenia tres dies se'n feu càrrec. Quan assassinaren a Joan la nina, que tenia 11 anys, va passar a ser oficialment orfe de pare i mare i les autoritats des de la Junta Provincial de Beneficència es plantejaren què fer amb ella. La seva padrina, que també ja era vidua i resident al carrer del Camp, núm. 1, manifestà que *no está decidida a entregarla a persona alguna* (AMSM, 76, *Correspondència entrades i sortides 1937*. Sortides).

i que dins la visió de l'obrerisme a Mallorca hi trobam varies referències interessantíssimes també a Marratxí.

Val a dir que aquests i altres estudis també deixen palesa la relació, de vegades ben estreta, entre organitzacions, tant de dretes com d'esquerres, de Marratxí i de Santa Maria.

3. LA CAUSA 83/36

Dia 30 de juliol de 1936 el tinent coronel en cap de l'Estat Major, José Garrido del Oro, per ordre del Comandant Militar de Balears, Aurelio Díaz de Freijó, enviava un escrit a Gonzalo Zarranz Mariana, auditor de guerra, per informar-lo que el comandant del post de la Guàrdia Civil de Santa Maria del Camí, Josep Bonnín Picó, li havia enviat a dir per escrit que havia sabut que a les immediacions d'un puig, sense especificar quin era, del terme de Marratxí, tot i que l'informe no ho especificàs es referia concretament a la zona de Marratxinet, es reunien de forma clandestina diverses persones tant de Santa Maria com de Marratxí considerades, segons les seves paraules, de filiació d'extrema esquerra.



Informe sobre la detenció i designació de jutge signat per l'auditor de guerra Gonzalo Zarranz (JUTOTER. Causa 83/36, f. 1)

A partir del 19 de juliol de 1936, amb la publicació del ban de guerra signat pel General Comandant Militar de Balears, Manuel Goded, s'havia declarat l'estat de guerra a tot l'arxipèlag, i a l'article 9è del ban publicat el 23 de juliol, ja signat pel coronel d'Infanteria Aurelio Díaz de Freijó Durá, comandant accidental de les Illes, quedava clarament especificat que:

*Queda prohibida toda reunión, manifestación, mitin o conferencia, sin expresa autorización que será solicitada por escrito, con tres días de anticipación como mínimo. Si con la infracción de este precepto se realizara cualquiera de dichos actos serán disueltos por la fuerza los que a ellos asistan, sino lo hicieran voluntariamente a la primera intimación que se les dirija, siendo puestos a disposición de mi Autoridad los infractores para ser juzgados por el Tribunal competente. Cuando debidamente autorizados se celebren los mencionados actos, podrán ser suspendidos tan pronto como por los que tomen parte o asisten a ellos se pronuncien discursos, profieran frases o realicen hechos que aconsejen tal determinación, y en tales casos serán además detenidos y puestos a mi disposición el orador o personas que profieran las frases o conceptos estimados delictivos, el que en su caso actúe de Presidente o dirigente y los ejecutores del hecho que determinó la suspensión; siendo igualmente puestos a mi disposición los detenidos para ser juzgados por el Tribunal competente.*²³

Per tal d'impedir aquelles suposades reunions el dematí d'aquell mateix dia 30 va ordenar un reconeixement per la zona per part del Guàrdia 2n del post, Miquel Company Cladera, acompanyat per quatre membres de *Falange Española*.

A les onze, *en las cercanías de la Sociedad cooperativa benéfica de la Casa del Pueblo*²⁴ de Marratxí, just devora aquell puig, havien trobat, detingut i posat a disposició de l'autoritat a cinc homes. Un marratxiner, Joan Parets Sastre, de 68 anys i propietari d'aquella casa considerada com a la Casa del Poble de Marratxí, o al manco el lloc de trobada i reunió de gent d'esquerres a la contrada de Marratxinet,²⁵ i a 4 santamariers, Cristòfol Serra Ripoll, de

23 Negreira Parets, J. J., *Ordeno y mando. Los bandos y edictos durante la Guerra Civil en Baleares*, Leonard Muntaner Editor, Palma, 2006, p. 15 i 16.

24 JUTOTER33, Causa 396/38, f. 1.

25 Per la pròpia dispersió geogràfica dels nuclis que componen el terme de Marratxí devien existir diferents locals o seus de reunió considerats com a Casa del poble no oficials. La Casa del Poble de Marratxí, registrada com a tal, era situada a sa Cabaneta, al núm. 37 del carrer que durant la Repú-

52 anys, Jaume Cañellas Pizà, de 25, Josep Juan Ramis, de 40, i Melcion Serra Juan, de 21.

Un dia més tard l'auditor de guerra Zarranz traslladava el cas al capità d'Infanteria Jeroni Llompart Gelabert, i el nomenà jutge instructor d'aquella causa, la 83/36, que el mateix dia informaria al Fiscal Jurídico Militar i nomenaria al soldat del Grup Mixt d'Artilleria, agregat a la Caixa de Recluta núm 57, Jordi Miró Algueró, com a secretari i començaria la instrucció d'aquell cas al Jutjat Eventual d'aquella Caixa de Recluta, núm. 57, a Palma.

Tot i això, el jutge desconeixia on eren reclosos els cinc homes i dia 1 d'agost dirigia una carta a l'auditor de guerra perquè l'informàs del seu parador per tal de poder-los prendre declaració. Zarranz contestaria un dia després indicant que segons manifestava la Guàrdia Civil els detinguts es trobaven al vaixell-presó *Rey Jaime I*, ancorat al port de Palma i habilitat com a centre de reclusió.



Caricatura de Joan Parets Lluca, feta a la presó de Can Mir per José López Bermejo (Propietat d'Esperanza López Tortosa, filla del caricaturista).

3.1. Les primeres declaracions

Amb tots els preceptes de la instrucció de la causa en funcionament, dia 4 d'agost el jutge Llompart va portar a terme els primers interrogatoris i es va prendre declaració als detinguts.

3.1.1. Cristòfol Serra Ripoll

El primer en haver de fer-ho fou Cristòfol Serra. El jutge s'havia desplaçat al vapor *Rey Jaime I* i allà començà a prendre-li declaració. Com a tots els acusats se l'exhortà a dir la veritat i se l'advertí de les penes en què incorreria en cas de fals testimoni. Ell prometé fer-ho. Manifestà que de malnom li deien *Tòfol Sion*, casat, d'ofici picapedrer, tenia 52 i no sabia llegir ni escriure motiu pel qual també hi havia presents dos testimonis, Francesc Xamena Sampol i Antoni Garau Fargas, que quan conclogués la compareixença signarien en nom seu. Respecte al seu malnom val a dir que també el coneixien

blica passà a denominar-se de Pablo Igesias i de la que el 1918 ja se n'havien publicat els estatuts.

com en Sion *Tòfol des Tancat*, tal i com l'anomena Jaume Creus Ferrer de *Can Dolç* a l'entrevista que li feu Mateu Morro el 17 de setembre de 1997.²⁶ Cristòfol i Jaume coincidiren detinguts al vaixell Jaume I l'agost de 1936.

Cristòfol explicà que el dijous 30 de juliol havia partit de Santa Maria el dematí, devers les nou, i havia anat a fer feina a uns bancals d'una finca de la seva propietat que tenia dins el terme de Marratxí. Devers les deu i mitja havia començat a ploure i havia anat a refugiar-se a una casa que hi havia a la contrada, propietat de Joan Parets, de malnom de *can Lluca*. Quan havia acabat de ploure, devers les onze i mitja, havia sortit a fora i havia vist com arribaven quatre coneguts seus, que resultaren ser els altres encartats a la causa i dels que curiosament, tot i que els coneixia, en desconeixia l'ofici.

Just en aquell moment, al cel, també aparegué un avió i sense encara començar cap tipus de conversa entre ells tots varen quedar mirant a l'aire observant-lo. També en aquell mateix instant aparegué un Guàrdia Civil, Miquel Company, i quatre falangistes. Company havia demanat per en Juan *Lluca* i quan aquest s'identificà el Guàrdia ordenà a la resta que se n'anassin d'allà.

Tòfol Sion va obeir aquella ordre i va tornar a la seva finca a continuar amb la seva tasca fins que devers les dotze va partir cap a Santa Maria a dinar. Una vegada havia acabat de dinar es presentaren a ca seva el Guàrdia Company i els quatre falangistes i li digueren que havien de fer un registre a la casa. Un cop acabat l'escorcoll, que Cristòfol digué al jutge que creia que havia estat infructuós, el detingueren i el dugueren al quarter de la Guàrdia Civil, on es va trobar amb Joan Parets.

Manifestà que pensava que en aquell moment també havien anat a cercar els altres homes que el dematí havien estat a la casa de Parets amb ells i quan els tengueren a tots al quarter els feren pujar a dos automòbils i els portaren a la Comandància Militar de Palma i d'allà al Jaume I.

26 Morro Marcé, M., "Històries de la repressió. Testimonis de la repressió franquista a Santa Maria del Camí", VII Jornades d'estudis locals. Bartomeu Horrach i el seu temps (1914-1936). Santa Maria del Camí, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Palma, 2018, p. 49.

3.1.2. Jaume Cañellas Pizà

Acte seguit fou Jaume Cañellas qui s'hagué d'enfrontar al jutge amb Antoni Garau Fargas i Guillem Font Ramos com a testimonis. Explicà que tenia 25 anys, nascut a Santa Maria, fadrí, matxador de pedra de professió i que de malnom li deien de *Can Mateu de sa Font*.

Dia 30, segons digué, s'havia aixecat devers les nou i se n'havia anat a la taverna de Cas Sord a prendre un cafè. D'allà, devers les onze, amb el seu company Melcion Serra i un conco d'aquest, del qual desconeixia el nom, partiren a fer passejar uns cans de caça que tenia el seu amic, però una vegada foren a camp obert, devers les onze i mitja, va començar a ploure i es refugiaren a la casa den Joan Parets on hi trobaren a l'amo i a Cristòfol Serra. A més, de camí, se'ls havia afegit un altre home que no coneixia de res que també cercava poder-se refugiar de l'aigua.

Jaume explicà que a la casa, amb els que ja hi havia i els que hi havien arribat, no es va tenir cap conversa relativa al *Movimiento* i que als cinc minuts de ser-hi s'hi havia presentat un Guàrdia Civil i quatre falangistes que els ordenaren que es dispersessin.

En aquell moment, ell havia partit cap a ca seva a dinar i després s'havia tombat a fer un poc d'horeta. Més tard, va tornar al cafè on un company seu, en Bartomeu Creus *Confit* li havia dit que els altres que s'havien trobat el matí a la casa de Parets eren al quarter de la Guàrdia Civil i ell, segons la seva pròpia declaració, va anar-hi a presentar-se voluntàriament.

El jutge li demanà a veure com era que Creus sabia que els altres eren al quarter. Jaume contestà que com que en *Confit* havia arribat al cafè abans que ell, l'amo de la taverna, que era el pare de Melcior Serra, li havia contat el que havia passat el dematí així com les detencions practicades.

3.1.3. Josep Juan Ramis

El següent a declarar fou Josep Juan. Li deien en *Fiol* o *Fiolet*, tenia 40 anys, casat, foraviler, natural de Consell i tampoc no sabia llegir ni escriure pel que, una altra vegada, dos testimonis, aquesta vegada Antoni Garau Fargas i Guillem Mateu Busquets, serien presents a la declaració i signarien la conformitat un cop acabada.

Aquest era el conco de Melcior Serra que Jaume Cañellas havia anomenat. Explicà que ell era de Consell però que aquells dies es trobava a Santa Maria perquè el dimecres, dia 29 de juliol, l'encarregat de les obres de la carretera militar de Cala Figuera, de nom Salvador, havia dit als que hi feien feina, entre ells a ell mateix, que no els podria pagar, a causa de les vicissituds que s'estaven vivint en aquells moments no podia treure doblers pels jornals i que els que no volguessin seguir treballant a la carretera podien cercar feina, amb la condició de cobrar el que fins llavors els deguessin quan es pogués disposar dels doblers suficients.

Ell, i tenint el compte que ja li devien 15 dies, va decidir anar-se'n a Santa Maria, on ja hi havia la seva esposa espantada pels bombardejos. Tot i que Josep no ho especifica, segurament es refereix a alguns dels bombardejos que hi hagué a prop de Consell, els de la ciutat d'Inca on n'hi hagué tant dia 24 de juliol, quan el llançament de dues bombes causà segons algunes fonts un mort i tres ferits, segons altres tres morts i tres ferits i encara segons altres tres morts i dos ferits, o el matí del 25 quan un avió va sobrevolar Palma i després es dirigí cap a Inca on també sobrevolà la ciutat o l'horabaixa del mateix dia quan un altre avió hi tirà proclames de propaganda.²⁷

El dia de la detenció, al voltant de les deu de matí havia partit amb el seu nebot Melcion i l'amic d'aquest, Jaume Cañellas, a fer passejar uns cans de caça del primer, fins que devers les onze havia començat a ploure refugiant-se a una casa de camp propietat de Joan Parets, on hi havien arribat devers les onze i quart i on hi trobaren a l'amo i a Cristòfol Serra. Amb ells hi anava també un jove d'uns 17 anys que sabia que era fill d'un tal Gabriel Cañellas.

Allà parlaren dels cans i quan sentiren l'avió que havia sobrevolat la zona sortiren fora de la casa per veure'l, moment en què es presentà el Guàrdia Civil i els falangistes que ordenaren que tothom partís cap a ca seva, cosa que tots feren.

Ell es dirigí a la casa d'una neboda seva anomenada Catalina, al carrer de Can Colom, on la seva família estava allotjada, va dinar i es va posar a fer horeta, moment en què es va presentar el Guàrdia Civil Company demanant per ell. El s'endugué al quarter, d'allà a Comandància Militar de Palma i posteriorment al vaixell *Rey Jaime I*.

²⁷ Massot i Muntaner, J., *Els bombardejos de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998, p. 15 i 16.

3.1.4. Melcior Serra Juan

Arribava ara el torn a Melcior Serra, de 21 anys, fadrí, picapedrer, conegut com de Cas Sord i natural de Santa Maria. Tot i que no apareixi en aquest moment de la instrucció, seguint els escrits de Mateu Morro i tal com ja hem mencionat abans, Melcior Serra havia estat membre de les primeres Joventuts Socialistes Unificades de Santa Maria. Molts de joves entraven a les organitzacions polítiques per convicció ideològica però també per tal de participar en la vida social, cultura i esportiva de les viles. De fet la JSU de Santa Maria organitzà festes, balls i, fins i tot, un equip de futbol pel que el mes de juny d'aquell 1936, essent president Andreu Mateu Serra²⁸ i secretari Miquel Santandreu, *vista la situación económica de nuestra juventud y la gran afición al deporte*, per decisió unànime presa en junta general ordinària, demanava una subvenció a l'Ajuntament *para el equipaje del deporte*.²⁹ Un exemple d'això mateix el podem trobar en una altra causa militar i les manifestacions fetes per un dels encausats. Es tracta de la declaració feta pel montuïrer Mateu Jordà Ribas *Confiter* acusat de cantar cançons pel carrers de Montuïri en les quals s'alegrava de la mort en accident d'aviació de Ramon Franco Bahamonde, germà de Francisco Franco, tot i que finalment es demostrà que el que cantaven eren tonades de festeig. Jordà, dia 8 de novembre de 1938, declarà que s'havia afiliat a Esquerra Republicana, però que ho havia fet per tal de formar part de les seccions de futbol i balls.³⁰ També podem citar el testimoni recollit per Mateu Morro de boca de Rafel Jaume Calafat de Son Sureda, de Santa Maria, quan li contà que havia estat soci del Centre Cultural Republicà amb la idea de fer un club de futbol.³¹

Melcior també havia estat un dels 36 signants d'una petició feta a l'Ajuntament de Santa Maria el 14 de març de 1934 en la qual exposaven:

28 En un informe de conducta sol·licitat dia 6 de setembre de 1937 per part del Delegat Militar d'Ordre Públic, Víctor Enseñat Martínez, al batle de Santa Maria, Joan Bestard, afirmava que Andreu Mateu *Era presidente de las Juventudes comunista y socialista unificadas y trabajo para los fines que perseguían. A pesar de lo expuesto no aparece dato alguno que pueda revelar en el informado malos sentimientos ni peligrosidad* (AMSM, 76, Correspondència entrades i sortides 1937. Entrades). En un altre document indica que no era president sinó secretari (AMSM, 76, Correspondència entrades i sortides 1937, Sortides).

29 AMSM, 75, Correspondència entrades i sortides 1936.

30 JUTOTER33, Causa 396/38, f. 18. La causa és estudiada a Tomàs Ramis, P., "Dos algaidins i dos montuïrers que cantaven cançons de festeig. Les víctimes ocultes del feixisme", *I Jornades d'estudis locals del municipi d'Algaida 2021*, Ajuntament d'Algaida, Palma, 2023, p. 177-192.

31 Morro Marcé, M., "Històries de la repressió. Testimonis de la repressió franquista a Santa Maria del Camí", *VII Jornades d'estudis locals. Bartomeu Horrach i el seu temps (1914-1936)*. Santa Maria del Camí, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Palma, 2018, p. 51.

(...) el deseo de que sean colocados en el salón de sesiones del consistorio los retratos de los heroicos y mártires de la República Española capitanes Fermín Galán y García Hernández, los cuales simbolizan el honor y la lealtad frente a las arbitrariedades de la tiranía del fenecido (en buena hora) régimen monárquico, a los que debemos en gran parte la instauración de la República. ³²

A més, oferien a l'Ajuntament uns retrats provisionals mentre es decidia si s'accedia a la petició. ³³

Retornem, però, als documents de la causa i a la declaració de Serra, que com veim s'havia significat com d'esquerres durant la Segona República. Explicà al jutge que devers les deu i mitja del dia 30 de juliol havia anat amb un concho seu, Josep Juan i dos companys més, Antoni Cañellas i Jaume Cañellas, a fer passejar uns cans de caça de la seva propietat i que devers les onze i quart havia començat a ploure. En aquell moment havien anat a refugiar-se a la casa de Joan Parets on havien trobat a Cristòfol Serra i a l'amo de la casa.

Que allà parlaren dels cans fins que varen sentir un avió que sobrevolava la zona i sortiren a veure'l. En aquell moment havia arribat el Guàrdia Civil i quatre falangistes, que demanaren per en *Lluca* i havien ordenat a la resta que partissin cap a cases, fet que feren.

Després de dinar, el Guàrdia Company anà a ca seva i se l'endugué al quarter, d'allà a la Comandància Militar de Palma i després al vaixell presó on ara eren.

De si era cert o no que quan sortiren del cafè anaven acompanyats d'Antoni Cañellas va dir amb rotunditat que n'estava segur i que segurament no havia estat detingut perquè en el moment en què la Guàrdia Civil i els falangistes havien arribat a la casa de Joan Parets, n'Antoni Cañellas *había ido a evacuar una necesidad corporal*. ³⁴

³² AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides* 1936.

³³ Entre els signants hi ha un Jaume Cañellas. Desconeixem si pot ser el mateix Jaume Cañellas que també havia estat detingut amb Melcion Serra i els altres. De totes formes tot sembla indicar que no, ja que Cañellas en les seves declaracions diu que no sap llegir ni escriure i que per això no sap, tampoc, signar. De fet en els documents pertinents que el jutge li presentà durant el procediment no es recull cap signatura seva, sempre són signats per testimonis.

³⁴ JUTOTER33, Causa 83/36, f. 9.

3.1.5. Joan Parets Sastre

El marraixiner Joan Parets i propietari de la casa on els demás detinguts s'havien protegit de la pluja fou el següent a haver de declarar. Tenia 78 anys, era vidu, natural de Marratxí i foraviler de professió.

Al 1905, una informació que no es recull a la causa, va ocupar el càrrec de tresorer a la Junta Directiva de la societat d'obriers agrícoles *La Siega*, presidida en aquells moments per Joan Pizà Amengual³⁵ i que el 1904 tenia 91 socis.³⁶ Fundada el 1902 i radicada a sa Cabaneta des dels seus inicis va tenir un caràcter sindical proper al socialisme. Al 1920 estava vinculada a la Federació Obrera de Camperols, a la qual també hi estaven, per exemple, la Societat d'Empeltadors i Podadors de Manacor o *La Espiga* de Santa Eugènia, i al 1933 a la UGT.³⁷

Al 1909, en una altra informació que tampoc no es recull a la causa però que resulta prou significativa, havia participat activament a la constitució de l'Agrupació Socialista de Marratxí. En aquella important ocasió per l'obrerisme marraixiner fou nomenat president Jaume Rotger Mas, mentre que Parets ocupà el càrrec de 2n vocal.³⁸

L'any 1931, segons apareix al *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, Joan Parets es presentà a les llistes per ocupar un lloc de regidor a l'Ajuntament de Marratxí a les eleccions municipals del 30 de maig de 1931. Ho feu al districte primer, secció segona i llamentosament no sabem quants de vots obtingué ja que on haurien d'aparèixer, suposam que per un problema d'impremta, es troba en blanc o és que no n'obtingué cap.³⁹

També sabem que el 28 de setembre de 1936, el jutge designat pel president de l'Audiència Territorial de Palma per a l'execució del Decret de la Junta de Defensa Nacional de 13 de setembre, Francisco Bonilla, sol·licitava al batle de Marratxí un llistat d'entitats i persones que *formen parte directa o indirecta del llamado Frente Popular desde la convocatoria de las elecciones de 16 de febrero último*. El batle Pedro Cañellas, com a president de la Comissió

35 *La Última Hora*, "Cartera del obrero", 21 de gener de 1905, p. 2.

36 Gabriel, P., *El moviment obrer a Mallorca (1848-1936)*, 2a edició ampliada, Edicions Documenta Balear, Palma, 2024, p. 298.

37 *Ídem*, p. 304 i 312.

38 *El Obrero balear*, "De los pueblos. Marratxí", 22 de maig de 1909, p. 4.

39 *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, "Elecciones de Concejales verificadas el día 31 de Mayo de 1931", 2 de juny de 1931, p. 3.

Gestora, signà aquells llistats que dia 28 d'octubre remeté a Bonilla i en una de les entitats recollides, la Sociedad Cooperativa Obrera, composta per 42 homes hi trobam a Joan Parets Sastre.⁴⁰

El mateix dia 28 de setembre Bonilla també demanaria a Santa Maria la relació de *asociaciones de este municipio que tengan carácter político, sindicales, sociales y de cualquiera otra clase, incluso cooperativas, Sociedades de Resistencia, Bolsas de Trabajo, etc.* que haguessin format part del Front Popular abans del 16 de febrer de 1936, igualment de *las personas que hayan desempeñado funciones directivas, asesoras o inspectoras, así también de aquellas otras personas que, fuera de las anteriores, fueron responsables directos o subsidiarios por acción o inducción, de daños y perjuicios de toda clase, bien directamente o a consecuencia de oposición que hizo al Movimiento Nacional*,⁴¹ a més de funcionaris, partits i associacions amb indicació d'on tenien les seus i els béns que se'ls coneixien. El batle santamarier remetria el llistat dia 19 d'octubre. Bonilla, fins i tot demanà informes de conducta directament de persones determinades i concretes, com quan, per exemple, sol·licità *informes acerca de la conducta y antecedentes* de Joan Nigorra Reynés, farmacèutic,⁴² natural d'Eivissa i que havia viscut a Santa Maria des del 6 d'octubre de 1920 fins a 17 de setembre de 1934, moment en què se n'anà a viure a Palma. Nigorra havia obert oficina de farmàcia a Santa Maria i, a més, havia exercit el càrrec de Jutge municipal durant diversos dels anys en els quals havia estat a la vila. L'informe de Mateu Coll fou enviat dia 24 de novembre on deia que no hi havia res a dir contra la seva conducta *siendo tenido en buena reputación entre sus convecinos y a la vez por esta Alcaldía*.⁴³

La declaració de Joan per la detenció a Marratxinet començà. A les preguntes del jutge explicà que devers les nou del dematí del dijous dia 20 de juliol havia arribat a ca seva el seu veïnat Cristòfol Serra, que s'havien fet una cigarreta i que es posaren a parlar de coses relacionades amb el camp i de foravila.

Poc després d'haver acabat de fumar s'hi havia presentat, a més, en Melcior Serra, un de Santa Maria que li deien de *sa Font* i en *Fiolet* i que poc

40 AMMA. 1528-4, *Relacions de societats obreres, polítiques i culturals (1918-1936)*.

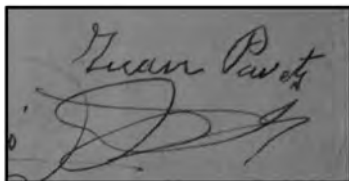
41 AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides 1936*.

42 *Ídem*

43 *Ídem*

després hi havia comparegut un Guàrdia Civil amb diversos falangistes que feren un registre a ca seva.

Hi trobaren, i se'n dugueren, un llibre, sense especificar davant el jutge ni el títol ni l'autor, i un Estat de la Cooperativa de sa Cabaneta, i se l'emportaren detingut al quarter de Santa Maria on estigué fins que en companyia dels altres detinguts havia estat conduït a Comandància Militar a Palma i llavors al vaixell-presó on es trobaven.

A black and white photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored background. The signature is written in a cursive, somewhat stylized script. The name 'Joan Parets' is clearly legible at the top, with a large, sweeping flourish below it.

Signatura de Joan Serra Parets (JUTOTER. Causa 83/36, f. 10)

3.2. El cara a cara entre Melcior Serra i Jaume Cañellas

Una vegada acabats els interrogatoris individuals, el jutge, estant encara al vaixell *Rey Jaime I*, va considerar que en els testimonis de Melcion Serra i Jaume Cañellas hi havia hagut contradiccions i els tornà a cridar per fer un acarament entre els dos.

Serra i Cañellas, aquesta vegada plegats, foren portats una altra vegada davant el jutge qui els posà en coneixement que mentre que Jaume havia dit que havien sortit del cafè ell, Melcion Serra i un concho d'aquest, Melcior havia declarat que eren aquests mateixos més un altre que nomia Jaume Cañellas. Jaume de forma immediata reconegué el seu error i l'atribuí a simple oblit.

Com que Jaume no sabia llegir ni escriure Antoni Garau Fargas i Enrique Obrador Lamberte signaren com a testimonis en nom seu, mentre que Melcion ho feia ell mateix.

3.3. La declaració del guàrdia civil Company

El 7 d'agost, a Palma, s'hagué de presentar Miquel Company Cladera, el Guàrdia Civil que havia practicat el registre a casa de Joan Parets i les detencions.

El jutge li feu explicar les circumstàncies que havien enrevoltat aquelles detencions. El Guàrdia Civil, que tenia 48 anys, era casat i estava destinat al post de Santa Maria, contà que dia 30 de juliol, acompanyat de quatre falangistes dels que no en digué el nom, es dirigí a casa de Joan Parets *Lluca* per procedir a la seva detenció.

Quan hi arribà es va trobar amb la reunió formada pels encartats a la causa que s'estava instruint i que aquell mateix horabaixa havia procedit a detenir-los als seus respectius domicilis.

Explicà que en el post de la Guàrdia Civil tenien informació que indicava que varis individus realitzaven reunions clandestines, tot i que no podia assegurar ni afirmar que els detinguts fossin les mateixes persones a què es referien les notícies que tenien referents a aquelles suposades reunions.

El Guàrdia Company no pogué sentir cap paraula del que parlaven aquells homes reunits a *Can Lluca*, pel que li era impossible dir si la reunió tenia finalitats polítiques o si com li havien dit els ara detinguts s'hi havien reunit sense cap acord previ amb el simple objectiu de guarir-se de la pluja.

De la conducta dels detinguts digué que era bona, excepte la de Cristòfol Serra que havia estat condemnat vàries vegades per robatoris i malifetes i la de Joan Parets, en aquest cas *por sus ideas comunistas (...) sobre este último sabe que con sus predicaciones ha soliviantado todo el pueblo de Marratxí en el sentido comunista y que su casa se consideraba por los vecinos de aquel repetido pueblo como la “Casa del Pueblo” del lugar*.⁴⁴

A més, confirmà al jutge que s'havia practicat un registre a la casa de Parets que el mateix Company qualificava d'infructuós perquè era cert que havien recollit dos llibres, però aquests eren un sobre la vigent Llei del Treball i l'altre els estatuts de la Cooperativa de Sa Cabaneta.

3.4. Antoni Cañellas Pizà, falangista, i Antoni Cañellas Frontera, forner

Com havia quedat reflectit a les declaracions que els detinguts havien fet davant el jutge al vaixell-presó l'únic que no havia estat detingut dels homes que hi havia a *Can Lluca* dia 30 de juliol era un tal Antoni Cañellas.

⁴⁴ JUTOTER33, *Causa 83/36*, f. 11v.

Per aquella circumstància el Jutge Llompart dia 10 d'agost ordenà que se citàs al santamarier Antoni Cañellas Pizà com a testimoni. Dia 11 el comandant Bonnín, de la Guàrdia Civil de Santa Maria, feia arribar la citació a Cañellas, aquest la signava i tal com manava es presentà al jutjat de Palma l'endemà a les dotze del migdia per tal de prestar declaració.

Cañellas tenia 19 anys, de professió era pagès, nascut a Santa Maria i resident a la mateixa vila, al quarter 3, núm. 6. Quan el jutge Llompart li feu la primera pregunta i Antoni començà a respondre la sorpresa pels interrogadors degué ser majúscula. Aquell no era l'Antoni Cañellas que cercaven.

Antoni explicà que dia 29 de juliol havia quedat a dormir al local de Falange de Santa Maria i a l'hora d'aixecar-se l'endemà, devers les vuit del matí, rebé l'ordre de presentar-se al quarter de la Guàrdia Civil per portar a terme un servei. Devers les deu rebé l'ordre d'acompanyar el Guàrdia Company a la casa de Joan Parets per tal de detenir-lo.

Cañellas, el falangista, era ben conegut al poble i havia protagonitzat algun episodi violent relacionat amb disputes ideològiques no feia gaire. Devers les vuit de l'horabaixa de dia 14 d'abril d'aquell 1936, dia de l'aniversari de l'adveniment de la República i pel que l'Ajuntament havia acordat que *asista a la fiesta de esta villa una banda de música*,⁴⁵ Antoni havia entrat a l'Ajuntament, on s'havia reunit un gran nombre de persones per tal de commemorar aquella diada, pegant crits de *Muera Azaña* i *Muera Largo Caballero*.⁴⁶ La confusió generada ajudà a Cañellas a fugir però fou identificat per la gent que hi havia allà i l'havia vist i el mateix dia, el batle Horrach es dirigia per carta al comandant del post de la Guàrdia Civil exposant-li els fets i demanant que Cañellas fos detingut. Sembla que efectivament es va procedir a aquella detenció però un dia després Horrach enviava un altre escrit relatant els fets, aquesta vegada al Governador Civil Liarte, on mostrava la seva sorpresa d'haver vist *a las tres horas de su detención, al autor del hecho que se paseaba en completa libertad*.⁴⁷ La resposta de Liarte arribà per teleograma dia 16 i exposava que:

Con el fin de asegurar el orden público y la tranquilidad sea absoluta tan pronto reciba la presente se pondrá V. de acuerdo con el

45 AMSM, 24/3, *Llibre d'actes de l'Ajuntament 1934-1936*, f. 99

46 AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides 1936*.

47 AMSM, 75, *Correspondència entrades i sortides 1936*.

Comandante del puesto de la Guardia Civil de la demarcación para practicar cuantos registros domiciliarios estime necesarios en los de aquellas personas puedan poseer armas y carezcan de licencia para su uso debiendo en el caso de que el registro diera resultado poner a los tenedores de armas a disposición del tribunal competente. ⁴⁸

Horrach ho comunicà talment al comandant Josep Bonnín Picó.

Resultava que aquell Antoni Cañellas no era el que es trobava a les immediacions de la casa de Parets fent de cos mentre el Guàrdia Company i els quatre falangistes dispersaven als homes que es trobaven a la casa den *Lluca*, sinó que l'Antoni Cañellas que estaven interrogant era un dels quatre falangistes que havia anat a practicar aquella detenció.

Davant el jutge explicà que ell pensava que, tal i com explicaren els homes que trobaren allà, efectivament s'havien reunit allà per tal de refugiar-se de la pluja, ja que en Jaume Cañellas Pizà, en Josep Joan Ramis i en Melcion Serra Juan, fins on ell sabia, eren persones que mai no s'havien mesclat en qüestions polítiques i els considerava bones persones. Tot el contrari del que pensava de Joan Lluca i de Cristòfol Serra. Del primer per les seves idees i del segon *por ser individuo de mala conducta y que ha estado varias veces en la cárcel.*⁴⁹

El jutge sorprès per aquella declaració, i encara sense entendre gaire el que passava, li demanà que aclarís *el hecho de que mientras él dice que fue con el Guardia Company, como falangista que es, los encartados, Melchor Serra y Jaime Cañellas afirman en sus respectivas declaraciones que les acompañó un individuo llamado como el declarante.*⁵⁰ Antoni indicà que segurament a qui es referien era a un jove anomenat com ell, del qual no recordava el segon llinatge, que vivia a Can Colom i que el dia de la detenció den *Lluca* l'havien vist per allà, havien parlat amb ell i els hi havia dit que simplement hi havia anat a veure els avions.

Aquell mateix dia el jutge:

(...) dispuso se citara al vecino de Santa María Antonio Cañellas, que vive en Can Colom, para el día trece del actual a las doce horas,

⁴⁸ *Ídem.*

⁴⁹ JUTOTER33, Causa 83/36, f. 12v.

⁵⁰ *Ídem*, f. 12v.

por ser éste el individuo que tenía que presentarse a declarar y no el Falangista, que se ha presentado debido a tener el mismo nombre y apellido. ⁵¹

Aquella vegada sí l'encertaren i dia 13, Antoni Cañellas Frontera, el jove que es trobava a la casa de *Can Lluca* aquell 30 de juliol en què foren detinguts els altres, es presentà al jutjat de Palma.

Com quedà palès era Frontera de segon llinatge, tenia 21 anys, era forner, nascut a Santa Maria i resident a la vila, a Can Colom, antic carrer de Santa Margalida. El jutge li demanà que explicàs *la vida que hizo el treinta del pasado julio*. ⁵²

Antoni contà que aquell dia havia sortit de casa devers les sis del matí per anar a la feina que tenia en aquells moments, que era la de picapedrer, però com que plovia va fer una aturada al cafè de Cas Sord, on va ser fins a les deu i mitja, moment en què es va unir a Melcior Serra, Jaume Cañellas i un altre home del que no recordava el nom quan sortiren amb uns cans de caça per anar a veure els avions que, segons digué Antoni, venien a bombardejar Palma.

Quan arribaren al terme de Marratxí es tornà posar a ploure pel que la resta decidiren anar a refugiar-se a *Can Lluca*, però ell, enlloc d'anar cap allà, pujà a un turonet i es guarí davall un pi fins que l'avió que sobrevolava Santa Maria i Marratxí va desaparèixer darrera els nigs i com que seguia plovent decidí anar-se'n cap a ca seva.

Aquell avió, o avions, que apareixeran sovint a la causa, són els que vengueren a bombardejar alguns punts de l'illa el dia que detingueren els homes a *Can Lluca*. Els bombardejos havien començat a Mallorca ja el 21 de juliol i se succeïren fins gairebé al final de la guerra. Dia 30 de juliol, dia de la detenció, s'havia produït un doble atac aeri sobre Palma. El migdia un o dos avions del model Savoia-62 (S-16 i S-31) havien deixat caure sobre la ciutat algunes bombes i algunes més a la zona compresa entre Palma i s'Arenal, devers el Molinar i el Coll den Rabassa, en total devers una dotzena. L'horabaixa sobrevolaren Palma altres dos avions que bombardejaren el casc antic i les barriades de Santa Catalina i Son Espanyolet amb catorze bombes.

51 *Idem*, f. 13.

52 *Idem*, f. 15.

Segons algunes informacions els atacs deixaren alguns desperfectes i dos ferits pels vidres que s'havien romput durant les explosions, altres fonts indicaven que el bombardeig de l'horabaixa havia causat un mort i dos ferits.

Sembla que un d'aquells hidroavions, un Dornier D-1 pilotat pel capità Fernando Beneito fou tocat per les bateries del Fort de Cap Enderrocat, a la costa de Lluçmajor. L'hidro va poder arribar a Cabrera on va haver d'amarar a una de les seves cales i on Beneito fou detingut, tot i que aviat arribà un submarí procedent de Menorca i l'alliberaren.

Però dia 30 també es produí un atac al terme de Marratxí, que segons Massot i Muntaner no consta a les fonts mallorquines i degué ser oblidat per raons de censura i per no haver-se produït damunt Palma. Fou a l'aeròdrom de Son Bonet i els avions republicans aconseguiren destruir una avioneta, De Havilland. Alguna bomba també caigué a la possessió marratxinera situada entre Son Bonet, Cas Miot i el nucli urbà del Pont d'Inca anomenada Cas Enagistes,⁵³ que al 1941 fou expropiada per l'exèrcit per tal d'ampliar l'aeròdrom de Son Bonet.

És probable que per proximitat l'avió o els avions que els santamariers vessin aquell dia des de Marratxinet fos o fossin els que tiraren les bombes a Son Bonet, tot i que també podria ser que fossin els Savoia-62 que el migdia havien deixat anar les bombes sobre Palma i la línia de costa sud de Mallorca.

A la seva declaració Antoni seguí contant que quan davallava d'allà on havia anat a refugiar-se es va trobar amb el falangista Antoni Cañellas qui li havia demanat d'on venia, ell, tal i com el mateix falangista havia declarat un dia abans davant el jutge, li contestà que *de ver los aviones*.⁵⁴

Afegí que només coneixia a Joan Parets de vista, que mai no havia parlat amb ell i que pensava que els que s'havien reunit aquell dia a ca seva ho havien fet de forma accidental a causa de la pluja.

3.5. Els informes de les batlies

Dia 12 d'agost el jutge Llompart, a banda d'interrogar a l'Antoni

⁵³ Les informacions sobre aquests bombardejos s'extreuen de Massot i Muntaner, Josep, *Els bombardejos de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998, p. 20-21.

⁵⁴ JUTOTER33, *Causa 83/36*, f. 15.

Cañellas equivocant, havia sol·licitat a les batlies de Santa Maria i de Marratxí certificats de conducta dels cinc homes que estaven empresonats.

La primera que es va enviar va ser dia 15 d'agost procedent de Marratxí. El batle, Pedro Cañellas Rigo, enviava el certificat de conducta de Joan Parets Sastre on hi deia que *no consta en esta Alcaldía hecho alguno concreto en contra de la buena conducta del vecino Juan Parets Sastre, domiciliado en el barrio de Marratxinet, pero que siempre ha sido considerado como persona de ideas extremistas.*⁵⁵

Dia 16 s'enviaven des de Santa Maria, i signat pel batle Mateu Coll Mayol, els certificats de conducta dels altres quatre detinguts.⁵⁶

De Cristòfol Serra deia que era una persona con antecedentes penales, *dicho individuo es de carácter pendencioso, incumplidor de las órdenes de la Superioridad, dejando su conducta bastante que desear.*⁵⁷



Informe de conducta i antecedents de Cristòfol Serra signat pel batles santamarier Mateu Coll (JUTOTER. Causa 83/36, f. 19)

De Jaume Cañellas, del que s'especificava que era fill de Mateu i Antònia, *era siendo tenido en buena reputación entre sus convencinos, salvo su significación política socialista.*⁵⁸

El següent informe deia que *nada resulta en contra de la conducta observada por el individuo José Juan Ramis vecino de esta villa, siendo*

55 *Ídem*, f.17.

56 AMSM, 75, Correspondència entrades i sortides 1936.

57 JUTOTER33, Causa 83/36, f. 19.

58 *Ídem*, f. 20.

tenido en dudosa reputación por su significación política socialista. ⁵⁹

El darrer informe deia que *nada resulta en contra de la conducta civil del individuo Melchor Serra Juan, y que por referencia se sabe, que dicho sujeto es de dudosa reputación personal por su significación política de socialista.* ⁶⁰

3.6.- La primera conclusió del jutge i la resposta de l'auditor de guerra

Amb tots els interrogatoris i la documentació recollida, dia 25 d'agost, el jutge Jeroni Llompart, feia un resum de la instrucció per tal d'enviar-la a l'auditor de guerra qui indicaria com seguir el procediment. A les conclusions d'aquell escrit Llompart indicava que:

Practicadas, a juicio del Juez que subscribe, las pertinentes diligencias en esclarecimiento de los motivos de la reunión de los detenidos, sin que en sus respectivas declaraciones resulten diferencias de lugar y de tiempo que hagan presumir lo hiciesen con fines clandestinos y sí consecuencia de la lluvia de aquel día, no existiendo por tanto, base jurídica para proceder al procesamiento de ninguno de ellos, el Instructor eleva a V.S. las actuaciones a los fines que estime procedentes. ⁶¹

El resum i aquesta conclusió s'entregaren a Gonzalo Zarranz, auditor de guerra, qui, dia 28 d'agost, retornava per escrit les actuacions que a partir de llavors hauria de portar a terme el jutge. El cas no estava tancat ni molt manco.

Zarranz escrivia que, vistes les manifestacions que dia 7 d'agost havia fet el Guàrdia Civil Miquel Company, on deia que es tenia notícia que varis individus del poble de Santa Maria es dedicaven a fer reunions clandestines, comminava al jutge a tornar-li a prendre declaració *para que manifieste si los individuos detenidos son los mismos que aquellos de que se tenía noticia se reunían clandestinamente y, en su caso, indique cuales fueran estos.* ⁶²

⁵⁹ *Ídem*, f. 21.

⁶⁰ *Ídem*, f. 22.

⁶¹ *Ídem*, f. 25.

⁶² *Ídem*, f. 26.

Igualment, ordenava al jutge que s'havia d'acreditar documentalment que el dia 30 de juliol havia plogut a la zona de Santa Maria i Marratxí a l'hora en què els inculpats a la causa havien declarat i, a més, que se sol·licitàs al comandant del post de la Guàrdia Civil de Santa Maria els antecedents de conducta i informes dels detinguts.

3.7. Canvi de jutge i els informes de la Guàrdia Civil

Amb aquell retorn d'expedient al jutge per tal de seguir instruint la causa contra els acusats es produí també un canvi de jutge. En desconeixem el motiu, però el cert és que a partir d'aquell moment agafaria el cas el comandant d'Infanteria Francisco Alguacil Roca, amb el jutjat situat a Quarter de Cavalleria de Palma, qui dia 2 de setembre nomenà al soldat del Regiment d'Infanteria de Palma núm. 36 Fernando Verd Llorca com a secretari de la mateixa causa.

Aquell mateix dia 2, just abans del nomenament de Verd com a secretari, per tant encara signat per Jordi Miró, però ja amb Alguacil com a jutge, es procedí amb allò que l'auditor de guerra Zarranz havia manat i s'envià un ofici al tinent coronel en cap de la Guàrdia Civil per citar al comandant del post de Santa Maria al seu jutjat per dia 4 a les onze del matí.

Així, tal i com li manaren, dia 4 de setembre Josep Bonnín Picó, que en aquells moments tenia 52 anys, era casat, brigada de la Guàrdia Civil i comandant del post de Santa Maria, faria la seva declaració. Afirmà que els detinguts eren *aquellos de que se tenía noticias que se reunían clandestinamente*.⁶³

Bonnín no degué entendre la pregunta o, aquesta, no se li va formular de manera correcta, en realitat, i ja ho havia deixat clar el Guàrdia Company, no se sabia si els detinguts eren els que segons havia arribat a orelles de la Guàrdia Civil, es reunien de forma clandestina o eren uns altres homes. La Guàrdia Civil desconeixia quines persones eren de qui parlaven les seves informacions. El que realment degué voler contestar el comandant Bonnín era que els homes encausats en aquell procediment eren els mateixos que havien detingut el 30 de juliol a *Can Lluca*.

63 *Idem*, f. 29.

De fet, a la mateixa declaració, a una altra pregunta del jutge, aclarí que *según rumores habían ido los detenidos al monte donde se llevó a efecto la detención, para ver a los aviones enemigos a su llegada a Palma.* ⁶⁴

El nou jutge també li demanà a Bonnín si recordava si aquell dia havia plogut o no. El comandant va dir que sí, que recordava que aquell havia estat un dia plujós, però que *no podía precisar si en el momento de la detención llovía.*⁶⁵ En realitat, aquesta, tornava a ser una altra imprecisió de Bonnín. Quan parla del moment de *la detención*, ben segur es refereix a quan trobaren als 5 homes a *Can Lluca* i els enviaren cadascú a ca seva. La detenció s'havia produït hores després i per separat, com s'ha anat veient a la causa.

A més, aquell mateix dia 4 el jutge, segons havia manat l'autoritat judicial del districte, sol·licità per escrit al mateix Comandant Bonnín informes sobre la conducta dels detinguts qui els remetria a Alguacil un dia després. Aquells informes individuals deien:

Cristóbal Serra Ripoll, de 53 años, casado, de oficio bracero, de filiación política de extrema izquierda, el que el año 1909 fue condenado a 2 meses y un día de arresto por el delito de estafa.

Jaime Cañellas Pizá, de 25 años, soltero, de oficio bracero, extremista como el anterior, sin que nunca haya sido procesado en juicio criminal ni de faltas.

Juan⁶⁶ Juan Ramis, de 40 años, oficio del campo, políticamente como los anteriores, sin antecedentes procesales.

Melchor Serra Juan, de 21 años, soltero, de ideas extremistas como los anteriores y sin antecedentes procesales.

Juan Parets Sastre, de 68 años, natural y vecino de Marratxí, y por lo cual no se informa sobre su conducta por pertenecer a la demarcación del puesto de la Guardia Civil del repetido pueblo, si bien se tienen noticias que su ideal político es de extrema izquierda. ⁶⁷

Dia 7 el jutge faria afegir aquests informes a la documentació de la causa i en vista de la no obtenció de dades relatives a la conducta de Joan

⁶⁴ *Idem*, f. 29v.

⁶⁵ *Idem*, f. 29.

⁶⁶ Es refereix a Josep.

⁶⁷ JUTOTER33, Causa 83/36, f. 30-30v.

Parets els sol·licitaria al comandant de la Guàrdia Civil de Marratxí, qui contestaria dia 11 dient que no existia cap tipus d'antecedent relatiu a Parets "*lo que si profesa son ideas contrarias al Movimiento Nacional Salvador de España.*" ⁶⁸

3.8. La segona conclusió del jutge, crida a files de Melcior Serra i tancament del cas

Dia 20 de setembre, el jutge Alguacil, un cop complits els requeriments que en la primera conclusió feta pel jutge Llompart havia fet l'auditor Zarranz, tornà a fer un resum de les actuacions i ho tornà a remetre a l'autoritat, una altra vegada al mateix auditor.

Mentre s'esperava resposta de l'auditoria de guerra, que com veurem no arribaria fins més d'un mes després, dia 13 d'octubre el capità cap accidental de la Caixa de Recluta núm. 57 Guillem Cirerol Thomàs informava al batle de Santa Maria de la relació nominal i el número que li havia correspost a cada un dels joves de la vila pel sorteig que, donat el cas, es faria per incorporar-se a files per tal de servir a l'exèrcit a Àfrica.

Cirerol demanava a Mateu Coll que informàs amb urgència a cada un dels mossos del número que li havia tocat en aquell sorteig i que li retornàs el llistat en un termini màxim de cinc dies complimentat i indicant si hi havia algun error que s'hagués de subsanar o amb les objeccions que s'haguessin de fer.

En aquell moment simplement s'assignava un número a cada un dels mossos i més endavant, tenint en compte que la totalitat del *cupo* hauria de ser de files, es fixaria quants d'ells hi haurien d'anar. El capità Cirerol també especificava que s'havia de tenir en compte que d'aquell sorteig havien quedat exclosos els joves que gaudissin de pròrroga de primera o de segona classe, els útils per serveis auxiliars, quotes, inútils i voluntaris que comptassin amb sis mesos de servei a files en l'acte de l'ingrés en caixa de recluta o fossin classe de tropa.

No disposam de cap còpia d'aquell llistat on s'havia assignat als mossos el número per un eventual sorteig perquè des de Santa Maria es degué

⁶⁸ *Idem*, f. 32.

retornar a la Caixa de Recluta núm. 57 sense fer-ne còpia, però sabem que Melcion Serra Juan hi estava inclòs i el número que li va correspondre. Dia 27 d'octubre el batle santamarier retornava el llistat complimentat d'haver avisat a tots els mossos excepte a un. El batle Coll li deia a Cirerol que:

“Con nota de cumplimentada devuelvo a V. la adjunta relación de los mozos comprendidos en el sorteo de África verificado el día 11 de los corrientes, debiendo significarle que el mozo Melchor Serra Juan, Número 1369, no ha podido ser notificado por estar detenido por la Autoridad Militar.”

⁶⁹ Així, el 24 d'octubre, tal i com dèiem més d'un mes després, Zarranz tornava la seva resposta a les conclusions de la causa:

Resultando que la presente causa se inició como consecuencia de atestado promovido por el Comandante del puesto de la Guardia Civil de Santa María en que da cuenta de que en las proximidades de un monte del pueblo de Marratxí se reunían clandestinamente varios individuos de filiación de extrema izquierda,

Resultando que por fuerzas de dicho puesto y de Falange Española se detuvo a Cristóbal Serra Ripoll, Jaime Cañellas Pizá, José Juan Ramis, Melchor Serra Juan y Juan Parets Sastre por haber sido sorprendidos el día 30 de julio último en las cercanías de la Sociedad Cooperativa Benéfica del citado pueblo.

Resultando que el guardia civil que depone al folio 11 que era el encargado por su superior para la práctica del servicio manifiesta que en el puesto tenían noticias de que varios individuos del pueblo se reunían clandestinamente, pero no puede afirmar que los detenidos fuesen los mismo a que se referían las noticias que tenían y que al folio 12 declara un falangista diciendo que cree que los detenidos se hallaban reunidos debido a la lluvia que caía en aquellos momentos y en ese sentido coinciden las declaraciones de los inculpados.

Resultando que los informes aportados por la Alcaldía y Guardia Civil de los pueblos de Marratxí y Santa María aparece que los referidos detenidos son de significación política socialista y extremista.

⁶⁹ AMSM, 75, Correspondència entrades i sortides 1936.

Considerando que de lo actuado no aparecen indicios racionales bastante para estimar que los inculpados hayan cometido el hecho criminoso que se les imputa, por lo que procede decretar el sobreseimiento provisional de estos autos.

Visto el n° 1º del artículo 538 del Código Castrense y demás disposiciones legales y de general aplicación.

Acuerdo sobreseer provisionalmente la presente causa debiendo quedar los detenidos a disposición del Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia para que resuelva lo que estime más pertinente sobre el particular de su libertad en atención a los antecedentes de carácter político que figuran en autos.

*Y a los efectos señalados en el apartado c) del artículo 4º del Decreto de 13 de septiembre de 1935 pase la presente causa al Excmo. Sr. Comandante Militar de Baleares.*⁷⁰

La resolució de l'auditor, que reafirmava el comandant militar de Balears, el coronel Trinidad Benjumeda del Rey, dia 27 d'octubre, deixava clar que durant la instrucció de la causa contra els detinguts no s'havia pogut provar que s'haguessin reunit a Can Lluca per qüestions polítiques, conspiranoiques o de forma clandestina, però deixava clar, i per això la paraula està subratllada en color vermell a l'escrit signat per Zarranz que la causa se sobreseïa de forma *provisional* i en cap cas definitiva. Tot i això, no tenim constància que en cap moment se seguís investigant o s'obris de nou.

Dia 30, l'auditor de guerra, manava que la causa retornàs al jutge instructor perquè pogués notificar als encausats la resolució presa i posàs en coneixement del Governador Civil que els detinguts quedaven a la seva disposició. A més, s'havia de comunicar al director de la presó on es trobaven els detinguts quina era la seva nova situació.

Aquell mateix dia el jutjat es constituí a la presó d'Estacions, Can Mir, no sabem quan hi havien estat traslladats els detinguts des del vaixell Jaume I, i el secretari Verd, per ordre del jutge Alguacil, els llegí la resolució i, tal i com havia manat Zarranz, s'avisà també al Governador Civil i al director de la presó.

70 JUTOTER33, Causa 83/36, f. 34-34v.

També aquell dia, l'auditor de guerra enviava una comunicació a l'oficial de guàrdia de la presó de Can Mir on deia que *las actividades e ideas políticas de los detenidos no aconsejan sean puestos en libertad*.⁷¹

Dia 14 de novembre l'auditor Zarranz feia arribar la causa al Fiscal Jurídic Militar, Ricardo Mulet, per tal de registrar-la a estadística, fet que es produí el 16 de novembre.

4. SITUACIÓ POSTERIOR DELS DETINGUTS

Tot i la resolució del cas, en part, favorable als acusats, la seva situació, tal i com es desprèn dels comentaris addicionals fets per l'auditor, quedà certament compromesa. Ja hem vist com Zarranz recomanava la seva no llibertat i els deixava a disposició del governador.

Pels documents i arxius que hem pogut consultar i visitar desconexem la trajectòria de llocs de reclusió que patiren a partir d'aquell moment i en quines dates o quin temps hi estaren, però tenim algunes referències que ens confirmen que així fou.

Gràcies a la informació de Maria Eugènia Jaume sabem que Cristòfol Serra dia 28 de gener de 1937 ingressà al camp de concentració de sa Coma a es Capdellà (Calvià) on hi va estar reclòs fins el 20 de juliol d'aquell mateix any. Aquell mateix dia passà al camp de concentració del Port de Pollença fins el 20 de setembre i d'allà a s'Albufera, on s'estava construint un aeròdrom, d'on no sabem quan en va sortir o si posteriorment va anar a altres camps, ja que, documentalment, se li perd la pista.

Algunes fonts parlen també l'alliberació de Josep Juan de la presó de Can Mir produïda dia 5 de novembre de 1937, però no en sabem res més.

A Melcior Serra Juan li obriren una altra causa, la 6/37 per la que dia 18 de gener de 1937 el jutge capità Jeroni Gralla demanava informes d'antecedents i conducta al batle de Santa Maria, Mateu Coll. Aquest contestava

⁷¹ *Idem*, s.f.

dia 26 d'aquell mateix mes que *nada consta en los registros de esta Alcaldía en contra de dicho interesado, si bien se ha hecho algo indeseable, como perteneciente al frente popular y extremista de la izquierda.*⁷²

Igualment, quan ja feia a prop d'un any que estava incorporat a files, dia 24 de desembre de 1937 el coronel del Regiment d'Infanteria Palma núm. 36, Francisco Rovira Truyols, en sol·licitava un informe de conducta i antecedents socials *por ser necesario para la buena marcha de este Regimiento.*⁷³ En aquell mateix escrit també d'Antoni Borràs Dols i Joan Vich Amengual.

La contestació del batle s'envià dia 30 de desembre i mentre de Borràs i Vich es donaven bons informes, *“individuo sin color político y de buena conducta del primer i persona de indudable adhesión al Movimiento Salvador, abonándolo así sus antecedentes derechistas y su actuación a partir de su iniciación”*, l'informe del segon, Melcion Serra, no era gens suau ni favorable.

*Melchor Serra Juan es marxista, probablemente de la “Juventud Comunista” de esta población antes de ser disueltas estas Asociaciones; en su domicilio tenía su padre al cuidado al piso del Centro Comunista.*⁷⁴

Pel que fa a Juan Lluca, Josep Massot i Muntaner, al seu llibre *El primer franquisme a Mallorca*, ens desvetlla un document existent a l'Arxiu Municipal de Marratxí de 14 de setembre de 1937, quasi un any després de tancar-se la causa, en el qual el batle de Marratxí, Andreu Juan Carrió, contestava per escrit a una petició feta dia 6 de setembre pel Delegat Militar d'Ordre Públic de Balears on li demanava informes sobre la conducta de Joan Parets Sastre. El batle marratxiner, sent molt més explícit i dur que l'informe que li havia enviat el batle Pedro Cañellas una mica més d'un any abans al jutge Llompart,⁷⁵ li contestava que:

(...) militaba en los partidos de extrema izquierda, Frente Popular, siendo uno de los principales cabecillas de la expresada barriada, donde efectuó mucha propaganda entre la gente pacífica del campo, consiguiendo sobornar a muchos, por lo que era conocido como uno de los elementos izquierdistas mas destacados. – Hasta su detención

72 AMSM, 76, Correspondència entrades i sortides 1937, Sortides.

73 Ídem, Entrades.

74 Ídem. Sortides.

75 JUTOTER33, Causa 83/36, f. 17.

*fue considerado siempre como contrario al Movimiento Nacional y peligroso por sus ideas exaltadas.*⁷⁶

Si haguéssim de fer una suposició sobre aquest document podríem pensar que Joan Lluca, encara era pres, possiblement traslladat a algun camp de concentració des d'on per algun motiu es demanaven informes sobre la seva conducta. En aquells moments, els detinguts o presos governatius ja no depenien del Governador Civil sinó del Delegat Militar d'Ordre Públic, per això era aquest organisme el que s'interessava per ell.

En el cas de Jaume Cañellas el juliol de 1937 ja estava en llibertat i incorporat a files al Regiment de Mallorca d'Artilleria. En aquelles dates sembla que es tramitava una pròrroga de 1a classe perquè el seu germà Sebastià, del reemplaçament de 1939, no s'hagués d'incorporar a files. Per això, des de la batlia de Santa Maria es remet un ofici al coronel en cap del Regiment d'Artilleria de Mallorca en què se li demanava que:

*(...) se sirva dar las órdenes oportunas para que sea extendido certificado de permanencia en filas del hermano de dicho mozo Jaime Cañellas Pizá, hijo de Mateo y Antonia M^a, nacido en esta villa el 23 de julio de 1911, y remitido a esta Alcaldía para su remisión a la Junta de Clasificación y Revisión de Mallorca.*⁷⁷

Igualment es va enviar un altre ofici al cap del Regiment d'Infanteria de Palma on estava prestant els seus serveis un altre germà de Sebastià i Jaume, Antoni, nascut el 27 de juliol de 1916, demanant també un certificat de permanència a files d'aquest per remetre posteriorment a la Junta de Classificació i tramitar la pròrroga de no incorporació del seu germà petit.

Dia 3 d'agost de 1937 del coronel del Regiment d'Artilleria Palma núm. 36, Gerardo Martínez de Tejada, responent a l'ofici del batle de Santa Maria li explicava quins eren els requisits i impostos que s'havien d'abonar per tal de demanar el certificat que demanava:

Para el correspondiente reintegro del certificado de existencia en filas, que, del artillero Jaime Cañellas Pizá, interesa en su atento oficio número 310 de 31 del anterior, debo manifestar a V. precisa remita

⁷⁶ Massot i Muntaner, J., *El primer franquisme a Mallorca*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996, p. 331.

⁷⁷ AMSM, 76, *Correspondència entrades i sortides 1937*. Sortides.

*a esta Cuerpo una póliza de o'25 pesetas y un sello pro paro de o'10 pesetas.*⁷⁸

4.1. Comissió de llibertat vigilada

A més, al final de la documentació d'aquesta causa 83/36 hi trobam un document que no podem atribuir a cap dels acusats en concret, perquè no porta cap nom, però que és significatiu de com podien transcórrer els anys per algunes d'aquelles persones d'esquerres a qui se'ls varen sobreseure les causes que se'ls obriren però que quedaren a disposició del governador, és a dir, presos governatius.

Aquest document, que transcriurem literalment sense fer-ne cap més comentari, procedeix del la Comissió Central del Servei de Llibertat Vigilada, pertanyent al Ministeri de Justícia, signada pel seu secretari, datada el 21 de febrer de 1944 i dirigida a l'auditor de guerra de Balears.

Ilmo Sr:

Tengo el honor de acusar el recibo a V.I. del testimonio del sobreseimiento provisional dictado en causa 83-36 y que sirvió remitirnos con su atento escrito núm. 378 de fecha 15 de Enero de 1944.

Des de l'auditoria de guerra de Balears dia 29 de febrer s'escrivia a dors d'aquest escrit:

*Unasé a los autos de su razón, el presente escrito.*⁷⁹

El fet de trobar aquest document al final d'aquesta causa ens fa suposar que, finalment, algun o alguns dels encausats foren reclosos un període llarg de temps, segurament anys i que no fou fins cinc anys després d'haver acabat la guerra quan es gestionà la seva llibertat, això sí condicional i vigilada.

⁷⁸ *Ídem. Entrades.*

⁷⁹ JUTOTER33, Causa 83/36, s.f.

5. LA 6/37, LA SEGONA CAUSA OBERTA A MELCIOR SERRA

Ja esmentàvem que dia 18 de gener de 1937 el coronel Rovira havia demanat al batle de Santa Maria un informe de conducta i antecedents de Melcion Serra. Aquella petició, en principi res tenia a veure amb la causa per la qual l'havien detingut i empresonat, la 86/36, sinó que es tractava d'una nova investigació que s'havia posat en marxa sobre el santamarier.

Des del Regiment d'Infanteria Palma núm. 36, dia 27 de desembre de 1936, el primer cap coronel Miquel Antich Veny havia ordenat al jutge capità Jeroni Saiz Gralla que posàs en marxa la instrucció d'una causa contra Melcior Serra Juan per no haver-se incorporat a files, fet que com a soldat del reemplaçament de 1936 havia d'haver efectuat.

Només tres dies després, però, un altre escrit del coronel Antich dirigit des del Regiment d'Infanteria Palma núm. 36 informava al jutge *que en 29 del cte verificó su incorporación en este Cuerpo el soldado Melchor Serra Juan, contra el cual instruye V.S. expediente por falta a concentración, por haber sido puesto en libertad de la Prisión Almacenes Mir donde estaba detenido.*⁸⁰

S'havia adjuntat, a més, el full de filiació de Melcior que, tot i tenir la part dels serveis prestats a l'exèrcit en blanc, com corresponia als joves del reemplaçament de 1936 per encara no haver complert el servei militar obligatori, trobam algunes dades interessants i personals del soldat. Era fill d'Antoni i Jerònia, havia nascut a Santa Maria dia 11 d'agost de 1915, d'ofici, com ja sabien, picapedrer i era fadrí. Hi ha recollides, a més, algunes de les seves característiques físiques. Tenia els cabells negres, celles al pèl, ulls negres, el nas i la boca grans, barba creixent i el color sa. Havia entrat a la Caixa de Recluta núm. 57 l'1 d'agost de 1936 i en virtut del que disposava l'autoritat a través de radiotelegrama dia 11 de novembre es donava d'alta al Regiment d'Infanteria Palma núm. 36, on no havia efectuat la seva incorporació, motiu pel qual se li havia començat a instruir l'expedient que acabaria sent la causa 6/37.

⁸⁰ JUTOTER33, Causa 6/37, f. 2.

Així i tot, el jutge Gralla dia 2 de gener de 1937 nomenà secretari de la causa a l'advocat i soldat del Regiment d'Infanteria núm. 36 de Palma Joaquim Herrero Cebrián, i posà en marxa una investigació i ordenà que es prenguéssin declaració a Melcior Serra qui aquell mateix dia ja declararia.

*Cuándo y por qué motivo ingresó en la Cárcel de estaciones,*⁸¹ va ser la primera pregunta que li formulà el jutge. Melcior explicà la seva detenció, el trasllat al Jaume I i d'allà a la presó d'Estacions d'on segons la seva pròpia declaració havia estat posat en llibertat dia 24 de desembre de 1936. En aquell moment havia anat a la casa dels seus pares a Santa Maria i s'havia presentat a la Guàrdia Civil per saber com ho havia de fer per presentar-se al quarter militar ja que no tenia la seva cartilla. La Guàrdia Civil l'envià al secretari de l'Ajuntament a qui no havia pogut veure fins dia 27 a causa de les festes de Nadal. Quan s'havia pogut reunir amb ell li havia dit que anàs a la Caixa de Recluta cosa que havia fet immediatament i allà havia sabut que s'havia de presentar al Regiment, cosa que també havia fet.

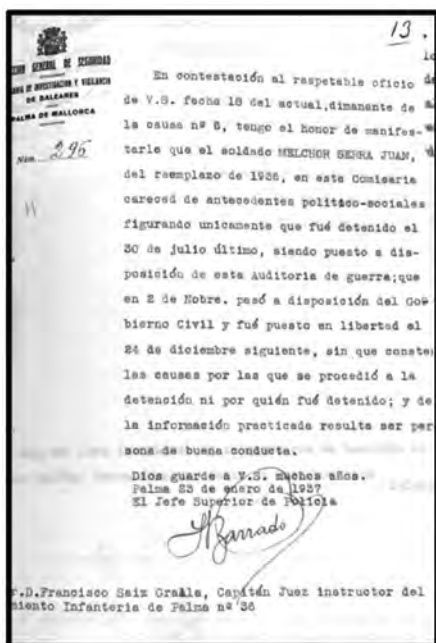
El jutge, en aquell moments va detectar un ball de dies. Melcior deia que s'havia incorporat dia 27 i el coronel Antich li havia dit que ho havia fet dia 29. Melcior Serra, quan el jutge li demanà què passava amb allò, va respondre que s'havia confós, que ell s'havia presentat al secretari el dilluns dia 28 de desembre i que s'havia incorporat el dia següent, dia 29.

El capità Gralla dirigí escrits tant al batle com a la Guàrdia Civil de Santa Maria per saber si era veritat que Melcior se'ls hi havia presentat des de la seva posada en llibertat i en quines dates ho havia fet. El comandant Josep Bonnín, dia 13 de gener, explicà que dia 24 de desembre ell es trobava en comissió de serveis a Palma i a les andanes del tren se li havia presentat Melcior Serra dient-li que moments abans havia estat posat en llibertat i que tornava a ca seva, però que sabia que s'havia d'incorporar a files perquè els seus companys de lleva ja ho havien fet. Dia 14 contestà el batle Mateu Coll qui explicà que Melcior en cap cas s'havia presentat a la batlia ni a la secretaria de l'Ajuntament i que s'assabentaren que l'havien posat en llibertat quan un dia del mes de gener el veren vestit de militar pel poble. A més, que dia 3 o dia 6 de gener Serra s'havia trobat pel carrer amb el secretari de l'Ajuntament, qui ignorava que estàs en llibertat, i li havia demanat on havia d'efectuar la seva

81 *Ídem*, f. 5.

incorporació. El secretari li havia contestat que anàs on havien anat els altres, a la Caixa de Recluta de Palma, al Quarter de Cavalleria.

Dia 18 de gener com ja hem vist Gralla demanà informes de conducta i antecedents al batle de Santa Maria, del que ja n'hem vist la contestació enviada dia 26, però també en demanà a la Guàrdia Civil i a la Comissaria d'Investigació i Vigilància de les Balears. En aquest cas el comandant Bonnín, dia 22 de gener, explicava la detenció de juliol de 1936 i afegia que *su ideal político en aquella fecha de extrema izquierda no habiendo sido nunca procesado*.⁸² Mentre que des de la Direcció General de Seguretat, Comissaria d'Investigació i Vigilància de Balears el cap superior de policia, Francisco Barrado Zorrilla, dia 23 explicava que no es tenia cap registre dels seus antecedents políticossocials, que només hi figurava la detenció de dia 30 de juliol i acabava l'escrit dient que *de la información practicada resulta ser persona de buena conducta*.⁸³



Informe signat per Francisco Barrado sobre el antecedents de Melción Serra (JUTOTER, Causa 6/37, f. 13)

Amb tot això, i amb un nou secretari nomenat dia 5 de febrer que substituiria a Herrero, en aquest cas Francesc Ramonell, dia 16 de febrer, el capità Gralla fa un resum de les actuacions, atribueix el ball de dates entre el

⁸² *Idem*, f. 12- 12v.

⁸³ *Idem*, f. 13.

que diuen Melcior Serra i el batle de Santa Maria a una confusió, i l'envià a l'auditor de guerra, qui havia de determinar com continuar la instrucció.

Gonzalo Zarranz, l'auditor de guerra, una vegada llegides aquelles conclusions no es conformà amb l'explicació de la confusió i ordenà al jutge que fes declarar el secretari de l'Ajuntament per si recordava quin dia exactament havia parlat amb Melcion Serra de la seva incorporació i el lloc on ho havia de fer.

Així, dia 4 de març, Gralla prenia declaració a Monserrat Bestard Vich, secretari de l'Ajuntament de Santa Maria, que en aquells moments tenia 66 anys. Explicà que un dia, després de la festa de Nadal, del que no podia dir exactament quin dia era però que podia afirmar que era o un diumenge o dia festiu, Melcior s'havia presentat a ell enmig del carrer demanat-li on havia de fer la seva incorporació. Afegí que les dates que havia manifestat el batle, dia 3 o 6 de gener, segurament eren producte d'una confusió i que pensava que era *perfectamente admisible*⁸⁴ que la conversa fos dia 27 de desembre.

Aquell mateix dia Gralla remetia, un altre cop, la conclusió a l'auditor de guerra qui un cop llegida la resposta del secretari i analitzades les actuacions fetes pel jutge dia 13 de març decretava *que no aparece la comisión de hecho punible alguno i acordava sobreseer definitivamente la presente causa debiendo el encartado soldado Melchor Serra Juan prestar su servicio militar en el Regimiento al que está destinado*.⁸⁵

Dia 16 de març el comandant militar de les Balears, Trinidad Benjumeda, signava la resolució de Zarranz, dia 18, al jutjat, on havia estat citat, se li va llegir la resolució de forma íntegra a Melcion i dia 5 d'abril es tancava definitivament el tràmit d'estadística necessari per tancar definitivament la causa.

84 *Ídem*, f. 17.

85 *Ídem*, f. 17v. i 18.

6. BIBLIOGRAFIA

- GABRIEL I SIRVENT, P., *El moviment obrer a Mallorca (1848-1936)*, 2a edició ampliada, Edicions Documenta Balear, Palma, 2024.
- MASSOT I MUNTANER, J., *El primer franquisme a Mallorca*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.
- MORRO MARCÉ, M., "Moviment obrer i partits d'esquerra a Santa Maria del Camí (1931-1936)", *Estudi general de Mallorca. V Centenari 1483-1983, Estudis Baleàrics*, 11, Palma, 1983, p. 67-90.
- MORRO MARCÉ, M., *Aferrats a la terra. Història d'una societat pagesa (Santa Maria dels Camí, 1890-1936)*, Leonard Muntaner Editor, Palma, 2017.
- MORRO MARCÉ, MATEU, "Històries de la repressió. Testimonis de la repressió franquista a Santa Maria del Camí", *VII Jornades d'estudis locals. Bartomeu Horrach i el seu temps (1914-1936). Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Palma, 2018, p. 43-61.

7. ARXIU CONSULTATS

- AMMA. Arxiu Municipal de Marratxí
- AMSM. Arxiu Municipal de Santa Maria de Camí.
- JUTOTER33. Jutjat Togat Militar Territorial núm. 33

AGRAÏMENTS

He d'agrar les informacions aportades per Esperanza López Tortosa, Mateu Morro Marcè, Maria Eugènia Jaume Esteva i Manuel Suárez Salvà.

APROXIMACIÓ A LA GEOMORFOLOGIA DEL QUATERNARI DEL TERME DE SANTA MARIA DEL CAMÍ

Dr. Bartomeu Sastre Canals

Departament de Geografia. Universitat de les Illes Balears
*Medhycon (Mediterranean Ecogeomorphological and Hydrological
Connectivity Research Team)*

bartomeu.sastre@uib.es

RESUM

El període del Quaternari ha estat profusament estudiat a l'illa de Mallorca; sobretot cal esmentar l'obra de *Juan Cuerda*, reflectits en l'obra de referència "*Los tiempos cuaternarios en Baleares*" (1975). Posteriorment, altres autors han realitzat estudis d'actualització i/o complementaris, quasi sempre centrats en les àrees litorals (amb un registre estratigràfic clar) o en troballes fossilíferes (*Myotragus*). Hi ha pocs estudis de l'interior de Mallorca per la dificultat que comporta, perquè el registre estratigràfic és molt limitat i per la secular intervenció antròpica. En aquest cas, suposa una aproximació utilitzant tecnologies de darrera generació (SIG, OSL, LiDAR), d'entendre les formes i processos quaternaris del terme de Santa Maria del Camí.

Paraules clau: Geomorfologia, Quaternari, ventalls al·luvials, paleocanals, inundacions

RESUMEN

El periodo Cuaternario ha sido profusamente estudiado en Mallorca; es referencia obligada la obra de *Juan Cuerda* "*Los tiempos cuaternarios en Baleares*" (1975). Posteriormente, otros autores han realizado estudios actualizándolos o complementándolos, casi siempre centrados en áreas litorales (con registro estratigráfico claro) o basados en fósiles (*Myotragus*). Pocos son los estudios del interior de Mallorca por la dificultad que supone, ya que el registro estratigráfico es limitado y también por la secular intervención

antrópica. En este caso supone una aproximación utilizando tecnologías de última generación (SIG, OSL, LiDAR), para entender las formas y procesos cuaternarios del municipio de Santa María del Camí.

Palabras clave: Geomorfología, Cuaternario, abanicos aluviales, paleocanales, inundaciones

ABSTRACT

The Quaternary period has been extensively studied in Mallorca; The work of *Juan Cuerda “Los tiempos cuaternarios en Baleares”* (1975) is an obligatory reference. Subsequently, other authors have carried out studies updating or complementing them, almost always focused on coastal areas (with a clear stratigraphic record) or based on fossils (*Myotragus*). There are few studies of the interior of Mallorca due to the difficulty involved, since the stratigraphic record is limited and also due to centuries-old anthropic intervention. In this case it involves an approach using cutting-edge technologies (GIS, OSL, LiDAR), to understand the Quaternary forms and processes of the municipality of Santa Maria del Camí.

Keywords: Geomorphology, Quaternary, Alluvial Fans, Palaeochannels, Floods

1. INTRODUCCIÓ

El terme de Santa Maria del Camí es troba a l'àrea del Raiguer, zona de transició entre la Serra de Tramuntana i el Pla de Mallorca, encara que disposa el seu sector nord dins la Serra, en forma de vall (Coanegra), i travessada pel torrent de Coanegra.

A banda del substrat calcari, fruit de l'evolució geològica de la Serra i del Raiguer (parlarem d'una perllongació del Sistema Bètic) amb materials del Triàsic, Juràssic i Cretaci, ha passat per fases successives (més recents), de llacunes (durant l'Oligocè), a períodes de colmatació pels cursos fluviotorrencials provinents de la Serra de Tramuntana i que sembla que durant el Miocè, el Pliocè, el Plistocè i l'Holocè han anat dipositant materials a peu de la Serra omplint les valls i depressions preexistents.

També, és una àrea que ha estat afectada per l'activitat tectònica i neotectònica en temps relativament recents, posteriors a l'Orogènia Alpina (que va començar fa uns 65 Ma), ja que es troba envoltada a l'oest per l'anticlinal de Marratxí i al sud per la falla de Sencelles, bàsicament.

El peudemont de les principals serralades solen respondre a morfologies sedimentàries de tipus al·luvial per la pèrdua sobtada de pendent i la conseqüent deposició de materials, i el cas del Raiguer de Mallorca no n'és una excepció.

Tampoc podem deixar de banda la influència de les transgressions i regressions marines durant les glaciacions quaternàries (*Donau, Günz, Mindel, Riss, Würm*, consecutivament, amb subdivisions), i els interglacials (entre les glaciacions, períodes d'escalfament global), associades al Plistocè.

En el cas de Santa Maria del Camí les formes sedimentàries, associades al Quaternari, responen bàsicament a platja/duna (testimonis d'una transgressió marina), a ventalls al·luvials (morfologies sedimentàries pròpies de peudemont, per la deposició de materials a causa de la ruptura de pendent sobtada i la pèrdua d'energia del canal, en forma de ventall –d'aquí el nom- i que tenen una topografia còncava-convexa) i paleocanals (canals relictos, a priori, no funcionals).

2. ÀREA D'ESTUDI I CONTEXT GEOLÒGIC

L'àrea d'estudi es localitza a la zona del Raiguer, al terme de Santa Maria del Camí. El fet que l'estudi sigui exclusiu de la Geomorfologia de Quaternari, exclou el sector del municipi dins la Serra, però inclou el sector de peudemont i, també, del límit sud del municipi a la carretera de Sencelles (Ma-3020). La zona concreta es localitza a la figura 1, en un MDT (Mapa Digital del Terreny) elaborat a partir d'un SIG (Sistema d'Informació Geogràfic).

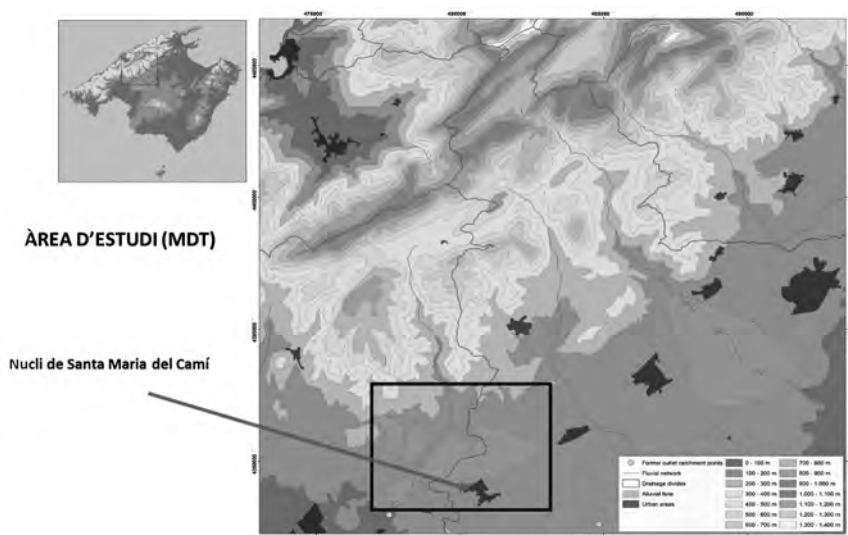


Figura 1: MDT (model digital del terreny) de la zona d'estudi.

Pel que fa al context geològic, cal entendre a quin moment de l'escala cronoestratigràfica ens referim. Si bé el mapa geològic de l'IGME a escala 1:50.000, disposa el Raiguer com a materials del Quaternari indiferenciats, s'ha de dir que hi ha divisions i subdivisions dins del mateix.

Entenem Quaternari com el període geològic que agrupa els darrers 2,5 Ma (fins fa poc eren els darrers 1,8 Ma, però estudis recents han dut a canviar la data d'inici). Es divideix en Plistocè i Holocè. Veure taula 1 per a les divisions del Quaternari (les edats són aproximades; d'altra banda els pisos tenen subdivisions i poden rebre diferents noms segons la ubicació geogràfica, en conseqüència no han estat inclosos).

EÓ	ERA	PERÍODE	ÈPOCA	PIS	EDAT ABSOLUTA (Inici)
FANEROZOIC	CENOZOIC	QUATERNARI	H O L O C È (actualitat)	SUPERIOR	4.200 anys
				MITJÀ	8.300 anys
				INFERIOR	11.780 anys
			PLISTOCÈ	SUPERIOR	126.000 anys
				MITJÀ	780.000 anys
				INFERIOR	2,5 Ma

Taula 1: divisions del Quaternari (elaboració pròpia simplificada a partir de la taula Cronoestratigràfica Internacional de la *International Union of Geological Sciences IUGS*).

3. OBJECTIUS

Els principals objectius de l'estudi són bàsicament:

- Conèixer el context geològic del Quaternari de l'àrea d'estudi.
- Analitzar els condicionants geomorfològics del terme de Santa Maria del Camí.
- Reconèixer les particularitats de les formes i els processos quaternaris a la zona d'estudi a partir de diferents fonts, tant escrites i documentals, com de recorreguts de camp exhaustius.
- Analitzar la sedimentologia quaternària de l'àrea d'estudi a partir de recorreguts de camp, interpretació de sondejos geològics i anàlisi de laboratori.
- Conèixer i analitzar la intervenció antròpica per mitigar els processos.
- Elaborar una cartografia del Quaternari del terme de Santa Maria del Camí.

Per tal d'entendre les diferents formes del relleu associades, s'han dut a terme tota una sèrie de talls transversals (8) i longitudinals (7), a més dels perfils dels torrents o cursos inclosos en l'àrea d'estudi.

La conclusió, després de l'anàlisi del perfils topogràfics, és la disposició de perfils còncav- convexos alternats, fet que ens denota la presència de formes sedimentàries al·luvials, corresponents a edificis de ventalls al·luvials. Es detecten petites incisions fora de les lleres dels torrents que correspondrien a canals desconnectats (a priori) de la xarxa principal. La localització dels talls es pot veure a la figura 2.

5.2.- Sedimentologia

Per tal de determinar la composició i estructura dels sediments associats al Quaternari, s'han dut a terme, d'una banda la localització i anàlisi de talls estratigràfics en recorregut de camp i que deixessin visible els diferents estrats (7) i la consulta de sondejos geològics efectuats per diversos organismes en dècades passades, (IGME, Servei de Recursos Hídrics, a Sastre, 2008, Sastre, Estrany, Grimalt, 2018), amb les descripcions dels materials travessats pel sondeig. Moltes vegades aquestes descripcions no eren del tot clares i s'han hagut d'interpretar. A la primera, es va localitzar (veure figura 2), una pedrera de marès, que ja vàrem estudiar fa anys (Canyelles i Sastre, 1997) i que respondria a un testimoni de platja- duna bioclàstica, que situaríem en el Plistocè Inferior, corresponent a un ascens del nivell de la mar, segurament durant un interglacial (durant el Sicilià I, Plistocè Inferior, es calcula que la mar estava 90 metres per damunt de l'actual, i no es descarta un nivell més alt, Cuerda 1989). S'ha d'entendre un nivell de platja- duna (marès) per la proximitat de la línia de costa. A la resta de talls i sondejos, bàsicament hi trobam fàcies conglomeràtiques corresponents a deposició de tipus al·luvial. S'hi varen poder diferenciar diverses unitats, que es correspondrien a diferents moments d'activitat fluviotorrencial. Bàsicament s'identifiquen com a *debris flow* (colada rocallosa) i en un cas a *mudflow* (colada de fang).

Com a exemple, veure figura 3 que es correspon a dos talls; el tall 3 presenta a sobre un conglomerat, per damunt d'un altre diferenciat per la matriu (per tant anterior) i a mur hi ha un estrat de *mudflow*, no complet. En el tall 4 s'hi detecta una discordança entre materials del Miocè per davall

d'un conglomerat del Plistocè. Aquesta discordança es podria atribuir a la neotectònica, donada la seva proximitat a l'anticlinal de Marratxí.



Figura 3: talls estratigràfics 3 i 4 de l'estudi (modificat de Sastre, Estrany, Grimalt, 2018).

Pel que fa als sondejors geològics analitzats (figura 2 per a la localització), malgrat les dificultats amb algunes descripcions, hem trobat potències de conglomerats superiors als 60 metres. Això ens indicaria una activitat molt important de transport i deposició de materials durant el Plistocè- Holocè, a l'hora que una subsidència del terreny. En el cas del sondeig anomenat *Can Pere Peu*, a uns 20 metres de profunditat s'hi detecta un testimoni arenós de platja- duna, que podríem associar a la mateixa unitat de la pedrera de marès ja esmentada. Aquests conglomerats s'han de relacionar amb la intensa activitat fluviotorrencial durant els darrers 700.000 anys, amb una climatologia diferent de l'actual, alternant períodes més freds, i períodes més càlids, secs i humits alternativament. Durant els períodes secs, predomina l'erosió (que suposa un desmantellament), i la deposició en moments de precipitacions intenses, mentre que durant els períodes càlids ho és el transport i la subseqüent sedimentació.

5.3.- Laboratori

Per tal de poder datar els sediments es va dur a terme un treball de laboratori. La tècnica de datació escollida va ser la de OSL (*Optically Stimulated Luminescence*). La tècnica en qüestió presenta l'avantatge que no necessita restes orgàniques, fòssilíferes, arqueològiques... i que és adient per sediments més antics que les que s'utilitzen per datar amb altres sistemes

limitats a pocs milers d'anys (per exemple el C 14). Aquesta tècnica calcula el temps que fa que les partícules de quars no han rebut la llum del sol, i així es pot datar la deposició d'aquests materials. Per això, cal primer saber si hi ha quars en la mostra que es vol analitzar.

1. Difracció raigs- X

Inicialment es va dur a terme una anàlisi dels sediments amb la tècnica de *Difracció raigs- X* (Sastre, 2018) per determinar la quantitat de quars que hi trobàvem i conèixer la viabilitat per ser datats. Els resultats varen ser positius, amb uns percentatges suficients i, en conseqüència, era viable utilitzar la tècnica de datació OSL (*Optically Stimulated Luminescence*).

2. Datació OSL

Les mostres es varen prendre amb l'ajut d'un espectròmetre, per després analitzar-les al laboratori de la *University of Gloucestershire* al Regne Unit. Un cop separades les mostres i dut a terme tot el procés per aconseguir un testimoni per poder ser datat, els resultats varen donar una edat de 534+/-39 (33) ka. Aquests resultats ens duen a situar-la en el Plistocè Mitjà. Val a dir que per damunt d'aquest estrat n'hi havia un altre de més modern, però que no va poder ser datat per raons tècniques (és molt possible que sigui del Plistocè Superior). De fet, la presa de mostres amb un espectròmetre limita la seva funcionalitat (no és viable en estrats amb un alt component rocallós, o molt cohesionat). A la figura 4 es veu la localització i el procés de presa de mostres (Sastre, 2018).

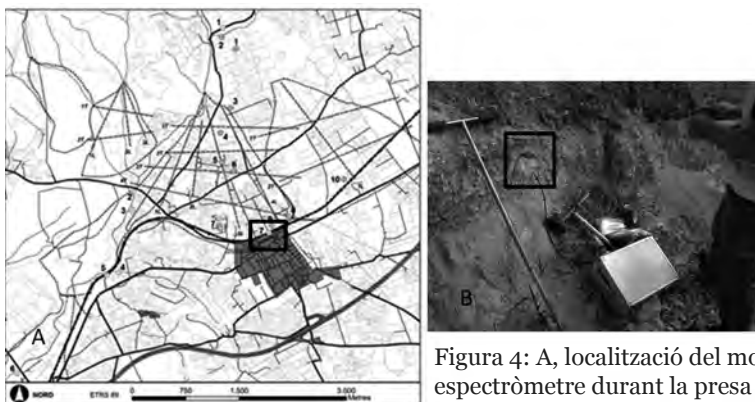


Figura 4: A, localització del mostreig; B, espectròmetre durant la presa de la mostra (Sastre, 2018).

5.4.-Processos

Pel que fa als processos, bàsicament parlarem de les inundacions. És veritat que hi ha documentades sequeres, que varen afectar Mallorca durant les pulsacions climàtiques històriques, de les quals en tenim constància per les rogatives *Pro pluviam* que figuren en diversos reculls i arxius (Sastre i Grimalt, 2004), sobretot durant el segle XVII, que coincideix amb la Petita Edat de Gel i que va afectar bona part del continent europeu entre els segles XIV i XIX, però hem considerat que, donada la temàtica d'aquesta aportació, referida a la Geomorfologia, no cabia incloure-les pel fet de ser un risc purament climàtic. Per contra, les inundacions, un risc mixt, si que són un risc que entraria dins la temàtica de l'estudi, pel fet que tenen un component geomorfològic (formes sedimentàries al·luvials) i antròpic (infraestructures), a banda del climàtic.

5.4.1. Inundacions

La informació sobre les inundacions que han afectat Mallorca, s'han extret de diversos estudis, arxius i notícies de premsa (pel que fa tant a les històriques com a les contemporànies). De fet, segons la documentació consultada (Grimalt, 1992, Grimalt i Sastre, 2006, Sastre i Grimalt, 2004, Sastre, Estrany i Grimalt, 2018), no trobam inundacions exclusivament referides a Santa Maria del Camí fins al segle XIX (1806 i 1852, per exemple), però que poden ser extrapolables a gran part de l'illa, com queda demostrat en diversos documents consultats. Tampoc, fins al segle XX, es disposa de dades de pluviometria, per la manca d'estacions a Mallorca; d'altra banda, pel que fa a dades oficials dels cabals dels torrents, són poc fiables les dades proporcionades per les estacions d'aforament, mal ubicades i amb dades poc reals si les comparam amb els processos d'inundació. Com a exemple, durant la revinguda del 1974, l'estació B-007, situada al torrent de Coanegra, donava 0,000 (aportació en Hm3), pel que fa al cabal. La taula 2, serveix de resum de les inundacions documentades durant els segles XX i XXI, així com les zones afectades (per a dades referides a processos d'inundació de segles anteriors, veure Sastre i Grimalt, 2004).

Any	Àrea explicitada
Novembre de 1914	Camí de sa Bomba
1930? (sense acord per la data)	Desbordament del torrent
Tardor- hivern 1933-34	Camí de sa Bomba
Gener de 1941	Camí de sa Bomba
Octubre de 1944	Torrent Fals
Octubre de 1946	Camí de sa Bomba, Son Torrella i s'Arbossar
Setembre de 1965	Nucli urbà
Desembre de 1967	Nucli urbà
Febrer de 1974	Nucli urbà i carretera de Bunyola (dues víctimes mortals)
Octubre de 1982	Petites inundacions locals
Octubre de 2002	Petites inundacions locals
Desembre- gener de 2008-2009	Petites inundacions locals
Abril de 2014	Petites inundacions locals
Desembre de 2019	Petites inundacions locals
Gener de 2020	Petites inundacions locals

Taula 2: resum de les inundacions documentades durant els segles XX i XXI (Sastre, 2023).

5.5.- Intervenció antròpica

La intervenció antròpica a l'àrea de Santa Maria del Camí, per tal de mitigar els efectes de l'escorrentia superficial i els processos d'erosió, ja han estat tractats amb anterioritat (Sastre, 2023). Hem diferenciat entre intervencions pretèrites, seculars i intervencions antròpiques contemporànies. Les diferències són bàsicament d'impacte; mentre que les seculars tenien un impacte relatiu en el medi, les contemporànies solen ser més agressives, i realitzades amb mètodes provinents de l'enginyeria, no sempre fruit de l'observació i estudi previ dels processos i, en conseqüència, a vegades no aconsegueixen els objectius prevists en la seva totalitat. El problema de les intervencions pretèrites rau bàsicament en el seu abandó

progressiu (sense manteniment) o també perquè han estat col·lapsades i/o substituïdes per intervencions més modernes. Però hem de tenir en compte, que en ambdós casos (seculars i contemporànies) l'objectiu ha estat reduir l'impacte de les inundacions, tradicionalment per evitar l'erosió i pèrdua de sòl als terrenys conreables i, més recentment, per mitigar els possibles efectes en infraestructures urbanes o semiurbanes, això és, processos erosius i/o destructius. A mode d'exemple, veure figura 5.



Figura 5: A, marjades a Es Cabàs de mitigació d'escorrentia; B, col·lector d'aigües del camí de Coanegra; C, síquia colmatada al límit est del nucli de població (vial); D, gabions de conducció cap a un estany de retenció al nou accés a l'autopista Ma-13 vora Son Llaüt.

D'altra banda, es va analitzar l'impacte antròpic a partir d'una matriu de *Leopold* modificada per quantificar en un valor numèric la intervenció i el seu impacte. En aquesta matriu es donava un valor de 3, com a màxim valor i de 0 com a mínim, essent el valor total d'impacte màxim de 18. En el nostre cas, el resultant mitjà va ser de 15, valor molt elevat, sobretot per la diferència d'impacte entre les intervencions seculars (més baix) i les contemporànies (més alt). (Sastre, 2023)

6. DISCUSSIÓ

A banda de l'obra clàssica sobre el Quaternari de les Illes Balears (Cuerda, 1989), hi ha estudis d'altres localitzacions de la Mediterrània, que han intentat datar i conèixer les pulsacions climàtiques durant el Quaternari, així com els diferents nivells de la mar associats. Alguns autors han intentat, a partir d'observacions i datacions radiomètriques establir fases, tot per tal de definir moments erosius i diferenciar-los dels constructius o deposicionals (Rose, Meng, Watson, 1999; Rose, Meng, 1999; Wagner, Eckmeier, Skowronek, Günster, 2014). L'alternança climàtica durant el Quaternari, no només pel que fa referència a glaciacions i interglacials, sinó també a pulsacions climàtiques seques i humides, pel que fa al règim de precipitacions, condueix a identificar, d'una banda períodes constructius (amb una important deposició de sediments per una alta capacitat de transport) i d'altres destructius (caracteritzats per l'erosió de la superfície i el desmantellament de construccions anteriors), però també lligats als ascensos i descensos del nivell de la mar (transgressions i regressions marines), com bé ho constaten, la presència de marès a les rodalies del terme de Santa Maria del Camí.

Una vegada analitzats tots els factors que intervenen en la Geomorfologia del terme, s'ha realitzat un mapa on es localitzen els principals edificis de ventalls al·luvials. Hi identificam dos sistemes, el de s'Estremera-Es Cabàs, on hi ha dos petits ventalls, amb una superfície total de 1'9 km² i que acaba sent tributari del torrent de Coanegra, i el de Coanegra- s'Arbassar, amb dos ventalls de més grans dimensions, amb una superfície total de 9,5 km². En el cas del ventall de Coanegra hi trobam una continuïtat en un segon ventall dipositat a partir del límit distal del primer. No és descartable que els ventalls analitzats estiguin superposats a altres de més antics, però no es pot afirmar taxativament que sigui això per la manca de visibilitat a partir d'un determinada profunditat.

El mapa geomorfològic de l'àrea d'estudi es pot veure a la figura 6.

A la zona sud del terme s'hi han detectat dos sistemes de paleocanals (antics cursos), però que poden funcionar ocasionalment en moments de precipitacions intenses. Serveix com a testimoni secular el topònim del Torrent Fals, prou indicatiu de la seva presència i del seu funcionament

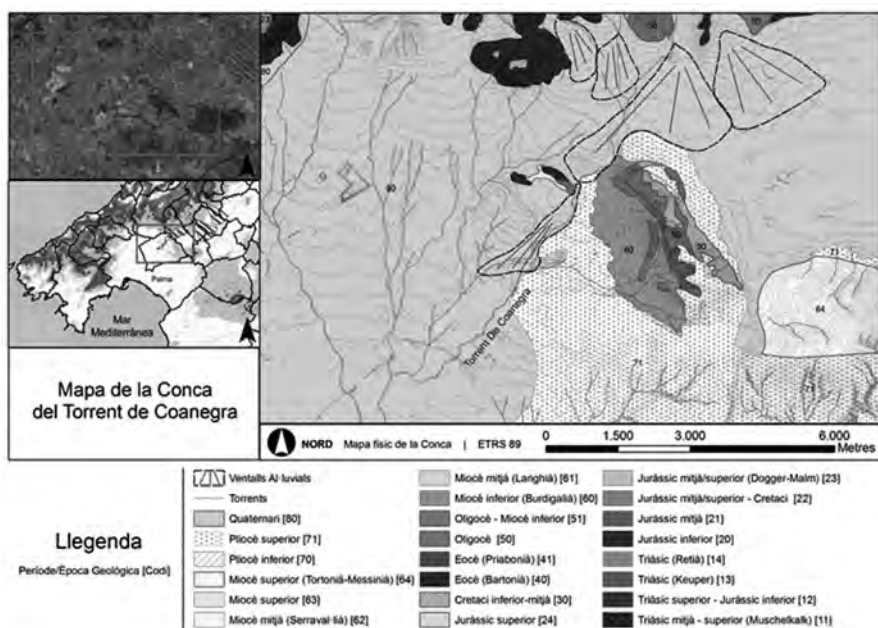


Figura 6: mapa geomorfològic de l'àrea de Santa Maria del Camí.

esporàdic. La síquia de Son Mascaró podria interpretar-se com l'antropització d'un paleocanal. Veure figura 7 per a la seva localització.

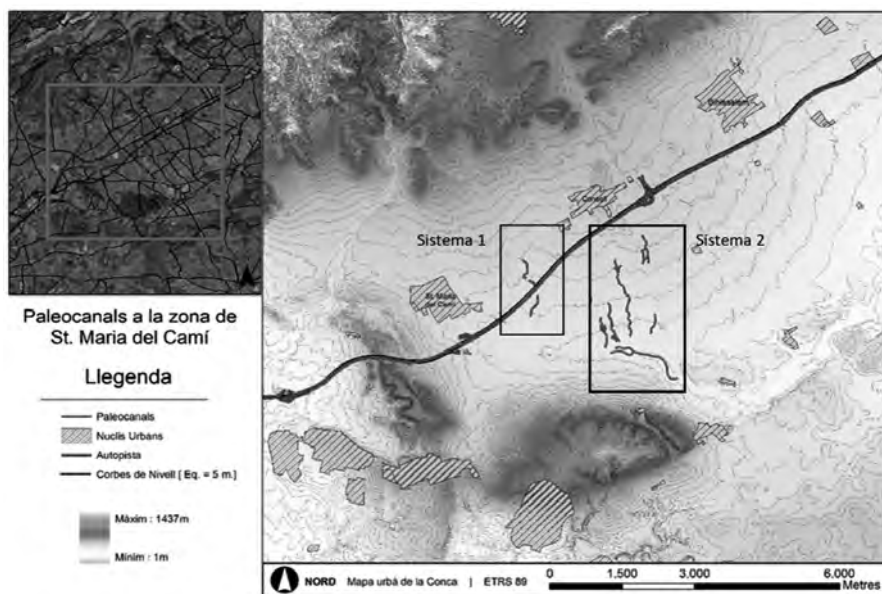


Figura 7: localització dels dos sistemes de paleocanals a l'àrea d'estudi.

Els riscos associats a aquestes formes geomòrfiques, tant els ventalls com els paleocursos, són els processos d'inundació, que hem constatat en estudis anteriors a partir de diferents fonts.

7. CONCLUSIONS

El terme de Santa Maria del Camí es troba a l'àrea del Raiguer, zona de transició entre la Serra de Tramuntana i el Pla de Mallorca. Aquest fet el que implica és estar en una zona de ruptura de pendent de la Serra de Tramuntana. Així mateix, ha conduït durant els darrers períodes geològics, a la sedimentació de materials en formes habituals a les àrees de peudemont. De fet, el Quaternari és present a Santa Maria del Camí en forma de testimonis de platja- duna (sa Pedrera) fruit de les transgressions marines del Plistocè i de ventalls al·luvials i paleocanals, també del Plistocè i de l'Holocè, testimoniades en l'estratigrafia descrita en aquesta aportació.

A partir de les anàlisis dels sediments i de les datacions de laboratori, a banda de correlacions estratigràfiques amb altres llocs de les Illes Balears i de la Mediterrània, constatarem que es tracta de morfologies del Plistocè Mitjà i Superior, però que, en certa manera i en moments d'episodis de pluges torrencials, concentrades en poc temps, han seguit relativament actives durant l'Holocè, això és durant els darrers 11.000 anys. El fet que els processos comuns siguin les inundacions, va directament lligat a les morfologies sedimentàries associades a processos de transport i sedimentació en moments de pulsacions climàtiques humides, o semiàrides (amb precipitacions poc freqüents però d'una important intensitat).

L'activitat antròpica ha intentat mitigar els efectes dels processos d'inundació des d'èpoques pretèrites fins a l'actualitat, amb resultats divergents.

El canvi climàtic actual pot reactivar les formes relictas o poc actives per l'augment de la intensitat de les precipitacions concentrades en poc temps, i dels fenòmens extrems, als quals ens haurem d'adaptar, donada la inoperància actual per mitigar els efectes del canvi climàtic. Per tant,

els processos d'inundació en zones amb presència de formes geomòrfiques propenses a inundar-se, podrien ser de cada vegada més freqüents amb les conseqüències de costos econòmics i humans lligades a aquests tipus de processos.

8. BIBLIOGRAFIA I FONTS

- CANYELLES PARETS, N.; SASTRE CANALS, B., “La presència de marès i el seu possible origen”, *I Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria-Documenta Balear, Santa Maria del Camí, 1997, p. 287-292
- CUERDA BARCELÓ, J., *Los tiempos cuaternarios en Baleares*, Conselleria de Cultura, Educació i Esports-Govern Balear, Palma, 2a ed., 1989.
- GRIMALT GELABERT, M., *Geografia del risc a Mallorca*. Les inundacions. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1992.
- GRIMALT GELABERT, M.; SASTRE CANALS, B., “Paleocanals a la rodalia de Santa Maria del Camí”, *III Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria-Documenta, Santa Maria, 2002, p. 109-116.
- GRIMALT GELABERT, M.; SASTRE CANALS, B., “Les revingudes del torrent de Coanegra. Precipitacions intenses i dinàmica torrencial”, *V Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí-Documenta Balear, 2006, p. 301-306.
- NIR, Dov., *Man, A Geomorphological Agent*, Keter Publishing House, Jerusalem, D. Reidel Publishing Company London, 1981.
- MARTÍN VIDE, J. P., *Ingeniería de ríos*, Edicions UPC. Barcelona. 2006.

- ROSE, J., MENG, X., WATSON, C., "Palaeoclimate and Palaeoenvironmental responses in the western Mediterranean over the last 140 ka: evidence from Mallorca, Spain", *Journal Geological Society* 16 (1999) pp. 435-448.
- ROSE, J., MENG, X., "River activity in small catchments over the last 140 ka, North-East Mallorca", BROWN, A.G., QUINE, T. A. (eds.): *Fluvial processes and environmental change*, John Wiley & Sons, London, 1999, p. 91-102.
- SASTRE CANALS, B., "Ventalls al·luvials i morfometria. Els torrents de Coanegra i de sa Cova de s'Aigua", *II Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí-Documenta Balear, 2000, p. 145-154.
- SASTRE CANALS, B., "Determinació de l'edat dels sediments del ventall al·luvial de Coanegra", *VII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí-Documenta Balear, Santa Maria, 2018, p. 253-257.
- SASTRE CANALS, B., "Aproximació a la Geomorfologia Antròpica del terme de Santa Maria del Camí", *X Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Santa Maria, 2023, p. 260-277.
- SASTRE CANALS, B.; ESTRANY BERTOS, J.: "Detecció de paleoformes en el sistema al·luvial de Coanegra", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Santa Maria, 2019, p. 217-223.
- SASTRE CANALS, B.; GRIMALT GELABERT, M.: "Notícies sobre esdeveniments meteorològics i fenòmens naturals catastròfics en l'obra del Paborde Jaume", *IV Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria de Santa Maria del Camí-Documenta Balear, Santa Maria, 2004, p. 127-134.
- SASTRE CANALS, B.; ESTRANY BERTOS, J.; GRIMALT GELABERT, M., "Aproximación a los sistemas aluviales de es Cabàs, Coanegra i s'Arbassar (Serra de Tramuntana, Mallorca)", GARCIA, C.; GOMEZ-PUJOL, Ll.; MORAN-TEJEDA E.; BATALLA, R.J. (eds.), *Geomorfología*

del Antropoceno. Efectos del cambio global sobre los procesos geomorfológicos, Universitat de les Illes Balears-Sociedad Española de Geomorfología, Palma, 2018, p. 391-394.

- WAGNER, S., ECKMEIER, E., SKOWRONEK, A., GÜNSTER, N.,
“Quaternary paleosols and sediments on the Balearic Islands as
indicators of climatic changes”, *Catena* 112 (2014), p. 112-124.

CATÀLEG DE L'OBRA LÍRICA, PER A BANDA I PER A CONJUNT DE CAMBRA DE CARÀCTER PROFÀ DEL COMPOSITOR ANDREU TORRENS i BUSQUETS (Santa Maria del Camí, 1845 – Ciutat de Mallorca, 1927)

Joan Círia i Maimó

Llicenciat en Piano pel CSIB

Estudiós del panorama musical de les Illes Balears

ciriamaimo@hotmail.com

RESUM

Comunicació adreçada a catalogar les composicions musicals líriques, per a banda i per a conjunt de cambra de caràcter profà, signades pel compositor Andreu Torrens.

Paraules claus: *Torrens, lírica, piano, banda, XIX.*

RESUMEN

Comunicación encaminada a catalogar las composiciones musicales líricas, para banda y para conjunto de cámara de carácter profano, del compositor Andreu Torrens.

Palabras clave: *Torrens, lírica, piano, banda, XIX.*

ABSTRACT

Communication aimed at cataloging the lyrical musical compositions, for band and chamber ensemble of a secular nature, by the composer Andreu Torrens.

Keywords: *Torrens, lyric, piano, band, XIX.*

1. INTRODUCCIÓ

Es tracta de la segona part d'un conjunt de comunicacions adreçades a catalogar l'obra musical del compositor santamarier Andreu Torrens i Busquets (Santa Maria del Camí, 1845 – Ciutat de Mallorca, 1927), de qui en el volum X de les Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí; corresponents a l'any 2022; resta publicada; a banda de la primera part del seu catàleg; una ressenya biogràfica de l'esmentat autor.

2. OBRES LÍRIQUES

- **Títol:** *¡A jugar!*
- **Subtítol:** No en presenta.
- **Any de composició:** No es coneix.
- **Dedicatòria:** No en presenta.
- **Altres dades:** Obra per a veu i piano adreçada als infants.
- **Font:** Còpia manuscrita presumiblement no hològrafa que de l'esmentada obra es custodia a l'Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí.

- **Títol:** *¡Benhaja Mallorca!*
- **Subtítol:** Wals cantabile (sic.)
- **Any de composició:** 1887.
- **Dedicatòria:** a Ebe Trevès. Nom artístic adoptat per la tiple Anna Giustina Ebe Trevès (Venècia, 1849 – 1919).
- **Altres dades:** obra publicada el 1887 a Palma per l'editorial Angelón, que es tracta d'un vals per a veu i piano d'aires molt propers a la música de saló i a la de vodevil, amb lletra en català original del literat i lul·lista Mateu Obrador i Bennàssar (Felanitx, 1852 – Ciutat de Mallorca, 1909), que Andreu

Torrens dedicà i regalà a l'esmentada cantant italiana després que aquesta protagonitzés un seguit d'exitoses actuacions en el Teatre Principal de Palma. Segons la premsa mallorquina del moment, una volta l'expressada obra fou cantada durant el seu comiat de Mallorca per Ebe Trevès, la seva partitura va ser editada i comercialitzada, sent exhaurits pocs dies després els exemplars que d'aquell text musical es publicaren.

- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 20. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació), edició de la partitura de l'esmentada obra propietat de l'autor d'aquesta comunicació i diverses notes publicades per la premsa mallorquina durant la tardor de 1887.

- **Títol:** *Bella cançó*

- **Subtítol:** No en presenta.

- **Any de composició:** No es coneix.

- **Dedicatòria:** No en presenta.

- **Altres dades:** Obra breu per a veu i piano i lletra en català de la que no se sap l'autor. No es coneixen edicions.

- **Font:** Partitura manuscrita presumiblement no hològrafa custodiada a la Partituroteca de la UIB.

- **Títol:** *Cançó d'ausència* (sic.)

- **Subtítol:** No en presenta.

- **Any de composició:** No es coneix.

- **Dedicatòria:** no en presenta.

- **Altres dades:** Obra breu per a veu i piano i lletra en català original del literat Mateu Obrador i Bennàssar (Felanitx, 1852 – Ciutat de Mallorca, 1909).

- **Font:** Còpia manuscrita presumiblement no hològrafa que de l'esmentada obra es custodia a l'Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí.

- **Títol:** *Cançó del treball*
- **Subtítol:** No en presenta.
- **Any de composició:** Juny de 1881, segons el text musical que d'aquella obra es conversa a la Partituroteca de la UIB.
- **Dedicatòria:** No en presenta.
- **Altres dades:** Obra per a veu i piano amb lletra en català original del literat Mateu Obrador i Bennàssar (Felanitx, 1852 – Ciutat de Mallorca, 1909).
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 19. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació) i text musical manuscrit presumiblement hològraf que de l'esmentada obra es custodia a la Partituroteca de la UIB.

- **Títol:** *Caragol treu banya*
- **Subtítol:** No en presenta.
- **Any de composició:** No es coneix.
- **Dedicatòria:** No es coneix.
- **Altres dades:** Transcripció per a veu i piano de la cançó popular català, realitzada per Andreu Torrens tot apunta que amb la intenció d'apropar als infants l'expressada melodia. No es coneixen edicions.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 20. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació) i copia manuscrita presumiblement no hològrafa que de l'esmentada obra es custodia a l'Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí.

- **Títol:** *La Porquerola*
- **Subtítol:** on es coneix.
- **Any de composició:** No es coneix.
- **Dedicatòria:** No es coneix.
- **Altres dades:** Obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions.

- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 21. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació).

- **Títol:** *La Verbena de San Juan*

- **Subtítol:** No es coneix.

- **Any de composició:** Entre 1893 i 1895, segons la font consultada.

- **Dedicatòria:** No es coneix.

- **Altres dades:** Obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions. Segons la font consultada es tractava d'una sarsuela amb música d'Andreu Torrens i diàlegs de Ricard Salvà i Escandell (Ciutat de Mallorca, 1861 – 1919), literat, militar i promotor cultural.

- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 18. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació).

- **Títol:** *Lo soldat* (sic.)

- **Subtítol:** No en presenta.

- **Any de composició:** No es coneix.

- **Dedicatòria:** No en presenta.

- **Altres dades:** Obra de caràcter infantil per a veu i piano amb lletra del literat Mateu Obrador i Bennàssar (Felanitx, 1852 – Ciutat de Mallorca, 1909).

- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 20. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació) i copia manuscrita no hològrafa que de l'esmentada obra es custodia a l'Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí.

- **Títol:** *Marina*

- **Subtítol:** Barcarola

- **Any de composició:** Maig de 1860, segons la font agafada per hològrafa.

- **Dedicatòria:** No en presenta.

- **Altres dades:** Pàgina per a veu i piano de marcat estil romàntic i líric, amb lletra en català original Mateu Obrador i Bennàssar (Felanitx, 1852 – Ciutat de Mallorca, 1909), que durant el darrer decenni del vuit-cents el seu text musical fou editat a Palma per B. C. Perelló Editor i que especialment durant els anys 90 del segle XX fou molt interpretada arreu de Mallorca pel baríton Gabriel Aguilera acompanyat al piano per Andreu Bennàssar, mentre que durant els primeres dècades del XXI fou programada en reiterades ocasions arreu de Balears pel tenor Antoni Lliteres acompanyat per Joan Círia al piano.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 20. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació), copia manuscrita presumiblement no hològrafa que de l'esmentada obra es custodia a l'Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí, partitura manuscrita amb tot probabilitat hològrafa propietat de la Biblioteca Nacional de España i fotocòpia de l'edició del text musical de la citada obra propietat de l'autor d'aquesta comunicació per gentilesa de don Andreu Bennàssar.
- **Títol:** *iNo!, non t'ingannava*
- **Subtítol:** Romanza
- **Any de composició:** Tot apunta que fou a l'entorn de 1870.
- **Dedicatòria:** A Antònia Rubí i Bauçà (Ciutat de Mallorca, 1860 - 1952), alumne de piano d'Andreu Torrens que el 1877 es convertí en la seva esposa i posteriorment en la mare dels seus quatre fills.
- **Altres dades:** Romança per a veu i piano amb lletra en italià de qui es coneix l'autor, que el 1875 fou editada a Barcelona per Andrés Vidal y Roger.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 21. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació) i exemplar de l'edició de l'esmentada obra propietat de l'autor d'aquest treball.

- **Títol:** *Políticos en Agraz*
- **Subtítol:** No es coneix.
- **Any de composició:** Alguns anys abans a 1893.
- **Dedicatòria:** No es coneix.
- **Altres dades:** Obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions. A través de la premsa mallorquina, ens consta que es tractava d'una opereta en un acte i quatre quadres amb llibret de Ricard Salvà Escandell (Ciutat de Mallorca, 1861 – 1919) i música del mestre Torrens, que el 28 d'abril de 1893 s'estrenà en el Teatro Circo de Palma.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 18. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació) i diverses notes de premsa publicades per diaris mallorquins entre el 21 i el 30 d'abril de 1893.

- **Títol:** *Tot passa i se'n va*
- **Subtítol:** No es coneix.
- **Any de composició:** No es coneix, tot i que s'estima que fos després del febrer de 1902, any que se sap foren escrits els versos emprats a l'hora de bastir l'esmentada composició musical.
- **Dedicatòria:** No es coneix.
- **Altres dades:** Obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions. Segons la font consultada, sembla que es tractaria d'una obra per a veu i piano amb música del mestre Torrens enllestida a partir d'un poema original Emília Sureda i Bimet (Ciutat de Mallorca, 1865 – 1904) homònim al text musical i dedicat a Maria Sabater i Gerlí (Milà, 1871 – Ciutat de Mallorca, 1942), pianista i compositora.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 21 i Poesies Mallorquines d'Emília Sureda (trobareu els detalls de les edicions dels citats treballs a la Bibliografia de la present comunicació).

3. OBRES PER A BANDA

- **Títol:** *Ortega*
- **Subtítol:** Pasodoble
- **Any de composició:** 1896, segons la font.
- **Dedicatòria:** A Ricardo Ortega i Díez (Madrid, 1831 – 1917), militar, qui entre els anys 1903 i 1910 fou Capità General de les Illes Balears.
- **Altres dades:** Obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 18. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació).

- **Títol:** *Osadia*
- **Subtítol:** Divertimento
- **Any de composició:** no es coneix.
- **Dedicatòria:** no es coneix.
- **Altres dades:** obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions.
- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 18. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació).

- **Títol:** *Weyler*
- **Subtítol:** Pasodoble
- **Any de composició:** No es coneix.
- **Dedicatòria:** A Valerià Weyler i Nicolau (Ciutat de Mallorca, 1838 – Madrid, 1930). Militar, polític i aristòcrata, qui tengué un paper rellevant dins l'ambient polític nacional dels seus dies.
- **Altres dades:** Obra no localitzada per l'autor de la present comunicació. No es coneixen edicions.

- **Font:** Homenatge al compositor Andreu Torrens, pàg. 18. (trobareu els detalls de l'edició del citat treball a la Bibliografia de la present comunicació).

4. OBRES PER A CONJUNT DE CAMBRA

- **Títol:** *Romanza*
- **Subtítol:** No en presenta.
- **Any de composició:** No es coneix.
- **Dedicatòria:** Al frare agustí i crític musical, Eustoquio de Uriarte.
- **Altres dades:** Obra per a violí i piano de caràcter romàntic, editada s'estima si a finals del segle XIX per mitjà d'una casa de la que no es coneixen les dades, presumiblement de Barcelona.
- **Font:** Còpia d'un exemplar editat del text musical de l'esmentada obra custodiat a la Biblioteca Nacional de Catalunya.

5. BIBLIOGRAFIA

- BOVER PUJOL, J. i PARETS SERRA, J., *Baleàrica. Música impresa*, Miquel Font, Palma de Mallorca, 1996.
- DOLÇ DOLÇ, M., *El mestre Andreu Torrens*, Quaderns Literaris Ponent, Palma, 1967.
- ESTELRICH MASSUTÍ, P.; MASSOT MUNTANER, B. i PARETS SERRA, J., *Compositors de les Illes Balears*, El Gall. Pollença, 2000.
- SUREDA BIMET, E., *Poesies mallorquines*, Impr. Estampa de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca, 1905.
- VVAA, VI Nit Bielenca. *Homenatge al compositor Andreu Torrens*, ACA, Búger, 1996.

5.1. Arxius i Biblioteques

- Arxiu particular de don Joan Moll i Marquès
- Arxiu particular de l'autor d'aquesta comunicació
- Biblioteca Nacional de Catalunya
- Biblioteca Nacional de España
- Centre de Recerca Històric-Musical de les Illes Balears
- Fons SGAE
- Partituroteca de la UIB

6. AGRAÏMENTS

Aquesta comunicació no hauria estat una realitat sense els ajust que el seu autor ha rebut desinteressadament de: dona Isabel Fiol (encarregada de l'Arxiu Municipal de Sa Pobla), dona Clara Maria Rullan (encarregada de la Partituroteca de la UIB), dona Maria del Camí Dols (comissària de les Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí i Arxivera Municipal de l'esmentada població) i de don Andreu Bennàssar (pianista).

CONTRACTE D' ARRENDAMENT DE LA POSSESSIÓ DE SON SEGUÍ (1904-1908 i següents)

Maria Magdalena Mesquida i Mas

Diplomada en Magisteri
mmmesquida@hotmail.com

RESUM

Aquest contracte d'arrendament ens permetrà conèixer els diferents espais de la casa, llocs, cultius, oficis i labors. També el tractament del personal, el ramat, l'elaboració del vi, de l'oli, del formatge i altres productes com adobs, la llenya, el figueral, etc. Es veurà la importància de l'aigua a una possessió de secà i els llocs on trobar-la.

També, especialment, fa èmfasi en la conservació i els tractaments dels arbres que més hi ha: ametllers, garrovers, oliveres i vinya. I per tant, coneixerem l'època i cada quan es podaran, eixeraran, esmotxaran i llauraran, per tal que tinguin una bona conservació i frueixin bé.

El contracte d'arrendament, en definitiva, posa deures i obligacions que l'arrendatari ha de complir.

Paraules clau: *Contracte d'arrendament, feines agrícoles, cultius, productes i animals*

RESUMEN

Este contrato de arrendamiento nos permitirá conocer los distintos espacios de la casa, lugares, cultivos, oficios y labores. También el tratamiento del personal, el rebaño, la elaboración del vino, del aceite, del queso y otros productos como abonos, leña, higueral, etc. Se verá la importancia del agua en una posesión de secano y los lugares donde encontrarla.

También, especialmente hace énfasis en la conservación y los tratamientos de los árboles que allí hay: almendros, algarrobos, olivos y vid.

Y por tanto, conoceremos la época y cada cuándo se podarán, desmocharán y labrarán, para que tengan una buena conservación y crezcan bien.

El contrato de arrendamiento, en definitiva, pone deberes y obligaciones que el arrendatario debe cumplir.

Palabras clave: *Contrato de arrendamiento, trabajos agrícolas, cultivos, productos y animales.*

ABSTRACT

This rental contract will allow us to know the different spaces of the house, places, crops, trades and tasks. Also the treatment of personnel, the flock, the production of wine, oil, cheese and other products such as fertilizers, wood, fig trees, etc. We will see the importance of water in a dryland property and the places where to find it.

Also, it emphasizes on the conservation and treatments of the trees that we can find there: almond trees, carob trees, olive trees and vineyards. Therefore we will know the season and how often they will be pruned, pollarded and tilled, so that they are well preserved and grow well.

Definitely the lease contract establishes duties and obligations that the tenant must comply with.

Keywords: *Lease contract, agriculture, crops, products and animals.*

Aquest document que a continuació es presenta és un contracte d'arrendament agrari de principi de segle XX. Resulta interessant i curiós ja que s'especifiquen molt detalladament les obligacions i condicions a complir per l'**arrendatari**⁸⁶. En aquest cas les parts són: D. Maties Mesquida i Cañellas, com a arrendatari i el senyor D. Mariano de Oleza i Cabrera, propietari de la finca de Son Seguí del terme municipal de Santa Maria del Camí. D. Maties arrenda la possessió pel seu fill major Mateu de 32 anys i per Toni, el seu fill

⁸⁶ Persona coneguda com a amo o madona, que cultiva una possessió rústica, de la qual paga renda al propietari.

petit. La família Mesquida fa una estada a aquest lloc de més de 50 anys. Per aquest motiu adoptàrem el pseudònim “de Son Seguí”, fins al punt que la casa del poble que posseeix la família Mesquida també adopta el nom de “la Posada de Son Seguí”.

L’arrendament tenia una validesa de 4 anys. Transcorreguts aquests, s’acabava o renovava el contracte.

El contracte que revisarem consta de les diferents parts: persones que hi intervenen i anys de duració; obligacions i condicions que posa l’arrendador; altres obligacions a les diferents parts de la finca; gèneres que demana el propietari; renda anual i terminis de pagament; resolució del contracte, inventari/**estims**⁸⁷ i, finalment, el pacte signat per ambdues, parts arrendador i arrendatari.

A més, aquest document ens dona a conèixer alguns topònims de la finca, així com algunes curiositats d’aquells temps.

També, finalment, s’introduiran algunes anècdotes importants, que es produïren a la finca durant aquest temps i ja de més actuals.



Mateu Mesquida Amengual, arrendatari
Font: Arxiu Mesquida

⁸⁷ Conjunt d'objectes a mode d'inventari -animals, eines, ormeigs,etc.-que es manegen o empren dins una finca i que són objecte de valuació quan l'arrendatari surt de la possessió.

ARRENDAMENT DE LA POSSESSIÓ DE SON SEGUÍ

*En el terme de Santa Maria convengué el Senyor **D. Mariano de Oleza i Cabrera**, propietari i **D. Maties Mesquida i Cañellas**, arrendatari, per el temps de 4 anys i quatre anyades, plenes o faltes, que comptabilitzaran des del dia 1 de Setembre de 1904 fins el dia 31 d'Agost de 1908 amb els pactes i condicions continguts en els articles següents:*

Art. 1

L'arrendatari haurà de cultivar la finca segons l'ús i costums dels millors llauradors, amb la pena o sanció de pagar a qualsevol temps que es noti en falta, els danys i perjudicis que ocasionin al propietari.

Art. 2

*El propietari se reserva la casa urbana amb tots els pisos, la bodega menor, la capella, la sagristia, la cambra anomenada dels criats, la cotxera, la tafona i quadra contigua, el corral anomenat l'hort del Jai, el galliner i el magatzem per la llenya unides a aquell, els dos parrals, la cisterna, la bugaderia, el forn del parral de la cuina, espai pel llenyer, l'estenedor de roba davant aquest parral així com el pas de carro per anar-hi immediat als estables i durant tot l'any per dintre del tancat de l'era; l'hort dels Tarongers amb les dues figueres immediates a ell, dues quadres o parcel·les de l'hort Gran que elegirà cada any i les voreres dels camins o passejos del mateix hort que es vulgui emprar pel jardí; més el quarto o cambra situat damunt dels graners de les olives, la peça magatzem de fusta (llenya i troncs) immediata als estables dites **Boals**⁸⁸ i les dues peces de Son Vell més pròximes del camí, més l'ermita amb tots els seus tancats.*

Art. 3

L'arrendatari podrà servir-se de la tafona quan el propietari no la necessiti però pagarà els desperfectes que de l'ús ocasioni, havent de mantenir sempre les moles repicades, i tot amb bon estat de servei. Les reparacions, encara que siguin a costa de l'arrendatari es faran sempre baix la direcció del propietari i pels oficials i de la manera i forma que aquest disposi.

⁸⁸ Tot estable gran de fora-vila, no sols per bous sinó també per ovelles, egües i altre bestiar.

Art. 4

El propietari es reserva els drets de servir-se del forn i estris per pastar, de la casa rústica així com de les demás dependències i ensers de la possessió sempre i quan l'arrendatari no les necessiti precisament i pagant les reparacions dels desperfectes que ocasionés, però en altre cas serà l'arrendatari la conservació en complet i bon estat d'ús de dit forn i estris de pastar, dels fornets i xemeneies de la casa rústica i de tots els ensers de la finca.

Art. 5

*Més se reserva el propietari tota l'aigua dels aljubs, cisternes, sínia i pous que li convengui, per regar l'hort dels Tarongers i parcel·les reservades, i els arbres i plantes que bé li paresqui, per l'ús de la seva família, **dependents**⁸⁹ i ramats i per totes les obres i millores que vulguin fer. Serà obligació de l'arrendatari mantenir sempre netes corrents i arreglades bé i a gust del propietari les vies per recollir les aigües anomenades “**cap-regs**”⁹⁰ i les demás síquies i conductes d'aigües netes o brutes.*

Art. 6

Tot el ramat que per ordre o consentiment del propietari o de la seva família es trobi dins la finca l'haurà de col·locar-los o ubicar-los a les quadres, estables o sestadors i mantinguts de palla per l'arrendatari. Aquest traurà i utilitzarà dins la finca el fems, sempre que per cultius determinats dins la mateixa finca no els necessiti el propietari, el qual podrà a més agafar dels femers de l'arrendatari i dependències de la finca, el fems que necessiti per l'hort dels Tarongers, parcel·les reservades i arbres i plantes joves de la possessió.

Art. 7

*L'arrendatari haurà de netejar d'herba, malesa, pedres, tests i de tota porqueria i mantenir sempre i en qualsevol ocasió, net i arreglats a gust del propietari, totes les dependències de la finca i els patis, sortides i els voltants de les cases, horts, corrals, llenyers, era, tancat per munyir anomenat **Prés**⁹¹, estables o sestadors d'ovelles i demás ramats, així com les voreres dels camins; els dipòsits o contenidors de la llenya i femers, ben composts i*

89 Persona que presta els seus serveis sota les ordres d'un patró o amo.

90 Sistema de regadiu fet a través de solcs en el terreny que s'obrien i es tapaven manualment.

91 Corral estret, llarguer, entre dues parets de pedra seca, on es munyen les ovelles.

acaramullats; la tafona, graners, magatzem o botiga d'oli i peces contigües. Les mines i la seva escala, les bigues, conductes, dipòsits i demés, sempre agranats i nets de pols, teranyines i tota brutor; la premsa amb la mola amb engranatges i demés maquinària sempre neta de pols i engrut, fregada i engrassada; els dipòsits de tota classe també nets sempre que no contenguin oli, i les piques o safareig per fer la decantació de l'oli, o safareig de triar, plenes d'aigua neta fora del temps de la moltura de l'oliva; la bodega, el cup, l'alambí sempre agranats, arreglats i nets de pols, teranyines i tota porqueria; les botes o cubes netes per fora netes de pols i teranyines i per dedins, quan no contenguin vi, ben encapçalades, netes, seques, ensofrades i tapades hermèticament; la premsa per vi amb tots els seus accessoris sempre neta de pols i engrut, verrim, brutícia i convenientment fregada i engrassada i col·locada de modo que no se crulli i buidi.

L'alambí amb el seu safareig i aparells, també net de pols, rovell i tota brutor; la sínia amb tota la seva maquinària conservada sempre en perfecte estat de servei tant ella com tots els obridors i entrades, nets d'herbes, maleses, pedres, test, enderrocs i tota porqueria.

L'arrendatari pagarà sense retard, tots els desperfectes ocasionats per falta de neteja i cuidats que ocorreguessin, i el propietari tindrà el dret de mandar arreglar i fer net o netejar sota la seva direcció però a costa de l'arrendatari tot el que trobés brut o mal arreglat. També serà a compte i càrrec de l'arrendatari la neteja i reparació de tots els anys abans de la verema i de la moltura de l'oliva respectivament. Tots els safareigs o cups, els dipòsits o piques per l'oli. Les indicades reparacions i totes les de les premses de l'oli i del vi i també les de la sínia i totes les màquines i es faran sempre baix la direcció del propietari i per menestrals de la seva elecció, però a costes i expenses o a càrrec de l'arrendatari.

Art. 8

L'arrendatari haurà en tot temps llaurar bé i arreglar bé tot l'Hort Gran, netejant i mantenint sempre nets de tota malesa, tots els racons, voreres i passejos i el tot de caragols, insectes dolents i males herbes. Tots els anys cavarà amb bona i profunda, cavat d'aixada tots els arbres fins a un metre al manco, al voltant dels seus peus o soca tan prest com s'haguessin secats la farratja o qualsevol altra herba de cultiu, o arrabassant les faves o llegums

; i pareguda cavada d'aixada haurà de donar també el mateix a la vegada a totes les voreres de les parcel·les. Cada any així mateix i en el seu temps propi haurà de podar i fer netes les tiges o soques i brots i tanyades, xupons de tots els arbres plantats a l'hort i **estanyadarà**⁹² o **eixeramarà**⁹³ els baixos o peus, podar i fer net els ceps i parres, cuidant sempre la seva conservació i bon cultiu. L'arrendatari pagarà per duplicat qualsevol mal que els seus dependents, bestiar o aus de corral ocasionessin a l'hort tant als arbres i plantes, com a les síquies i marges o a qualsevol altra cosa.

Art. 9

Cada any i en el seu degut moment haurà l'arrendatari cavar bé i amb bona i continua llaurada, els peus de tots els noguers o figueres de moro de la finca i segar i netejar d'arrel de tot el terreny que ocupen els betzers, les espines i tota malesa, com també netejar de tanyades i xupons tots els arbres que hi hagués en el mateix terreny i cavar i desvaretejar o eixermar els peus o baixos dels arbres.

A més al primer any de l'arrendament i al mateix temps haurà de podar els noguers i tots els arbres que hi haguessin al terreny que ocupen.

Art. 10

En el primer any d'arrendament i en el seu temps, l'arrendatari haurà de podar bé i arregladament amb netedat i esment tots els arbres que hi hagués als patis anomenades carreres i en els voltants de les cases, llenyeres i femers, com també o així mateix, els que estan plantats a la vinya i a les voreres o ran del camí o passeig dels Ametllers i en general tots els que no estiguin compresos a les fulles o sementeres en que se consideri dividida la finca. Tots els anys haurà de netejar els tanys o tanyades, xupons dels corresponents arbres, d'estanyadar, desvaretejar o llevar rebrots els peus dels arbres i cavar-los bé i amb bona labor, cavats fins a un metre al manco del seu entorn.

Art. 11

L'arrendatari cultivarà i podarà la vinya replantada i la que se replantés segons l'ús i costum dels millors cultivadors, donant-li cada any en el temps apropiat tres bones llaurades d'arada, profundes i juntes. Després de donar

92 Tallar les tanyades o rebrots d'un arbre.

93 Tallar a un arbre els brots que surten al peu de la soca i que li dificulten la creixença.

els primers solcs de la segona llaurada, cavarà amb aixada tots els peus dels ceps descobrint-los i netejant-los de les arrels que hi hagués damunt l'empelt. Després de la llaurada del mes de Maig, netejarà o eixermarà tota la vinya replantada inclussiu voreres i racons de tota malesa.

El propietari es reserva el dret de dirigir la poda i elegir els podadors, però seran mantinguts i pagats per l'arrendador.

Art. 12

La part de la vinya antiga podrà l'arrendatari utilitzar-la sembrant-la o disposar segons li convengui. El propietari però se reserva els ceps fil-loxerats que arrabassi i el dret de replantar les porcions que estimés oportú, avisant amb temps perquè no se sembrin. En les porcions de vinya replantades no hi podrà entrar ramat solt sense prèviament i exprés permís del propietari.

Art. 13

*Les terres cultivables de la finca continuen dividides en quatre **sementeres**⁹⁴ femades, quatre **fulles**⁹⁵ o **sementers** des de la casa a baix i quatre sementers de fulla de casa amunt o a dalt.*

Art. 14

*Les sementeres femades, podran sembrar-se successivament: un any de faves o llegums, el següent de blat o xeixa, el tercer de farratge o quedar **guaret**⁹⁶ i el quart de civada o garba d'avena o repetir de blat o xeixa. L'any que la sementera sigui sembrada de farratge o que sigui amb guaret, s'**exsecallaran**⁹⁷ o podaran amb cura tots els arbres que hi hagi a la sementera i el següent any s'estanyadaran.*

Tots els anys se cavaran i desvareteran els peus de tots els arbres, fins i tot els d'ullastres i deixant tanyades per la renovació de garrovers una vegada criats. Després d'acabada la sembra i segona vegada després d'acabada la sega, fins a un metre al manco a l'entorn del peu i en temps apropiat s'esbrossarà tota la malesa del terreny i especialment voreres i racons. L'any del farratge o guaret, la sementera corresponent abans de l'estiu, haurà tenir

94 Conjunt de sementers o fulles, normalment es dividia en quatre parts.

95 Cada part d'una terra de conreu, que se sembra d'una planta determinada. Anomenat també sementers.

96 Terra de conreu llaurada i encara no sembrada; especialment la que es deixa sense sembrar durant un o més anys perquè reposi.

97 Tallar als arbres les branques seques o sobreres.

dues bones llaurades d'arada profundes i juntes. L'any de les faves o llegums, després d'arrabassar-les, una llaurada d'arada al manco. Tots els anys i en totes les sementeres se cavarán i desvareteran, estanyadaran els peus de tots els arbres fins a un metre, com a poc, del seu entorn.

Art. 15

A cada una de les quatre fulles o sementers de casa abaix i cada una de les quatre de casa a dalt se podaran successivament una vegada cada 4 anys tots els arbres que contenguin i a l'any següent se netejaran de tanyades i rebrots xucladors i s'estanyadaran.

L'any de la poda no podrà ser sembrada la fulla sementer corresponent i haurà de dur dues bones llaurades d'arada creuades, profundes i juntes i als 2 anys una altra igual de llaurada d'arada i una altra vegada cavar voreres i racons. Tots els anys i en totes les fulles o sementers hauran de ser cavades i desvaretades els peus de tots els arbres, fins i tot, els dels ullastres i els rebrots de garrovers criats o acollats fins a un metre al manco voltant del peu i arrels descobertes.

Art. 16

Cap porció de la finca fora de les sementeres dites o anomenades femades, podrà ser sembrada dos anys consecutius i qualsevol porció que s'hagi de sembrar haurà de dur abans dues bones llaurades d'arada donades al seu propi temps, ben cavades i desvaratades o estanyadats tots els arbres una vegada després d'acabada la sembra i una altra vegada acabada la sega, fins a un metre al manco voltant dels peus i arrels descobertes.

Art. 17

*Tots els anys i en temps propi haurà de tallar ses branques pendents de les figueres i ametllers fins a un metre seixanta centímetres d'en terra perquè no puguin esqueixar-se les **juntes**⁹⁸ o **jous**⁹⁹ de llaurar ni menjar-les el ramat solt. Així mateix tots els anys a principi d'estiu hauran de netejar de rebrots xucladors tendres, estanyadar tots els ametllers i figueres de la finca, deixant només les tiges o branques, que puguin convenir per la renovació de l'arbrat.*

98 Aparell de fusta per junir o ajuntar dues bèsties per llaurar.

99 Instrument de fusta, més o menys corbat, amb el qual dos animals (bous o mules) són junyits pel cap o pel coll a l'arada o al carro.

Art. 18

Tots els anys i en temps propi hauran de desbrossar, eixarmar; bé i completament, i arran de terra, amb xapa i faus, les terres cultivables de tota la finca, especialment racons i voreres, fent-les netes de tota malesa fins i tot expressament els albons i les seves plantes deixant només els pins i alzines grans i petites, i els rebrots d' ullastres, garrovers, i aquests nets de betzers o esbarzers, espines i maleses.

Art. 19

Totes les llaurades i treballs de cultius expressats en aquest contracte i els que es donen per sabut se sobreenten en que hauran de fer-se en tota perfecció a ús i costum dels millors cultivadors per persones hàbils i en el temps propi i faltant a qualcuna d'aquestes condicions, tindrà dret el propietari de mandar-les fer o refer per persones del seu gust i sota la seva direcció immediatament, però a costs i expenses de l'arrendatari.

Art. 20

Tota la llenya de tronc de les podes o exsecallades, podades i esmotxades, de trenques i de les branques caigudes per qualsevol causa hauran de ser immediatament recollides i transportades a la casa, sempre dins els primers vuit dies després de la tallada, trossejada o caiguda. D'aquesta llenya s'escolliran totes les peces útils per cubes i altres utilitzables per fusta, les quals pertanyen al propietari i també es separaran o apartaran i reservaran per a ús de la finca així com totes les barres, puntals i estaques que se puguin fer.

Art. 21

*Tot el brancatge del tronc que resulti de les podes, estanyades, rases, esmotxades i branques caigudes i trencades per qualsevol causa haurà de consumir-se dins la finca i del que no se necessiti per l'ús de la casa o per embardissar tancats, hauran precisament acaramullar-se en **formiguers**¹⁰⁰ per ser cremades en el temps propi i emprats com adob de les terres i arbrat. Tot el brancatge expressat haurà de recollir-se, acaramullar-se i carregar-se després de tallat o caigut. El propietari podrà disposar*

¹⁰⁰ Munt de terrossos sostingut per un feix de llenya o de brossa, que es crema en el camp conradís per fer servir la terra cremada per a abonar el camp, avui en desús.

lliurement de tota la llenya, tronc o brancatge que es trobés a la finca no recollida i ben composta als vuit dies de tallada o caiguda.

Art. 22

Tota la llenya de l'esmotxada, d'arbres trencats, que en cas reuneixin en tot el darrer any rústic de l'arrendament quedarà a benefici de l'arrendament següent però retirada del camp i ben composta a les llenyeres per l'arrendatari.

Art. 23

La llenya que provengui dels empelts que es facin o dels arbres que se criïn, pertanyerà al propietari, però serà duita a la casa per l'arrendatari qui també transportarà a la casa de la finca, o a la de Son Vell la llenya que necessiti el propietari i la seva família de Son Seguí a Palma i cada any transportarà a Palma a la casa del propietari quinze carretades ben colmades de llenya i una altre carretada de sarments.

Art. 24

L'arrendatari en cap ocasió podrà tallar ni arrabassar ni permetre que un tercer talli o arranqui cap arbre viu o mort dins la finca ni podrà treure o trossejar ni permetre a un tercer que tregui o faci llenya o estelles dels troncs. Tampoc podrà tallar ni arrancar ni menys vendre o donar llenya alguna sia de la muntanya, garriga o altre lloc llevat el que s'ha dit de les rases, podes i esmotxes en les terres cultivades, tampoc podrà permetre que baix protocol algun els seus dependents, servidors o altres persones treguin de la finca llenya alguna encara que sigui de les podes o més llenyers i qualsevol criat o jornalier que sigui vist traient llenya sense expressa llicència del propietari; haurà de ser despedit immediatament. Per cada arbre que se talli, arranqui o espenyi amb negligència de l'arrendador o per mala voluntat o distracció dels seus dependents, haurà de pagar l'arrendatari al propietari trenta pessetes i doblant el valor del mal.

Art. 25

El propietari podrà plantar, trasplantar, arrancar, tallar, esbrancar, esqueixar, empeltar, podar, fer carbó, vendre i regalar tots els arbres i plantes que vulgui dins la finca i fer a expenses seves tots els treballs, obres, reformes i millores que li paresqui però abonarà a l'arrendatari els perjudicis

que si un cas ocasionés a judici de les persones intel·ligents i discretes. Dedins de la muntanya, garrigues, farà el propietari el que més bé li paresqui sense cap tipus de limitació.

Art. 26

En cap temps i en cap lloc de la finca podrà l'arrendatari permetre pasturar ramat caprí o boví i si ho cas tengués bous o vaques de llaurar, no estant ajuntats (amb jou) o tancats dins l'estable, hauran d'anar amb traves i cabestres subjectes als seus braços amb solta de sols 50 cm de corda. Amb les mateixes condicions i amb igual cabestres, haurà d'anar tot animal de ramat major que pasturi en el terreny de les figueres o ametllers. Sempre que qualque animal de qualsevol espècie que pertanyi a l'arrendatari, espenyi o mengi la crescuda o danyi qualsevol empelt, o arbre o planta o causi qualsevol altre perjudici haurà de pagar a l'arrendatari al propietari 30 pessetes per cada vegada i per cada arbre o planta i doblant el valor del dany.

Art. 27

Sempre que l'arrendatari no necessiti precisament pels cultius de la finca el ramat, bestiar i ensers o estris de la seva dotació, podrà el propietari servir-se d'elles pels treballs, obres o millores que hi hagués a la finca però abonarà a l'arrendatari els jornals a preu corrent. Sempre que el propietari tengui a la finca menestrals o altres treballadors pel seu compte i si així li convengués l'arrendatari haurà de proporcionar-lis la manutenció usual i l'import li serà abonat pel propietari a preu corrent.

Art. 28

L'arrendatari no podrà donar permís a persona alguna per caçar dins la finca, amb cans, escopeta, ni de cap manera. Tampoc podrà tenir dins la finca cans de caça ni reclams, ni fures.

Art. 29

El propietari, els seus guardes i representants podran dirigir totes les advertències i donar totes les ordres que siguin convenients a qualsevol guarda, pastor, criat o dependent de l'arrendatari dintre de la finca i dits dependents hauran d'atendre i complir les expressades advertències i ordres i donar d'elles avís a l'arrendatari, qui podrà reclamar si li convengués al propietari però sempre i en tots els casos haurà de recolzar amb la seva

autoritat als guardes i representants d'aquest i fer que els seus dependents els respectin degudament. L'arrendatari evitarà amb tot esment que els dependents faltin de qualsevol manera el respecte, atenció i bona criança que s'han de tenir cap al propietari i la seva família i que els parlin grosserament, més encara que els seus dependents no blasfemin. Qualsevol criat o jornal·ler o altre dependent que faltés el que s'ha disposat en aquest article haurà de ser engegat immediatament de la finca i no podrà tornar-hi sense consentiment exprés i escrit del propietari.

Art. 30

L'arrendatari haurà de viure a la finca o tenir-hi una persona que el representi a satisfacció del propietari i a qui aquest pugui dirigir les reclamacions i advertències que estimi oportunes, i que a demés tenguí facultat per remeiar les faltes que trobessin.

Art. 31

L'arrendatari haurà de marcar cada any de orella i en el llom, amb pega i amb la marca de la finca tot el ramat oví o de llana. A més a més des de tres mesos abans d'acabar l'arrendament no podrà alienar, ni treure de la finca cap animal de ramat major tampoc menor fins després de fer entrega de la finca i de la seva dotació.

Art. 32

L'arrendatari haurà de tenir i mantenir sempre i entregar en acabar l'arrendament, els estables, sestadors, en bon estat, també ha de deixar tots els tancats o tanques embardissades i totes les barreres de la finca ben conservades.

Art. 33

*En cap cas ni temps podrà l'arrendatari treure de la finca palla, **tamo**¹⁰¹, fems fins i tot el de les ovelles, terra de muntanya, ni cap classe d'adobs. Tots els anys haurà d'emprar en els cultius de la finca, tot els fems que s'haurà pogut reunir i en el darrer any de l'arrendament haurà de deixar ben composta dins el paller tota la palla de dotació i a més gratuïtament tota la sobrant que s'hagués pogut recol·lectar, feta la recol·lecció amb esment no deixant més que un pam de rostoll i no emprant més palla que la necessària per la*

101 Palla menuda que queda a l'era.

manutenció del ramat de la finca i el del propietari i en el mateix darrer any haurà de deixar ben acondicionat tot el fons de dotació i també gratuïtament tot el sobrant que s'hagi pogut reunir.

Art. 34

L'arrendatari haurà de proporcionar al propietari i a la seva família, dependents i equipatges, ramat, equins i carruatges amb bon ús per anar i venir de Son Seguí a Palma, a Santa Maria o a qualsevol de les seves propietats totes les vegades que vulgui el propietari i sempre que aquest es trobi a la finca; una cavalleria domada, bona, mansa i ben ensellada per passejar per la finca.

Art. 35

Tot el temps que el propietari o els seus, es trobin a Son Seguí, podran menjar de tota casta de fruits, fruites i hortalisses que hi hagi a la finca, llet i brossat durant la temporada pròpia. A més a més l'arrendatari haurà de proporcionar tota la cendra que se necessiti per fer bugada de la roba que dins la finca mandí fer el propietari.

Art. 36

Serà l'obligació de l'arrendatari d'entregar anualment a voluntat del propietari amb les partides i dies que aquest designi els gèneres següents:

- **1.300 litres de vi vell** (ranci, anyenc, criaça..) de més d'un any del millor que pugui fabricar-se a la finca podran a haver-se posat el millor esment en la fabricació.
- **1.400 litres de vi de l'ordinari** però sà (és a dir que no tenguí pic d'agre) i de bon sabor.
- **60 litres de vi cru** fabricat amb raïm escollit, assolellat, bo i propi per missa i vell de més d'un any.
- **50 litres de vinagre** bo i net.
- **100 quilos de raïm** bo i escollit propi per fer panses i per conservar penjades.
- **300 litres d'oli** clar i separat del millor que se pugui fabricar a la finca.
- **3 hectòlitres d'olives** per salar, bones i ben escollides a mà; més 100

quilos de formatge del millor.

- **100 quilos de figues seques de primera qualitat** ben escollides entre les millors i amb preferència de les anomenades “**carabassetes**”.
- **100 quilos de figues seques de segona classe**, però bones i sanes.
- **3 hectòlitres d'ametles** escollides de les millors classes per menjar.
- **2.500 quilos de garroves** bones i sanes.
- **50 quilos de llana** de la millor.
- **2 xots** , anyells de primera cria, bones, sanes i grasses de pes aproximadament de 35 quilos cada una
- **Altres 2 xots** de les mateixes condicions pes de pes aproximadament de 25 quilos cada una, els quatre entregats durant la Setmana Santa.
- **3 porcs capats**, senats, sans i ben engreixats de bones pastures i de pes en total de 370 quilos, entregats el 9 de Desembre o abans o després a voluntat del propietari.
- **15 carretades ben colmades de llenya**
- **1 carretada de sarments**

Tots els gèneres expressats han de ser de la millor qualitat entregats ben acondicionats en les partides i dies que el propietari designi, a la seva casa de Palma o en el punt de la illa que ell mateix assenyali, pesats i mesurats en el punt de l'entrega, essent a càrrec de l'arrendatari el port i els residus de portes o consums.

Quan el propietari no demanés o no admetés, o per qualsevol motiu l'arrendatari no entregués el tot o part de les partides de gèneres, abonarà l'arrendatari al propietari el seu valor o el de la part no entregada al preu més alt que hagin tengut en plaça durant l'any, els gèneres de la mateixa espècie i de superior qualitat.

Art. 37

L'arrendatari avançarà en el seu degut moment les contribucions que correspongui al propietari per la finca i demás béns que tengués en el terme de Santa Maria i l'import de dites contribucions a presentació i entrega dels

seus rebuts o talonaris, se li descomptarà de la primera tercera part de la renda o **ànnua mercè**¹⁰², que venci després del seu pagament.

Seran a càrrec de l'arrendatari els deures, multes i costos que per morositat s'imposessin i les contribucions de la colònia i de consums per la casa rústica.

Art. 38

Per **ànnua mercè** o renta, l'arrendatari haurà de pagar tots els anys al propietari la quantitat de **sis mil pessetes** en metàl·lic sonant, or o plata, amb l'exclusió de tota moneda menuda, o moneda amb paper creada o per crear, encara que fos de curs forçós, legal i sense comptar premis, augments ni descomptes de cap classe. El pagament es verificarà anualment en tres parts (tèrcies) o terminis iguals **i avançant dos mil pessetes cada un**, entregades els dos primers, els dies **1er de Setembre i 20 de Desembre de 1904**, els següents compresos entre **1er de Maig i 1er de Setembre i 20 de Desembre dels anys 1905, 1906 i el darrer termini el dia 1 de Maig de 1908**.

Art. 39

Anualment dins la segona quinzena d'Agost s'ajustarà i liquidarà el compte de l'any rústic que acaba el dia 31 del mateix mes. Aquest compte es farà sempre en pessetes i cèntims de pesseta o en la que fos en aquella data moneda legal.

Art. 40

Queda expressament convingut que sempre que l'arrendatari no sigui puntual amb el pagament de cadascuna de les terceres parts per liquidar de la **ànnua mercè** o falti al compliment d'alguns dels articles d'aquest contracte, podrà el propietari despedir-lo en qualsevol dels anys de l'arrendament i en qualsevol temps sense oposició per part de l'arrendatari. El propietari podrà en tal cas fer-se càrrec de la finca, la seva dotació, anyades, gèneres i ramats, bestiar que hi hagi i mandar que s'avaluïn per peritos, els danys i perjudicis que hi hagués, els que haurà de pagar llavors l'arrendatari, així com tots els retrassos i els interessos dels mateixos des del venciment a raó del sis per cent anual, a més de tots els costos i les despeses que s'ocasionessin reunint a la autoritat.

¹⁰² Quantitat que l'arrendatari paga anualment en diners, com a preu de lloguer.

Art. 41

Cap classe de calamitat o desgràcia que pugui venir, eximirà a l'arrendatari del seu compliment de tots i cada un dels pactes i articles del present contracte ni del puntual pagament dels gèneres reservades i les terceres parts de l'annua mercè.

Art. 42

*Quan acabi o per qualsevol motiu es rescindeixi aquest contracte, l'arrendatari haurà d'entregar al propietari o a la persona per aquest designada, tots els gèneres, ramat, ensers, adobs i labors (es refereix a llaurades acabades) de la dotació de la finca, anomenats **estims** que haurà rebut al principi de l'arrendament i constaran a l'inventari corresponent i en el rebut haurà d'haver signat l'arrendatari per què es consideri vigent el present contracte.*

Art. 43

En qualsevol temps podrà el propietari i l'arrendador elevar a escriptura pública, aquest conveni i l'adjunt inventari de la dotació de la finca, els ESTIMS, sense que per això pugui oposar-se cap dels dos contractants, però totes les despeses que aquest ocasió; inclosos els de la primera còpia que haurà d'entregar-se llavors al propietari; seran sempre i en tot cas de càrrec exclusiu de l'arrendatari.

Així ho atorguen el propietari i l'arrendatari i ho signen per triplicat amb presència dels testimonis:

D. Miquel Bosch i Alcover i D. Antoni Mas i Cardona

Palma 26 d'Abril de 1904.

Signen:

D. Mariano de Oleza i Cabrera

D. Mateu Mesquida Amengual, fill de l'arrendatari Maties Mesquida i Cañellas.

Pròrroques

Es prorroga l'anterior contracte d'arrendament amb les mateixes condicions fins a 31 d'Agost de 1912. A favor dels germans Mateu i Antoni Mesquida i Amengual que solidàriament es fan càrrec de totes les obligacions. I per que consti ho signem davant els testimonis que subscriuen Miquel Far i Bibiloni i Antoni Ferrer i Campins.

Son Seguí a 18 de Gener de 1909.

Signen:

D. Mariano de Oleza i Cabrera

D.Mateu Mesquida i Amengual

D.Antoni Mesquida i Amengual

Es prorroga l'anterior contracte amb les mateixes condicions fins el dia 31 d'Agost de 1016, i els germans Mesquida i Amengual se tornen fer de nou càrrec de totes les obligacions i de la dotació de la finca conforme a l'inventari signat a 18 de Gener de 1909.

*Ho signen davant els testimonis: **Juan Jaume i Dols i Antoni Ferrer i Campins***

Son Seguí 14 de Març de 1912.

Signen:

D.Mariano de Oleza i Cabrera

D.Mateu Mesquida i Amengual

D.Antoni Mesquida i Amengual

La família Mesquida va romandre a la finca fins als anys 60, aproximadament. Per no disposar de més contractes suposem que continuen amb el mateix des de 31 d'agost de 1916 fins a l'any 1924 en què Mateu Mesquida Amengual, mor accidentalment a Palma i és la seva esposa, Magdalena Garau Cantallops, qui es fa càrrec de la finca fins passat mitjan segle XX. Antoni, el germà de Mateu, qui també era arrendatari de la finca, feia poc temps que havia comprat la possessió de Ca'n Cerdó de Santa Maria del Camí de la qual n'era propietari i conductor i, per això, abandonà la finca de Son Seguí.

Per altra banda, el propietari el Sr. D. Mariano de Oleza i Cabrera, deixa la possessió amb herència al seu hereu Sr. D. Jaume de Oleza i España. A la vegada aquest ho deixa a les seves filles, les germanes Oleza i Gual de Torrella, ja que el seu únic fill, qui havia de ser l'hereu, D. Mariano Oleza Gual de Torrella, mor a la guerra civil espanyola l'any 1938 quan ell tenia 21 anys, essent alferes.

Per tant, suposem que van anar renovant el contracte i fan nous inventaris que accepten de manera successiva, arrendador i arrendatari, amb les condicions i obligacions, segons la dotació de la finca.

Abans dels Mesquida, estaren d'arrendataris a Son Seguí la família de D. Gabriel Cañellas Vila qui juntament amb la seva dona D^a Catalina Comas Sastre estaren a la possessió, des de l'1 de setembre de 1886 fins 1990 i no sabem si renovaren. Hagués estat d'interès conèixer el seu contracte d'arrendament. Aquests eren els padrins de D. Bartomeu Simonet Cañellas, més conegut com el Batle Simonet.

CURIOSITATS D'AQUELL TEMPS:

1. NOSTRA SENYORA DE LA PAU DE L'ERMITA

En dates assenyalades davallaven la Verge que presidia la capelleta de l'ermita de Son Seguí. La Verge era portada per quatre persones i era duita en processó a la clastra de les cases on era esperada per molta gent i allà mateix amb un o més eclesiàstics es cantava el Te Deum en senyal d'acció de gràcies.

La clastra s'engalanava de festa amb murta, pi, canyes...

Des de 20 de Juliol de 2022, N^a S^a de la Pau es troba dipositada a l'Església Parroquial de Santa Maria del Camí a la capella de Santa Catalina Thomàs.

2. POEMA REGINA PACIS DE MARIA ANTÒNIA SALVÀ I RIPOLL

El poema dedicat a N^a S^a de la Pau de l'ermita de Son Seguí, va ser escrit com un reclam de pau per al món a 1917. Més endavant va ser musicat per Mn. Guillem Parets i Santandreu, ecònom del nostre poble, a 1937, per pregar per la pau d'Espanya. El mes d'abril de 1937 davallaren la Verge des de l'ermita a la parròquia amb la primera aturada a la clastra de Son Seguí i una vegada a la parròquia cantaren els goigs en vàries funcions, presidides pel bisbe de Vic, Joan Perelló i un altre dia per l'arquebisbe de Mallorca, Josep Miralles, l'ecònom Guillem Parets i altres vicaris.

3. ELS ÀNGELS DE LA SEU

Els sis Àngels, músics-custodis situats damunt columnes de marbre, del segle XV, presidiren durant 150 anys l'oratori de Sant Pere (coneguda com la capella de Son Seguí). Anteriorment, i per donació de la família Oleza, havien estat a l'altar major de la Catedral de Palma.

El mateix any en que se signa aquest contracte d'arrendament, el prestigiós arquitecte Antoni Gaudí juntament amb l'arquitecte Rubió i amb alguns Canonges de la Seu, visitaren la finca convidats pel propietari per veure els àngels i li demanaren poder retornar-los a la Seu de Mallorca.

Avui en dia encara es troben allà, a la nostra Catedral, en forma de canelobre il·luminant el presbiteri. Es feu una acta notarial vinculant a la donació. En cas de retirar-se retornaran, altra vegada, a la família Oleza.

És molt important saber que el nostre municipi comptés durant 150 anys amb aquest valuós patrimoni artístic del segle XV, així com amb la visita de l'il·lustre D. Antoni Gaudí. (Arxiu: Oleza).

4. MIDES DE SON SEGUÍ, CURIOSITATS RECENTS

Actualment, l'any 2023, se sol·licità al Registre la rectificació de la superfície de la referida finca registral quedant amb una superfície de dos milions sis-cents vuitanta mil set-cents quinze amb noranta-sis metres quadrats, mitjançant una nova medició i georreferenciació topogràfica amb la qual hi ha una ampliació de cabuda sis-cents cinquanta-set mil quatre-cents cinquanta-tres amb seixanta-vuit metres quadrats respecte a la superfície registral de dos milions vint-i-tres mil cent noranta-set metres quadrats que consta a dia d'avui. És a dir, el Registre en el mes de febrer de 2024 augmenta en més de 92'56 quarterades la superfície total, quedant en 377'4 quarterades.

El document aportat és familiar, traduït al català.



Ses cases de Son Seguí a principi del segle XX.
Font: Arxiu Mesquida



Clastra de Son Seguí, un dia de festa.
Font: Arxiu Mesquida



Davallada de la Verge de l'Ermita, en processó.
Font: Arxiu Mesquida



Son Seguí durant el segle XX.
Font: Arxiu Mesquida

ELS ARRENDAMENTS AGRÍCOLES DE LES POSSESSIONS SANTAMARIERES ALS SEGLES XVII a XIX

Gabriel Ordines Marcé

Geògraf

bielordines@hotmail.com

Tomàs Vibot Railakari

Investigador

tomàsvibot@gmail.com

RESUM

Entre els segles XVII i XIX, bona part de les possessions de Santa Maria del Camí, s'explotaven a través de contractes d'arrendament signats entre els grans terratinents i els amos de possessió. Aquests arrendaments, que sovint s'establien per entre sis i nou anys, marquen tot un seguit de pautes que ens apropen en gran mesura al dia a dia d'aquestes possessions. Els contractes de Son Seguí, Son Torrella, es Cabàs, Son Berenguer, Terrades, Son Barca, Son Oliver i Son Verdera descriuen amb tota casta de detalls les obligacions de l'arrendatari – molt diferents entre les possessions de muntanya i del pla-, i també les prohibicions que se li establien a l'hora de gestionar la possessió.

Paraules clau: possessions, arrendaments, contractes, obligacions i agatges.

RESUMEN

Entre los siglos XVII y XIX, buena parte de las grandes fincas de Santa María del Camí, se explotaban a través de contratos de arrendamiento firmados entre los grandes terratenientes y los arrendatarios. Estos arrendamientos, que a menudo se establecían por entre seis y nueve años, marcan una serie de pautas que nos acercan en gran medida al día a día de estas fincas. Los contratos de Son Seguí, Son Torrella, Es Cabàs, Son Berenguer, Terrades, Son Barca, Son Oliver y Son Verdera describen con todo tipo de detalles

las obligaciones del arrendatario -muy diferentes entre las propiedades de montaña y del llano-, y también las prohibiciones que se le establecían a la hora de gestionar la finca.

Palabras clave: *possessions*, arrendamientos, contratos, obligaciones i agatges.

ABSTRACT

Between the 17th and 19th centuries, much of the large farmers of Santa Maria del Camí were exploited through lease contracts signed between the large landowners and the owners of the property. These leases, which were often established for between six and nine years, mark a series of guidelines that bring us much closer to the day-to-day life of these properties. The contracts of Son Seguí, Son Torrella, es Cabàs, Son Berenguer, Terrades, Son Barca, Son Oliver and Son Verdera describe in great detail the obligations of the lessee - very different between mountain and plain possessions -, and also the prohibitions that were established when managing the propertie.

Keywords: *possessions*, leases, contracts, obligations and liens.

1. INTRODUCCIÓ

Al llarg dels segle XVII, XVIII i XIX, era habitual protocolaritzar el maneig de les possessions a través de contractes d'arrendament entre els propietaris o arrendadors (alguns de Ciutat) i els pagesos o arrendataris. Aquests contractes, que s'allargaven fins a nou anys, constitueixen una ingent font d'informació que ens apropa al funcionament real de les possessions de Santa Maria. Els pactes, reserves i obligacions, ens aporten tot tipus de detalls sobre pràctiques agrícoles als olivars i a les vinyes, sobre maneig de bestiar, sobre relacions socials, sobre alimentació, entre molts altres detalls.

En aquesta comunicació s'han analitzat prop d'una trentena de contractes de possessions com Son Torrella, Son Oliver, es Cabàs, Son Seguí, Son Verdera, Son Berenguer, Son Barca, Buc i Terrades localitzats a l'Arxiu del Regne de Mallorca o gràcies a la tasca d'investigadors com Andreu Bestard o Josep Capó. Els documents estudiats es localitzen cronològicament entre els anys 1624 i 1880, i corresponen a Son Torrella (1624, 1806, 1821 i 1856), Son Oliver (1807, 1811, 1821 i 1856), es Cabàs (1781, 1804 i 1845), Son Seguí (1625, 1703, 1749, 1750, 1785, 1790, 1794 i 1807), Son Verdera (1847), Son Barca i Buc (1843 i 1849), Son Berenguer (1741 i 1889) i Terrades (1729, 1844 i 1849).

A més dels contractes que arrenden la totalitat de la finca, en el cas de Son Seguí, les vinyes i el bestiar solien seguir arrendaments diferenciats. Un exemple es troba en el 1749, quan s'arrenda per quatre anys el bestiar, amb les pastures i els pàmpols de les vinyes. Quasi 50 anys després, el 1794, a Son Seguí encara es feien rotes i a tal efecte s'arrendava una part de la possessió amb l'obligació de roturar i conrear tres grans sementers.

Per tal d'analitzar correctament la informació que ens aporten els contractes, l'hem dividida en diversos blocs com la durada, les obligacions de l'arrendatari (amo), les prohibicions que s'imposaven, les reserves pels senyors o arrendadors, els agatges, i la renda anual a satisfer.

2. DURADA

La major part dels arrendaments analitzats se signaven per un temps d'entre 6 i 9 anys, acompanyats de la fórmula i nou esplets. Els contractes de nou anys se signaven a les possessions més importants com Son Seguí, es Cabàs i Son Torrella. Fora d'aquesta norma en el 1625 es va arrendar Son Seguí per tres anys i el 1750 per quatre anys.

La data escollida per iniciar els arrendaments era el dia de la mare de Déu dels missatges, el 8 de setembre, encara que hem localitzat arrendaments que arrencaven el quatre d'agost (Terrades), el primer de setembre (Son Torrella), el dia de Sant Miquel (Son Seguí) i fins i tot el dotze de novembre (Son Barca).

3. OBLIGACIONS DE L'ARRENDATARI

Les possessions s'havien de portar a ús i costum de bon conrador i consuetud del país, amb rotació de cultius a tres sementers (sembrat, guaret i cultiva), amb alguna excepció com Son Berenguer el 1741 que es portava a dos sementers o es Cabàs al 1804 que ho feia a quatre sementers. Els sementers s'havien d'eixermar cada any, cavant les soques dels arbres i exsecallant cada any mig sementer, a jornal i no a escarada, *ni molt menys donar-se a carboners per fer carbó*. La rama i la llenya de l'exsecallada s'havia de cremar immediatament *on no puga escaldar els arbres, cremar-los ni ocasionar morbo*. Al segle XVII es parla d'aquerrassar les oliveres i apoyar els garrovers (Son Torrella, 1624), i al segle XVIII s'havien d'acollar i axullar tots els ullastres i rebolls de garrover (es Cabàs, 1781). El 1845, as Cabàs *s'havia d'etsequellar les rames dels sementers i el darrer any sols deurà ser passada de destràl*.

A Son Berenguer, el 1880 la fórmula inicial d'ús i costum de bon conrador es convertia en *ús i costum de bon llaurador i al estilo del país*.

3.1. Llaurar, guaretar i binar. A l'hora de llaurar, guaretar i binar, l'especificació més comuna era la de donar la rella del sembrar al sementer corresponent i fer guaretar i binar anualment el sementer que correspongui fer guaret. Però, eren molts els arrendaments més específics: A Son Seguí, el 1750 s'havia de "deixar el sementer de l'olivar que tocarà goretat, i aixermats los 3 sementers, i el sementer que se acostuma a sembrar de xexa, goret de tres relles, sense poder treure palla ni fems de la possessió". A la gran possessió des Cabàs, el 1804, es diferenciava entre els sementers de terra grossa i els de terra prima, que necessitaven actuacions diferents (els de terra grossa es portaven guaretant, binant, terçant i donat la rella de sembrar, i els de terra prima, guaretant, binant, donant la rella del sembrar. A tots es posaven fems i es feien formiguers).

En el cas de les rotes de Son Seguí (1794), s'havia d'aportar la pedra pels marges i reblir-los. A mitjan segle XVIII, a Son Barca i Buc l'arrendatari tenia l'obligació de posar vuit carretades de fems al sementer corresponent o bé fer trenta formiguers per quarterada anualment.

3.2 Millores. No era estrany que a més de la renda en metàl·lic, l'arrendatari hagués d'invertir una certa quantitat de lliures en millores (entre 30 i 150) o sembrar diversos arbres facilitats pel senyor anualment. A Son Torrella, al 1624 havia de fer vint clots per sembrar arbres. En altres ocasions s'havien de sembrar sis figueres i sis ametllers. Altres millores consistien a dedicar sis dies anuals a fer empelts, tres d'oliveres i tres de garrovers, o a aixecar marges i aplegar pedreny a l'olivar.

3.3 Altres obligacions. També era habitual introduir clàusules que beneficiaven els senyors. Per exemple a Son Torrella (1806) en cas de reformes l'amo havia de mantenir els picapedrers i fusters, i a Son Verderna (1847) tenia l'obligació de transportar els materials de les obres.

L'existència de molins a les possessions santamarieres també es reflectia als contractes. Així, a principis del segle XIX, els arrendataris de Son Torrella i Son Oliver havien de moldre tot el blat que necessitàs el senyor per a la casa de Ciutat i portar-hi la farina.

A totes les possessions hi havia al·lots fent feina amb les obligacions més diverses: anar amb una bístia a cercar el capellà per a la missa o tragar a Ciutat la fruita i verdura per als senyors.

També era comú que l'arrendatari de la possessió assumís algunes de les obligacions contretes pel senyor amb els pastors, com per exemple sembrar tres barcelles de faves o entregar tres barcelles d'olives i les morques (Son Seguí, 1750).

Les sempre difícils relacions entre l'arrendatari de la possessió i el del bestiar necessitaven molt de detall d'especificacions. Els contractes detallen com i quan les ovelles podien entrar al figueral i als olivars i quan n'havien de sortir (era costum treure les ovelles de l'olivar per Sant Bernat). El bestiar de llana tenia privat l'accés a les zones amb empelts recents. A Son Seguí, el 1750 el senyor cedia a l'amo les 130 lliures de l'arrendament del bestiar però es reservava tots els agatges a excepció d'un dels tres quintars de formatge i les figueres acostumades.

3.4 Tasques a la vinya. Com és lògic, les clàusules referides al cultiu de la vinya se centren a Terrades, Son Barca, Son Seguí i es Cabàs.

A Son Seguí, a la segona meitat del segle XVIII s'havien de donar tres relles a les vinyes joves del camí i dues relles a les vinyes velles i a les de la cavalleria. El conductor de la possessió, en temps de verema havia de posar el carro per aportar la verema al cup. A canvi, després de tanta feina a unes vinyes que no portava, el vinyòvol de la possessió li havia de donar un paner de raïms diari, mentre n'hi hagués.

A Terrades (1729) *s'havia de Conrrar la vinya i terres a ús de bon conrador com és costum, dues relles a les vinyes, cavar les vinyes meitat cada any, tallar los rebrotinos, cultivar los murgons, fent-los garangoles, acotar-los i posar-los pulitxons*. En aquesta possessió també es tenia l'obligació de fer 1000 murgons anuals. El 1844 a les vinyes de Terrades la propietària *ha de fer les faltes i l'amo cuidar els ceps joves i cavar-los dos pics cada any fins que sien de dos caps i posar-los els politxons necessaris*.

A Es Cabàs, el 1804 la vinya restava per a l'amo però *l'heu de conrrar com si fos propia, donant-li dues relles a son temps i la del maig procurant*

no tomar borrons i restablir-la així com será començada fent les gavetes de 5 pams de fondo amb l'amplada i llargada corresponet i acotar los ceps acotadors i tots los fruits serán vostres excepte 2 corterons de vi cada semana del millor, portat.

A Son Barca i Buc, el 1849 s'havien de *podar les vinyes a ús de este poble teant les soques necessàries i los seps ben nets de tota malesa, donant-los 3 relles cada any i cavar la meitat de les mateixes alternativament per los açots a son temps i cuidar de ells i sercarlos despres d'haver llaurat les vinyes.*

4. PROHIBICIONS

L'arrendatari tenia algunes línies vermelles que no podia passar en cap concepte. Una d'elles era no tenir ni permetre posar a les possessions determinats tipus de bestiar, principalment cabres, encara que també es prohibia la tinença de bous en alguns cultius.

En ocasions també es prohibia de tinença de porcs o, a vegades, com és el cas de Son Torrella, es permetia amb la condició de pagar els desperfectes que aquests animals poguessin causar a la síquia del molí. El mateix passava a Es Cabàs el 1804, on s'especificava que *si los porcs tomen alguna pedra de un marge o paret, será de vostra obligació el compondreu inmeditament.* A Terrades, al 1729 estaven prohibides les cabres, les someres i els bous.

A Son Oliver, el 1807 l'amo no hi podia tenir bestiar de llana, excepte la novellada en casos excepcionals durant set o vuit dies sempre que no hi hagués empelts.

La majoria de contractes també prohibeixen tallar o arrabassar arbres dins la possessió, i treure de la finca palla o fems.

Un altre pacte que apareix puntualment és la prohibició de donar pas a ningú per dins la finca, a peu o a cavall (Terrades).

Un cas curiós és el de Son Verdera (1847), on es prohibia entrar amb parell a l'hort, ja que s'havia de cultivar cavant.

5. RESERVES PELS SENYORS

La durada dels contractes, entre sis i nou anys, obligava a definir molt bé l'ús de les estances i sementers de la possessió. Per aquests motius, els senyors de les possessions més extenses com Son Torrella o Son Seguí (residents a Ciutat) es reservaven una part de les cases per a les seves estades a la possessió. També era habitual excloure de l'arrendament algun sementer, determinats productes, i fins i tot alguns arbres.

5.1 Parts de les cases. A Terrades, el 1729, el propietari es reservava dues sales, una cambra i tres *aposentos alts*, a més d'empriu a la cuina. Si l'amo no necessitava totes les botes dels dos cellers de la possessió aquestes es podien llogar repartint el guany a mitges. A Son Berenguer, els senyors es quedaven amb el molí d'aigua i les cases del molí.

Lògicament, a les possessions més potents les reserves eren majors. A Son Seguí, al segle XVIII no entraven en els arrendaments, els cellers, els horts gran i petit, la cantina, les cases majors, els estables, l'estable dels muls, la capella, la casa dels llenyams, la cambra dels criats, la casa de la llenya de Son Vell, l'Ermita, el tancat de l'Ermita i la pleta de l'Ermita; mentre que a Son Torrella, el 1856, la reserva afectava als alts de la casa, l'estudi de davant la capella, el dels criats, i als estables de les mules del cotxe i del cavall. Per contra, es permetia usar el cuquer i els porxos de la torre per a custodiar els grans.

A Es Cabàs es reservaven les cases majors i els porxos.

5.2 Parts de la possessió. Com hem dit, aquestes reserves afectaven també a sementers, tanques i parts de la possessió. Les principals reserves es referien a les vinyes, que quedaven fora dels arrendaments de Son Seguí, Es Cabàs i Son Barca. Però també es podia excloure alguna tanca, com la tanca de l'era de Son Seguí o la del molí de Son Berenguer. Son Seguí era la possessió amb unes majors reserves que afectaven als horts, el gran, el petit i el de l'Ermita, el tancat de l'Ermita i la pleta de l'Ermita.

A Son Barca i Buc, el 1843 els senyors es reservaven el dret a poder sembrar anualment una barcella de faves i tres almuds de llegums menors.

5.3 Determinats arbres i fruits o fulles. Però les reserves no es limitaven a dependències o sementers sinó que sovint afectaven arbres o conjunts d'arbrats. A Son Berenguer, el 1741 els senyors conservaven les parres i les oliveres vora al torrent, a més d'una figuera davant la casa i tres figueres de l'establiment de Son Verdera. A Son Seguí es reservaven tres tires de figueres i la figuera bordissot de la tanca de l'Era. Per altra banda, a Son Barca la meitat de les cireres eren per als propietaris, que també tenien empru a les figueres de moro. El fet que a Son Seguí s'hi produís seda amb cucs justifica que la propietat exclogués dels arrendaments la fulla dels morers.

5.4 Productes (palla, fems, cendra, sarments, carbó, llenya). Els senyors tenien dret a la llenya necessària per a les seves cases i els forns, i a la cendra per a fer bugades, a més de palla i garroves per a l'alimentació del seu bestiar. En altres ocasions tenien dret als fems de l'estable dels muls, als sarments aplegats i lligats, i a carbó per a la cuina. A Son Seguí, el 1750 es reservava la palla per al parell de muls del carro, el cavall del majoral i un arriet, els garbons i la llenya de l'exsecallada, tota la que necessitàs per a la casa, tant per a la de la possessió com la de Palma. En 1785, en aquesta darrera possessió també es reservaven tres carretades de garbons. A Es Cabàs els senyors tenien dret a quinze carretades de palla nova i una de tions de llenya, tot aportat (1804), i a Son Torrella el 1821 eren vint-i-quatre carretades de llenya.

5.5 Poder tenir animals propis. A Son Seguí els senyors es reservaven el dret a poder tenir tot l'aviram que volguessin i, a Son Oliver tenien dret a tenir, durant l'hivern, vint-i-cinc o trenta moltons a la possessió. A Es Cabàs, el 1804, l'amo havia de mantenir els pagos, gallines, faraones i coloms del senyor.

5.6 Drets a fer millores. Tot i arrendar la possessió, els propietaris es reservaven el dret a fer millores a les seves possessions, fet que solia comportar la col·laboració forçosa dels amos. Aquestes millores solien consistir a sembrar arbres, fer empeltades, trasplantar oliveres i sembrar noves vinyes. A Son Torrella el senyor podia disposar fer empeltades i l'amo havia de mantenir els empeltadors i proporcionar una bístia per tragar el fang per a fer els empelts.

5.7 Drets a escollir o introduir personal qualificat mantingut. A Son Torrella, l'arrendador havia de mantenir de pa i companatge les dones que anaven a preparar les cases per a les estades dels senyors i a Son Oliver la propietat podia disposar la presència d'un garriguer. També era molt comú que la propietat escollís els exsecalladors (pagats per l'amo) o els podadors de vinya.

El senyor des Cabàs tenia el dret a enviar un home per a revisar les feines *si es fan com se deu*, que lògicament havia d'anar mantingut. També anava mantinguda de companatge la dona que anava a fer bugades i altres feines.

5.8 Dret a emprar bísties i estris de l'amo. També era molt comú que els contractes obligassin a l'amo a facilitar una bístia o un parell de mules quan el senyor les necessitès o a fer dos jornals de carro anuals. A Terrades, el 1729 l'amo una vegada a l'any, havia de deixar el carro al senyor per anar a la vila, i a Son Seguí el 1785 l'amo havia de batre el gra de les rotes de la possessió.

5.9 Altres drets. Altres drets que els senyors no volien perdre eren, per exemple, poder fer carbó (Son Seguí, 1785), moldre al molí de sang a Son Barca, o fins i tot, poder concedir l'aigua que volguessin de la síquia de Coanegra als moradors de Santa Maria (Son Torrella).

6. AGATGES

Els agatges eren els productes que es produïen a la finca i als quals el senyors tenien dret a una part. Eren principalment, oli, olives verdes i negres, formatges, mens, porcs, aviram, i també garroves, ametlles, ordi, blat, raïm, etc. Un cas extraordinari era les amitges de Son Torrella en el 1624, on s'especificava que els productes de la finca eren oli, garroves, blat, ordi, civada, lli i cànem. En altres ocasions, es podia arrendar la possessió amb el sistema de dos i terç (Son Seguí, 1750) que implicava, en aquest cas, que els indiots i la cendra anaven a mitges, l'oli i les olives per a salar es repartien (una part per l'amo i dues pel senyor), mentre que de les ametlles i les garroves el repartiment era a la inversa: dues parts a l'amo i una per al senyor.

6.1 Oli i olives verdes i negres. L'oli, clar i llampant es mesurava en odres (un odre equival a 49'5 litres) i a les possessions de muntanya i a Son Seguí el senyor tenia dret a rebre anualment una quantitat que oscil·lava entre els dotze odres de Son Seguí i Son Torrella (quasi 600 litres) als sis des Cabàs o als quatre de Son Oliver. Per altra banda, a les possessions amb olivar els amos havien d'entregar als senyors entre una i quatre quarteres d'olives negres i la mateixa quantitat de verdes (1 quartera són 70'34 litres).

6.2 Formatges. Les possessions més formatgeres eren Son Seguí i es Cabàs, que rebien anualment entre dos i tres quintars de formatge del millor, fet als mesos d'abril i març (1 quintar equival a poc més de 42 kg).

6.3 Anyelles. En apropar-se Pasqua els amos havien de complir una altra de les especificacions contractuals: l'entrega d'anyelles a la casa dels senyors. Era habitual que el dimecres o el dijous sant es fes l'entrega d'una anyella d'entre dotze i quinze lliures carnisseres de pes (entre 14'400 i 18 kg). L'anyella havia de ser de la primera cria, mamant, bona i grassa.

6.4 Porcs. L'entrega d'un porc per a fer matances era també una de les clàusules més habituals. Se solia fer entre Tots Sants i el primer de desembre, i el porc havia de pesar entre deu i quinze arroves (100-150 kg). A Es Cabàs corresponia entregar dos tossinos de vint-i- quatre arroves i cinc d'un any per aglanar.

6.5 Aviram. L'entrega de gallines i capons per satisfer les necessitats dels senyors era, també, molt habitual. L'aviram es comptabilitzava en dotzenes (com els ous) i en menor mesura, en parells. Així a Es Cabàs, s'havien d'entregar dues dotzenes de gallines, una de capons i deu dotzenes d'ous per Nadal. A Son Torrella corresponien als senyors tres parells de capons, tres de gallines i altres tres de pollastres. Algunes possessions com Son Oliver o Terrades rebien l'aviram el dia de Sant Tomàs. En el primer cas li corresponien per contracte sis capons bons i grossos i sis gallines, mentre que en el segon eren dos parells de capons bons i rebedors.

6.6 Garroves. Les garroves eren també un agatge important ja que constituïen la base de l'alimentació del bestiar de feina. Per exemple, es Cabàs, el 1781, l'amo havia d'entregar cent sacs de garroves. El més habitual però era mesurar les garroves en quintars, entre seixanta i cent (Son Seguí, Son Torrella i es Cabàs).

6.7 Cereals. Els contractes també fan referència al lliurament d'una determinada quantitat de blat i ordi, mesurat en quarteres. A Son Seguí, l'any 1625 corresponien 35 quarteres de blat entregat entre sant Pere i sant Feliu, *porgat i net i aportat on li diran*. A Son Oliver (1804) eren 50 quarteres de blat, *nou, bo, net i porgat* i 50 de ordi. A Son Barca, la quantitat sols oscil·lava entre una i nou quarteres de blat de superior qualitat, i a Es Cabàs la quantitat era de 50 quarteres de blat nou, bo, net i porgat i 50 d'ordi.

6.8 Raïm i panses. Sols hem localitzat tres arrendaments que facin referència a l'entrega de raïms, dos de Terrades i dos de Son Barca i Buc. El 1729 l'arrendatari de Terrades havia de portar a Ciutat 10 quintars de calops

(i si no n'hi havia tants, verema negra per a penjar), mentre que el 1844 sols eren dos quintars de raïms per a penjar i una arrova de panses. A Son Barca i Buc havia de lliurar mig quintar de panses i dos o tres quintars de *penjois*, tres paners de raïms setmanalment portats a Santa Maria i un a Palma, a més de dos paners a Palma i dos a Santa Maria de *Juanillos*.

6.9 Figes i figues seques. La figues eren molt preuades pels senyors. A Son Torrella, l'any 1806 els corresponien dos quintars de figues seques i, en temps de figues dos paners diaris de figues verdes, un de figues flors i un d'agostenques. Per altra banda, a Son Seguí el 1785 eren tres quintars de figues seques. A Son Barca i Buc, s'havien d'entregar anualment dos quintars i mig de figues, dos de tota classe, bones i mig de bordissot blanca, triades, i un paner de figues flors diàriament. A Terrades, el 1844, la quantitat era de dos quintars de figues seques de les millors.

6.10 Guixes i faves tendres. Esporàdicament, els arrendaments també fan referència a l'entrega de llegums. A Son Torrella, el 1806 en temps de faves, s'havien de remetre a Ciutat, dos dies a la setmana, les faves tendres que fes falta. Per altra banda, a Terrades el 1729 es fa referència al lliurament d'una barcella de guixes a l'estiu.

6.11 Fruita i verdura. Una de les clàusules més repetides als arrendaments del XVIII i XIX és el dret dels senyors a collir la fruita i verdura que necessitassin per a les seves estades a la possessió o a les seves cases de Ciutat.

6.12 Ametlles i nous. Les ametles sembla que en aquesta època no eren un cultiu molt estès. El 1750, Son Seguí s'arrendava pel sistema de dos i terç, que volia dir que en el cas de les ametles i les garroves l'amo se'n quedava dues terceres parts. El 1785 l'obligació passava a ser l'entrega anual de quatre quarteres d'ametlles, que al 1806 passaren a ser dues. A Son Torrella, a principis del segle XIX el senyor tenia dret a rebre dues quarteres d'ametles. També hi ha alguna referència a les nous, com és el cas de Son Oliver (1856)

quan se n'havien d'entregar tres barcelles. (1 barcella=1/6 d'una quartera). Per contra a Son Torrella, s'entregava una quartera de nous.

6.13 Altres. Altres agatges molt minoritaris i curiosos són una sàrria de saïm a Es Cabàs l'any 1576, un quintar de llana a la mateixa possessió el 1804 o un paner diari de taronges de la Xina a Son Torrella el 1806. També s'entregava cendra: per exemple, sis quarteres de cendra bona bescuitada a Son Seguí el 1785 i tres quarteres a Es Cabàs el 1845.

7. PREU I PAGUES

La renda més antiga del període analitzat és la de Son Seguí en el 1625, moment en què es pagaven 200 lliures i 25 quarteres de forment.

A principis del segle XVIII a Son Berenguer es pagaven 80 lliures de renda i a Terrades 200. Ja a finals de segle Es Cabàs feia 900 lliures de renda i Son Seguí 750. Al segle XIX les rendes eren més homogènies i oscil·laven entre les 500 lliures que es pagaven per possessions com Terrades i Son Oliver, a les 1.000-1.300 lliures que es pagaven per Son Barca, Son Verdera i Es Cabàs. Son Seguí cobrava 1.400 lliures, i Son Torrella oscil·lava entre les 2.000 i les 2.200 lliures. Un fet curiós es dona en l'arrendament de Son Torrella de l'any 1806. En aquella època, els desbordaments del torrent de Coanegra devien ser habituals ja que el contracte contemplava una minoració de la renda si això succeïa. Efectivament: la renda de 2.000 lliures de l'any 1806 es minorà a 1.700 per haver sortit de mare el torrent de Coanegra. Per altra banda, el 1804 Es Cabàs i Son Sureda s'arrendaven per 6.000 lliures. El 1821 la renda de Son Torrella havia pujat fins a les 2.270 lliures, encara que el 1856 havia abaixat fins a les 1.180 lliures.

Normalment la renda anual es fragmentava en tres pagues: en el mes de setembre (dia 8), per Nadal (entre el primer de desembre i el 8 de gener) i per Pasqua (abril i maig).

A Son Seguí (1625), les dates escollides eren Carnestoltes, sant Joan de juny i Sant Miquel.

8. ALTRES

Finalment, existien alguns drets de la persona que arrendava la possessió que es veien reflectits en els contractes. Aquests drets sovint feien referència a l'accés a l'aigua. A Terrades al 1729 l'amo tenia dret a l'aigua de l'aljub de la cisterna de la clastra, a la cisterna del Cellar i al pou del Pedregar. A Son Barca, podia abeurar els parells a la casa del senyor, i a Son Oliver disposava de l'aigua de la font de Coanegra, la meitat dels dissabtes horabaixa.

9. BIBLIOGRAFIA

- BERNAT, M. i SERRA, J. “Reflexions sobre el concepte de possessió (Mallorca, Segles XV-XVIII), *Les possessions mallorquines, passat i present*, Govern de les Illes Balears-Documenta Balear, Mallorca, 2012.
- CANUTO BAUÇÀ, F., “La possessió de sa Vall a través dels contractes d'arrendament (s.XIX)”, *I Jornades d'Estudis Locals de Santanyí*, Ajuntament de Santanyí, 2015.
- FERNÁNDEZ, R. i VALERO, G., *Possessions de Palma*, José de J. Olañeta Editor, Palma, 2007.
- JOVER, G. i PONS, J., “Possessions, renda de la terra i treball assalariat. L'illa de Mallorca, 1400-1660”, *Recerques: història, economia, cultura* 68 (2014), p. 201-8, <https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/370263>.
- MARQUÈS, A. i SALAS, P., *Les possessions de Pollença*, El Gall Editor, Pollença, 2003.
- MOREY TOUS, A., “Sa Torre, una possessió ramadera de sa Marina de Llucmajor (segles XVI-XVIII)”, *Les possessions mallorquines, passat i present*, Govern de les Illes Balears-Documenta Balear, Mallorca, 2012.

- ORDINAS, G., “L’exploració de s’Albufera als segles XVII, XVIII i XIX a través dels arrendaments”, *I Jornades d’Estudis Locals d’Alcúdia*, Alcúdia, 1998.
- ORDINAS, G. i VIBOT, T., “Les cases de Son Torrella als segles XVIII i XIX: toponímia, mobles, estris i eines”, *VI Jornades d’Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2009.
- ROSSELLÓ I VERGER, V. M., “La possessió, articuladora de l’espai rural. Imatge i realitat d’un sistema d’exploració esvaït”, *Les possessions mallorquines, passat i present*, Govern de les Illes Balears- Documenta Balear, Mallorca. 2012.
- VAQUER BENNÀSSAR, O., “Contractes d’arrendament de possessions a l’edat moderna”, *Les possessions mallorquines, passat i present*, Govern de les Illes Balears- Documenta Balear, Mallorca, 2012.
- VIBOT, T., *Les possessions de Mallorca*, I, El Gall Editor, Pollença, 2006.
- VIBOT, T., *Les possessions de Mallorca*, II, El Gall Editor, Pollença, 2007.
- VIBOT, T., *Les possessions de Mallorca*, III, El Gall Editor, Pollença, 2008.
- VIBOT, T., *Les possessions de Mallorca*, IV, El Gall Editor, Pollença, 2009.
- VIBOT, T., *La possessió mallorquina. Arquitectura, explotació i quotidianitat*, El Gall Editor, Pollença, 2016.
- VIBOT, T., ORDINAS, G. i MORRO, M., *Les possessions de Santa Maria del Camí*, El Gall Editor, Pollença, 2018.
- VILANOVA, B., CERDÀ, M. i MARTORELL, A., *Vida i costums a la possessió mallorquina*, El Gall Editor, Pollença, 2001.

10. LOCALITZACIÓ DELS ARRENDAMENTS ANALITZATS

ANY	POSSESSIÓ	DURADA	LOCALITZACIÓ
1624	Son Torrella	6 anys	ARM, Notari Jaume Cerdó
1625	Son Seguí	3 anys	ARM, Fons Olesa
1703	Son Seguí	3 anys	ARM, Fons Olesa, 19
1728	Son Barca	6 anys	ARM, V- 203
1728	Terrades	6 anys	ARM, V-203
1741	Son Berenguer	6 anys	ARM, P-3624
1749	Son Seguí	4 anys	ARM, Fons Olesa, 31
1750	Son Seguí	4 anys	ARM, Fons Olesa, 20
1781	Es Cabàs	9 anys	ARM, P- 2197
1785	Son Seguí	6 anys	ARM, Fons Olesa, 79
1790	Son Seguí	4 anys	ARM, Fons Olesa
1794	Son Seguí	9 anys	ARM, Fons Olesa, 31
1804	Es Cabàs	6 anys	ARM, P- 1414
1806	Son Torrella	9 anys	ARM, P. R- 956
1807	Son Oliver	9 anys	ARM, P. R-956
1807	Son Seguí	9 anys	ARM, Fons Olesa, 31
1811	Son Oliver	9 anys	ARM, P. R-956
1821	Son Oliver	9 anys	ARM, P. R-956
1821	Son Torrella	7 anys	ARM, P. R-956
1844	Terrades	6 anys	ARM, P- 2335
1847	Son Verdera	6 anys	ARM, V- 498
1849	Son Barca	6 anys	ARM, Notari Jaume Jaume
1856	Son Torrella	9 anys	ARM, S- 1958
1856	Son Oliver	9 anys	ARM, S- 1958

GLOSES, TONADES I COSTUMS DE LA VERMADA SANTAMARIERA

Bernat Calafat i Vich

Llicenciat en Psicologia

calafatcanyelles@hotmail.com

Venim si de sa vermada
per això tenim pocs jocs,
es rems son petits i pocs
i prou calor que hem passada.

*En memòria de **Bartomeu Rubí Cabot**
(Santa Maria del Camí, 194xx-2024),
de Celler Can Marranxa, actualment Vins Rubí,
el darrer en partir cap al cel d'**Els nostres vinaters**
que hi havia a la Vila l'any 1981.*

RESUM

Santa Maria del Camí és un poble on el vinyet i l'elaboració de vi és una activitat agrícola i econòmica molt preponderant, sobretot durant els segles XVIII, XIX i XX; com també a l'actualitat.

Com a cultiu agrícola més important consolidà un costum festiu el darrer dia que cada celler vermava, en aquest dia se celebrava una festa al celler i abans el tall de vermadores feia una volta pels principals carrers del poble cantant cançons i gloses de picat.

Es recullen i transcriuen les gloses i cançons que s'han pogut arregar de procedències diverses, es comenten i transcriuen les dues tonades que s'han documentat, i s'explica en què consistia la festa i volta de les vermadores pel poble, enumerant les seves principals característiques. Es recull el testimoni oral de diverses persones santamarieres que van viure les voltes dels carros pel poble quan vermaven per als cellers del poble.

Paraules clau: *vermada, cançons, gloses, tonades, tradicions populars.*

RESUMEN

Santa Maria del Camí es un pueblo en el que el viñedo y la elaboración de vino es una actividad agrícola y económica muy preponderante, sobre todo durante los siglos XVIII, XIX y XX; como también en la actualidad.

Como cultivo agrícola más importante consolidó una costumbre festiva que se celebraba el último día de vendimia de cada bodega, durante este día se celebraba una fiesta en la bodega y antes el conjunto de vendimiadoras realizaba una vuelta por las principales calles del pueblo cantando canciones y gloses de combate y controversia.

Se compilan y transcriben las «gloses» y canciones que se han podido recoger de procedencias diversas, se comentan y transcriben las dos melodías que se han documentado, y se explica en que consistía la fiesta y vuelta de las vendimiadoras por el pueblo, enumerando sus principales características. Se recoge el testimonio oral de varias personas santamarieras que han vivido y presenciado las vueltas de los carros por el pueblo cuando se vendimiaba con agricultores elaboradores de vino.

Palabras clave: *vendimia, canciones, gloses, melodías, tradición popular.*

ABSTRACT

Santa Maria del Camí is a town where the vineyard and wine elaboration is one of the main agriculture and economic activities, mostly during the XVIII, XIX and XX centuries; as well as nowadays. As the main farming cultivation, it became a traditional festivity in every winery to celebrate the last day of grape harvest, the celebration consisted on a small party in the winery and,

The songs and melodies that have been gathered from a variety of origins are collected and transcribed, the two tunes that have been documented are commented and transcribed, and it is explained what the party and the stroll around the town consisted of, enumerating their principal characteristics. It is collected the oral statement from various santamarieries

that lived the chariot going around the town during the grape harvest at the wineries of the town.

Keywords: *grap harvest, songs, melodies, tunes, popular traditions.*

Quan vaig iniciar el procés de recerca sobre les gloses i tonades de la vermada santamariera, va ser una sorpresa important que l'amic Mateu Morro Marcè trobàs i tingués als seus arxius de documents un treball fotocopiats titulat *Cançons populars de temps des vermar de Santa Maria del Camí* datat a agost de 1986 realitzat pel mestre de primària Bartomeu Bagur Froilán¹, del Col·legi Ramon Llull de Santa Maria del Camí, quan cursava la llicenciatura en filologia catalana a la UIB. Un treball molt complet que recull setanta-sis gloses de la vermada de quatre testimonis orals: Isabel Sbert Tramulles (Madò Bel Cabo, Santa Maria del Camí, 1905), Antònia Canals Perelló (Madò Roma, Santa Maria del Camí, 1899), Mossèn Josep Capó Juan (Cabitla, Santa Maria del Camí, 1923) i Francesca Rubí Cabot (Marranxa, Santa Maria del Camí, 1943). També recull la part del costum de la volta dels carros pels carrers i una bona part de les consideracions musicals de la tonada i melodies. Un treball que ha estat molt útil, sobretot en la part del recull de les gloses de la vermada, atès que la majoria són a partir del seu treball. Es tracta d'un treball mecanografiat de trenta-cinc fols d'extensió. Per tant, el meu més profund agraïment i reconeixement a Bartomeu, atès que m'ha facilitat molt la tasca per elaborar la present comunicació.

¹ BAGUR FROILAN, B., *Cançons populars de temps des vermar de Santa Maria del Camí*, Treball per la llicenciatura en filologia catalana, UIB, Palma, 1986.

1. ELS COSTUMS DE LA VERMADA: VOLTA DEL CARRO CANTANT GLOSES DEL VERMAR

La vila de Santa Maria del Camí des de l'antigor està lligada a la vinya i a l'elaboració del vi. Per aquest motiu es farà un recorregut històric i cronològic de les referències documentals i escrites que descriuen com era la volta en carro pel poble cantant les tonades del vermar, començant des de les referències del 1838 fins als testimonis orals recollits durant el 2024.

Jocelyn Hillgart al pròleg del segon volum de *La Vila de Santa Maria del Camí*, reproduceix la descripció de la verema de 1838 que va escriure Josep Antoni de Cabanyes i Ballester, que relata: *Las vendimiadoras al partir la última carretada de vendimia, se lavan manos y cara, cambian sus rebosillos, mangotes blancos y delantales, se ponen sus sombreros de paja y, tocando la mayor parte de ellas las castañuelas, se retiran cantando boleros, capitaneadas por dos o tres hombres que hacían las cargas de la vendimia, y a que a veces alguno de ellos toca la guitarra. Tras ese coro suele seguir el amo o mayordomo que vigilaba los trabajadores montado encima un solemne asno; y a paso pausado van todos junto a la casa, a donde se agregan los pisadores de uvas y demás jornaleros, y empiezan un baile que dura una hora. Por fin se despiden hasta el otro día, que hacen la misma función*².

No explicita la volta en carro pels carrers, sols a un fragment d'un poema es pot entendre que cantaven:

*Ya escucho cantares
y los gayos clamores
del coro de aldeanas*

L'Arxiduc d'Àustria Lluís Salvador al seu *Die Balearen* descriu la verema: *La tarde discurre en plena labor, que solo el sol poniente acierta a interrumpir. Las mujeres, que componen una hermosa imagen llena de colorido con su variopinto atavío, toman asiento en lo alto de los*

2 CAPÓ JUAN, J., *La Vila de Santa Maria del Camí: del segle XVII al XX*, vol. II, Mallorca, 1985, p. 12.

*carromatos, mientras los hombres azuzan y dirigen a los animales, y los niños adelantan la comitiva, brindando y creando una feliz algazara. Las muchachas improvisan pasos de baile a lo largo del polvoriento camino, al hilo de estimulantes canciones que desgrana, y todos aparecen teñidos de rojo, sin excepción mujeres y hombres, niños y carros, como en una fiesta en honor a Baco. Uno de los asnos transporta un par de cestos con las uvas más hermosas, destinadas a la venta en el mercado o a la mesa del acomodado señor. Por lo regular la noche da fin com un alegre ágape, al que sigue animado baile de los jóvenes del pueblo*³.

Referint-se a les cançons de la vermada relata el següent: *Las canciones de los mallorquines son dulces y conmovedoras (...). Pueden oírse en todas las épocas del año, y en particular en tiempo de recolección. A veces canta solamente una de las numerosas mujeres reunidas para el trabajo de campo; otras, de regreso de la vendimia, tintas de mosto y adornadas de exuberantes racimos, cual antiguas bacantes, cantan las vendimiadoras de vuelta al hogar. Por regla general cantan solo las mujeres, a las que a veces se une algún que otro joven que da rienda suelta a su poderosa voz, menos frecuente es que inicien estos la canción*⁴.

Josep Capó descriu els costums de la vermada, que encara eren vigents el 1962, any en què publicà una ressenya de Santa Maria del Camí al *Corpus de Toponímia de Mallorca*⁵:

La més típica de les feines del camp és la de vermar. Les collidores dels altres fruits (ametlles i olives) arribaven a peu a la Vila, formant grups segons les possessions i entonant cançons. Les que venien de Coanegra solien començar amb aquesta estrofa: Noltros venim de collir/ de Son Torrella amb sa lluna.

Els grups de vermadores arribaven (i arriben encara), dretes als carros, i voltegen pels principals carrers entonant cançons referides a la

3 ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, *Las Baleares por la palabra y el grabado: Mallorca*, vol. V, Caja de Baleares Sa Nostra, Palma, 1987, p. 261-262.

4 ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, *Las Baleares por la palabra y el grabado: Mallorca*, vol. IV, Caja de Baleares Sa Nostra, Palma, 1987, p. 571-572.

5 CAPÓ JUAN, J., "Santa Maria del Camí", MASCARÓ PASSARIUS, J., *Corpus de Toponímia de Mallorca*, Gràfiques Miramar, Palma, 1962, p. 1.468-1.469.

feina i altres de picat, unes antigues, altres de noves, per comentar o divulgar un esdeveniment recent.

Les núvies que anaven a la vermada rebien un cistell amb un ram de flors de part del nuvi o de la mare d'aquest, i era entregat a l'encarregat de la verema, que retornava el cistell ple de raïm. A l'horabaixa el carro de retorn al poble voltejava pels carrers i duïa a un lloc destacat el ram o rams rebuts aquell dia. Els dies en que s'acabava prest la tasca prevista, abans d'emprendre el retorn al poble se feia un petit ball de danses mallorquines, amb acompanyament de castanyoles. El darrer dia de treball de la temporada de verema el carro portava tot el dia, en les anades i tornades de les vinyes al poble, una gran bellveure adornada amb cintes de molts de colors i a la nit el propietari compradors dels raïms ofería a ca seva un sopar, als que havien treballat a les seves ordres, després hi havia un ball. Aquestes costums acabaren (excepte el voltejar pels carrers al final de la jornada amb els seus cants) amb la guerra espanyola de 1936-39. A continuació transcriu la melodia de la tonada des vermar amb la lletra d'algunes cançons. Com deduirà el lector se canten (en aquest cas) al passar el carro de les vermadors devora una jove, un fadrinango, davant un forn, una taverna; a una barriada determinada i a la plaça de la Vila. Habitualment el cant es a coro, però en alguna ocasió, si el carreter es bon cantant, i si a més a més l'acompanya una vermadora, es canta a duo.

El pare Josep Capó a *La Vila de Santa Maria del Camí: del segle XVII al XX* ens relata (ho va escriure el 1984) el següent: *Els ametllers i les vinyes sí que segueixen essent ben cultivats, les portadores de raïm han estat substituïdes per sacs de plàstic i el trepitjar els raïms amb les mans fermades, pel motor. El final de la veremada amb el carro que lluí un bellveure i cintes de colorins, el sopar i el ball desaparegueren amb la guerra civil de 1936-39 i amb la fuga de la gent jove de l'agricultura, el anys seixanta es deixaren de sentir les cançons de les vermadors al final del dia, que feien una volta pel poble amb els carros cantant de picat*⁶.

6 CAPÓ JUAN, J., *La Vila de Santa Maria del Camí: del segle XVII al XX*, vol. II, Mallorca, 1985, p. 279.

El pare Rafel Ginard al *Calendari folkòric de Mallorca. Tardor*⁷, detalla en relació a la vermada: *A Inca, Binissalem i Santa Maria -supòs que als altres pobles de vinya com Sencelles i Porreres feien el mateix-, les vermadores, amb les quals sempre van alguns homes, partien de bon matí a vermar i tornaven el vespre, sempre cantant d'una manera estentòria. Passen pels carrers i van, dretes i drets bastant estrets, dins els carros. I van cantant i millor dit, gairebé insultant amb cançons aiguardenteres, dionisíiques i d'ocasió per allà on passen. Quasi mai canten cançons de vinya o de vermar. Sembla que el vi els hagi pujat al cap i que son veres bacants per certs sàtirs o faunes que van amb les bacants.*

També detalla *Més que cantar, criden i més que cridar, grosseregen. Al·lotes que no les senten mai durant l'any, en esser el temps de vermar, se les remouen les sangs i tenen un fibló de llengua com una serpentona. A vegades duen i tot, a Santa Maria, el carro enflocat o enramat i en acabar la vermada, llavors encara, fan més el grosser. Plens com estan de furor dionisiac, estaria en caràcter qua anàssen ells i elles, coronats de pàmpols, untats de most i amb un raïm a la mà, mentre canten» «Les vermadores, com a embriagades de sol, de raïms madurs carregats de most com a sacerdoesses de Bacus (bacants) a Santa Maria, a Inca i a Binissalem, en venir del tall grosserejants, insultaven tothom (...) A Santa Maria, el darrer jorn de la vermada, se passegen dins carros ells i elles pels carrers, drets, pitjats dins els carros, cantant més que mai.*

Les colles en passar per dins el poble, el matí i el capvespre, movien gresca i feien unes grans tocases de corn marí. Hi havia un cap de cap de colla que dirigia la gresca. Anava vestit de mitja festa i duia una corona de pàmpols pel cap. Els vermadores, el dia de començar la vermada, anaven a la vinya cantant al so de panderos i castanyoles.

Finalment, el pare Ginard relata *El darrer dia de la verema organitzaven una festa que consistia en l'elecció d'una reina. Si l'amo de la vinya tenia una filla que festejàs, el seu promès, el darrer dia de la vermada, devers migdia, li enviava a la vinya mateix en un carro, un ramell ornat amb mides de les Mares de Déus més verenades de Mallorca (...) Entre el ram si posaven ampolles de bon vi i de licors amb dolços fets a casa. El ram o present*

⁷ GINARD, R., *Calendari Folkloric de Mallorca: tardor*, Fundació Mallorca Literària, Saïm Edicions, Palma, 2020, p. 51-53.

era rebut i desfe amb gran bulla i collidors i collidores reien i cridaven bevent i menjant. Entre la fadrina obsequiada i el fadrí que feia el present anaven i venien cançons d'agraïment i de presentació.

De retorn a la casa de l'amo de la vinya, després d'haver brufat amb els dolços, pastes i suc oferts a la filla de l'amo allà, a la vinya mateix, feien un sopar (al poble, a la casa de l'amo) molt copiós i solemne, regat de bon vi. L'arròs amanit amb pebre vermell i la carn de cabra així mateix molt empebrada. Hi havia moniatos amb arrop, nous tendres i raïm. Era obligat menjar arrop elaborat amb vi de la verema anterior. Després del sopar, componien un ball amb acompanyament de cançons i guitarres. El ball durava fins a altes hores de la nit i s'hi ballaven boleros vells i ball de llis, de pla, de pagès de tota mena.

A la revista Binissalem de setembre del 1981⁸ es fa una descripció del Tall de vermadors, que es reproduïx: *Els talls de Vermadors, constituïen una vertadera festa cada jorn, quan s'havia acabat la verema, la feina al camp. Cada jornada de verema, acabava amb el retorn al poble, mentre que els vermadors i vermadores anaven portant els seus instruments musicals: des de ximbombes, fins a guitarres, cròtals i demás instruments. Tots ells, cantant les tonades des vermar, cantant un caramull de cançons, d'un repertori que cada any s'anava eixamplant. Aixó era la gràcia d'aquest tall, en que cada any, s'hi afegien cançons, que s'anaven cantant a una persona o a unes persones determinades.*

Els talls de vermadors, eren numerosos al nostre poble, fent la festa comuna al darrer dia, després d'acabat de vermar. La Vermadora de més edat, s'ocupava de preparar el dinar, endunt-se'n de ca seva el sofrit i sa carn, que després prepararien amb sa pasta, tant ben preparada pels fideuers del poble.

El darrer dia, el Tall, cada tall anava per separat dels altres, celebrant la seva pròpia festa, anaven carregats de flors, botelles de vi i pastes, situant-se davant de sa casa dels amos, cantant:

⁸ Autor desconegut, "Tall de vermadores: com el treball mateix", *Binissalem*, 14 (1981), p. 31.

*Llicència vull demanar
a l'amo i sa madona
si mos volen deixar entrar
que serena hi fa defora (...)*

I ses portes que estaven ben tancades, eren obertes pels amos de la casa, que els feien entrar. El darrer dia de sa vermada, es celebra amb sa festa des ramell. La madona de la casa, enviava una canasta adornada amb flors i replets de galletes i confits, licors, i tabac als vermadors.

L'article que apareix sense cap autoria, no detalla quan s'acaba el costum a Binissalem. El que sí podem afirmar és que el costum de les tonades del vermar es feia a Santa Maria del Camí i també a Binissalem.

Joan Llabrés i Jordi Vallespir publicaren el 1983 *Els nostres oficis i arts d'antany*⁹, en el qual hi ha un apartat de verema, recullen el testimoni de Madò Maria de Binissalem que els conta: *Però es darrer dia trèiem forá de flaquesa i tots mos tiravem an es carrer, per fer bulla. Sa verema s'havia acabat! Es mateixos carros d'es vermar, carregats aquest pic de ses vermadores joves, ben empiulades i encitronades, feien sa ronda p'es carrers principiades convidant a tothom a s'alegri i sa festa:*

*Diven que en anar a vermar
s'en duen ses portadores,
atlotes, anit se fa
es ball de des vermadores.*

Al Pregó de festes Festes des Vermar de Binissalem del 2007 de Margalida Moyà i Pons¹⁰, ens detalla el costum de Binissalem de les cançons de

⁹ LLABRÉS, J. i VALLESPÍ, J., *Els nostres oficis i arts d'antany*, IV. Palma, 1983.

¹⁰ MOYÀ PONS, M., "Un tall per vermar una vinya", Pregó de festes Festes des Vermar 2007, *Programa d'actes de la XLIV Festa des Vermar de Binissalem*, Ajuntament de Binissalem, 2008.

la vermada: Record amb emoció el retorn de les vermadores i els vermadors entrant per la bassa i avançant pel carrer de Bonaire. El sol era post i el cel mostrava la claror rosada pròpia de la tardor. Quan algun dels infants besllumava els carros, avisava fent bulla a fi que tothom sortís al carrer. I ja es podia escoltar la tonada des vermar.

*En entrar a dins la vila
an es primer que veuré
si és es batle li diré:
Bones tardes o bon dia.*

*Ara començam a entrar
en el carrer amb alegria
¿no em diríeu, vida mia,
en a quin portal està?*

Les vermadores i vermadors pujats als carros i dins el cubell, tocant les castanyetes adornades amb cintes de colors vius, cantant les gloses amb la tonada del vermar, que recordaven la història del poble, els malnoms de la gent, les il·lusions amagades, les fites de cada carrer, els personatges de cada indret, els detalls que identificaven les cases... i les que aprofitaven també per retreure algun fet que el poble censurava amb delicadesa.

Treballar fent festa és tot un art. És l'art dels binissalemers que hem elegit els treballs de la vermada per fer-ne la nostra festa. La festa des Vermar per celebrar la feina i el descans de tot el poble. En definitiva, la festa per celebrar la collita del raïm amb el desig del bon vi.

Tornar cansats de vermar, tocant castanyetes i cantant per tal que els nins, les padrines i les mares desenfeinades sortissin a saludar-los i donar-los la ben vinguda, mostra la noblesa de cor i la virtut de la feineria, que ens ha caracteritzat com a poble.

Aquest tres referències documentals referides al poble de Binissalem fan palès que el costum de voltar cantant i glosant era comú als pobles vinaters, i són extrapolables al que passava a Santa Maria del Camí.

Del treball realitzat per Bartomeu Bagur Froilan¹¹, datat el 1984, recull quatre testimonis orals dels costums i usos de la vermada santamariera Madò Bel Cabo (Isabel Sbert Tramulles) el següent: *La seva experiència de vermadora s'encetà alhora que la seva condició de viudetat, en els anys més immediats a la postguerra. Llogada a Can Pitxon, va vermar no solament a les vinyes del seu poble, sinó també a les de Binissalem, i li conta les següents anècdotes de la vermada: En una ocasió ets homos mos varen prendre ses sabates a ses vermadores i en feren un enfilall amb elles per enremellar el carro. Dins es carrom com anàvem fets un caramull ets homes i ses dones, passàvem tos es camí empenyant-mos contínuament.*

De Madò Roma (Antònia Canals Perelló) detalla *Vermadora en temps de guerra, treballà a les vinyes de Consell, Binissalem i Santa Maria, llogada per can Pitxon, i també conta: Per consum, ses vermadores, en tornar de sa verema, passejaven colcant en es carro pes carrers principals des poble i insultavem ses cases. Una vegada, pes carrer dets Molinets, passant davant cas Panerers mos tiraren s'aigo que usen per adobar les vergues que serveixen pes paners, i com auiquesta aigo és bruta i fa molt mala olor, pensàrem que era pixat. Així que mogueren brega, fins que es saig va venir i posa pau i quan tornàvem de vermar de cap al poble si dos carros duïen el mateix camí, el de darrera a trot fort passava al de davant i aprofitàvem per entimar cançons de picat. Així fèiem el camí de tornada més entretingut. I Bartomeu Bagur recull en una ocasió, quan la fosca fa el camí més enredat, el carro que portava les vermadores trabucà i l'incident acaba amb un parell de cames rompudes.*

També esmenta referit al pare Capó: *l'interès que evidencia per les cançons del vermar s'explica per la seva condició d'historiador local i, segons pròpia confessió, per la vivència autèntica de sentir-les cantar quan el carro*

11 BAGUR FROILAN, B., *Cançons populars de temps des vermar de Santa Maria del Camí*, Treball per la llicenciatura en filologia catalana, UIB, Palma, 1986.

de les vermadores passava per davant el portal de ca seva.

Finalment, recull de Francesca Rubí Cabot de Can Marranxa, que aleshores tenia 43 anys, el següent: *de molí nineta anà a vermar, seguint una antiga tradició establerta pels seus padrins, vinaters per excel·lència. Son pare, però, abandonà la tasca en passar a ocupar un càrrec civil a l'aeroport de Son Sant Joan, durant la guerra civil, fins que esperonat per l'embranchidade la fidelitat recobrada, es restitueix a les vinyes i al vi, d'ella en recollí cinc gloses.*

Joan Ramis Aguiló a l'article "Breu referència a sa Tonada des vermar"¹², on relata la seva experiència quan era un jove: *Jo he fet feina a Can Pitxon a les seves vinyes en temps de verema com un de tants al·lotells de quinze o setze anys i record perfectament l'ambient que s'hi respirava. Tant d'anada com de venguda, el nostre mitjà de locomoció era el carro, carros carregats de gent drete i apinyada, sense limitació de places. El qui tenia la sort d'anar a la vorera, li anava molt bé poerquè podia aferrar-se a la barana; no tant els qui estaven aenmig que haviem de fer d'equilibristes, quan trobavem clots o reclaus. Això sí, sempre amb una alegria sana i disposats a insultar els qui trobavem en el camí, cantant la nostra tonada.*

Vaig publicar el setembre de 1986 l'article "Cançons i gloses de sa vermada"¹³ on es detalla el costum de la volta en carro cantant: *La vermada no era sols una feina, era tot un esdeveniment que sens cap dubtecapgirava el poble, per Sant Mateu començava aquella allau d'anades i vengudes de carros ben atepèits de portadores reblides de réms, i al cap al tard diari de cada jornal voltes pel poble dels talls de vermadores cantant i glosant i quan vermaven, aquest conjunt de dones pageses cantaven cançons que havien après de les seves padrines o mares en vermades anteriors, solien ésser cançons populars i tradicionals, cançons glosades i codolades, que moltes vegades eren d'un picat ben lluent. Quan havia acabada la tasca diària als vinyets, ja a posta de sol, el carreter anava a cercar el tall i el portava a la Vila, però abans d'anar cada vermadora a ca seva, feien qualcant un parell*

12 RAMIS AGUILÓ, J., "Breu referència a sa Tonada des vermar de Santa Maria", *Coanegra* 23 (1985), p.14.

13 CALAFAT VICH, B. "Cançons i gloses de sa vermada", *Coanegra* 31 (1986), p 14-15.

de voltes pels carrers principals del poble. Aquestes voltes eren ben animades i vitenques, a cada carro hi havia una bona somada de dones, que durant les voltes cantaven i reien de granat. Cantaven cançons i gloses amb la tonada del vermar. Però sens cap mena de dubte el plat fort i esperat eren les gloses cantades sobre quefers del vermar, una xafarderia que havien sentit, un darrer esdeveniment succeït, i les de picat que a vegades evidenciaven algú o feien envermellir de bon de veres una fadrinanga/go. Mentre feien la volta si trobaven una fadrina li enflocaven una glosa ben picant, els fadrins granats també rebien. També es glosava quan passaven davant un forn o una taverna, barri o carrer important. Aquestes cançons i gloses se solien cantar en grup, emperò si el carreter tenia bona veu i sabia agafar tonada cantava a duo amb la vermadora que millor cantava»

Finalment, a l'article es conclou: L' últim dia de la vermada, cada tall engalanava el carro amb un bellveure ben gro, adornat de cintes de molts de colors, i així aquest dia el carreter traginava rém ben plantòs. Acabada la tasca i de tornada a la Vila, feien més voltes que els altres dies, cantant i glosant de granat fins que els quedaven forces, Després al vespre, el vinater convidava a sopar al tall a ca seva, acabant en festa i sarau, ball de bot per llarg.

Mateu Ramis va entrevistar el 2014 a Margalida Vich Mulet¹⁴ (àlies Casquet, casada a Can Soberano que tenien celler i vinyes) que li manifesta: *ses vermadores solien anar i tornar en carro. Però qualcuna ho feia a peu. En arribar en es poble, anaven a fer una volta. Entraven per sa Vileta, seguien pes carrer Nou, per sa Carretera, pujaven pes carrer Llarg fins a la Vila. Es darrer dia adornaven es carro amb paumes de fasser i serpentines de paper. Feien carrosses de canyes verdes amb fulles. Era costum cantar cançons de picat.*

Els testimonis orals que he consultat per la part d'intentar escatir com era la volta amb els carros de les vermadores i altres costums i per saber aproximadament quan es deixà de fer la volta amb carros són els següents: Catalina Vidal Fiol, de Can Didol i de Cas Forner, Magdalena Fuster Vich

14 RAMIS, M., "Margalida Vich Mulet: una dona d'empenta", *Coanegra* 327 (2014), p. 24-27.

(1947), de Cas Ferrer Lluís i de Ca sa Consellera, Macià Cabot Mulet (1947), de Can Carrió i de Ca na Penosa, Maria Canyelles Roig (1944) de Can Devertit i de Ca na Rotgeta, Rosa Vich Vich (1955), de Can Garreta i de Ca na Peona.

Les cinc persones amb qui s'ha parlat, han confirmat que:

- Tots han presenciat des del portal de ca seva les desfilades de carros engalanats voltant pel poble, amb les cantades i gloses escometent a la gent, algunes persones han anat a vermar i han fet la volta amb carro cantant.

- Dels seus testimonis hi ha el record que els cellers que feien volta amb carro eren Can Ferrer, Ca Sa Consellera, Can Marranxa, Can Devertit, Can Garreta, Can Rutlan, Son Nét, Can Soberano.

- El darrer dia de la vermada s'engalanava el carro amb fulles de fasser o de canya verda fent arcades, decorades amb llaçades de paper de seda de colors o cintes de colors, també amb retalls de cartons de tabac es feien filigranes i decoracions.

- Feien una volta pels principals carrers del poble cantant i glosant al so de les castanyetes, interpellant a tota persona que es trobaven amb gloses de picat, aturada sempre davant la rectoria, sobretot el darer dia de la vermada.

- Les gloses eren cantandes amb la tonada des vermar, habitualment eren de repertori i/o cantades de memòria. Si hi havia una persona que en sabés i era agosarada podia improvisar una glosa a propòsit.

- Es feia un refresc a ca l'amo i la madona del celler per celebrar el darrer dia de vermada. Coques salades (de trempó, de verdura), coques dolces, galletes bones, tambor d'ametlla, ametlles torrades, figues seques, mistela i vi de l'any anterior. Ho han informat Catalina Vidal, Magdalena Fuster i Maria Canyelles.

- Cada dia en acabar la feina, el tall de vermadores tornava cap al poble i anaven cantant i escometent amb gloses als que es trobaven.

- Macià Cabot recorda que de ninet s'asseia al portal de ca seva (al carrer Josep Calafat on el seu pare hi tenia una ferreria) i que gaudia ferm de les gloses, de fet me'n canta unes quantes.

- Magdalena Fuster, recorda el refresc que feien a Ca sa Consellera a sa Vileta, consistent en coques salades i dolces, tambor d'ametlla, ametlles torrades i figues seques, vi i mistela de l'any anterior. La decoració dels carros era de canyes verdes enllaçades fent arcades, amb llaçades de tires de paper de seda de colors, algunes filigranes o flors, i tires de teles de colors.

- Catalina Fiol em confirmà que anà a vermar a Ca sa Consellera, i que ella era una joveneta i que va voltar amb el carro engalanat. Que les vermadors cantaven i que algunes duien i feien sonar les castanyetes. Em cantà una glosa.

- Maria Canyelles va anar a vermar amb son pare, ja que tenien vinyes i celler al carrer llarg (encara conserven el cup i els dipòsits), i que voltaven pel poble, i el darrer dia feien un refresc amb coques i galletes bones, era el dia en que es pagaven en metàl·lic els jornals.

- Rosa Vich m'informa que després del dinar al vinyet feien un joc les dones assegudes enterra tapades amb una tela, aquestes es passaven una sabata per davall la tela, i els homes havien d'endevinar quina vermadora tenia la sabata, podeu pensar que n'hi havia de paupades, aquest joc es deia *sabatot*.

El costum de la volta amb carro cantant es va mantenir fins ben entrada la dècada dels 60, els tractors i les bicicletes substituïren als carros i es va perdre el costum de cantar. Dels seus testimonis es pot confirmar que les voltes en carro anaren desapareixent progressivament entre el 1962-1968, aproximadament.

2. LES GLOSES DE LA VERMADA

Les gloses de la vermada són poesies populars de quatre versos heptasil·làbics i amb rima.

S'han recopilat, de diverses fonts, 98 quartetes diferents, sols molt excepcionalment són gloses de 5 o 6 versos.

Les gloses que s'han compilat majoritàriament procedeixen del treball de Bartomeu Bagur¹⁵, que en va recollir 76. Les va escoltar directament de quatre persones santamarieres.

Isabel Sbert Tramullas (Madò Bel Cabo, Santa Maria del Camí, 1905), que aleshores tenia 81 anys, n'hi cantà 40.

En recollí també d'Antònia Canals Perelló (Madò Roma, Santa Maria del Camí, 1899), aleshores tenia 87 anys, a l'entrevista també hi era present el seu nét Mateu Morro Marcè, n'hi cantà 11.

De Josep Capó Juan (Santa Maria del Camí, 1923), que aleshores tenia 63 anys, el qual li donà un full mecanografiat del qual l'autor en reproduí 14 gloses; Bartomeu Bagur¹⁵ relata *Vaig quedar corprès quan, explicat el motiu de l'entrevista, s'assegué darrera la taula, mig a ombra del despatx i, sense dilació, m'entregà un full esgroguet que, com per art d'encanteri, tenia just a mà. Aquell full contenia, mecanografiades a dues tires, una sèrie de gloses que anaven encapçalades amb la llegenda següent Cançons que canten ses vermadores de Santa Maria del Camí.*

Finalment, també va recollir 5 gloses de Francisca Rubí Cabot (Can Marranxa, Santa Maria del Camí, 1943).

Les 22 gloses restants s'han recollit de diferents fonts escrites i del testimoni de Catalina Vidal i de Macià Cabot. I algunes recollides per Josep Massot i Planes a Santa Maria del Camí l'any 1909¹⁶.

A l'annex de gloses de la vermada, queda cada glosa assenyalada de quina font s'ha recollit.

15 BAGUR FROILAN, B., *Cançons populars de temps des vermar de Santa Maria del Camí*, Treball per la llicenciatura en filologia catalana, UIB, Palma, 1986.

16 MASSOT I PLANES, J., *Cançoner musical de Mallorca*, Caixa de Balears Sa Nostra, Palma, 1984.

La forma de la quarteta és la tradicional glosa mallorquina heptasil·làbiques, és a dir, que la sèptima síl·laba és forta i accentuada. Sols molt excepcionalment hi ha algun vers coix, de sis síl·labes o de vuit.

La rima majoritàriament és perfectament consonant i sols excepcionalment assonant. La forma de rima majoritària és la de de rima ABBA i algunes ABAB. Sols en algunes gloses esporàdiques la rima no és adequada.

Sobre la temàtica de les gloses, n'hi ha 25 específicament santamarieres pel detall de noms, carrers o fets, moltes d'elles d'escarni, befa o de picat. La resta de gloses són de temàtica de la verema i poden ser comuns a altres pobles de tradició vinatera de Mallorca (Binissalem, Sineu, Sencelles, Porreres, Felanitx), també amb contingut amorós, de befa i escarni, de fets, de feina, descriptives, d'oficis i de picat.

Consultat el *Cançoner Popular de Mallorca* del pare Ginard a l'apartat "Verema"¹⁷ sols hi ha recollides 22 quartetes, de les quals sols 1 és de Santa Maria del Camí, i, en canvi, en detalla 8 de Binissalem. La que recull de Santa Maria del Camí és la següent:

*Noltros venim de vermar
d'una vinya molt enfora,
a posta venim deshora
perquè haviem d'acabar.*

Al cançoner no hi ha cap apartat dedicat a la vinya o als vinaters, com hi són altres fruiters o oficis, hi ha un apartat de "Cellers, casinos i tavernes" i un de "Vins i altres sucus alcohòlics" i sols hi consta una glosa recollida a Santa Maria del Camí, que és la següent:

17 GINARD BAUÇA, R., *Cançoner popular de Mallorca*, vol. II, Moll, Palma, 1980, p. 220-221.

*El Rei per amor des metge
ha estanyada s'aigordent,
li ha donat entenent
que en ets homos crema es fetge*

En un annex hi ha la compilació de les 98 gloses recollides de diferents fonts, fent un apartat de les específiques de Santa Maria del Camí.

3. LES TONADES I MELODIES

Una part molt important de les cançons de la vermada és que van unides a una tonada o melodia. Les gloses no eren recitades o en conversa, sinó que, com a tot cant popular, anaven indissociablement unides a una tonada musical. En aquest apartat he de fer menció al suport que m'han donant sobretot Francesca Suau Suau (de Santanyí, llicenciada en música, que em va interpretar les tonades recollides) i de Bàrbara Durán Bordoy (de Manacor, llicenciada en música i investigadora) que em va facilitar partitures.

Les tonades o melodies que s'han pogut localitzar i que foren recollides directament de cantadors santamariers són:

a) Tres al *Cançoner Popular de Mallorca* Josep Massot i Planes (1909)¹⁸, 2 tonades de Magdalena Pastor i 1 Tonada de Bernat Amengual (amb una variant).

b) Quatre al *Cançoner Popular de Catalunya* de Sampere Ferrer (1932), de les cantadores següents: Joanaina Morro Pericàs, "Taca" 15 anys, Magdalena Jaume.; Maria Morró Pericàs, "Taca", Joana Aina Bibiloni Isern, 39 anys.

c) Una al *Calendari Folklòric de Mallorca* del Pare Ginard (1951-58), de Miquel Rosselló Martí, vicari de Santa Maria del Camí.

¹⁸ MASSOT i PLANES, J., *Cançoner musical de Mallorca*, Caixa de Balears Sa Nostra, Palma, 1984.

d) Una al *Corpus de Toponimia de Mallorca* (1960), recollida per Josep Capó i Juan.

f) Dues a *Essència de Mallorca* d'Andreu Estarelles, una de Josep Joan Capó, 22 anys, religiós i una de Bartomeu Reynés d'Alaró, frare de Sant Felip Nerí, essent vicari de Santa Maria del Camí.

Per tant, s'han localitzat un total d'11 transcripcions de les melodies de les cançons del vermar de Santa Maria del Camí, la seva anàlisi i caracterització no són tractades en aquesta comunicació, atès que precisen d'uns coneixements musicals especialitzats.

El que podem considerar és que hi ha una similitud molt alta entre la versió recollida el 1909 per Josep Massot i Planes i la recollida el 1962 (cinquanta tres anys després) per Josep Capó i Juan. Amb una petita diferència a la de 1909, al final es repeteix el darrer vers i el primer de la glosa, i a la de Josep Capó no.

S'adjunten a l'annex de Partitures de les tonades de les cançons del vermar de Santa Maria del Camí, amb un enllaç web a les interpretacions de Francesca Suau Suau.

També cal mencionar les versions sobre la tonada del vermar que s'han realitzat a Santa Maria del Camí que són:

- *Tonada des Vermar del Salero Típic de Fontanella* (1947-53) de Joan Ramis Aguiló.

- *Goigs a Santa Maria del Camí* (1968) del pare Antoni Martorell amb lletra de Miquel Dolç. Per commemorar el 250 aniversari de la benedicció de l'actual Parròquia. Una cançó religiosa que durant anys es cantava als oficis i misses importants de la Parròquia de Santa Maria del Camí.

Finalment, per acabar aquest apartat musical, cal mencionar que hi ha tonades similars de la vermada recollides a d'altres municipis, que són:

- Una tonada al *Cançonero* de Miquel Julià Prohens (1969), cantada a la bandúrria per Antoni Nadal Picarola, de Bunyola

- Una al *Calendari Folklòric* del Pare Ginard (1951-58). Recollida a Inca: La canten a Inca, també en anar i venir de la vermada on van, a vegades, els al·lots posats dins portadores.

- Dues a *Cançons del vi. Tonades de Veremar OCPC*, recollides a Sineu i Sencelles (1919)

Aquesta comunicació ha pretès compilar i aglutinar el que hi ha a fonts documentals i llibres pel que fa referència als costums, les gloses i les tonades de la vermada santamariera. D'aquesta manera quedarà compilat el que hi ha dispers en moltes publicacions.

Per acabar, res millor, que reproduir alguns dels versos de la lletra de Miquel Dolç Dolç dels *Goigs a Santa Maria del Camí*, tot desitjant que prest es torni a cantar a la parròquia:

*Si el camp pateix o si madura
quan minva el blat o sobra el vi,
pensau en la nostra vida obscura
Santa Maria del Camí.*

4. BIBLIOGRAFIA

- ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, *Las Baleares por la palabra y el grabado: Mallorca*, vol. IV, Caja de Baleares Sa Nostra, Palma, 1987.
- Autor desconegut, "Tall de vermadores: com el treball mateix", *Binissalem*, 14 (1981), p. 31.

- BAGUR FROILAN, B., *Cançons populars de temps des vermar de Santa Maria del Camí*, Treball per la llicenciatura en filologia catalana, UIB, Palma, 1986.
- CALAFAT VICH, B. “Cançons i gloses de sa vermada”, *Coanegra* 31 (1986), p 14-15.
- CAPÓ JUAN, J., “Santa Maria del Camí”, a MASCARÓ PASSARIUS, J., *Corpus de Toponimia de Mallorca*, Gràfiques Miramar, Palma, 1962, p. 1.468-1.469.
- CAPÓ JUAN, J., *La Vila de Santa Maria del Camí: del segle XVII al XX*, vol. II, Mallorca, 1985, p. 12.
- GINARD BAUÇÀ, R., *Cançoners populars de Mallorca*, vol. II, Moll, Palma, 1980.
- GINARD, R., *Calendari Folklòric de Mallorca: tardor*, Fundació Mallorca Literària, Saïm Edicions, Palma, 2020.
- LLABRÉS, J. i VALLESPÍR, J., *Els nostres oficis i arts d'antany*, IV. Palma, 1983.
- MASSOT i PLANES, J., *Cançoners musicals de Mallorca*, Caixa de Balears Sa Nostra, Palma, 1984.
- MOYÀ PONS, M., “Un Tall per vermar una vinya”, Pregó de festes Festes des Vermar 2007, *Programa d'actes de la XLIV Festa des Vermar de Binissalem*, Ajuntament de Binissalem, 2008.
- RAMIS AGUILÓ, J., “Breu referència a sa Tonada des vermar de Santa Maria”, *Coanegra* 23 (1985), p.14.
- RAMIS, M., “Margalida Vich Mulet: una dona d'empenta”, *Coanegra* 327 (2014), p. 24-27.

5. ANNEX DE GLOSES DE LA VERMADA

Els informants de cada una de les gloses tenen la següent numeració entre parèntesi: 1.- Les de Madò Cabo, 2.- Les de Madò Roma, 3. Les de Josep Capó, 4.- Les de Francesca Rubi, 5.- Les de Macià Cabot, 6.- Les del Pare Ginard, 7.- Les de Joan Ramis, 8.- Les de Josep Massot i 9.- Les de Catalina Vidal.

A.- Gloses més santamarieres

*A Santa Maria han posat
una grossa farinera
i es senyor que ho ha comprat
li diven en Lluc Cadella. (1)*

*Joanaina lo que et faltava
encara no t'ho han dat,
si es carrer Llarg comandàs
te farien comandanta. (1)*

*Ses dones des carrer Llarg
son curres i ballen bé,
però tenen un defecte
que s'aferren en ets homos
com sa tinta en es paper. (1)*

*Fadrins si anau a la Vila
no passeu pes carrer Nou
perquè hi ha una fadrina
que a tots els fadrins batia
i fan es vicari nou. (1)*

*Quan sa nova arribarà
d'en Dolç de Santa Maria,
tota la gent de la Vila*

*tota trista es posar,
perquè en sentir cantar
tot es poble es divertirà. (1)*

*Jo no vull anar amb Neo
perquè tira allots dins la mar,
o m'hi tira o no m'hi tira
amb en Neo vull anar. (2)*

*En es carrer Nou hi ha
dones qui tenen manyes,
amb una esquerda de canyes
apleguen sa merda des ca. (2)*

*Ses al·lotes des Molinets
correu mala temporada,
una figuera esbrancada
li pareixen homos drets. (2, 3)*

*Es fadrins de sa Vileta
tenen es ventre ronyós,
es varen menjar un moix
pensant que era una llebreta (2, 3, 4)*

*Ses madones de sa plaça
no saben cuinar llegum,
en cuinar fava parada
hi posen oli des llum. (3, 4)*

*Si anau a Santa Maria
preguntau si hi ha denou,
en es pinar de Mainou
han posat carnisseria. (3)*

*A Santa Maria hi ha
canamunts i canavalls
Com a la Vila fan balls
sa gent d'Ets Hostals no hi va. (4)*

*Ses al·lotes d'ets Hostals
bravegen que són garrides,
i n'hi ha d'alacantines,
bordissots i paratjals. (4)*

*En entrar a Santa Maria
preguntau que hi ha de nou.
En es carrer de Masnou
han posat carnisseria:
de sa mare i de sa fia
i son pare n'han fent brou,
perquè movien renou
allà on no n'hi havia. (4)*

*Venim si de sa vermada
per aixó tenim pocs jocs,
es réms son petits i pocs
i prou calor que hem passada. (1,4)*

*Na Carriona braveja
asseguda a n'es portal
perquè te es genero venal
i ningú li mercadeja. (5)*

*Oh! Jesuset, Sant Antoni
Quines banyes té aquest bou!
Ses al·lotes del carrer Nou
són més lletges que el dimoni! (8)*

*Jo he afinat una agulla
no sé si la culliré
jo he afinat un ferrer
que pica damunt s'encruia. (5, 6)*

*Ara he afinat una agulla
enfilada a un fil d'or
jo la cosiria al cor
a n'en Pepet Custurer. (5)*

*Com som en es carrer Llarg
tot d'una que volt cantó,
descobresc la meva amor
tant si és dejorn com si és tard. (5)*

*En voltar es cap de cantó
pec una castanyolada,
per saber si estàs colgada
en companyia o no. (5)*

*Anant a Lluc hi ha pins
i mates i carritxeres,
per la Vila hi ha someres
que pernegeu es fadrins. (3)*

*Com entraràs dins la Vila,
an el primer que veuràs,
si és es Batle li diràs:
Bones tardes o bon dia (8)*

B.- Altres gloses del vermar

*Es capellans són qui duen
ses fadrines de traveés,
se passegen pes carrer
amb ses sabates que lluen. (1)*
*Aqueixa ja no té freno
no la poden subjecta,
a sa guerrera va dar
damunt un bocí de pa
per companatge veneno. (1)*

*Es metge nou ja es vengut
en voler se'n pot tornar,
i almenos podrà contar
lo que de nou hi ha hagut. (1)*
*Jo i sa me va guerrera
com es fessols mos miram,
un any per hom festejam
i enguany li toca a ella. (1)*

*Aquest jove que ara passa
té sa cara que li riu,
dins sa seva caballera
ses rates li han fet niu. (1)*

*Ara balla na Menuda,
que es sa marilla des joc,
i es defecte que li trob,
que balla bé si no muda. (1)*

*Un home no canta mai
en tenir sa dona lletja,
de tant de mirar es fregai
s'arriba a sofregir es fetge. (1)*

*Vols que et diga joveneta
tanta netedat no treu,
de qui nous mesos o deu
llavors rentaràs bragues. (1)*

*Un home en esser casat
ja no l'alegren guitarres,
només unes bones terrers
que si faci un bon blat. (1)*

*Es fadrins que són més vells
no festegen com els altres,
perquè coneixen ses faltes
d'elles quan s'enriven d'ells. (1)*

*Fadrina que enganarà
homo vell, serà traidora,
perquè quan ell s'enamora
ja sap ella si hi està. (1)*

*Es govern ha proposat
a tots es mestres d'escola,
les darà una paga nova
si no el treuen de s'Estat. (1)*

*Ses atlotes son traidores
que no ho poden esser pus,
quan s'han menjat ses mores
apedreguen es morers. (1)*

*L'Església és un sementer
que sempre ha donat bon compte,
si no fos que hi ha gent tonta
els capellans n'estan bé. (1)*

*Els fadrins que susen ara
són pollastres d'un real,
sense demanar portal
se fan amos de la casa. (1)*

*Ja no hi ha com un cavall
per un home fer paper,
perquè sense cap doblar
pots anar amunt i avall.(1)*

*Perquè ets guapo i ben carat
pots anar a ses cases riques,
A on són ses teves finques?
mostra'l-sem, jo no en veig cap. (1)*

*Jo estic a l'obediència
per fer lo que em manereu,
perquè som petit voleu
provar-ne la paciència. (1)*

*Qualsevol mare que té
un fill a fora Mallorca,
amb un paper se conhorta
perquè altre no te remei. (1)*

*No és tot en es pi sa cera,
qualcun altre també en du,
no crec un barrufet com tu
em faci tornar vermella. (1)*

*El govern ha proposat
a totes es mestres d'Espanya,
els ha posat una paga
que moriran aufegats. (1)*

*Ses atletes han promès
totes en el Bon Jesús,
que no festejaren pu,
però no li han atès. (1)*

*Altoleta bada ets ulls
i no abandonis ta mare,
que els fadrins que susen ara
tots van carregats d'embulls. (1)*

*Ses atletes m'han fet massa,
no tenen compasió,
en trobar partit millor
s'amor no les embarassa. (1)*

*Joanaina Marinera
no em facis empegueir,
perquè tot el que et vaig dir
ho has dit a sa companyera. (1)*

*Binissalem i Alaró,
Consell i Santa Maria,
tot lo que veuen de dia
en sa nit van a dur-ho. (1)*

*Es meu estimat se pensava
que l'amor em faria mal,
i jo som d'un natural
que es qui no em vol no m'agrada. (1)*

*Estimat, peno no em falta
quan diuen que em deixareu,
m'estim més que us embarqueu
que si en festejau un altra. (1)*

*Qualsevol mare qui té
en es cortar un infant
li trepigen i en fan fang
llavors de la seva sang
enblanquinen es quarter. (1)*

*Molt m'agrada un pandero,
més si ho saben tocar bé,
que no saps que un carreter
es s'homo més embustero. (1, 7)*

*A un homo que du beca
no li has de dir senyor,
perquè n'és un polissó
i una cosa molt xereca. (1,5,7)*

*Missers i procuradors
i escrivents i notaris,
a l'infern hi ha armaris
a posta per posar-los. (1)*

*Es formatge dins s'armari
no se n'alegren atlots,
qui esbarts d'aubercocs
que envolten aquest canari. (1)*

*Sa madona i ets infants
i l'amo d'aquesta casa,
tots lliuen com un espasa
forrada de diamants. (1)*

*Noltros venim de vermar
de sa vinya de 'n Porreta,*
mos ha duit una nineta
no sabem si surarà,*

*i, si surà, li hem de dar
es preu de mitja pesseta. (1)*

**Variant «vinya de Lloseta», «vinya de'n Curseta»*

*Es més ántic que tenia
en Dolç en es batalló,
li va tocar guardar-lo
tota sa nit i un dia. (1)*

*Com varen esser a sa plaça
que la duien a enterrar,
tota sa gent va trobar
que es novio plorava massa. (1)*

*Dilluns en anar a vermar
t'enviaré un ramell
d'alfabaguera i clavell
perquè el puguis olorar. (2)*

*Alegria de conill
que va tenir na Xirona,
se pensava que era nin
i va ser una ninona. (2)*

*Noltros venim de matances
de devers la Soledat,
de porc i no n'hem menjat
i no hem pogut cantar alabances. (2)*

*A l'infern hi ha cadenes
per los pobres sabaters,
també n'hi ha pes forners
que roben a ses vuïtenes. (2)*

*Jo et voldria que et picassis
amb fulles de llimonera
que en tornar-te posar amb mi
te caigués sa llengo neta. (2)*

*Es diu que si es fill es prim
sa roba surt avengud,
a més a més que és menuda,
és negra i mostatxada,
xerradora i futim. (2)*

*Noltros venim de vermar
d'una vinya molt enfora:
a posta venim deshora
perquè havíem d'acabar. (2)*

*Presumida, presumida
perquè presumeixes tant?
mira que ses presumides
se solen quedar en plant. (3, 4)*

*Presumida, presumida
porque es que presomes tanto?
Pues toda las presumidas
se suelen quedar en planto. (6)*

*Ara passa un curro ros
que du es capell a la banda
també se posa bufanda
per esser més curiós. (3)*

*Jo la festejava tavernera
per ses copes que em pot dar,
i en haver-me de casar
tornaré a s'amor primera. (3)*

*Jo la festeig hortalana
en tres mesos a s'estiu,
i en arribar me diumenge
menja molons si en tens gana. (3)*

*Ses dones de Pòrtol són
variables com es vent,
volen donar entenent
que a mitja nit es dejorn. (3)*

*Pòrtol es lloc secà
ja hi som estat, no m'hi duguis
d'estiu no hi ha réms ni figues
ni per endiots ortigues
i per sa gent no hi ha pa. (3)*

*Judes era mallorquí
de Bunyola descendent,
per això encara hi ha gent
afectada de trair. (3)*

*No et pensis que es mocador
jo el duc per fantasia,
el duc perquè a sa camia
a n'es coll no hi té botó. (3)*

*No m'agrada un capellà
i només per una cosa,
i es que un mort que tothom plora
ell es posa a cantar. (3)*

*Adiós, carrer, carrer,
carrer, carrer, adiós.
Allà hon hi ha senyors
es pobres que hi han de fer (3)*

*Noltros venim de vermar
de sa vinya d'en Corseta
mos han duit una nineta
no sabem si surarà,
i, si surà li hem de dar
es preu de mitja pesseta. (3)*

*Ara m'ho acaben de dir,
sempre m'ho havia pensat,
qualque treball deus tenir
tan vell i no t'has casat. (4)*

*Aquest home que és fadri
creureu que ho he pensat,
qualque cosa deu tenir
que tan vell no s'ha casat. (9)*

*A l'infern hi ha cadenes
per los pobres moliners;
també n'hi ha de forners
que roben a ses vuitene. (4)*

*Jo l'he cercat tavernera
per ses copes que em pot dar
però en haver-me de casar
tornaré a s'amor primera (4)*

*Madona ja hem arribat
davant sa vostra carrera,
no passam ni envant ni enrera
que no tregeu s'anissat (4)*

*Dos clavells dins un pinar
en remull dins una olleta,
m'engana que una bruteta
com tu me faci callar. (4)*

*Calla, bruta, es mocai,
que en vida ja fa s'olor,
si te pos per rentador
me serviràs de fregall. (4)*

*Ara passa un jovenet
mumare el voleu per gendre?
Una cortera de cendra
no bastar per fer-lo net. (4)*

*Es pastors duen mala ombra,
tant miés si em sent o no,
en arribar a sa partió
si no trabuca, ja tomba. (4)*

*A consell ses conselleres
duen es monyo estufat,
no importa anar a ciutat
per veure dones toreres. (5)*

*Hi havia un ermità
que lluny de Ciutat vivia:
uns diuen devers Artà
i altres a Santa Maria.
Lo cert és, per no errar,
que Ciutat no coneixia. (5)*

*Sa mestresa d'un fuster
de llenya està regalada,
i si topa tal vegada,
per s'esquena i tot ne té. (6, 8)*

*Com a Lluc vàreu anar
jo estava malalta a Seuva
Aixuaxí que vos vaig veure
bona i sana vaig quedar. (8)*

*Es formatge dins s'armari
no se n'alegren atlots,
quin esbart aubercocots
que escolten aquest canari! (7)*

*L'amo ja som arribat
davant la vostra carrera,
no puc passar envant ni enrera
tant n'estic enamorat. (7)*

*Es frares són el dimoni
ja no ho has de demanar
per compondre un matrimoni
cercau el Pare Cerdà. (6)*

*Sa madona i ets infants
i l'amo d'aquesta casa.
Tots lluen com una espassa
forrada de diamants (7)*

6. ANNEX DE MELODIES/TONADES

6.1. CANÇONER DE JOSEP MASSOT I PLANES

VERMAR

64 **Allegro moderato** Santa Maria Magdalena Pastor

Sa mes - tres - sa d'un fus - ter, de
lle - nyaes - tà re - ga - la - da, i si to -
pa, tal ve - ga - da, per s'es - que - nai tot ne
té, per s'es - que - nai tòt ne té.
Sa mes - tres - sa d'un fus - ter.

65 **Allegretto** Santa Maria Magdalena Pastor Frau, 5-10-1909

Com a Lluc và - reu a - nar,
joes - ta - va ma - lal - taa Seu - va. Ai - xuí -
xí que vos vaig veu - re, bo - nai sa - na
vaig que - dar, bo - nai sa - na vaig que -
dar. Com a Lluc và - reu a - nar.

63

Allegro moderatoSanta Maria
Bernat Amengual

Com en - tra - ràs dins la vi - la, an el
pri - mer que veu - ràs, si és es bat - le li di -
ràs: Bo - nes tar - des, o bon di - a,
bo - nes tar - des, o bon di - a.
Com en - tra - ràs dins la vi - la.

Variant

Com en - tra - ràs dins la vi - la, an el pri - mer que veu - ràs, si és es

6.2. POPULAR DE CATALUNYA DE SAMPER FERRER

Música de l'època: Samper Ferrer 1942

36. TONADA DES VERMAR

Alegret

Quan vo-ràs que po-sa-rè es
cap da-munt de sa tor-re, un pa-lo dret i ja
gor-ra, se-rà se-nyal que ven-dre.

Quan voràs que posaré
as capdamunt de sa torre

un palo dret i sa gorra,
serà senyal que vendré.

Cantaire: Indeterminat. Mallorca.

III n° 166 Sta Haura (v. 130) Haura Koro i Peira
"Tava" ?

37. TONADA DES VERMAR

Alegret

L'a-mo, ja som ar-ri-bat da-
vant la vos-tra car-re-ra; no me pas-sa en-vant ni en-
re-ra, tant me som e-ra-mo-rat.

tambor:

(1)

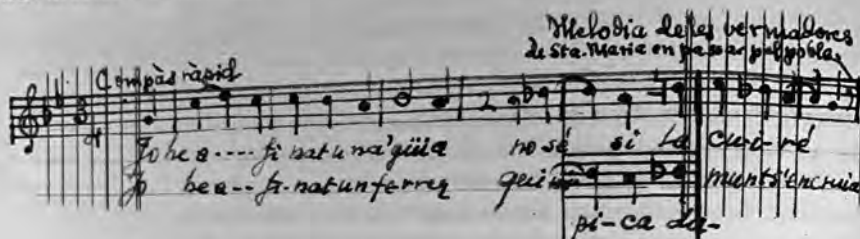
III Haura Koro i Peira (v. 130)
"Tava" ?
n° 167 Sta Haura

-91-

6.3. CALENDARI FOLKLÒRIC DE PARE GINARD

amb un raïm a la mà, mentres...

Melodia de les vermadores de Santa Maria en passar pel poble.⁸⁴



L'anterior melodia la me varen cantar el vicari de Santa Maria, Miquel Ros-selló Martí.⁸⁵ La que segueix la canten a Inca, també en anar i venir de la vermada on van, a vegades, els allots posats dins portadores. La vaig sentir tantes vegades que l'he recordada molt bé.⁸⁶

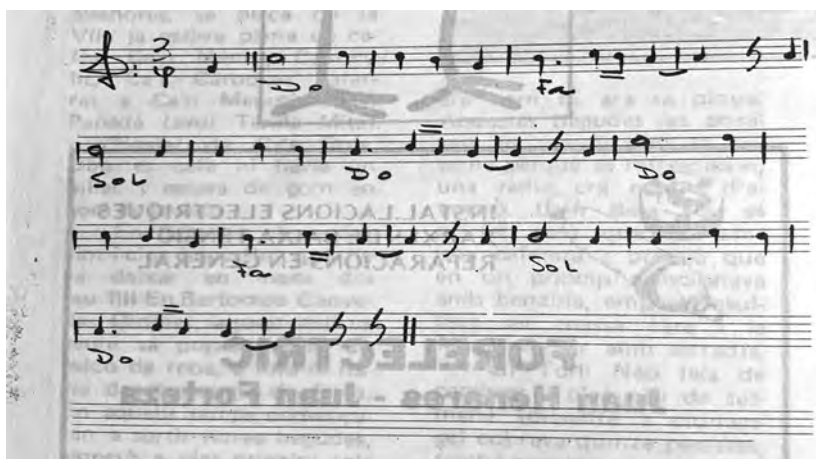


Les vermadores, com [a] embriagades de sol, de raïms madurs carre-gats de most, de vida salvatge, en estat dionisiac com a sacerdotesses de Bacus (bacants) a Santa Maria, a Inca, a Binissalem, en venir del tall,

6.4. TONADA DES VERMAR DEL CORPUS DE TOPONÍMIA DE JOSEP CAPÓ



6.5. TONADA DES VERMAR DE SALERO TÍPIC DE FONTANELLA, VERSIÓ DE JOAN RAMIS AGUILÓ



6.6. GOIGS DE SANTA MARIA DEL CAMÍ, INSPIRATS EN LA TONADA DEL
VERMAR RECOLLIDA PEL PARE CAPÓ, MÚSICA DEL PARE ANTONI
MARTORELL (TOR)

GOIGS A SANTA MARIA DEL CAMÍ

Tranquil i expressiu *Lligat*

Lletra: Miquel Dolc
Música: P.A. Martorell
T.O.R.

Si el camp pa-teix e si ma-du-ra quan

min-va el blat e so-bra el vi, pen-sa en la nos-tra vi-da os-cu-ra San

ta Ma-ri-a del Ca-mí. Des d'u-na te-rra ca-ta-la-na

que en co-be-i el con-te Pi-les, va dur-te aquí, de vers la pla-a

L'EDUCACIÓ DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL FRANQUISME MESTRES DE LES ESCOLES PÚBLIQUES DE SANTA MARIA (1940-1950)

Antoni Aulí Ginard
Mestre de primària i EF
toniag10@hotmail.com

Joan Pons Julià
Mestre jubilat
joanponsjulia@gmail.com

RESUM

Un dels principals objectius del règim franquista era eliminar l'obra educativa de la Segona República Espanyola i en lloc seu difondre dins les escoles els seus principis ideològics, fomentar una educació basada en el nacionalcatolicisme i depurar del magisteri els mestres i les mestres que no eren afins al règim. Per aquest motiu crearen un sistema educatiu autoritari, nacionalcatòlic, sexista, classista, ultranacionalista espanyol, dogmàtic, doctrinal, reaccionari i oposat a les innovacions pedagògiques que havien sorgit als països més avançats.

Aquest nou model educatiu xocava frontalment amb el de la República que s'havia caracteritzat per ser democràtic, laic, igualitari, integrador, respectuós amb les llengües i la cultura pròpies de les regions autònomes, plural, contrari a l'adoctrinament i obert a les innovacions pedagògiques.

Paraules clau: franquisme, ensenyament, Santa Maria, escola, mestres.

RESUMEN

Uno de los principales objetivos del régimen franquista era eliminar la obra educativa de la Segunda República Española y en su lugar difundir en las escuelas sus principios ideológicos, fomentar una educación basada en el nacionalcatolicismo y depurar del magisterio a los maestros y maestras que no eran afines al régimen. De ahí que crearan un sistema educativo autoritario,

nacional católico, sexista, clasista, ultra nacionalista español, dogmático, doctrinal, reaccionario y opuesto a las innovaciones pedagógicas que habían surgido en los países más avanzados.

Este nuevo modelo educativo chocaba frontalmente con el de la República que se había caracterizado por ser democrático, laico, igualitario, integrador, respetuoso con las lenguas y la cultura propias de las regiones autónomas, plural, contrario al adoctrinamiento y abierto a las innovaciones pedagógicas.

Palabras clave: educación, escuelas, maestros, franquismo, Santa Maria.

ABSTRACT

One of the main objectives of the Franco regime was to eliminate the educational work of the Second Spanish Republic and instead disseminate within schools its ideological principles, promote an education based on National Catholicism and purify teachers who were not related to the regime from the teaching. For this reason they created an authoritarian, national Catholic, sexist, classist, ultra-nationalist Spanish, dogmatic, doctrinal, reactionary and contrary to the pedagogical innovations that had arisen in the most advanced countries.

This new educational model clashed with that of the Republic, which had been characterized by being democratic, secular, egalitarian, inclusive, respectful of the languages and culture of the autonomous regions, plural, contrary to indoctrination and open to pedagogical innovations.

Keywords: education, schools, teachers, francoism, Santa Maria.

1. INTRODUCCIÓ

L'educació franquista entre 1939 i 1950

El règim franquista pretenia eliminar l'obra educativa de la Segona República Espanyola, difondre dins les escoles els principis ideològics dels vencedors de la Guerra Civil espanyola, establir un ideari pedagògic basat en el nacionalcatolicisme i depurar del magisteri el personal docent que no fos afí al règim. El sistema educatiu franquista es va definir com autoritari, nacionalcatòlic, sexista, classista, ultranacionalista espanyol, dogmàtic, doctrinal, reaccionari i oposat a les innovacions pedagògiques. Tot al contrari del que proposava el sistema educatiu de la República que es caracteritzava per ser democràtic, laic, promotor de la igualtat de sexes mitjançant la coeducació, igualitari, integrador, respectuós amb les llengües i cultura pròpies de les regions autònomes, plural, contrari a l'adoctrinament i obert a les innovacions pedagògiques.

L'autoritarisme era un dels trets essencials del règim franquista del que formava part el sistema educatiu. Per això, els principis que regien la relació entre mestres i alumnes, eren els d'unitat, jerarquia, obediència i disciplina. Un dels objectius principals era *formar la voluntat, la consciència i el caràcter del nin en ordre al compliment del deure i el seu destí etern*.

El publicista franquista Antonio J. Onieva defensava l'autoritarisme dient:

Sólo la disciplina hace grandes a los pueblos. Un pueblo donde todo el mundo cumple con su deber es un pueblo ideal. ¿Cómo se cumple con el deber? Acatando las órdenes de los superiores y llevándolas a la práctica.

El Nacionalcatolicisme, determinava el sistema educatiu franquista ja que la religió catòlica inspirava els programes educatius de tots els nivells. S'havia d'impregnar d'esperit religiós la tasca educativa així com d'esperit patriòtic. Per altra banda, l'escola pública era subsidiària dels col·legis de l'Església, especialment pel que fa a l'ensenyament mitjà.

L'article 5 de la llei d'Ensenyament Primari de 1945 deia:

La educación primaria, inspirándose en el sentido católico, consubstancial con la tradición escolar española, se ajustará a los principios del Dogma y de la Moral católica y a las disposiciones del Derecho Canónico vigente.

El sistema educatiu franquista era sexista; establia l'estricta separació de nins i nines i una formació diferenciada per ambdós sexes. A més a més, l'educació havia de ser diferenciada. José Pemartín, cap del Servei Nacional d'Ensenyament Superior i Mitjà del Ministeri d'Educació havia dit que les dones que fessin el batxillerat i arribassin a la Universitat havien de ser una excepció i que el seu destí havia de ser la llar:

Se debe tratar de encauzar la gran corriente de estudiantas [sic] apartándolas de la pedantería feminista de bachilleras y universitarias que deben ser la excepción, orientándolas hacia su propio magnífico ser femenino que se desarrolla en el hogar.

Així l'educació de les nines es caracteritzava per un nivell educatiu inferior i per una educació diferent encaminada a que assolissin el seu rol de mestresses de casa a través de la desvalorització continuada de la seva espontaneïtat i la seva manera de ser, ja que, fes el que fes, la nina era considerada per definició inferior al nin, que constituïa el model general d'individu. Això va significar la introducció d'assignatures especials per a les nines seguint el criteri establert per una ordre de març de 1938 que deïa:

En las escuelas de niñas brillará la feminidad más rotunda, procurando las maestras, con labores y enseñanzas apropiadas al hogar, dar carácter a sus escuelas, tendiendo a una contribución práctica a favor de nuestro glorioso ejército.

L'educació franquista era per demés classista. De fet, existien dos sistemes educatius al país: un per a les famílies de les classes altes i mitges que duïen als seus fills als col·legis religiosos i que aconseguien arribar a la

Universitat i un altre per als sectors socials menys afavorits, que duïen els seus fills a les escoles nacionals i que quasi mai passaven de l'ensenyament primari, incorporant-se tot d'una al mercat de treball.

L'altra gran pedra angular era l'ultranacionalisme espanyol. La llei d'Ensenyament Primari de 1945 diu al respecte:

Artículo sexto. Es misión de la educación primaria, mediante una disciplina rigurosa, conseguir un espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la Patria, de acuerdo con las normas del Movimiento y sus Organismos

Artículo séptimo. La lengua española, vínculo fundamental de la comunidad hispánica, será obligatoria y objeto de cultivo especial, como imprescindible instrumento de expresión y de formación humana, en toda la educación primaria nacional.

El dogmatisme estava present en totes les disciplines essent més evident en l'ensenyament de la Història, supeditada a la doctrina de l'Església Catòlica i de la Falange (FET i de las JONS). El que pretenia el sistema educatiu franquista era més adoctrinar i no ensenyar. Dins les aules, els materials i llibres de text havien de passar la censura per evitar que hi hagués continguts considerats massa liberals i, per tant, quedaven prohibits aquells aspectes relacionats amb els darrers corrents científics o pedagògics europeus, i eren dominants els continguts i valors de la religió catòlica. L'article n.1 de la Llei d'Ensenyament Primari de 1945 afirmava:

La educación primaria tiene como objetivo formar la voluntad, la conciencia y el carácter del niño para el cumplimiento del deber y su destino eterno; infundir el amor y la idea de servicio a la Patria, de acuerdo con los principios inspiradores del Movimiento.

Per altra banda, el caràcter reaccionari de la tasca educativa franquista i la seva oposició a qualsevol innovació pedagògica es pot observar en un discurs pronunciat pel tinent de batlle de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona davant els mestres assistents a un Curset d'Orientació celebrat l'any 1939:

Se ha de lograr la transformación entera de aquel Magisterio que se llamó español, sin serlo más que por residencia, porque prescindía de la luz que irradiaban los propios pedagogos nacionales como Luís Vives, San José de Calasanz, San Ignacio de Loyola y el moderno Padre Manjón y buscaba ser reflejo de las orientaciones extranjeras de los Pestalozzi, de los Froebel, de los Decroly y de los Montessori; de aquel lastimoso Magisterio que se inspiró exclusivamente en los principios de la revolución francesa, de la libertad, de la igualdad y la fraternidad, a través de los cuales llegó a la escuela sin Dios...

La Universitat fou una de les institucions que més es va deteriorar. L'exili de la major part dels catedràtics de la República va fer que cap als anys 40, més d'un 60% de la plantilla de professors fos totalment nova i en ella Falange, catòlics, propagandistes i Opus Dei, es disputaren les places vacants i fos controlada pel sindicat de tall falangista SEU. No fou fins l'any 1943 en què la LOU (Llei d'Ordenació Universitària) va despolititzar la universitat en funció de l'ideari nacional-catòlic, marcat per la vigilància constant de professors i alumnes. Mentre que les despeses en Defensa i Exèrcit creixien, les d'Educació disminuïen.

Molts dels mestres i les mestres que exerciren en aquells anys pertanyien al Pla de Formació de Mestres de 1931, un dels millors plans que ha existit. Els governants republicans volien que nins i mestres fossin els primers ciutadans de la República. En aquesta línia hi van treballar els ministres Marcel·lí Domingo, socialista i ex-mestre i Fernando de los Ríos, socialista i membre de la Institución Libre de Enseñanza. Varen introduir els principis de l'Escola Nova en la constitució republicana organitzant l'acció educativa a partir dels principis d'una escola unificada, gratuïta, obligatòria i laica, en la qual es reconeixia la llibertat de càtedra i un aprenentatge basat en el treball.

Els mestres que varen sortir d'aquell Pla Professional van ser els que es trobaren, de sobte, enmig d'una guerra que ho va esbucar tot, però ells seguien essent els mateixos.

Però aquell regim necessitava produir els seus mestres. Tornà a separar-se l'Escola Normal dels homes de la de les dones. Es va substituir el Pla professional del batxiller, que permetia aconseguir el títol d'ensenyant

*aprovant unes poques assignatures, s'organitzaren cursets per que els oficials de l'exèrcit obtinguessin el títol de Mestre....*¹

La tasques que realitzaven els docents eren d'obligat compliment segons els programes proposats pel Règim i rebien un ferri control ideològic i un sever adoctrinament. Els mestres en la seva pràctica docent quotidiana, havien d'impartir una disciplina fèrria inculcant valors com l'esforç o el sacrifici, i era a través del càstig físic i psicològic com afavorien que els alumnes es convertissin en éssers dòcils i obedients. Els estudiants es convertien en la figura a formar, instruir i ensinistrar, a la qual corresponia mostrar submissió i obediència, dominada mitjançant les ordres, la imposició, la repressió, la cohibició, el càstig i la repetició.

El material didàctic que empraven els docents, era imposat totalment pel Règim. En molts centres utilitzaven els "quaderns de rotació" a mena de diari, en què quedaven reflectides les activitats que es duïen a terme al llarg de la jornada escolar i que els inspectors supervisaven per veure el desenvolupament del curs. Allà on aquestes inspeccions no es duïen a terme, principalment a l'àmbit rural, els mestres confiaven la seva pràctica educativa en els manuals escolars i els models de lliçons pràctiques publicats per les editorials de l'època.

Respecte als mestres en àmbits rurals, es considerava la figura del docent com una autoritat que disposava del control absolut de l'educació dels infants del poble. No sols acompanyaven els alumnes al llarg de la jornada escolar sinó en altres activitats que els menors realitzaven fora de l'aula. Era freqüent que nins i nines anessin a buscar al mestre o la mestra els diumenges per anar a missa, fessin activitats de formació fora de l'escola, com ensenyar a les nines a cosir o preparar als nins per a la formació secundària i que s'impliquessin en activitats culturals que es desenvolupaven al poble. Poc a poc els mestres començaren a tenir una posició acomodada, puix disposaven d'estudis superiors i els poders públics del municipi recorrien a ells per a l'alfabetització de la comunitat.

El dia a dia dels alumnes estava marcat per rituals. Al començament de la jornada era alçada la bandera de Falange; els alumnes acompanyats

¹ JANER MANILA, G., "L'Escola Normal de mestres durant la postguerra", *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana : actes del 2n Congrés de la CCEPC (Palma, 16, 17 i 18 d'octubre de 1997)*, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2001, P. 11-24.

del director, es posaven en files firmes i es cantava el Cara al sol a l'exterior de l'edifici. Els mestres proclamaven la consigna del dia o de la setmana i es desfilava cap a les classes, cantant himnes patriòtics en molts casos. A la paret central de l'aula hi havia un Sant Crist flanquejat pels retrats de Franco i José Antonio Primo de Rivera i a sota la bandera espanyola. Distribuïts en fileres per l'aula, els pupitres vells de fusta amb tinters de porcellana miraven cap a una llarga pissarra i a la vora, la taula del mestre sobre una tarima també de fusta. Damunt de la taula solia reposar algun llibre, quadern de notes, llistat dels alumnes, regles i verducs de fusta de diferent casta i mida o les joguines requisades pel mestre. Qualsevol criatura, sortida de to o dolentia tenia el seu càstig físic sobre les mans, les natges o l'esquena.

Les famílies recolzaven activament la tasca docent en la formació del caràcter i la personalitat dels infants. Era necessari, per tant, que la família continués amb les mesures disciplinàries imposades pel mestre, que tenien com a darrera finalitat corregir els seus defectes, encaminar els seus hàbits i estimular l'autogovern. Els fills havien de ser considerats com a éssers passius que s'havien de conduir i aregar en tot moment per a formar un model de ciutadà que respongués als interessos del Nou Estat. Es pretenia no sols el perfeccionament estètic de l'individu sinó també el de la raça hispànica, una de les grans obsessions del règim dictatorial.

Respecte a la vida quotidiana de la gent del carrer, varen ser els anys de la fam, per l'escassetat i manca de queviures, causats pels efectes de la guerra. Això afegit a les pobres mesures higièniques i la manca de sabó, provocaven moltes malalties com l'anèmia, la tisis, les malformacions infantils o la malnutrició en el si de famílies dividides, de gent en atur i de feines excessives i brutals. Els doblers escassejaven i la gent anava a la botiga de queviures, on feien la compra que els doblers i la cartilla de racionament els permetia. L'absentisme escolar feia que grups de criatures s'ajuntessin en els solars abandonats plens de brutícia o convertits en abocadors de fems, per matar l'avorriment fent qualsevol dolentia. Eren nins i nines plens de xinxes, amb molta ràbia a sobre, desenfeinats, que destrossaven fanals, rebentaven les aixetes, feien foc en els descampats, pintaven burots per les parets, maltractaven cans i moixos, trucaven a les portes i no perdonaven a la gent major.

Com diu Miquel Ferrà i Martorell: *Hi havia moltes velles totalment vestides de negre amb mocadors obscurs al cap i una cara xuclada que era l'expressió de la fam patida i tolerada. Es tractava de la vellesa supervivent, de les àvies del carrer que acudien a menjar sopa als menjadors d'Auxili Social, una de les obres predilectes del Règim.*

2. MESTRES DE LES ESCOLES PÚBLIQUES DE SANTA MARIA (1940-1950)

Al poble de Santa Maria, entre 1940 i 1950, hi havia dues escoles públiques. Una graduada de nins amb tres seccions i creada per Ordre Ministerial de 5 d'octubre de 1927 a partir de dues unitàries de nins i la creació d'una secció. L'any 1940, a la Graduada, hi exercien tres mestres: Llorenç Barceló Homar que era el director, Josep Estarellas Aloy a la secció primera i Josep Aguiló Fuster, que ocupava la segona secció i que substituïa el sancionat Josep Torrens Morro. També hi havia una escola unitària de nines que el mes de gener de 1940 estava regentada per la mestra Margalida Mulet Quetglas.

A continuació presentam una breu biografia dels mestres i les mestres que van exercir en aquestes escoles durant el període indicat. Les lletres JEL entre parèntesi signifiquen que ja s'ha presentat una breu biografia sobre el mestre o la mestra en alguna de les anteriors Jornades d'Estudis Locals.

3. ESCOLA GRADUADA DE NINS DE SANTA MARIA

Llorenç Barceló Homar (JEL). Nascut a Binissalem dia 12 de febrer de 1900. Mestre de primer ensenyament des del 12 de gener de 1924. A més a més, era sergent de l'exèrcit a la reserva.

La seva primera destinació com a mestre interí va ser a l'escola de Sant Agustí (Sant Josep d'Eivissa) on va prendre possessió de la plaça el 20

de setembre de 1923 i on va exercir fins el 31 d'agost de 1924. Després va fer de mestre a les escoles de Deià i Portocristo a Mallorca i a les de Used i Bara (Sabiñánigo) a Osca. Dia 1 d'octubre de 1934 arribà, per Concurs General de Traslats (CGT) a l'escola Graduada de Santa Maria. Dos anys després, l'1 d'octubre de 1936 fou traslladat, per Ordre Governativa, a la Graduada de Son Espanyolet (Palma).

El 15 de setembre de 1937 tornà a la seva plaça de la Graduada de Santa Maria però pel febrer de 1938 s'incorporà a l'exèrcit com a Tinent de complement i fou destinat com a censor a la central telegràfica de Palma i, després, al centre de construcció de bateries de costa al Cap Salines.

Fou depurat sense sanció i dia 1 de juny de 1939 deixà l'exèrcit i es reincorporà a la Graduada de Santa Maria on exercí fins dia 31 d'agost de 1949.

Dia 1 de setembre de 1949 va passar a la Graduada de nins de La Vileta (Palma) on va fer feina fins el 9 d'agost de 1954 que va morir.

Josep Estarellas Aloy (JEL). Nascut a Son Sardina (Palma) el 17 de maig de 1908. Mestre de primer ensenyament des del 14 d'octubre de 1933. També tenia el títol de Batxiller.

Als 10 anys va venir amb els seus pares a Santa Maria quan es feren càrrec de la possessió de Son Verdera. Era el tercer d'una família de set germans.²

Va exercir com a interí a les escoles de Porreres i s'Arracó i, després, per concurs oposició, obtingué plaça a l'escola graduada de nins de Santa Maria el 12 de novembre de 1934.

No li afectà el primer procés depurador. Els informes presentats sobre ell al segon tribunal foren bons. Tot i això, el caporal de la Guàrdia Civil de Santa Maria assegurava que tenia amistats amb elements d'esquerres dels que s'havia separat quan es va iniciar el moviment. Les acusacions no van ser suficients i el 31 de març de 1938 es va acordar per unanimitat no formular-li cap càrrec i fou depurat sense sanció.

2 MORRO MARCÉ, M., *Aferrats a la terra. Història d'una societat pagesa (Santa Maria del Camí, 1890-1936)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma, 2017.

Va exercir al centre quasi 35 anys. Sol·licità i se li va concedir permís dia 24 de febrer de 1955 per donar classes particulars, sense poder utilitzar ni el local ni els estris de l'escola. Dia 1 de setembre de 1969 per Concurs General de Trasllats fou traslladat a la Graduada de Llevant de Palma.

Per setembre de 1972 va passar al CNM Jafudà Cresques on es va jubilar el 10 d'abril de 1978. Estava a punt de complir els 70 anys. Va morir l'any 1993.

Aficionat al futbol i a l'esport. El 14 de juny de 1942 es fundà el C.D. Santa Maria, presidit per Joan Amengual Nadal, de Son Net, amb Pere Mercadal Sans, des Taulons; Miquel Nigorra Reinés, Nigorra; Gabriel Mesquida Vich, de Son Bieló; Jaume Company Bover; Pere Mesquida Vich, de Son Bieló; el mestre Josep Estarelles Aloy, de Son Verdera i Rafel Jaume Calafat, de Son Sureda.³

Josep Aguiló Fuster (JEL). Nascut a Petra el 20 de setembre de 1912. Mestre de primer ensenyament des del 7 de setembre de 1931.

El seu primer destí com a mestre va ser a l'escola de Maria de la Salut on va exercir com a interí entre el 12 de novembre de 1930 i el 9 de novembre de 1931. Posteriorment, va ser mestre de l'escola de Petra, entre novembre de 1932 i novembre de 1938. Durant aquesta etapa, de febrer de 1935 a gener de 1936 va fer feina a la Graduada de nins de Son Espanyolet (Palma).

L'any 1939, arribà a l'escola Graduada de nins de Santa Maria com a mestre interí substitut, per ocupar la plaça que havia deixat vacant el mestre Josep Torrens Morro, suspès de feina i sou durant el procés de depuració del magisteri. Va prendre possessió de la seva plaça dia 1 de juliol de 1939 i hi va romandre fins el 22 de setembre de 1940, data en què va passar a l'escola de Can Picafort on només va estar 23 dies.

A partir d'aquí el mestre es va decidir a fer oposicions i les va aprovar. Per aquest motiu, dia 1 d'agost de 1942 passà a ser mestre propietari de l'escola de Vendrell (Tarragona) on va exercir fins dia 30 de setembre de 1946. Com a mestre propietari va fer feina a les escoles de: Fornells (1946-1951), Puigpunyent (1951-1955), Graduada de Llevant (1955-1957 i 1958-1964),

3 Arxiu Històric de Mallorca, Govern Civil, Lligall 1642, Exp. 2865.

Vivero (1957-1958) i Graduada de Jaume I (1964-1982) on es va jubilar a l'edat reglamentària de 70 anys dia 20 de setembre.

Estava casat amb Antònia Espases Sarmiento i tenia un fill, Rafel, i una filla, Catalina Isabel.

Josep Torrens Morro, el mestre vermell (JEL). Nascut dia 5 de juny de 1891 a Búger. Mestre de Primer Ensenyament des del 6 de febrer de 1908. Tenia també el títol de Batxiller Superior registrat a la Universitat de Barcelona.

El seu primer destí com a mestre interí va ser a l'escola unitària de nins número 2 d'Eivissa on va fer feina des del 16 de maig de 1912 al 31 d'agost de 1913. Pel mes d'abril de 1913, juntament amb altres mestres, va signar un document en contra de la reforma de l'ensenyament del catecisme a les escoles. Després d'uns mesos sense plaça, el 19 de gener de 1914 prengué possessió com a mestre interí de l'escola unitària de nins de Ciutadella (Menorca). Va romandre a Ciutadella fins el 30 de juny de 1915. Aquell estiu es va quedar sense feina però el dia primer de setembre del mateix any arribà, també com a interí, a l'escola de nins de La Soledat (Palma) on va fer feina nou mesos, fins el 31 de maig de 1916. Però abans, el 4 de novembre de 1915, es va presentar als exàmens per proveir les places de director i de vocal tècnic de la Institució provincial de la Casa de Misericòrdia. No obtingué cap de les places. Del 15 de setembre de 1916 al 31 d'agost de 1917 va ser mestre de l'escola unitària de nins d'Esporles i el 9 d'octubre del mateix any arribava a l'escola de nins de Sant Antoni de Portmany (Eivissa). Aquest destí va ser molt important pel mestre ja que es va casar amb Josepa Ribas Tur, natural d'aquest poble eivissenc.⁴

Dia 1 de desembre de 1918 prengué possessió de la unitària de nins de Banyalbufar on va romandre fins el 31 de juliol de 1919. L'1 de setembre de 1920, després de més d'un any sense exercir, passà a l'escola de Lasarte (Hernani) al País Basc on pel mes de juliol de 1924 obtingué plaça definitiva gràcies a unes oposicions restringides. Dia 1 d'agost de 1925 tornà a l'escola de Sant Antoni d'Eivissa a través d'una permuta.

⁴ AULÍ GINARD, A. i PONS JULIÀ, J., *El mestre Josep Torrens Morro*, VII Jornades d'Estudis Locals de Búger, Ajuntament de Búger, 2021.

Dia 1 de juny de 1930 prengué possessió com a propietari d'una de les seccions de l'escola Graduada de Santa Maria. A partir de 1934 fou nomenat director.

El seu procés de depuració va ser complex. Fou suspès de feina i sou, amb data de primer d'octubre de 1936. Per aquest motiu fou separat del servei encara que la majoria dels informes presentats eren favorables. La Comissió Depuradora Provincial va acordar per unanimitat proposar la separació definitiva del servei i va enviar la documentació a Burgos, seu del Tribunal Depurador Nacional.

Pel mes de juliol de 1940 es va resoldre definitivament el seu expedient de depuració amb la sanció de suspensió de feina i sou (període ja complert) i inhabilitació per a càrrecs públics i de confiança.

Finalment, dia 23 de setembre de 1940 es va fer efectiva la resolució i el mestre Torrens va prendre possessió de la seva plaça a l'Escola Graduada de nins de Santa Maria. El 23 d'octubre de 1942, poc més de dos anys després de retornar a l'escola i d'haver complert la sanció, el mestre Josep Torrens va morir als cinquanta-un anys.

Joan Garriga Danús (JEL). Natural de Maó, va néixer el dia 6 de juliol de 1911. Mestre de primer ensenyament des del 25 d'abril de 1932. També tenia el títol de Batxiller.

El seu primer destí com a mestre interí va ser a l'escola Graduada de nins d'Alaior on va fer feina entre el 3 d'octubre de 1933 i el 24 d'octubre de 1934. Posteriorment, i també de forma interina, ocupà plaça com a mestre de secció a la Graduada de nins de Llucmaçanes entre el 12 i el 28 de gener de 1935.

Entre 1933 i 1935 va ser mestre interí de les escoles d'Alaior i Llucmaçanes.

Va ser President de la Juventud de Acción Católica de Villacarlos i destacat falangista. Fou detingut i empresonat al vaixell *Atlante* per les autoritats republicanes de Menorca. No li afectà el procés de depuració republicana que es va dur a terme a l'illa perquè aleshores no feia de mestre.

Acabada la guerra, depurat sense sanció per la Comissió Depuradora Provincial i després d'aprovar les oposicions, dia 1 d'agost de 1942 prengué possessió com a propietari provisional d'una secció de l'escola Graduada de nins de Santa Maria, on exercí fins el 30 de setembre de 1946 quan, per Concurs General de Trasllats, tornà a Menorca on va prendre possessió d'una plaça a l'escola unitària de nins número 2 de Sant Lluís. Va ser mestre de Sant Lluís fins dia 31 d'agost de 1954 quan gràcies a una permuta va prendre possessió com a mestre de la unitària núm. 2 de Sort, a Lleida on va exercir fins dia 12 d'abril de 1956.

Dia 13 d'abril de 1956 va tornar a Menorca, concretament a l'escola parroquial Santa Maria de Maó de forma provisional. El 27 de juny de 1956 la va obtenir amb propietat però dia 1 d'octubre, per concurs de trasllats va passar a l'escola unitària de Sant Mateu, Eivissa on va romandre fins el 29 d'octubre de 1957. Després d'aquest temps a Eivissa va tornar a l'escola parroquial Santa Maria de Maó on es va jubilar, per impossibilitat física, dia 5 d'abril de 1966.

Andreu Bestard Mas (JEL). Nascut a Santa Maria el dia 4 de juliol de 1903. Mestre de primer ensenyament des del 23 de novembre de 1932 i Batxiller.

Son pare era propietari d'un negoci d'exportació i importació a Ponce (Puerto Rico). La seva era una família benestant, influent i d'arrelades conviccions religioses. A Santa Maria va ser alumne del mestre Ramon Morey Antich. El curs 1914-1915 començà el batxiller a La Salle de Palma.⁵

El seu primer destí com a mestre interí va ser a l'escola unitària de nins de Caimari on va fer feina del 30 de setembre al 31 de desembre de 1933. Després d'uns mesos sense feina, va exercir 19 dies a la Graduada de nins de Binissalem (del 23 d'octubre al 11 de novembre de 1934). El 12 de novembre de 1934, gràcies a unes oposicions, obtingué plaça definitiva a l'escola unitària de nins núm. 2 de Campanet.

De l'1 d'octubre de 1936 al 14 de setembre de 1937, per Ordre Governativa, exercí com a mestre a l'escola Graduada de nins de Santa Maria

⁵ BESTARD DARDER, J.; SERRANO DARDER, S., "Assaig biogràfic d'Andreu Bestard Mas", *II Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2000, p. 231-238.

i després tornà a Campanet. No va ser l'únic cas de mestre que durant aquest mateix període, com a càstig o com a premi, van passar a altres centres educatius.

L'any 1937 inicià la seva activitat com a investigador, duent a terme una tasca ingent de recopilació documental, en la seva major part inèdita. Va ser regidor pel terç d'entitats del 1961 al 1966. A partir de 1959 i fins el 1976 va ser el corresponsal del Diario de Baleares, i del 1961 a 1965 del Diario de Mallorca. La seva obra històrica ha estat publicada en articles a publicacions periòdiques diverses.⁶

Es va casar amb la valldemossina Francesca Darder Calafat i sols tengueren una filla, Joana Maria.⁷

Dia 1 d'octubre de 1946, per concurs general de trasllats, passà definitivament a l'escola del seu poble, a la Graduada de nins de Santa Maria. Va seguir al centre fins que es va jubilar el 4 de juliol de 1973 quan l'escola ja tenia el nom de Graduada Mixta de Santa Maria del Camí.

Jaume Amengual Martorell. Nascut a Caimari dia 8 de desembre de 1906. Mestre de primer ensenyament des del 4 d'Octubre de 1932.

La seva primera destinació com a mestre interí va ser a l'escola de Santanyí on va prendre possessió de la seva plaça el 29 de setembre de 1933 i en la qual va romandre fins el 5 d'octubre de 1934. Posteriorment, exercí a les escoles de Lluçmajor, Manacor i Sant Vicenç. Declarat apte per la Comissió Depuradora dia 29 de setembre de 1936. Va participar amb les milícies falangistes en operacions de guerra. Acabada aquesta va exercir a les escoles de s'Esgleieta, Maó i La Vileta. Posteriorment, arribà a Santa Maria on va prendre possessió de la seva plaça com a propietari provisional dia 29 d'agost de 1949 i on va romandre fins el 31 d'agost de 1950, data en què va passar a l'escola de Biniamar. Es va jubilar el 21 de juliol de 1967 essent mestre de l'escola de Patronat La Inmaculada a Palma.

6 BESTARD DARDER, J.; SERRANO DARDER, S., "Assaig biogràfic d'Andreu Bestard Mas", II *Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2000, p. 231-238.

7 BESTARD DARDER, J.; SERRANO DARDER, S., "Assaig biogràfic d'Andreu Bestard Mas", II *Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2000, p. 231-238.

Jaume Juan Salom. Va néixer a Marratxí el 14 d'agost de 1922. Mestre de Primer Ensenyament des del 27 de febrer de 1947. El seu primer destí com a mestre interí (per instància) va ser a l'escola unitària de nins de Lloseta on va fer feina entre l'1 de maig i el 31 d'agost de 1949. Posteriorment, va arribar a l'escola Graduada de nins de Santa Maria on va exercir molt poc temps, concretament entre el 22 de gener i el 21 d'abril de 1950. Després, va passar per les escoles: Graduada de nins d'Algaida, Graduada de nins de Llevant, Parroquial d'Es Pil·larí, Graduada de nins de La Soledat i Sant Felip Neri de Porreres (escola de patronat).

Rafel Piña Fuster. Natural de La Plata (Argentina), va néixer el 18 d'octubre de 1889. Mestre de primer ensenyament des del 18 de juny de 1929.

La seva Primera destinació com a mestre interí (per instància) va ser a l'escola unitària de nins de Sant Lluís (Menorca) on va prendre possessió de la seva plaça dia 18 de setembre de 1914 i on va romandre fins el 30 de setembre de 1915 per passar a l'escola unitària de nins de Deià. Altres destinacions posteriors van ser a les escoles d'Ariany, Sant Miquel, Maria de la Salut, Santa Margalida on va ostentar el càrrec de director. Per Ordre del Governador Civil dia 1 d'octubre de 1836 fou suspès de feina i sou durant el primer procés de depuració del magisteri a Mallorca. Per ordre ministerial es va resoldre el seu expedient de depuració amb data de 27 de juliol de 1940 amb la sanció de suspensió de feina i sou per un any i trasllat forçós dins de la província. Superada la sanció fou traslladat a l'escola Graduada de nins de Santanyí on va arribar el 22 de gener de 1941. Dia 1 de setembre de 1950 prengué possessió de la seva plaça a una secció de l'escola Graduada de nins de Santa Maria a la qual va accedir per concurs general de trasllats. Va ser nomenat director de l'escola el 16 de juliol de 1954. Dia 17 de febrer de 1955 se li va concedir el premi Luís María Sobredo per la seva actuació en relació amb el Frente de Juventudes. Després d'una llicència per malaltia, va ser declarat jubilat forçós el 8 de juliol de 1959.

4. ESCOLA UNITÀRIA DE NINES DE SANTA MARIA

Margarita Mulet Quetglas (JEL). Nascuda a Inca el 25 de juliol de 1909. Mestra de primer ensenyament des del 18 de juny de 1931. Després de dos anys com a interina a l'escola unitària de nines d'Ariany, dia 30 d'agost de 1933, per trasllat, obtingué plaça a l'escola unitària de nines de Santa Maria.

Dia 1 d'octubre de 1936, per Ordre Governativa, va passar a la Graduada de nines de Santa Catalina (Palma) on exercí fins el 14 de setembre de 1937 que va tornar a la seva plaça de Santa Maria.

Dia 8 de març de 1938, el Tribunal Depurador Provincial va decidir per unanimitat no formulà cap càrrec contra ella i, per tant, fou depurada sense sanció.

Va ser mestra de l'escola unitària de Santa Maria fins el 31 de desembre de 1941. L'1 de gener de 1942, després d'unes oposicions, passà a l'escola de Pràctiques femenina de Palma (annexa a la Normal) on romangué fins el 12 de març de 1966 quan es va jubilar per impossibilitat física.

Apol·lònia Salvà Garau (JEL). Nascuda a Lluçmajor el 9 de febrer de 1907. Mestra de primer ensenyament des del 17 de juliol de 1933.

El seu primer destí laboral va ser a l'escola unitària de nines núm. 2 de Sant Lluís (Menorca) on va romandre entre el 15 de febrer de 1935 i el 5 de maig de 1935. Del 6 de maig al 15 de setembre de 1935 va exercir a una secció de l'escola Graduada de La Soledat (Palma). Posteriorment, del 29 d'octubre de 1935 al 30 de juny de 1936 va ser mestra a la Graduada de nines de Sa Pobla. Durant la Guerra Civil no va fer feina a cap escola però fou depurada sense sanció amb molt bons informes. El 24 de setembre de 1939 va prendre possessió com a mestra de l'escola unitària de nines de Calvià on romangué fins el 4 de gener de 1942. A tots aquests centres educatius va exercir com a mestra interina.

Dia 5 de gener de 1942 prengué possessió de l'escola unitària de nines de Santa Maria també com a interina. Pel mes d'agost de 1942, després de fer oposicions, va passar a ser propietària provisional. Dia 31 de desembre de

1943 va deixar l'escola i l'endemà va passar a l'escola Graduada de Porreres, secció de pàrvuls, com a propietària provisional. Entre el 31 de març de 1947 i el 30 de setembre de 1949 va fer feina a la Delegació Femenina de Falange de Palma i després va tornar a l'escola de Porreres. Dia 1 de setembre de 1951, per concurs general de trasllats, va passar a l'escola Graduada de nines de Llucmajor on va fer feina fins el 31 d'agost de 1957. Posteriorment, va exercir a la Graduada del Vivero (Palma), a la Graduada de Llevant (Palma) i la Graduada Mixta Santa Isabel, també de Palma, on es va jubilar dia 9 de febrer de 1977 a l'edat reglamentària de 70 anys.

Francisca Ginard Tornila. Va néixer a Palma dia 9 de març de 1909. Era mestra de primer ensenyament des del 31 de març de 1930.

El seu primer destí com a mestra interina va ser a la Graduada de nines de Sant Miquel (Palma) on va fer feina entre el 27 de setembre de 1932 i el 14 de juliol de 1934 quan, gràcies a unes oposicions, va passar a la Graduada de nines d'Alaró com a mestra propietària provisional. Va exercir a l'escola d'Alaró, on ja s'havia consolidat com a propietària definitiva, fins dia 31 de desembre de 1943.

Dia 1 de gener de 1944, per concurs de trasllats, va arribar a l'escola unitària de nines de Santa Maria com a mestra propietària. Possiblement va considerar que era un bon destí i es va trobar bé a l'escola perquè hi romangué fins dia 31 d'agost de 1965, més de 21 anys com a mestra a Santa Maria.

Després d'exercir al Grup Escolar mixt de Llevant i, posteriorment, a l'Agrupació Escolar Jafudà Cresques, i després d'una malaltia, va morir dia 8 d'octubre de 1973 quan estava tramitant la seva jubilació per impossibilitat física. Tenia 68 anys.

5. BIBLIOGRAFIA

- ARXIU HISTÒRIC DE MALLORCA, *Govern Civil*, Lligall 1642, Exp. 2865.
- AULÍ GINARD, A. i PONS JULIÀ, J., *El mestre Josep Torrens Morro*, VII *Jornades d'Estudis Locals de Búger*, Ajuntament de Búger, 2021.
- BARCELÓ BAUZÀ, G., *Cultura i pràctiques escolars a la Mallorca de la postguerra (1939-1949)*, Lleonard Muntaner, Palma, 2023.
- BARCELÓ, G. i RABAZAS, T., “La escuela en Mallorca durante el franquismo, una aproximación a través de las memorias de prácticas del fondo Romero Marín”, *XXI Jornades d'Història de l'Educació*, Universitat de les Illes Balears, Palma, 2014, p. 87-100.
- BARCELÓ, G. et al. “La práctica escolar durante los primeros años del franquismo”, *História da Educação*, 22-54 (2018), p. 334-357.
- Boletín Oficial del Estado, núm. 199, de 18 de juliol de 1945, *Ley de 17 de julio de 1945 sobre Educación Primaria*, p. 385-416.
- BESTARD DARDER, J.; SERRANO DARDER, S., “Assaig biogràfic d'Andreu Bestard Mas”, *II Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2000, p. 231-238.
- FERRÀ I MARTORELL, M., *Els anys de la fam: llegendes urbanes de la postguerra a Mallorca*, Miquel Font editor, Mallorca, 2010.
- Gaceta de Madrid, núm. 1710, *Ley de Instrucción Pública (Ley Moyano)*, de 10 de setembre de 1857, p. 1- 3.
- JANER MANILA, G., “L'Escola Normal de mestres durant la postguerra”, *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana : actes del 2n Congrés de la CCEPC (Palma, 16, 17 i 18 d'octubre de 1997)*, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2001, P. 11-24.
- MARCO, J., “Sombras de guerra. La represión franquista en España (1936-1950)”, *XII Semana de la Ciencia. Exposición, Facultad de Geografía e Historia de la Universidad Complutense de Madrid*, Madrid, 2012.

- MARQUÈS, S. i PORTELL, R., *Els mestres de la República*, Ara llibres, Badalona, 2006.
- MORRO MARCÉ, M., *Aferrats a la terra. Història d'una societat pagesa (Santa Maria del Camí, 1890-1936)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma, 2017.
- ONIEVA, A. J., *Héroes*, Hijos de Santiago Rodríguez, Burgos, 1938.
- TOMÀS RAMIS, P. et al. *Guerra Civil i primer franquisme a Mallorca (1939-1959)*, Illa Edicions, Palma, 2023.

Així mateix s'ha de destacar que la majoria de dades dels mestres i de les mestres que apareixen en aquesta comunicació es van consultar als expedients que es custodiaven a l'antic Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB) abans que aquesta institució tanqués les portes com a tal.

I per acabar destacar l'aportació de Mateu Morro que ens ha ajudat a concretar dades d'alguns dels mestres.

LES BOTIGUES DE RACIONAMENT DE SANTA MARIA DEL CAMÍ (1942)

Maria del Camí Dols Martorell

Doctora en Història

Institut d'Estudis Hispànics en la Modernitat

Universitat de les Illes Balears

RESUM

Un dels problemes més greus que va assolir la població durant la guerra civil espanyola va ser l'abastiment de productes de primera necessitat. Per aquest motiu, des del mes de març de 1937 es van instaurar les cartilles de racionament per, en teoria, aconseguir una distribució racional i equitativa de queviures.

Les cartilles es lliuraven als caps de família i assignaven la ració de productes que més escassejaven per a cada individu (pa, oli, sucre, carn, llegums...).

Tota aquesta actuació responia al desig del nou règim franquista de tenir un control absolut sobre tota la producció i distribució de béns del país, en el seu intent autàrquic.

Així, la present investigació pretén donar a conèixer quines foren les botigues de racionament existents a Santa Maria del Camí, durant la postguerra, en les quals els santamariers s'aprovisionaven d'aliments de primera necessitat.

Paraules clau: Franquisme, racionament, botiga, postguerra, aliments.

RESUMEN

Uno de los problemas más graves que asoló a la población durante la guerra civil española fue el abastecimiento de productos de primera necesidad. Por este motivo, a partir del mes de marzo de 1937 se instauraron las cartillas

de racionamiento, con la finalidad de conseguir una distribución racional y equitativa de víveres.

Las cartillas se entregaban al cabeza de familia y, en ellas, se asignaba la ración de productos que más escaseaban (pan, aceite, azúcar, carne, legumbres...).

Toda esta actuación respondía al deseo del nuevo régimen franquista de tener un control absoluto sobre toda la producción y distribución de bienes del país, en su intento autárquico.

Por tanto, el objetivo de la presente investigación es dar a conocer qué fueron las tiendas de racionamiento existentes en Santa Maria, durante la posguerra, en las que los vecinos se aprovisionaban de bienes de primera necesidad.

Palabras clave: Franquismo, racionamiento, tienda, posguerra, alimentos.

SUMMARY

One of the most serious problems that plagued the population during the Spanish civil war was the supply of basic necessities. For this reason, starting in March 1937, ration cards were established, with the aim of achieving a rational and equitable distribution of subsistence.

The cards were given to the heads of the family and, in them, the ration of items that were most scarce for each individual was assigned (bread, oil, sugar, meat, legumes...).

All of this action responded to the desire of the new Franco regime to have absolute control over all the production and distribution of goods in the country, in its autarkic attempt.

Therefore, the objective of this research is to reveal what the existing ration stores were in Santa Maria, during the post-war period, in which residents supplied themselves with basic necessities.

Keywords: Francoism, rationing, store, postwar, food.

Abans de començar....

*Vull donar les gràcies als residents del Centre de Dia de Can
Rafel*

Elles i ells són la història viva del nostre poble

1. INTRODUCCIÓ: ENS POSAM EN CONTEXT

Una vegada acabada la Guerra Civil, i a partir del 1939, després de la constitució del nou Ajuntament feixista, presidit per Joan Bestard Mas i acompanyat per Tomàs Pisà, Vicenç Matas Mesquida, Pedro José Bover Canyelles i Miquel Mesquida Torrens, el 7 de juliol de 1939 (“Año de la Victoria”)⁸, es va establir un règim de racionament. Aquest sistema, establert per la manca alarmant de primeres matèries a causa de la situació catastròfica de l’economia espanyola i, en un àmbit més internacional, l’inici de la brutal segona guerra mundial, varen fer destapar les misèries d’un règim que es va demostrar incapaç de fer front a les necessitats primàries de la població, sobretot durant els primers anys de dictadura nacionalcatòlica.

En un país immers en la misèria i la pobresa, a partir del 1939, la societat s’havia d’afrontar, per una part, a la pèrdua de més 500.000 vides, i per altra, a una duríssima repressió, en la qual només hi cabia ser aliat. A més, se li sumava, la falta de subministrament, com a conseqüència de l’arrassament de camps de cultius durant la contesa, juntament amb la crisi econòmica i l’aïllament comercial que patia l’estat espanyol.

Però, davant aquesta tesitura, el franquisme no es podia permetre una imatge devastadora, per la qual cosa de portes cap a fora tot era esplendor, mentre que cap a dins tot eren imposicions i adversitats.

8 AMSM, 24/5, *Llibre d’actes* 1938-1942, f. 33.

En aquest context va néixer una solució que es conferia com a ràpida i eficaç: la creació de la cartilla de racionament. Es tractava d'un sistema que, davant l'escassetat d'aliments, instaurava una minuciosa vigilància sobre la producció agrícola: *Tenemos la necesidad de asegurar el normal abastecimiento de la población e impedir que prospere cierta tendencia al acaparamiento de algunas mercancías. Por eso se aconseja la adopción, con carácter temporal, de un sistema de racionamiento para determinados productos alimenticios*, transcrivía un informe emès quatre dies abans d'establir les cartilles para 26 millones de españoles o extranjeros residentes.

2. LA METODOLOGIA DEL RACIONAMENT

El diccionari ens defineix el sistema de *racionament* com l'assignació governamental de recursos limitats i béns de consum, figura econòmica generalment aplicada durant les guerres, les fams o qualsevol altra emergència nacional.

La primera vegada que s'implanta el racionament a Espanya ho estableix l'autodenominat Govern de la Victòria, presidit pel socialista Francisco Largo Caballero, a través d'un decret de 5 de març de 1937 publicat en la *Gaceta de la República*, del 7 de març del mateix any. Aquest decret dicta en el seu article 1: *Se crea en todos los Municipios de España leal la tarjeta de racionamiento familiar*⁹.

Posteriorment, a través d'una altra ordre ministerial de 14 de maig de 1939, es va establir el règim de racionament, en tot el territori espanyol, per als productes bàsics alimentaris i de primera necessitat.

El subministrament d'aquestes cartilles el designava la Comissaria General de Abastos, que cada setmana anunciava públicament el percentatge, la quantitat i el preu dels aliments que s'adjudicaven. Per a la validesa d'aquestes cartilles s'exigien unes normes dissenyades pel règim franquista, com per exemple:

⁹ https://www.boe.es/diario_gazeta/comun/pdf.php?p=1937/03/07/pdfs/GRP-1937-66.pdf.

1. Havien d'estar segellades les cartilles per la *delegació Provincial de Abastos*¹⁰
2. Que hi figurassin ressenyades, la sèrie i el número en el registre de cupons de la targeta d'abastiment. Diligència que s'efectuava amb l'entrega.



3. Era requisit indispensable que la inscripció l'efectuassin els interessants en el mateix establiment proveïdor on rebien habitualment el subministrament¹¹.

A nivell municipal-local, el sistema de repartiment de queviures, era establert per l'Ajuntament, el qual era el responsable de determinar, a cada família, a quina botiga havia d'acudir per a la recollida de les racions assignades.

A les cartilles s'estipulaven les quantitats diàries o setmanals que corresponien a cada persona. Depenent del nombre de membres que conformava el nucli familiar, es rebia una quantitat per tiquet.

¹⁰ La Comissaria General de Proveïments i Transports és un Organisme Autònom creat per la Llei de 10 de març de 1939, amb la finalitat d'executar la política intervencionista del Govern quant a la producció i distribució dels recursos, sobretot els béns de consum, la màxima expressió del qual era el racionament. Per a lluitar contra el mercat negre, el famós estraperlo dels anys 40.

Entre les seves primeres funcions està tant l'obtenció de recursos com la seva distribució, el control dels preus, la fixació i el control del racionament per als productes deficitaris i la proposta d'importacions i exportacions *necessàries per al proveïment nacional*.

El Decret de 28 d'abril de 1939, sobre organització i funcions de la Comissaria General, estableix les Delegacions Provincials en la capital de província, que seran els òrgans executius de la Comissaria. Serà competència dels Delegats la recopilació de dades estadístiques de producció i la realització d'estadístiques de consum i preus, concedir permisos per a la mobilització o trànsit interprovincial de determinades mercaderies i proposar els preus provisionals dels articles que no ho tenien fixat pels organismes competents. Es componien d'un Delegat Provincial, un Secretari i un Inspector Provincial de Proveïments i Transports.

Partint d'un camp d'actuació il·limitat en els anys 40, anirà transformant-se conforme vagin desapareixent les circumstàncies que van donar lloc a la seva creació. Amb l'eliminació del racionament el 1951 i la fi dels dèficits de productes primaris així com del projecte polític autàrquic, va passar a operar en el camp del comerç exterior monopolitzat per l'Estat i a donar suport als preus interns dels productes agrícoles i ramaders. Des de 1959 se centra en la reforma de les estructures comercials i en la modernització de la producció agrària i la seva comercialització.

La seva progressiva pèrdua de competències es va plasmar en l'Ordre de 9 de juny de 1975 del Ministeri de Comerç, que va reduir l'organigrama de les Delegacions.

Finalment, el 1981 la Comissaria General és extingida i les seves Delegacions passen a dependre del Servei Nacional de Productes Agraris (SENPA) fins que una reestructuració interna d'aquest Servei provoca la seva desaparició l'any 1984 (<http://censoarchivos.mcu.es/CensoGuia/fondoDetail.htm?id=61236>).

¹¹ Botigues de racionament.



Per tal de tenir a la població més controlada i subordinada al règim, a més, que el sistema funcionàs de manera efectiva, es van establir dos tipus de cartilles de racionament: una per a la carn, i l'altra per a la resta de productes alimentaris.

A més a més, per una major vigilància de la població, es va dividir aquesta en quatre grups, segons les seves necessitats alimentàries i biològiques: per una part, els homes adults, a l'altra, les dones adultes (ració del 80% de l'home adult), els nins i nines fins a catorze anys (ració del 60% de l'home adult) i, en darrer lloc, els homes i dones de més de seixanta anys (ració del 80% de l'home adult).



Per acabar d'engirgolar tot aquest engranatge, cal dir que s'imposaren distintes classes de cartilles de racionament, depenent de la *categoría social de cada família*¹² Així, la manera de repartir era la següent:

- S'adscriuen a la cartilla de primera categoria, les persones menys necessitades, les quals, rebien menor quantitat d'aliments.
- De la segona categoria, n'eren els ciutadans de classe mitjana. Solien recollir unes racions més quantioses que els de primera categoria.
- En darrer lloc, de tercera categoria, s'hi incloïa la part del poble que era molt necessitada i, en teoria, havia de rebre més queviures.

Els criteris per nomenar una família de primera, segona o tercera categoria es basaven en el següent: les persones que eren propietàries o tenien alguna mena de negoci o que podien comprar menjar a estraperlo, eren de

¹² L'assignació depenia del seu nivell adquisitiu.

primera categoria. Els pagesos, que recollien blat i en feien farina, eren de segona, i els veïns que no tenien res i no eren pagesos, eren de tercera.

Seguint les determinacions de la Comisión de Abastos, la forma d'administrar i subministrar les racions dels aliments a cada família, era, normalment, aquesta:

¼ de llet
100 gr de sucre
100 gr de ciurons
200 gr de sabó
1 kg de patates
1 pa de 100 gr

Malgrat tot, es podria dir que fins al 1953, la cartilla de racionament va ser la salvació de molts espanyols, santamariers, de no morir de fam, al mateix temps, que el mercat negre, l'estraperlo anava florint.

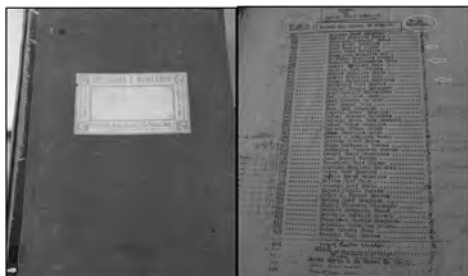
3. LES BOTIGUES DE RACIONAMENT DE SANTA MARIA (1942)

Com hem dit anteriorment, la distribució dels productes bàsics entre els santamariers i santamariers, venia de la mà de l'Ajuntament, que s'encarregava d'assignar a cada família, la botiga de racionament, on poder anar a cercar els queviures setmanals.

En aquest context, a nivell històric, és important tenir en compte que a l'Arxiu Municipal de Santa Maria es disposa d'un llibre de les botigues de racionament que existiren al poble de Santa Maria, l'any 1942.

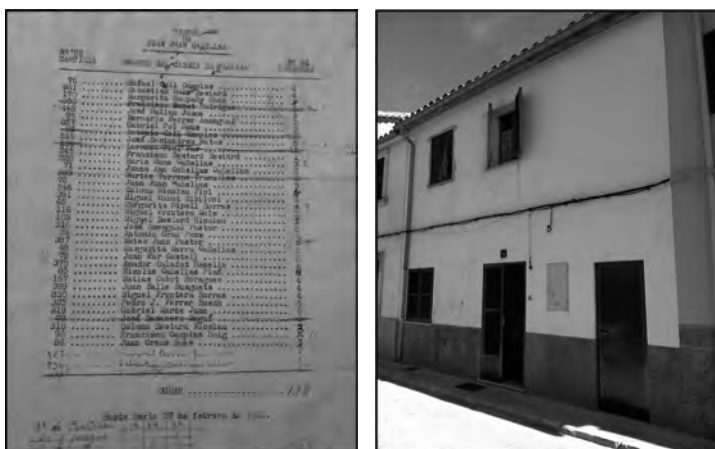
A cada full del lligall, hi apareix transcrita, un llistat per cada botiga existent. L'any 1942, Santa Maria del Camí, disposava de 21 botigues de racionament, repartides entre el casc urbà i foravila, per tal de poder satisfer les necessitats de la població santamariera. A cada sèrie hi apareixen unes

informacions molt interessants: a la capçalera del llistat, es denomina el titular de cada una de les botigues, en segon lloc, la relació de noms dels caps de família adscrits a cada tenda, juntament amb el seu número de cèdul·la personal, la categoria de la cartilla de racionament i la quantitat de racions que pertocaven a cada nucli domèstic.



3.1. LES BOTIGUES DE RACIONAMENT DINS DEL CASC URBÀ¹³

3.1.1. Tenda de Joan Joan Matas¹⁴: pels contemporanis, més coneguda com *Ca sa Molinera*. Situada al carrer Rector Caldentey n. 5, va obrir les portes per primera vegada al 1936. Els propietaris foren el matrimoni de Juan Juan Matas i Coloma Sampol Bestard. Qui van tenir tres fills: Francisca, Gabriel i



¹³ AMSM, Botigues de Racionament (1942), s/f.

¹⁴ "Ca sa Molinera. Cinquanta-cinc anys de botiga", Revista Coanegra 88 (1991), p. 34-35. Disponible https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1991_mes11_n0088.dir/Coanegra_1991_mes11_n0088.pdf

Coloma. Fou aquesta darrera qui heretà i es va fer càrrec de la botiga a partir del 1955¹⁵.

3.1.2. Tenda de Rafel Sureda Ramis. Més coneguda per *Can Ganància*. L'amo Rafel, va néixer a Biniali, el 10 de maig de 1893. La botiga de racionament de la seva propietat estava situada al carrer de sa Vileta, número 20¹⁶. El comerç, que va heretar la seva filla, Engràcia Sureda Capó, el va mantenir obert fins dia 31 de maig de 1963¹⁷.



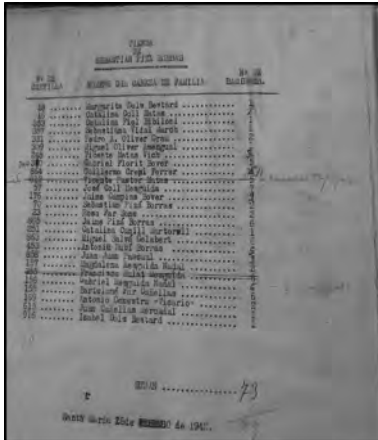
3.1.3. Botiga de Sebastià Pisà Borràs: *Can Sanxo*. Sebastià Pisà Borràs, de malnom, en Colau, fill de Nicolau Pisà Conill, se sap que va enviuadar molt jove, però, malgrat la mala sort, va tenir descendència, un fill, Nicolau Pisà, més conegut pels santamariers com en *Colavet*¹⁸, qui va néixer el 17 de gener del 1928, en el pis, de damunt la tenda de racionament que regentava el seu pare. Situada al carrer Rector Caldentey, 1.

15 AMSM, 517, Altes, baixes a la contribució industrial i de comerç (1909-1959) , s/f.

16 Al 1952, passa al número 16, del mateix carrer.

17 AMSM, 518, f. 38.

18 "Calaix d'imatges: Nicolau Pizà "Colavet", *Revista Coanegra* 61 (1989), p. 22-23. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1989_me/s05_n006.dir/Coanegra_1989_mes05_n0061.pdf.



3.1.4. Tenda de Miquel Serra Canyelles: *Ca na Mates*. Miquel Serra Canyelles va néixer el 18 de juny de 1868 i de dedicació professional, en el padró de 1945¹⁹, apareix com a jornaler de Marratxí. La seva botiga estava situada a la plaça de la vila, 4. Aquest establiment va ser important per la barriada de *la vila*, ja que, des de la primera meitat del segle XIX²⁰, després de la desamortització del ministre Mendizábal, quan es van expropiar els béns del Convent dels Mínims de Santa Maria, a partir d'aquell moment, la tenda de Ca na Mates, va disposar d'un dels molins de moldre ametlles, procedent del convent, per fer la famosa llet d'ametlla. Compraren el molí perquè els habitants de la vila no haguessin d'anar als hostals a moldre les ametlles per Nadal.



19 AMSM, 1197, s/f.

20 1836. AMSM, 18, Actes de ple.

3.1.5. Botiga d'Antoni Creus Dolç. La botiga estava situada al Camí de Muro, 1, i era propietat d'Antoni Creus Dolç, ofici del qual, segons el padró²¹, era llaurador. Si s'analitza la ubicació del negoci, aquest estaria situat a la possessió de Son Nét, però segurament, devia ésser una dependència annexa a l'immoble.

I per es si es vol saber més, Antoni estava casat amb Maria Vicenç Matemales i varen tenir 4 fills: Miquel, Antònia, Ramon i Andreu Creus Vicenç.



3.1.6. Tenda de Joan Sastre Frontera. Dit comerç, regentat per Joan Sastre Frontera, amb el pas del temps, va passar a ser més conegut pels santamariers com Can Rei. Es trobava al carrer del Pou, 20²². A través del llistat de les Altes de la Contribució Industrial²³, s'ha pogut saber, que l'any 1937, a la botiga s'hi venia *aceite y vinagre*.

La dedicació professional de Joan era la de picapedrer i estava casat amb Antònia Calafat Salom i el matrimoni va tenir 4 fills: Gabriel, Joan, Magdalena i Antònia Sastre Calafat.



21 AMSM, 311, s/f.

22 Actualment carrer Antoni Gelabert.

23 AMSM, 517, s/f.

3.1.7. Tenda de Miquel Joan Crespi: *sa Botiga de Can Petit*. La botiga de *Can Petit*, situada a la posada de Son Llaüt²⁴, té una llarga història. De fet, les primeres notícies, de què es disposa, daten del segle XVII, quan les autoritats del poble cercaven un solar on construir el lloc definitiu per a la Casa de la Vila. Durant un temps, l'habitable va ser hostal, fet que no és casual, ja que l'immoble estava situat en un encreuament de camins: el de Muro, el de Sóller, el de Palma i el de Pòrtol. Se sap que, al 1882, la posada, en mans de Rafel Vich, canvià la seva dedicació per la de cafè i botiga²⁵.

L'any 1942, Miquel Juan Crespi, era el propietari de la botiga, casat amb Magdalena Roca Pol, que varen tenir 2 fills: Miquel Juan Roca i Magdalena Juan Roca. Aquesta darrera, va mantenir la tenda oberta fins a les acaballes dels anys 90 del segle XX, moment en què es va jubilar. La seva filla ja no va continuar amb el negoci i se'n van tancar les portes. A l'hora de parlar de la botiga de Can Petit, convé relacionar-la amb la família Simonet, ja que la construcció els va pertànyer fins al 1974, quan els fills del batle Bartomeu Simonet, la varen vendre a Joan Isern Ferrer i al 1996, passa a mans de Joan Ramis Canyelles i aquest darrer la intercanvià amb Carles Font Jaume de s'Arboçar i Maria Victòria Manzano Picazo, fins que, després de dos anys de negociacions, el consistori santamarier adquirí l'immoble, per a dependències municipals, al 2017.



24 Carrer de l'Església, 2. <https://www1.sedecatastro.gob.es/Cartografia/mapa.aspx?buscar=S>.

25 JAUME DE D'ARBOÇAR COLL, F., *Notes històriques de la Vila de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria, Marratxí, p. 87-90.

3.1.8. Tenda de Rafel Mercadal Sans. L'establiment es trobava a l'antic carrer José Antonio Primo de Rivera, número 6²⁶. Rafel Mercadal era llaurador. Es casà amb Maria Bestard Nicolau, de la qual, la botiga n'agafà el sobrenom: *Ca madò Maria fornera*.

CENSO DE LA CIUDAD DE MADRID	
ANUARIO DE LA CIUDAD DE MADRID	
254	Rafel Mercadal Sans
255	José María Sans
256	José María Sans
257	José María Sans
258	José María Sans
259	José María Sans
260	José María Sans
261	José María Sans
262	José María Sans
263	José María Sans
264	José María Sans
265	José María Sans
266	José María Sans
267	José María Sans
268	José María Sans
269	José María Sans
270	José María Sans
271	José María Sans
272	José María Sans
273	José María Sans
274	José María Sans
275	José María Sans
276	José María Sans
277	José María Sans
278	José María Sans
279	José María Sans
280	José María Sans
281	José María Sans
282	José María Sans
283	José María Sans
284	José María Sans
285	José María Sans
286	José María Sans
287	José María Sans
288	José María Sans
289	José María Sans
290	José María Sans
291	José María Sans
292	José María Sans
293	José María Sans
294	José María Sans
295	José María Sans
296	José María Sans
297	José María Sans
298	José María Sans
299	José María Sans
300	José María Sans
301	José María Sans
302	José María Sans
303	José María Sans
304	José María Sans
305	José María Sans
306	José María Sans
307	José María Sans
308	José María Sans
309	José María Sans
310	José María Sans
311	José María Sans
312	José María Sans
313	José María Sans
314	José María Sans
315	José María Sans
316	José María Sans
317	José María Sans
318	José María Sans
319	José María Sans
320	José María Sans
321	José María Sans
322	José María Sans
323	José María Sans
324	José María Sans
325	José María Sans
326	José María Sans
327	José María Sans
328	José María Sans
329	José María Sans
330	José María Sans
331	José María Sans
332	José María Sans
333	José María Sans
334	José María Sans
335	José María Sans
336	José María Sans
337	José María Sans
338	José María Sans
339	José María Sans
340	José María Sans
341	José María Sans
342	José María Sans
343	José María Sans
344	José María Sans
345	José María Sans
346	José María Sans
347	José María Sans
348	José María Sans
349	José María Sans
350	José María Sans
351	José María Sans
352	José María Sans
353	José María Sans
354	José María Sans
355	José María Sans
356	José María Sans
357	José María Sans
358	José María Sans
359	José María Sans
360	José María Sans
361	José María Sans
362	José María Sans
363	José María Sans
364	José María Sans
365	José María Sans
366	José María Sans
367	José María Sans
368	José María Sans
369	José María Sans
370	José María Sans
371	José María Sans
372	José María Sans
373	José María Sans
374	José María Sans
375	José María Sans
376	José María Sans
377	José María Sans
378	José María Sans
379	José María Sans
380	José María Sans
381	José María Sans
382	José María Sans
383	José María Sans
384	José María Sans
385	José María Sans
386	José María Sans
387	José María Sans
388	José María Sans
389	José María Sans
390	José María Sans
391	José María Sans
392	José María Sans
393	José María Sans
394	José María Sans
395	José María Sans
396	José María Sans
397	José María Sans
398	José María Sans
399	José María Sans
400	José María Sans



3.1.9. Botiga de Miquel Salom *Calanxo*²⁷. Miquel era terrissaire i estava casat amb Margalida Crespí Dols i tengueren 4 fills: Francisco, Margalida, Catalina i Rosa Salom Crespí, qui regentà la botiga a partir del 1947²⁸.

L'establiment es trobava en un casal²⁹ que compta amb una llarga història. La família Jaume de s'Arboçar hi tenia la seva posada dins del casc urbà, quan venien els diumenges al poble per anar a missa i al mercat, des del segle XVII fins al segle XIX. Amb el pas dels anys, la posada de s'Arboçar va esdevenir el primer quarter de la Guàrdia Civil³⁰ i, posteriorment, seu del Sindicat del Moviment, durant el període franquista. L'immoble ha anat patint tota sèrie de reformes, encara se conserven el portal i les dues finestres originals.

26 Actual Carrer Llarg, 6.

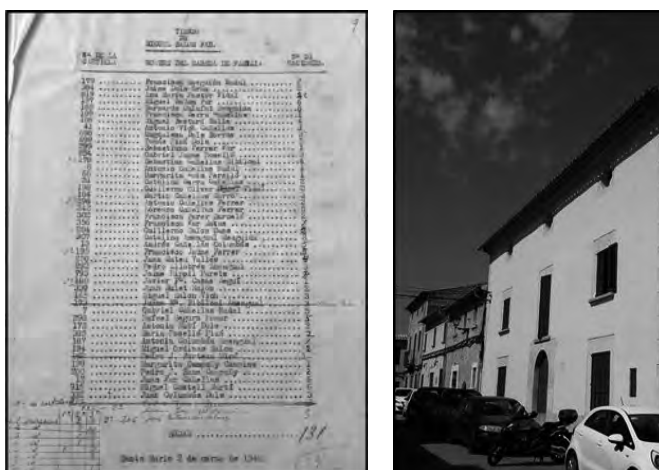
27 Carrer Escardona, 10. Actual Paborde Jaume, 10.

28 AMSM, 517/2, f. 27.

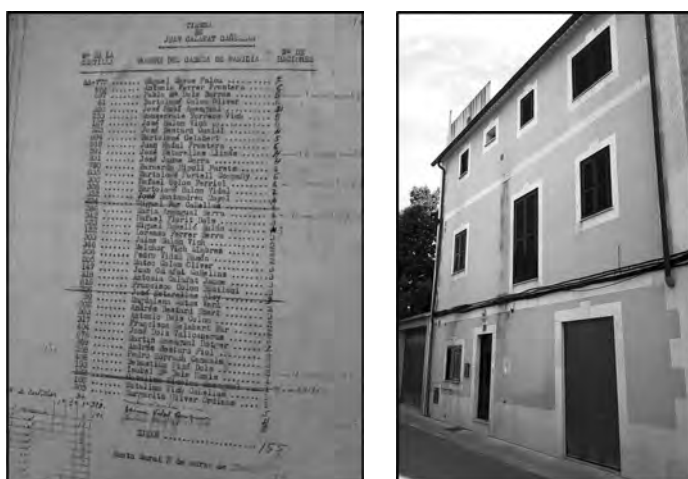
29 JAUME DE D'ARBOÇAR COLL, F., *Notes històriques de la Vila de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria, Marratxí, p. 113-120.

30 BESTARD MAS, A., "La Guàrdia Civil de Santa Maria del Camí", AMSM, *Fons Andreu Bestard*, B-5/ 6, 1967 (treball mecanografiat, sense publicar).

A més, a l'actualitat, encara hi ha persones que recorden la botiga, que es coneixia com *sa Lecheria*. I, just al costat, n'hi havia una altra, però que ja no era de racionament, nomenada *Ca na Maria Carriona*. Actualment, les dues desaparegudes, perquè l'enorme casal, amb la darrera intervenció va quedar amb les façanes dels dos locals totalment annexionades, formant un únic conjunt arquitectònic, com en el seu estat originari.



3.1.10. Botiga de Joan Calafat Canyelles. Un negoci més conegut com la botiga de *Can Xurric*. El negoci es va donar d'alta al padró industrial de Santa Maria, el 21 de gener de 1935³¹, on es denomina, ja, com *abaceria*.



31 AMSM, 517/1, s/f.

Situada al carrer Llarg, 2; era de propietat de Joan Calafat Canyelles, qui estava casat amb Antònia Salom Vic. El matrimoni va tenir descendència: Antònia, Joan i Josep. Aquest darrer va continuar amb el llegat comercial del seu pare.

3.1.11. Tenda de Joan Marcè Joan: *Ca na Roma*³²

Joan Marcè, santamarier, nascut dia 19 de gener de 1895, tenia un germà pastor, en Miquel Marcè Juan, Xisples, qui vivia a Arquitecte Fortesa, 8.

La botiga es trobava a la carretera d'Inca, número 80. I se dona de baixa el 31 de desembre de 1964³³.



3.1..12. Botiga de Bartomeu Vidal Crespí: *es Colmado des carrer Llarg*.

Bartomeu Vidal va néixer a Santa Maria, el 2 d'abril de 1908. I, tal com es transcriu, la seva professió era la de *comercial* i propietari d'una abaceria, l'any 1937³⁴. El negoci, ubicat al carrer José Antonio Primo de Rivera, 86 (carrer Llarg), l'heretà la seva filla, Catalina Vidal Morro, en dedicació de *Comestibles* i al 31 de juliol de 1962, ho traspassà al seu germà Bartomeu Vidal Morro.

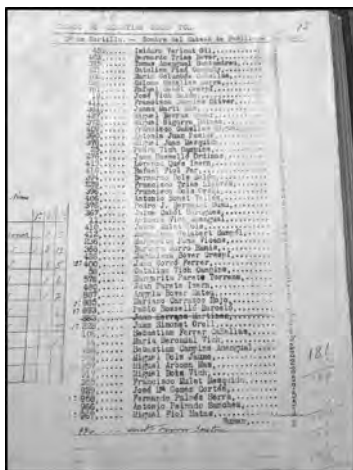
32 Existeix la possibilitat que el nom procedeixi de la feminització del llinatge *Arrom*. El qual per degeneració, existeixi la pèrdua de la vocal A i es transcriví el topònim com a *Roma*.

33 AMSM, 517, f. 40.

34 AMSM, 517, s/f.

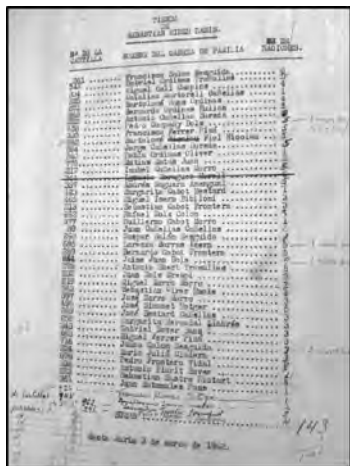


3.1.13. Tenda de Sebastià Serra Pol: *Ca n'Antònia Morra*³⁵. Establiment conegut també com *sa botiga de s'Escoleta*. Instal·lada al carrer Ramon Llull, 78.



3.1.14. Botiga de Sebastià Cirer Ramis: *Ca na Porreta*. Sebastià Ramis era natural de Sencelles i va néixer el 2 de març de 1903. Estava casat amb Bàrbara, de malnom, de *Ca na Porreta*, i d'aquí, que, a la botiga se la conegué amb aquest nom. El negoci s'ubicava al carrer José Antonio Primo de Rivera, 50.

35 "Calaix d'imatges: Antònia Morro Roca, el record de la botiga de s'Escoleta", *Revista Coanegra* 78 (1990), p. 25-27. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1990_me/s12_n007.dir/Coanegra_1990_mes12_n0078.pdf.



3.1.15. Botiga de Rafel Matas Canyelles: *Can Menut*. Comerç situat al carrer Paborde Jaume, 18. Rafel Matas Canyelles va néixer a Santa Maria el 27 de novembre de 1865.

La botiga³⁶ s'obre al públic cap al 1925, data en la qual passà a ser un cafè. Cap als anys 30 del segle XX, es va convertir en botiga. És interessant la història de Can Menut. Allà s'hi organitzaven balls, en el pati, abans de la guerra civil, i els organitzadors eren Vicenç Serra Matas i Miquel Ferrer Canyelles. La música la posava una màquina elèctrica de discos que havia fet Tolo Verd, fill del reconegut metge Verd, qui després obriria a Ciutat, la popular tenda Radio Borne.

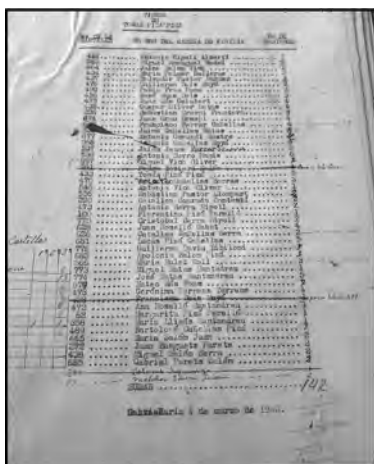
Els darrers en tenir el negoci han estat Magdalena Matas Colom i Jaume Vallès Borràs, actualment propietaris del celler Ramanyà.



36 "Els cafès de Santa Maria: Can Menut", *Revista Coanegra* 42 (1987), p. 12-13.



3.1.16. Botiga de Tomàs Pisà Pisà, més coneguda per *Can Tomàs*. Situada a l'antiga plaça del general Franco, 5³⁷. Tomàs Pisà es va casar amb Margalida Ferrer Fiol. Varen tenir tres fills: Maria, Tomàs i Pedro Pisà Ferrer. La botiga va canviar de propietari al 1954³⁸. A partir d'aquell moment, l'amo de la botiga seria Gabriel Amengual Canyelles, qui la mantenir oberta fins dia 12 de juliol de 1963, quan el negoci va tancar les seves portes.



3.1.17. Tenda de Maria Santandreu Mesquida. Maria Santandreu, era filla de Margalida Mesquida Marquès³⁹, de la qual s'ha pogut saber que també se dedicava al comerç i que va enviuar molt jove.

37 Actualment és el carrer Bernat de Santa Eugènia, 13.

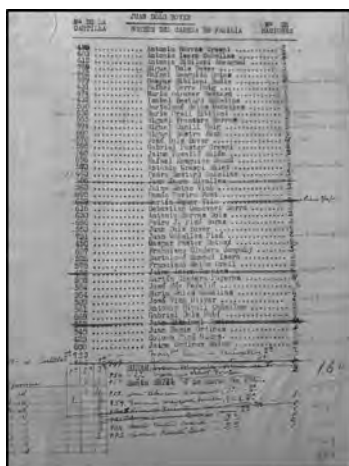
38 AMSM, 517/2, f. 38.

39 AMSM, 1197, s/f.

Maria Santandreu regentà la tenda del 1941 fins el 27 de febrer de 1961, quan es donà de baixa. L'establiment estava a la plaça general Franco, 42⁴⁰. La botiga, tal i com es transcriu en els padrons industrials⁴¹, apareix com a *tienda de aceite y vinagre*.



3.1.18. Botiga de Joan Dolç Bover: *Can Cabell*. Al costat de l'hostal-cafè de Can Querol, *Can Cabell*, estava al carrer Bisbe Perelló, 2. Segons les fonts orals, la botiga, bàsicament, era un forn de pa. A més, també, s'ha pogut saber que Joan Dolç Bover es va casar amb Catalina Salas Canyelles, matrimoni del qual, van néixer dues filles, Antònia i Maria Dolç Salas.



40 Actual Bernat de Santa Eugènia, 50.

41 Actual Bernat de Santa Eugènia, 50.

3.1.19. TENDES DE FORAVILA

3.1.19.1. Botiga de Margalida Ferrer Borràs, més coneguda com la botiga de *Can Dolç*⁴². Margalida Ferrer va adquirir la botiga l'any 1915 i la seva filla Antònia Creus Ferrer va continuar amb el negoci familiar. La tenda estava emplaçada a la cantonada entre el camí de Ca na Cili i la carretera de Bunyola. Els seus orígens es remunten a finals del segle XIX, quan els seus propietaris eren de *Can Revull*, i posteriorment, a la família de *Can Cabeissa*, que eren arrendataris de *Can Dolç*. A la tenda s'hi despatxaven productes de primera necessitat i el forner de Santa Maria hi duia el pa per vendre.



3.1.19.2. Botiga de Cecília Fullana Serra. Aquesta tenda de foravila, segons les fonts orals, estava ubicada a Can Pere Peu, però no se sap amb exactitud. El que sí ens transcriuen els documents és que Cecília Fullana Serra va néixer el 22 de novembre de l'any 1900 i era originària de Palma⁴³. Seguint el padró d'habitants de 1945⁴⁴, Cecília estava casada amb Gabriel Vich Mas i *era dedicada a sus labores*.



42 "Calaix d'imatges: Madò Antònia Creus Ferrer. Sa Botiga de Can Dolç", *Revista Coanegra* 69 (1990), p. 14-15. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1990_mes03_n006.dir/Coanegra_1990_mes03_n0069.pdf.

43 AMSM, 143, s/f.

44 AMSM, 1197, s/f.

3.1.19.3. Botiga de Joana Aina Dolç Bover. Aquesta tenda, que encara manté les portes obertes, és la famosa i coneguda per molts de mallorquins, com la botiga de Can Franco⁴⁵.

Joana Aina Dolç Bover era filla de Bartomeu Dolç Rubí i d'Antònia Bover Crespí de Cas *Sipot*. Aquest matrimoni va tenir dos fills, Miquel, nascut el 29 de març del 1878, i més conegut com en Miquel *Llavuta*, qui es va casar amb Catalina Company Ximelis. A la mare del seu cunyat li deien de malnom *na Franca*, ja que havia emigrat a França per una temporada, d'aquesta manera, el seu fill en masculinitzà el sobrenom, *en Franco*, i fou ell qui aixecà la casa, a la qual se la va passar a denominar *Can Franco*.

Per la seva part, Joana Aina Dolç Bover, enviudà molt jove i va tenir dos fills: Rafel Dolç Dolç, que era forner, i Antònia Dolç Dolç.

Joana, dedicada al comerç, fou l'encarregada de la botiga de racionament de Can Franco.

4. CONCLUSIONS

Durant la primera etapa (1939-1959) del règim franquista es va posar en marxa el seu ideal de sistema econòmic: *l'autarquia*. Aquest programa es basava en el convenciment que Espanya ja es bastava per ella mateixa, i que hi havia d'haver el mínim intercanvi comercial amb l'exterior. Aquest aïllament anà acompanyat de l'intervencionisme de l'estat en l'economia per a fixar alguns preus base, reglamentar els salaris i controlar el poc comerç que hi havia amb l'exterior.

Alhora, la manca de productes va obligar al règim a establir cartilles de racionament. Aquest pla de control van anar en paral·lel amb l'aparició d'un enorme mercat negre. Així mateix, un dels aspectes més cruentos del tema és que, mentre que hi havia moltes deficiències alimentàries, Espanya exportava blat i oli a Alemanya, per pagar el deute de guerra contret per Franco durant la guerra per permetre la victòria del seu bàndol.

45 "L'amo e Miquel Dolç Bover", *Revista Coanegra* 4 (1982), p. 18-19. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1982_me/s02_03_n.dir/Coanegra_1982_mes02_03_n0004.pdf.

5. BIBLIOGRAFIA

- BESTARD MAS, A., “La Guàrdia Civil de Santa Maria del Camí”, AMSM, *Fons Andreu Bestard*, B-5/ 6, 1967 (treball mecanografiat, sense publicar).
- https://www.boe.es/diario_gazeta/comun/pdf.php?p=1937/03/07/pdfs/GRP-1937-66.pdf.
- https://cedoc.uib.cat/digitalAssets/135/135196_cronologia_franquisme.pdf.
- <http://censoarchivos.mcu.es/CensoGuia/fondoDetail.htm?id=61236>.
- JAUME DE D'ARBOÇAR COLL, F., *Notes històriques de la Vila de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria, Marratxí, p. 113-120.
- ROMÁN RUIZ, G, “La economía del racionamiento. El recurso al estraperlo en los “años del hambre”, *Andalucía en la historia* 64 (2019), p. 16-21. C:/Users/usuario/Downloads/AH_64.pdf
- “L’ amo e Miquel Dolç Bover”, *Revista Coanegra* 4 (1982), p. 18-19. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1982_me/so2_03_n.dir/Coanegra_1982_mes02_03_n0004.pdf.
- “Els glosadors de Santa Maria (II): Antoni Dolç i Company «Barona»”, *Revista Coanegra* 15 (1983), p. 15. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1983_me/s12_n001.dir/Coanegra_1983_mes12_n0015.pdf.
- “Els cafès de Santa Maria: Can Menut”, *Revista Coanegra* 42 (1987), p. 12-13.
- “Calaix d’imatges: Nicolau Pizà “Colavet”, *Revista Coanegra* 61 (1989), p. 22-23. https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1989_me/so5_n006.dir/Coanegra_1989_mes05_n0061.pdf.

- “Calaix d’imatges: Madò Antònia Creus Ferrer. Sa Botiga de Can Dolç”, *Revista Coanegra* 69 (1990), p. 14-15.https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1990_me/so3_no06.dir/Coanegra_1990_mes03_no069.pdf.
- “Calaix d’Imatges: Antònia Morro Roca, el record de la botiga de s’Escoleta”, *Revista Coanegra* 78 (1990), p. 25-27.https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1990_me/s12_no07.dir/Coanegra_1990_mes12_no078.pdf.
- “Ca sa Molinera. Cinquanta-cinc anys de botiga”, *Revista Coanegra* 88 (1991), p. 34-35. Disponible https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/coanegra/index/assoc/Coanegra/_1991_me/s11_no08.dir/Coanegra_1991_mes11_no088.pdf.

5.1. Fonts documentals

- Arxiu Municipal de Santa Maria, 18, *Llibre d’actes 1814-1850*.
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 24/5, *Llibre d’actes 1938-1942*,
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 143, *Padró d’habitants 1930-1950*.
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 311, *Expedients per a la concessió de llicències a establiments i activitats 1923=1970*.
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 337/1, *Botigues de Racionament 1942*.
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 517, *Altes, baixes a la contribució industrial i de comerç 1944 = 1973*.
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 518, *Matrícula de la contribució industrial i de comerç 1846 - 1919*.
- Arxiu Municipal de Santa Maria, 1197, *Padró d’habitants 1945*.

ELS PUIG DE SON SEGUÍ I DE SANTA EUGÈNIA (MALLORCA, ARXIPÈLAG BALEAR, MEDITERRANI OCCIDENTAL) DES D'UN ENFOCAMENT MULTIDISCIPLINAR. LA IMPORTÀNCIA DEL MÈTODE

Bernat Morey Colomar

Doctor en Geografia i Història per la UIB

bernatmoreycolomar@yahoo.es

RESUM

Els puigs de Son Seguí- Santa Eugènia- Puget s'enquadren amb la resta de relleu de l'illa de Mallorca. La seva singularitat prové de l'altura que assolixen els terrenys miocens i pliocens marins que els formen, de la quantitat i naturalesa d'aquests materials acumulats on s'aixequen i de la resposta que experimenten a un esforç tectònic de direcció S-SW. El Puig de Santa Eugènia se mostra com un vertader anticlinal, es Puget mostra resposta a una pressió més en vertical i el de Son Seguí sembla respondre a forces semblants. La variació en la direcció de l'esforç observat reforça la hipòtesi d'un relleu recent (Pliocè/Plistocè) provocat per la tectònica alpina i mostra com aquesta afecta encara al relleu actual de l'illa.

Paraules clau: Anticlinal, Geomorfologia, Miocè, Pliocè, Tectònica alpina.

RESUMEN

Las elevaciones de Son Seguí- Santa Eugènia- Puget se encuadran con el resto del relieve de Mallorca. Su singularidad proviene de la altura que alcanzan los terrenos miocenos y pliocenos marinos que los forman, de la cantidad y naturaleza del material acumulado donde se levantan y de la respuesta que experimenta este a un esfuerzo tectónico de dirección S-SO. El Puig de Santa Eugènia se muestra como un anticlinal, es Puget muestra respuesta a una presión más vertical y Son Seguí parece responder a esfuerzos semejantes. La variación de la dirección del esfuerzo observada refuerza la

hipótesis de un relieve reciente (Plioceno /Pleistoceno) provocado por la tectónica alpina y prueba cómo esta afecta aún al relieve actual de la isla.

Palabras clave: Anticlinal, Geomorfología, Mioceno, Plioceno, Tectónica alpina.

ABSTRACT

The elevations of Son Seguí- Santa Eugènia- Puget fit in with the rest of the Mallorca island's relief. Their uniqueness comes from the height reached by the miocene and pliocene marine terrains that form them, the quantity and nature of the accumulated material where they rise and the response that it experiences to an S-SW tectonic stress. The Puig de Santa Eugènia appears as an anticline, Puget shows a response to a more vertical pressure and Son Seguí seems to respond to similar efforts. The variation in the direction of stress observed reinforces the hypothesis of a pliocene/pleistocene relief caused by Alpine tectonics and proves how this still affects the current relief of the island.

Keywords: Anticline, Geomorphology, Miocene, Pliocene, Alpine tectonics.

1. INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS

El puig de Son Seguí (320 m) i el de Santa Eugènia (245 m) s'aixequen en el centre- sud de l'illa de Mallorca en el límit sudoccidental de l'actual plataforma miocena de Sencelles- Sineu (Fig. 1). Aquests relleus fan partió entre les conques sedimentàries d'Inca i de Palma i s'han descrit com a estructures compressives incoherents amb la tectònica extensiva imperant a l'illa quan es dipositen els materials que els formen ⁴⁶. Els seus materials miocens i pliocens aixecats se situen avui entre 150 i 200 m per sobre de l'altura on primer es dipositaren i apareixen basculats més de 30° en direcció ENE. Aquesta direcció de cabussament és gairebé perpendicular als encavalcaments alpins que formen els principals relleus de l'illa (Serres de Tramuntana, Llevant i centrals- SE- NO). Tot s'ha considerat, també, un fet inusual i ha motivat que molts estudis relacionin l'origen dels relleus de Son



Fig. 1. Mapa de Mallorca i zona estudiada. Platges pliocenes (Nos) i enquadraments geomorfològics principals que afecten a la zona estudiada. Lletres vermelles (Serres) i negres (conques i plataformes miocenes).

⁴⁶ A partir dels estudis de Barnolas et al. (1991), Benedicto (1994) o Silva et al. (2005) entre d'altres.

Seguí- Santa Eugènia amb l'acció de la falla que les delimita pel Sud d'oest a est⁴⁷. Amb tot, no hi falten interpretacions allunyades d'una bona praxis científica a ignorar estudis anteriors o a no contextualitzar les elevacions amb la resta de relleu proper. Moltes d'aquestes distorsions sorgeixen igual del desconeixement dels terrenys que formen les elevacions⁴⁸. Per suplir part d'aquestes carències, tot i essent conscients que l'absència de més dades del subsòl no ens permet avançar més sobre l'origen i estructura interna de les elevacions estudiades en aquest estudi, ens proposem:

- Fer un anàlisi crítica de les hipòtesis exposades fins ara sobre l'estructura i origen dels puigs de Son Seguí i de Santa Eugènia descartant interpretacions allunyades d'una bona praxis científica.
- Enquadrar i comparar a nivell morfo-tectònic les elevacions estudiades entre elles i amb la resta de relleu proper i coetani de l'illa.
- Analitzar de manera crítica les propostes estructurals fins ara suggerides per explicar l'origen i estructura de les elevacions en qüestió.

2. MARC GEOLÒGIC

Mallorca és la part emergida més extensa del promontori Balear considerat aquest una prolongació cap al NE de les serralades Bètiques⁴⁹. L'illa actual és una combinació de *horsts* i *grabens* o *semigrabens* estructurats per l'orogènia alpina (25-15Ma. Oligocè final- Miocè⁵⁰) amb majoria d'encavalcaments de direccions SE- NO. A l'actualitat, la geomorfologia de l'illa se significa amb relleus disposats en direcció SO/NE, SE/NO, S/N, ESE/ONO en resposta a aquesta estructuració (Fig. 1). A partir del Serraval·lià (13-11 Ma) s'inicia una nova fase tectònica considerada o observada més distensiva, on un joc de falles afecta als materials dipositats en els grabens i en els dipòsits escullosos torto-messinians desenvolupats entorn de les terres

47 Dels estudis i propostes de Mas et al. (2014), Mas (2015) i Servera i Gelabert (2023).

48 Estudis de Morey i Mas (2009), Morey (2020) i Morey (2022) entre altres.

49 Propostes i estudis de Gelabert (1997) i Morey (2017).

50 De Pomar (1991) en la Marina de Lluçmajor i de Morey (2018; 2022) per Mallorca

emergides⁵¹. En les seqüències deposicionals d'aquests períodes es poden interpretar els principals canvis climàtics i les transgressions i regressions marines pròpies d'aquests períodes a nivell global-mediterrani⁵². Després de les crisis finimessinianes la mar pliocena torna inundar les conques de l'illa i el seu registre es pot seguir en la zona estudiada fins a finals del Pliocè- inicis del Pleistocè. En aquest context se suggereix que el puigs de Son Seguí- Santa Eugènia s'originen per mor de deformacions corticals pròpies de règims d'esforços direccionals com els que s'observen pel darrer Pleistocè i per Mallorca⁷, fet que perfillem o discutim en aquest estudi.

3. MATERIALS I MÈTODE

S'estudia un quadrilàter d'uns 20 Km² en el centre sud de l'illa de Mallorca (Fig.1) format per les cases de Son Seguí (Santa Maria. Coord. *X.483510-Y.4386781*), Sa Torre (Santa Eugènia. Coord. *X.486907-Y.4387172*), Son Ametller (Sencelles. Coord. *X.419297- Y.4384595*) i del destacament militar de Pontiró (Palma. Coord. *X.483974- Y.4383001*). Aquest quadrilàter comprèn les elevacions-puigs de Son Seguí i de Santa Eugènia, alguns pujols propers (es Puget), les planes adjacents i la part final de la plataforma miocena de Sencelles-Pina. En ell s'han estudiat prop de 30 localitats (taula I) moltes en part ja estudiades⁵³. La base cartogràfica utilitzada parteix del Visor General-IDEIB, del Mapa Top. Nal. 1:25.000.

	1	2	3	4	5
A	Son Collet	Comellar	Comellar	Puntiró	Puntiró
B	Son Seguí	sa Farola (cim)	Son Tano	Camp d'en gall	sa Talaia
C	Ses Coves	Son Sineu	Son Palou	Pou nou	Cas General
D	Torrent fals	Quarterades	Santa Eugènia	Cas Senyor	Cova llarga
E	Alqueries	Son Campins	Puget- Son vent	Camp gran	Son Matet
G	Torrent Solleric	sa Torre	Cova Monja	Era esfondrada	Son Ametler

Taula I. Localitats estudiades entre les quadricules del quadrilàter establert (Morey, 2024, en estudi).

51 Estudi en la zona de Morey i Mas (2009); Morey (2018).

52 Mesuraments de Sánchez- Alzola et al. (2014) i proposta de Servera i Gelabert (2022) en la zona.

53 Estudi en la zona (elevacions i voltants) de Morey i Mas (2009) i de Morey (2009, 2018, 2022).

L'enfocament metodològic comprèn també:

- Revisió del publicat sobre l'entorn geològic estudiat.
- Revisió crítica de les interpretacions sobre l'origen i estructura de les elevacions estudiades en els darrers 150 anys.
- Relació del relleu estudiat amb la resta del relleu de l'illa tot a partir dels enquadraments morfoestructurals de direccions SW/NE; SE/NW; S/N; ESE/WNW i comparació de les elevacions estudiades amb les elevacions miocenes del Raiguer i del Pla de Mallorca (altura, cabussament, sedimentació, etc.).
- El relleu estudiat es contextualitza amb la resta de relleu de l'illa i cada elevació es contempla també, i per primera vegada, com a unitat morfotectònica independent. Les elevacions es contempen i es comparen, també per primera vegada, entre elles i amb l'entorn mediterrani proper, tot cercant singularitats que puguin informar sobre la seva estructura interna.

4. ANÀLISI CRÍTIC DELS ESTUDIS ANTECEDENTS⁵⁴

El geòleg francès Hermite ja nota la singularitat del puig de Santa Eugènia respecte de la resta de relleu de l'illa observant en la seva vessant nord-oriental una important concentració d'ostreïds fòssils entre marques blanques a uns 145 m d'altitud. Aquestes se situen per sobre els nivells pliocens grocs del puig i per sota altra lumaquel·la marina però solen ser ignorades en la majoria d'estudis posteriors. El geòleg francès Fallot visita el comellar de ses Coves, entre el puig de Son Seguí i el de Santa Eugènia (1822), on aixeca un perfil de la vessant NE del Puig de Son Seguí inclinat 30° cap al NE que atribueix al Miocè-Helvecià. Aquest perfil mostra el contacte estratigràfic entre el Messinià i el Pliocè i llavors dos cicles marins pliocens.

⁵⁴ Sobre els estudis dels investigadors Hermite (1879), Fallot (1922), Colom (1975); Barnolas et al. (1991), Benedicto (1994), Morey (2009; 2020), Morey i Mas (2009), Mas (2015) o o Servera i Gelabert (2022) entre d'altres.

El micropaleontòleg sollerí, Guillem Colom, publica una fotografia aèria (una de les primeres fotointerpretacions per Mallorca, 1975) del puig de Santa Eugènia mostrant la seva inclinació ENE i cita les margues amb ostrèids notades per Hermite com a pliocenes. Aquest investigador segueix, però, considerant aquests relleus com helvecians (sense distingir el registre miocè del pliocè) i ubica el tall de Fallot prop de Sant Marçal (Marratxí).

Barnolas i d'altres investigadors i en el mapa geològic de Mallorca de l'IGME (1991) dibuixen terrenys serraval·lians en el cim del puig de Son Seguí. També citen, tant en les elevacions estudiades com en el seu entorn, calcàries arrecifals miocenes i les calcisiltites de Son Mir i calcarenites de Sant Jordi del Puig de Santa Eugènia seguint les propostes estratigràfiques observades aleshores lagunes avui ja discutides⁵⁵. Llavors defineixen els que ells anomenen antiformes de Marratxí i de Son Seguí com a estructures aberrants en el context distensiu del neogen de Mallorca i associen l'aixecament del Puig de Son Seguí a tectònica salina pot ser per mor dels terrenys serraval·lians del cim que ja s'han demostrat finimessinians (2009)⁵⁶.

L'investigador Benedicto estudia la geologia de la cubeta d'Inca (1994) de la qual les elevacions estudiades i la falla normal de Santa Eugènia en són el seu límit sud-oriental i proporciona tres sondeigs propers a les elevacions estudiades, interpretats també, segons les propostes de Barnolas i d'altres. Ja en el segle XXI, Silva i d'altres investigadors per la universitat de Salamanca estudien la falla de Santa Eugènia- Sencelles (2005) i observen que un dels seus ramals delimita les elevacions des Puget i del Puig de Santa Eugènia també pel nord. Aquests autors i reproduint errades anteriors comenten igual que els guixos serraval·lians ocupen el nucli de l'antiforme de Son Seguí per mor de tectònica salina però tampoc aporten cap prova al respecte⁵⁷. Poc després (2009) Morey dibuixa la disposició dels terrenys dels darrers 200m de les elevacions de Son Seguí i de Santa Eugènia i la seva relació amb les planes dels voltants i conclou que el motiu pel qual es produeix un aixecament tan pronunciat a la zona és incògnita difícil d'esbrinar si no es coneix la disposició interna de les elevacions. Tot seguit, Morey i Mas exploren les elevacions en qüestió i les planes properes i aixequen 7 perfils estratigràfics a partir de 22 localitats. Aquests autors noten com els terrenys citats com a serraval·lians en

55 Investigats i situats en context per Morey i Mas (2009) i llavors per Morey (2020, 2022).

56 Diversos estudis d'aquests autors resumits en Silva et al. (2005).

57 Estudis de Guerra et al. (2008) per Málaga i de Morey i Mas (2009) i Morey (2018) per Mallorca.

el cim del Puig de Son Seguí són finimessinians i documenten en el comellar des Rafal (entre les dues elevacions principals) el trànsit Messinià- Pliocè i les fàcies *lagomare* per primera vegada a Mallorca i en superfície. Aquestes fàcies, descobertes a l'hora que les primeres per a la mediterrània occidental són, també, unes de les més riques en fauna⁵⁸. Aquests autors també documenten en els puigs de Santa Eugènia i en el Puget- elevació propera- varis nivells pliocens que no acaben d'interpretar per diferències de criteri i que seran contextualitzats amb la resta de terrenys pliocens de Mallorca (Fig. 1). Poc després els investigadors Mas, Gelabert i Fornós proposen que l'origen de les elevacions de Son Seguí i Santa Eugènia es troba en el desplaçament de la falla que les enquadra per l'est⁵⁹. Per aquests autors les elevacions podrien respondre a una estructura en flor o *Push up* pròpia del desplaçament horitzontal de la falla (Fig. 2A). Aquesta interpretació és discutida per Morey ja que l'estructura proposada no quadra amb la estructura/estratigrafia visible de les elevacions ni amb el documentat en sondejos⁶⁰. Recentment (2023) Servera i Gelabert consideren que els anticlinals de Marratxí i de Son Seguí-Santa Eugènia estan condicionats per falles profundes que deformen els materials que els formen. Aquests autors si bé accepten la distribució de terrenys de Morey i Mas segueixen especulant amb un origen de les elevacions associat a la falla que les condiciona pel sud sense proporcionar-ne tampoc cap prova i obviant estudis anteriors. També comenten que el nucli visible del Puig de Son Seguí es manté compacte però el dibuixen amb un plec de materials serraval·lians a l'interior (Fig. 2B) sense aportar tampoc cap prova i ignorant els sondeigs de Benedicto. Tampoc observen el plec-intrusió de les Coves de Lourdes del puig de Santa Eugènia dibuixant aquesta elevació com una mateixa unitat pliocena (Fig. 2B) obviant tots els estudis anteriors, que parteixen ja d'Hermite⁶¹.

58 De Morey (2020) i en estudi.

59 De Morey (2020) i en estudi.

60 De Morey (2020) i en estudi.

61 De Morey (2020) i en estudi.

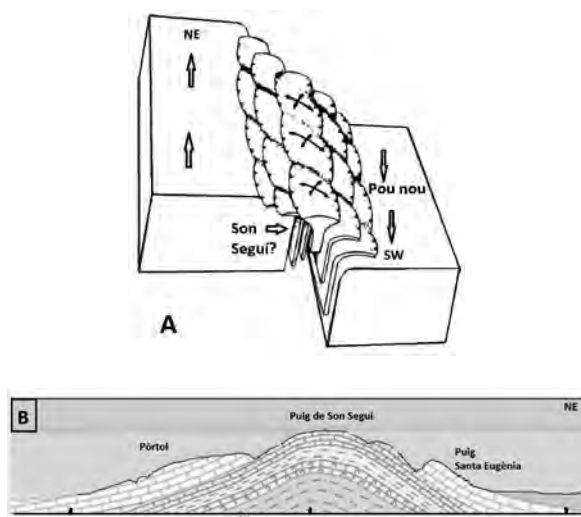


Fig. 2. A. Strike like o estructura lligada a desplaçament de blocs de falla incoherent amb l'estructura visible dels Puigs de Son Seguí- Santa Eugènia. B. Proposta recent de Servera i Gelabert (2023) que tampoc quadra amb l'estructura visible i documentada de les elevacions estudiades.

5. ENQUADRAMENT DE LES ELEVACIONS ESTUDI- ADES EN EL CONTEXT MORFOESTRUCTURAL DE MALLORCA

Els enquadraments morfotectònics que condicionen el relleu de Mallorca mostren direccions SO/NE, ESE/ONO o SSE/NNO (Fig. 1)¹. L'enquadrament de direcció SO- NE- falla Santa Eugènia condiona les elevacions estudiades pel Sud i d'Oest a Est, separa la conca d'Inca de la plataforma miocena de Sencelles i divideix les badies de Palma i Alcúdia en dos entorns geològics distints². Alguns dels plects en materials pliocens observats al llarg d'aquest enquadrament es mostren en direcció SO-NE semblant a la direcció de cabussament del puig de Santa Eugènia- plec de Lourdes³.

Les elevacions que separen els relleus i les plataformes miocenes interiors de l'illa de les plataformes litorals (Marina de Lluçmajor- conques) se

1 Enquadraments per Mallorca de Morey (2017), Morey (2020) i altres.

2 Enquadraments per Mallorca de Morey (2017), Morey (2020) i altres.

3 Enquadraments per Mallorca de Morey (2017), Morey (2020) i altres.

situen entre enquadraments ESE- ONO i, amb elles, la gairebé totalitat de registre Miocè posttectònic o Pliocè de Mallorca elevat per sobre dels 70-100m (Fig. 1). Tot indica tectònica positiva en aquests indrets al manco durant el Pliocè⁴. Els enquadraments de direcció SSE- NNO sembla que contribueixen a donar forma semicircular al relleu estudiat (Fig. 3B.), si bé es necessiten més estudis per observar el seu significat en el context insular.

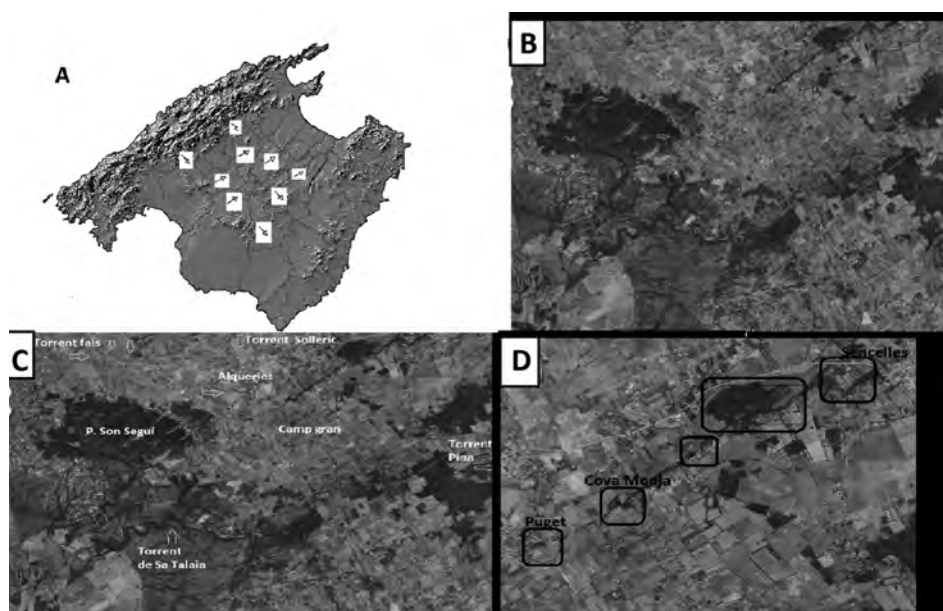


Fig. 3. A. Direcció de cabussament del Pla posttectònic de Mallorca i del Raiguer. B. Relleu semicircular. C. Paleo- torrents condicionats per les elevacions estudiades. D. Minus efectes positius (elevacions poc significatives) en el traçat de la falla de Santa Eugènia- Sencelles.

6. SINGULARITATS GEOMORFOLÒGIQUES DEL RELLEU ESTUDIAT

El que sempre crida l'atenció als estudiosos dels relleus del puigs de Son Seguí i Santa Eugènia són la seva altura en funció dels terrenys que els formen, el seu cabussament en direcció distinta a la dels encavalcaments principals de l'illa (Serres de Tramuntana, Llevant i centrals (Fig. 1) i la singular

⁴ Enquadraments per Mallorca de Morey (2017), Morey (2020) i altres.

xarxa torrencial que les envolta⁵. Es discuteix cada singularitat per separat respecte de la resta del relleu de l'illa i se n'exposen d'altres, potser no contemplades fins ara.

6.1. Altura i registre miocè i pliocè⁶. Si la mar finimiocena o pliocena hagués arribat als 100m per sobre del nivell actual com proposen investigadors com Haq, els terrenys del cim de son Seguí s'haurien aixecat 220m i els pliocens del Puig de Santa Eugènia uns 140m després de ser dipositats en platges i litorals costaners de no massa profunditat. Si la mar pliocena sols va arribar als 50-70 m respecte del nivell actual l'aixecament de la zona estudiada hauria estat més pronunciat i les restes de platges pliocenes que envolten les badies de Palma o Alcúdia se situarien avui a l'altura on es dipositaren en origen. Aquesta sembla avui la proposta més acceptada a nivell global⁷. Les xifres dels sols 33m respecte al nivell de la mar miocè i pliocè mesurades sobre espeleotemes freàtics litorals de Mallorca⁸ no quadren tant amb la distribució, altura i situació de la resta del registre miocè i pliocè de l'illa en superfície i implicarien un aixecament encara més pronunciat dels terrenys d'aquestes edats en les elevacions estudiades. Són aquestes darreres xifres, xifres observades sense contemplar les taxes de subsidència que experimenta molt el litoral del Llevant. Amb tot, sigui quina sigui la proposta observada, l'altura de les elevacions estudiades és notable respecte d'altres elevacions amb terrenys coetanis de les conques i plataformes marines miocenes i pliocenes de l'illa.

6.2. Del cabussament

Els puigs de Son Seguí i el de Santa Eugènia criden l'atenció pel cabussament de més de 30° dels terrenys miocens i pliocens que formen la seva estructura visible. Aquestes estructures no són les úniques estructures posttectòniques capbussades de Mallorca. Així s'observa que mentre les minses elevacions que sustenten les poblacions del Raiguer mostren pendent en

5 Investigacions de Haq et al. (1984) o Miller et al. (2020) entre molt d'altres i desenvolupades per Morey (2020; 2023).

6 Investigacions de Haq et al. (1984) o Miller et al. (2020) entre molt d'altres i desenvolupades per Morey (2020; 2023).

7 Investigacions de Haq et al. (1984) o Miller et al. (2020) entre molt d'altres i desenvolupades per Morey (2020; 2023).

8 Xifres aportades per Ginés et al. (2023) i discutides per Morey (2020; 2023).

sentit contrari als encavalcaments de la Serra de Tramuntana, les elevacions miocenes del centre de l'illa sobre Miocè Sintectònic o Tortonià capbussen en la mateixa direcció que ho fan els puigs de Son Seguí i Santa Eugènia (Fig. 3A. Taula II). Llavors la direcció de cabussament d'aquests dos puigs no és distinta al basculament de molts pujols i de la plataforma miocena del Pla. Just el seu basculament és més pronunciat i a partir de més altura. Aquest fet, assenyalat per primera vegada i que en les elevacions estudiades sovint s'ha interpretat com a resultat de l'acció de la falla que les condiciona pel Sud⁹ sembla que respon també a un esforç tectònic de caràcter més global.

6.3. De la xarxa torrencial

Els torrents i els comellars que envolten les elevacions estudiades s'observen també singulars respecte de la resta de xarxa torrencial de l'illa. El torrent de sa Talaia és un torrent profund (25-30 m) pel volum d'aigua que porta a l'actualitat¹⁰. És igual un torrent que s'excava en els mateixos materials miocens i pliocens que la resta de torrents que envolten la conca de Palma però és un del pocs o gairebé l'únic de l'illa que mostra meandres ben desenvolupats¹¹ (Fig 3C). Al respecte, investigadors com Benedicto o Silva i d'altres, ja suggereixen que l'actual torrent de Soller, o d'altres propers (Torrent Fals), hauria desembocat en el torrent de sa Talaia fins que la seva xarxa torrencial fou desviada per l'aixecament del relleu estudiat (torrent de Biniali-Sencelles)¹². A partir de la foto interpretació (Nord. Fig 3 C) es pot observar també que l'altre antic ramal del torrent podria haver partit del que és avui el torrent de Pina. Recentment, i en uns fonaments d'una futura bodega, han aparegut noves proves de la continuació de la possible antiga xarxa torrencial interrompuda per l'aixecament de les elevacions de Santa Eugènia tot a l'altra vessant de la falla (vessant sud) confirmant així les apreciacions dels investigadors citats. Tot explicaria la profunditat actual del torrent de sa Talaia i com aquest hauria perdut conca pel nord a mesura que la seva actual capçalera s'ha anat aixecant. Aquest aixecament l'hauria arribat a desconnectar de la Serra

9 Proposta desenvolupada per Mas et al. (2015) de la qual Servera i Gelabert (2024) sembla que se'n desmarquen.

10 Estudi de Rosselló (1998) en l'estudi de Morey i Mas (2009).

11 Estudi de Rosselló (1998) en l'estudi de Morey i Mas (2009).

12 Observacions de Benedicto (1994) i Silva et al. (2005).

	Torto-Mes.	Sintectònic	
Sta. Eugènia	P	?	ENE
St. Maria	P	?	
Pòrtol	P	Si	
Algaida	Pretec.	No	NE
Pina	M	Si	SE/NE
Lloret	M/Sintec.	Si	N/NE
Sineu	M	Si	NE
María	Pretec.	Si	N/NE
Sencelles	MP	¿	N/NE
Costitx	Pret. M.	Si	N/NE
Llubí	MP	?	
Ariany	M	Si	N/NE
Sta. Margalida	M	Si	N
Muro	M	Si	N/NE
Puig de Randa	M. Sint.	Si	
Pòrtol	P	Si	N/NE
sa Cabaneta	M/P	Si	S/SW
Santa Maria	P/Q	No	E/SE
Binissalem	Pret.	No	E/SE
Inca	Pret. Q.	No	E/SE
Sant Joan	Pret.	No	E/SE
Manacor	M	No	NE
Felanitx	Pret. M. Sint.	En part	W/SW
Petra	M. Sint.	Si	N/NE
Villafranca	Pret. Q.	Mig.	SE/ N (dues)

Taula II. Algunes elevacions del Pla i del Raiguer i direcció de cabussament o pendent/inclinació dels materials. Torto Messinià i Miocè sintectònic (Calculades a partir del Visor SITIBSA i en treball de camp).

de Tramuntana i del centre de l'illa, però no dels relleus estudiats que en són la seva capçalera Nord/ Nord- oest (Fig. 3)

La singularitat dels meandres del torrent de sa Talaia s'interpreta per mor de la potència de material margós pliocè que travessa i a l'aixecament que experimenta la seva capçalera actual ja que la subsidència de la conca de Palma o els canvis del nivell de la mar fini-pliocens i pleistocens afecten per igual a la resta de torrents i aquests no mostren meandres tan desenvolupats. Sembla lògic, doncs, interpretar que els mateixos fenòmens que han singularitzat les elevacions properes han singularitzat, també, la morfologia del torrent contigu de sa Talaia.

La xarxa de comellars de la vessant NE del puig de Santa Eugènia mostra coincidència morfològica amb la xarxa de comellars del puig de Son Seguí (Fig. 3C) però no continuen un mateix relleu avui. Sembla com si el llit dels torrents hagués començat sobre el primigeni puig de Son Seguí fins que s'haurien separat les dues elevacions. Si així fos tot seria, possiblement, prova indirecta del poc efecte de la falla Sud en l'aixecament principal dels dos puigs ja que, en cas contrari, hauria interromput de manera més palesa la xarxa torrencial de les dues elevacions.

6.4. Sedimentació de final de conca

L'orientació dels cabussaments dels seus estrats miocens i pliocens i la coincidència en la direcció dels plecs pliocens documentats al llarg de la falla de Santa Eugènia- Sencelles indiquen sens dubte que les elevacions estudiades estan més contextualitzades amb l'entorn geològic posttectònic de l'illa del que semblen, encara que en elles alguns processos orogènics s'observin més exagerats. Amb tot, presenten també altres singularitats que poden ser, fins i tot, determinants per entendre l'estructura actual i que sovint han passat desapercebudes.

El puig de Son Seguí i el de Santa Eugènia s'aixequen en un zona d'acumulació durant tot el Torto-messinià i el Pliocè¹³. En aquesta conca primigènia, l'abundant aportació torrencial lligada a la proximitat a la Serra de Tramuntana, se significa amb més quantitat de material tortonià margós i

13 Documentat primer per Benedicto (1994) i desenvolupat per Morey i Mas (2009) i Morey (2020 i en estudi).

amb manco estructura arrecifal respecte a altres estructures coetànies més allunyades de la Serra (Marina de Lluçmajor (Fig.1). El registre messinià del puig de Son Seguí, mostra igualment una potent sedimentació estromatolítica en front de les fàcies de manglar i les fàcies oolítiques típiques de la Marina de Llevant¹⁴. Tota aquesta sedimentació margosa- llimosa de base- provoca que la resposta a qualsevol força compressiva no fos o no sigui la mateixa que en una estructura més compacta.

Aquesta antiga zona d'acumulació (avui elevada) és just també la primera zona pel S-SE des d'on sembla arriba l'esforç tectònic que eleva els terrenys en front dels relleus aixecats per l'orogènia de fa entre 25-15 Ma. Tot lligat a tectònica positiva posterior pot haver estat determinant en la diferenciació del relleu estudiat respecte de la resta de relleu coetani de l'illa.

7. COMPARATIVES ENTRE ELEVACIONS I APUNTS DE TECTÒNICA

7.1. De l'elevació del Puget.

La majoria dels investigadors que interpreten els puigs de Son Seguí i Santa Eugènia contemplen les dues elevacions principals com si fossin una mateixa unitat morfo-tectònica i s'obliden d'una tercera elevació que continua els relleus principals cap al NE. Aquesta elevació (es Puget) ens proporciona pautes també per interpretar les elevacions properes. L'elevació del Puget s'emmarca entre les mateixes falles que el puig de Santa Eugènia però els seus estrats superiors no es mostren basculats. La penya que forma la seva unitat superior (USP) s'observa endurida i recristallitzada, és gairebé afòtica (a diferència de la unitat superior del Puig de Santa Eugènia, aquesta basculada 300) i mostra també un karst singular (encletxes, pendents, cocons) de configuració i direccions repartides gairebé 270° entorn a la penya central. Aquesta particular disposició sembla respondre a una empenta inferior també del NE, però més en vertical. Si el puig de Son Seguí s'hagués aixecat per una força positiva semblant, tot a partir del seu nucli intern, la seva geomorfologia seria

¹⁴ Documentat primer per Benedicto (1994) i desenvolupat per Morey i Mas (2009) i Morey (2020 i en estudi).

semblant a la del Puget, en lloc de ser com la del puig de Santa Eugènia (Fig. 3B i 3C).

7.2. Estructura de les elevacions i discussió

Els puigs de Son Seguí i el de Santa Eugènia s'han observat de moltes maneres atenent a així com s'han imaginat estructurats però poques vegades s'aporten proves per defensar una hipòtesi determinada o una altra. Sovint es parteix d'una minsa exploració dels terrenys o d'una mala interpretació d'aquests i mai no es contempla cada elevació per separat quan la seva composició i disposició (Fig. 4)¹⁵ són bastant distintes. Es pot extrapolar, doncs, que la geomorfologia de cada elevació reflecteix la seva estructura interna? Es discuteix cada proposta tectònica observada per separat i se'n fa una interpretació del tot plegat.

7.2.1. Relleus monoclinals. Els relleus monoclinals o tipus cuesta mostren els seus estrats capbussant en la mateixa direcció. La part oriental del Puig de Son Seguí i el Puig de Santa Eugènia sembla responen a aquesta interpretació (Fig. 3; Fig.4)¹⁶.

7.2.2. Anticlinals o antiformes. Un anticlinal o antiforme és un plec convex mentre un anticlinori és una successió d'anticlinals. Si l'estructura que origina les coves de Lourdes del Puig de Santa Eugènia és un plec (Giménez com. personal) i no una intrusió, fet que no s'observa amb claredat, el puig seria un vertader anticlinal. Tot formaria un anticlinori amb el puig de Son Seguí si aquest mostrés plec semblant en el seu interior encara que aquest fos de materials distints (margues torto- messinians o miocenes anteriors). L'existència d'aquest possible plec intern s'hauria de demostrar.

7.2.3. Intrusió i/o intrusió salina. Si el Puig de Son Seguí mostrés una intrusió salina en el seu nucli visible com sovint s'ha proposat¹⁷ els seus es-

15 Composició de les elevacions sobre els estudis i exploracions de Morey i Mas (2009) i de Morey 2024. En estudi).

16 Propostes de Barnolas et al (1991) en les memòries del mapa Geológico IGME de 1991.

17 Propostes de Barnolas et al (1991) en les memòries del mapa Geológico IGME de 1991.

trats superiors capbussarien en totes direccions (geomorfologia semblant a l'elevació del Puget). En canvi, els estrats del puig de Son Seguí capbussen cap al N- NE o en direcció contrària. Els terrenys del cim del puig són clarament finimessinians i concordants amb la resta de terrenys visibles de l'elevació fet que descarta també una intrusió procedent de l'interior (Fig.4). L'únic sondeig disponible tampoc mostra el Serraval·lià dibuixat per Servera i Gelabert (Fig. 2B).

7.2.4. Estructures associades a falla. Les estructures associades a falles de desplaçament com les proposades¹⁸ com a responsables de bona part de l'aixecament dels relleus estudiats mostren en la seva zona convergent roques fallades en sentit ascendent (flor positiva. Fig. 2A) i d'altres fallades en sentit descendent. Si les elevacions estudiades fossin conseqüència del desplaçament de la falla que les condiciona pel Sud la “flor positiva” resultant se situaria en perpendicular al relleu actual i aquest tampoc mostraria una estructura ordenada i concordant com mostra avui (Fig. 4). L'estructura visible dels Puigs de Son Seguí i de Santa Eugènia és contrària a qualsevol estructura en flor lligada a desplaçament de falla i Servera o Gelabert també descarten aquesta proposta per omissió. Els efectes de la falla en la resta del seu recorregut (Fig. 3D) tampoc mostren en cap moment altres flors positives.

8. DESPLAÇAMENT DE LA DIRECCIÓ DEL CABUSSAMENT I COMPARATIVA AMB EL RELLEU PROPER

A partir de la foto interpretació i a partir també dels terrenys que formen cada elevació estudiada (Fig. 4), s'observa un desplaçament de la direcció de cabussament dels estrats superiors de les tres elevacions des de finals del messinià i fins al Pleistocè. Els materials messinians del puig de Son Seguí (Fig. 5) capbussen en direcció NNE, el Pliocè final del cim del puig de Santa Eugènia capbussa en direcció NE i el Puget, amb materials lleugerament més

18 Proposta de Mas *et al.* (2014), Mas (2015) i llavors de Servera i Gelabert (2022).

moderns mostra els efectes de l'esforç tectònic en direcció ja gairebé cap al ENE. Tot constitueix una altra prova de l'afectació de la tectònica alpina en l'aixecament i estructuració de les elevacions. Mentre les Serres principals de Mallorca s'encavalquen mostrant una direcció d'esforç semblant a les Serralades Ibèriques, el Puig de Son Seguí ho fa seguint les direccions de les serralades bètiques externes¹⁹. La direcció d'esforços més moderns (Puig de Santa Eugènia-Puget) són gairebé majoritaris a l'Estret de Gibraltar o a les serralades penibètiques²⁰. Tot indica també que les elevacions estudiades no són per res incoherents amb la resta de tectònica alpina mediterrània coetània. Més bé al contrari, documenten uns esforços tectònics molt comuns a l'entorn alpi proper²¹.

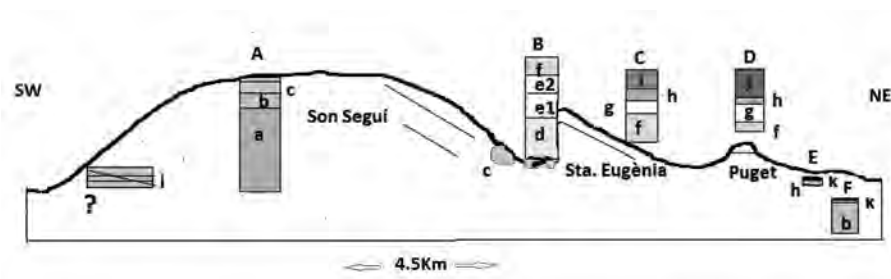


Fig. 4. Composició de terrenys de les elevacions estudiades. Del miocè del Puig de Son Seguí (a, b, c) fins al Pliocè del puig de Santa Eugènia (d, e, f, g, h, i) fins als més moderns del Puget.

9. RECAPITULACIÓ I CONCLUSIONS

S'aporten noves dades per a la interpretació del possible origen dels relleus que formen els puigs de Son Seguí, de Santa Eugènia i llavors el Puget. Aquests relleus s'enquadren amb la resta d'elevacions miocenes de l'illa amb les conques posttectòniques llandars i amb la resta de terrenys miocens i pli-

19 Mesuraments de Alfaro et al. (202), Sanz de Galdeano i Alfaro (2004), Driussi et al. (2015) o Romagny et al. (2020).

20 Mesuraments de Alfaro et al. (202), Sanz de Galdeano i Alfaro (2004), Driussi et al. (2015) o Romagny et al. (2020).

21 Mesuraments de Alfaro et al. (202), Sanz de Galdeano i Alfaro (2004), Driussi et al. (2015) o Romagny et al. (2020).

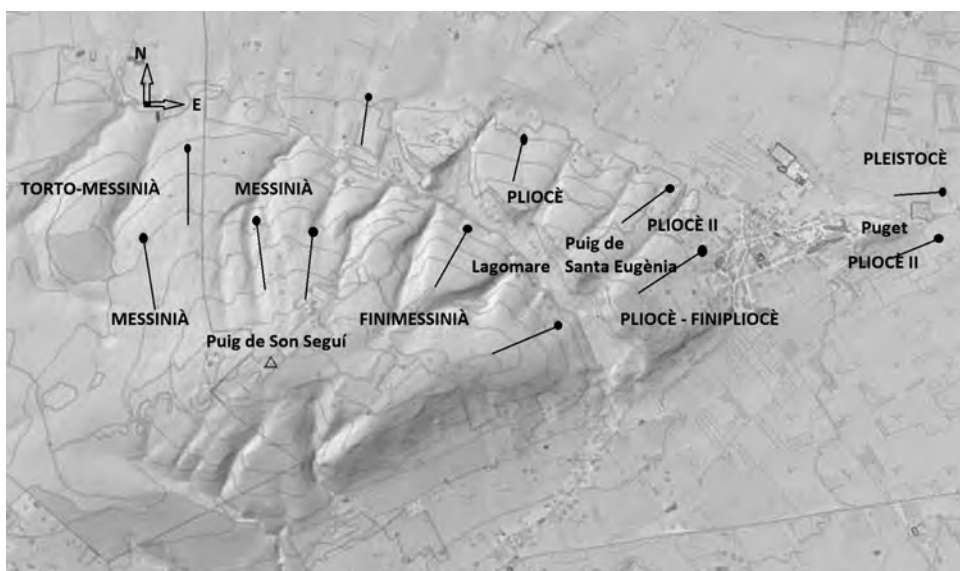


Fig. 5. Direcció del Cabussament dels estrats superiors de les elevacions estudiades

ocens marins de Mallorca aixecats avui més de 100 m per sobre del nivell de la mar. La singularitat del relleu estudiat es proposa llavors més lligada a una important acumulació de sediments marins miocens i pliocens just en una confluència estratègica respecte de la direcció de l'esforç tectònic que provoca el seu posterior aixecament i cabussament. En el Torto- Messinià i en la zona estudiada - final de conca- i per mor de la proximitat a la Serra de Tramuntana, es disposen sediments majoritàriament margosos que impedeixen també el desenvolupament d'una estructura arrecifal contundent pròpia d'aigües més netes i fa als materials dipositats més sensibles a qualsevol esforç tectònic posterior.

L'estructura visible de les elevacions descarta possible tectònica salina o importants estructures lligades a falles de desplaçament. Amb tot, cada elevació mostra una resposta lleugerament diferent a un teòric mateix esforç tectònic provinent del S-SE en mostrar una composició i una disposició de terrenys també distintes. El puig de Santa Eugènia es mostra com un vertader anticlinal, es Puget sembla respondre a un esforç tectònic de base més en vertical i el puig de Son Seguí, i a falta de més dades del subsòl, sembla contendre en la seva base una acumulació margosa semblant a la del puig de Santa Eugènia però més antiga. Tot indica que la primera responsable de l'aixecament i basculació dels relleus estudiats seria una dinàmica compressiva de direcció

SSO- NNE però canviant del NNE (Messinià) fins gairebé a ENE (Plio- Pleistocè). Es documenta també així, i de manera indirecta, l'efecte de la tectònica alpina en els darrers 7 milions d'anys i relaciona els relleus estudiats amb la resta d'entorn geològic mediterrani proper (resta de relleu de l'illa, canal d'Eivissa i serralades bètiques i penibètiques). Tot prova també com a Mallorca els efectes de la confluència entre les plaques tectòniques africana, europea i ibèrica continuen durant els períodes Messinià i Pliocè i potser encara en l'actualitat amb la suficient força o capacitat per originar aixecaments de terrenys com els estudiats. Aquest estudi és també exemple de com un enfocament científic metodològic multidisciplinar (tectònica, geomorfologia, estratigrafia, paleontologia) proporciona noves solucions a problemes geològics complicats i permet defugir d'interpretacions sovint allunyades d'una bona praxis científica.

10. BIBLIOGRAFIA

- ALFARO, P. i DELGADO, J. et al., "Onshore and offshore compressional tectonics in the eastern Betic Cordillera/SE Spain", *Marine Geology*, 186(3-4) (2002), p. 337-349.
- BARNOLAS, A. et al., *Memorias del mapa Geológico de España*. Proyecto MAGNA, Hojas 698 (Palma), 699 (Porreres) y 671 (Inca), IGME, Madrid, 1991.
- BENEDICTO, A., "Geología de la Cubeta de Inca (Mallorca): cartografía geológica e interpretación de los datos del subsuelo", *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears* 37 (1994), p. 15-25.
- COLOM, G., *Geología de Mallorca*, Institut d'Estudis Baleàrics, I-II, Mallorca, 1975.
- DRIUSSI, O., BRIAIS, A. i MAILLARD, A., "Evidence for transform motion along the South Balearic margin and implications for the kinematics of opening of the Algerian basin", *Bulletin de la Société Géologique de France* 186(4-5) (201), p. 353-370.

- FALLOT, P., *Étude géologique de la Sierra de Majorque (Balears)*, Tesi Doctoral, 1922.
- GELABERT, B., *L'estructura geològica de la meitat occidental de l'illa de Mallorca*, Tesi IGME, 1997.
- GINÉS, J., GINÉS, Á., FORNÓS, J. J. et al., "Els espeleotemes freàtics del miocè superior i pliocè de les Coves d'Artà- Capdepera, Mallorca", *Pap. Soc. Esp. Balear* 4 (2021), p. 19-34.
- GUERRA, A., SERRANO, F. et al., "Caracterización de la sedimentación Lagomare (Messiniense terminal) y de la transgresión del comienzo del Plioceno en la cuenca de Málaga (Cordillera Bética)", *Geogaceta* 44 (2008), p. 207- 210.
- HERMITE, H., *Études géologiques sur les îles Baléares*, Tesi Doctoral, 1879.
- MAS, G., *El registre estratigràfic del Messinià terminal i del Pliocè a l'illa de Mallorca. Relacions amb la crisi de salinitat de la Mediterrània*, Tesi Doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2015. web <http://www.tdx.cat/handle/10803/375904>.
- MAS, G., GELABERT, B. i FORNÓS, J. J., "Evidencias de desplazamiento direccional de la falla de Sencelles (Mallorca, Baleares)", ÁLVAREZ-GÓMEZ, J.A. i MARTÍN GONZÁLEZ, F. (Eds.), *Una aproximación multidisciplinar al estudio de las fallas activas, los terremotos y el riesgo sísmico. 2a reunión ibérica sobre fallas activas y paleosismología*, José Antonio Álvarez Gómez, 2014, p. 47-50.
- MILLER, K., G, BROWNING, J., SCHMELZ, J. i WRIGHT, J., "Cenozoic sea-level and cryospheric evolution from deep-sea geochemical and continental margin records", *Sciences Advances* 6 (2020). <https://www.science.org/doi/epdf/10.1126/sciadv.aaz1346>
- MOREY, B., "El Puig de son Seguí i el Puig de Santa Eugènia incògnites geològiques en el centre sud de Mallorca", *VI Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí, Ajuntament de Santa Maria, Santa Maria*, 2009, p. 139-152.

- MOREY, B., “Geomorfología litoral, morfotectónica y distribución del registro fósil en Mallorca”, PONS, G. X., LACRUZ, J. L. i GÓMEZ-PUJOL, LL., *IX Jornades de Geomorfologia litoral*, 2017, p. 47- 51.
- MOREY, B., “El registro Messiniense de la isla de Mallorca (archipiélago Balear, Mediterráneo occidental). Revisión e interpretación”, *Estudios Geológicos* 74 (2018), p. 2 .
- MOREY, B., *El patrimoni Paleontològic de Mallorca. Catalogació, caracterització i valoració*. Propostes de gestió i conservació, Tesi Doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2020.
- MOREY, B., “El Pliocè marí de Mallorca (Illes Balears, Mediterrània Occidental): proposta estratigràfica i paleoambiental”, PONS, G. X., VICENS, D i DEL VALLE, L., *La Història Natural de les Balears i Andreu Muntaner Darder*, Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 33 (2022), p. 139-174.
- MOREY, B., i MAS, G., “Aproximació al neogen de Santa Eugènia (Mallorca, Illes Balears, Mediterrània occidental)”, *Butlletí Societat d’Història Natural Balears* 52 (2009), p. 99- 123.
- POMAR, L., “Reef geometries, erosion surfaces and high-frequency sea-level changes, upper Miocene Reef Complex, Mallorca, Spain”, *Sedimentology* 38(2) (1991), p. 243- 269.
- POMAR, L., OBRADOR, A., FORNÓS, J. J. i RODRÍGUEZ PEREA, A., *El Terciario de las Baleares (Mallorca y Menorca)*. Institut d’Estudis Balearics-UIB, Palma, 1983.
- ROMAGNY, A., JOLIVET, L. et al., “Detailed tectonic reconstructions of the Western Mediterranean region for the last 35Ma, insights on driving mechanisms”, *Earth Science Bulletin* 37 (2020). <https://www.bsgf.fr/>.
- SÁNCHEZ-ALZOLA, A. et al., “Velocidad cortical y campo de esfuerzos en el Archipiélago Balear utilizando series temporales GPS de la red XGAIB (2010-2013)”, *Física de la Tierra* 26 (2014), p. 47-63.
- SANZ DE GALDEANO, C. i ALFARO, P., “Tectonic significance of the present relief of the Betic Cordillera”, *Geomorphology* 63(3-4) (2004), p. 175-190.

- SERVERA-NICOLAU, J. i GELABERT, B., “Elements geomorfològics associats a l’antiforme de Marratxí i l’antiforme del Puig de Son Seguí-Puig de Santa Eugènia (Mallorca, Illes Balears)”, *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears* 65 (2022), p. 155-183.
- SILVA, P. et al., “Mallorca island: Geomorphological evolution and neotectonics. Sixth international conference on geomorphology”, VVVAA, *Field Trip Series Sixth International Conference on Geomorphology*, Universitat de Saragossa, 2005. https://www.researchgate.net/publication/287489998_Mallorca_Island_Geomorphological_evolution_and_Neotectonics.

LA INUNDACIÓ DE 1852 A SANTA MARIA DEL CAMÍ: ANÀLISI DE LA DOCUMENTACIÓ HISTÒRICA I APROXIMACIÓ CARTOGRÀFICA DE L'ÀREA AFECTADA

Dr. Bartomeu Sastre Canals

Departament de Geografia. Universitat de les Illes Balears
Medhycon (Grup de recerca en Hidrologia i Ecogeomorfologia en Ambients Mediterranis)

bartomeu.sastre@uib.es

Dr. Joan Estrany Bertos

Departament de Geografia. Universitat de les Illes Balears
Medhycon (Grup de recerca en Hidrologia i Ecogeomorfologia en Ambients Mediterranis)

RiscBal (Observatori de Riscos Naturals i Emergències de les Illes Balears)

joan.estrany@uib.cat

RESUM

La nit del 30 de novembre a l'1 de desembre de 1852 es va acumular a Santa Maria del Camí una quantitat extraordinària de pluja en poques hores, la qual va provocar un impacte sever a través d'una xarxa torrencial desenvolupada sobre materials al·luvials endossats a la serra de Tramuntana. De fet, l'àmbit territorial afectat va ser sobretot la comarca del Raiguer, però també el Pla i el Llevant. A partir de la documentació històrica -Arxiu de Santa Maria del Camí, el diari *El Balear*-, la consulta de cartografia històrica de situacions atmosfèriques -NOAA- *Wetterzentrale*-, el reconeixement de la toponímia dels llocs afectats i l'anàlisi hidrogeomorfològica mitjançant tecnologies de la informació geogràfica, s'estableixen les pautes de funcionament hidrològic de canals en els constructes sedimentaris al·luvials del Cabàs, Coanegra i s'Arboçar.

Paraules clau: precipitacions extremes, Raiguer de Mallorca, documentació històrica, ventalls al·luvials, paleocanals

RESUMEN

Durante la madrugada del 30 de noviembre al 1 de diciembre de 1852, se acumularon en Santa Maria del Camí cantidades extraordinarias de lluvia en poco tiempo, que provocaron un severo impacto a través del funcionamiento de una red de drenaje desarrollada sobre materiales aluviales endosados a la Serra de Tramuntana. El ámbito territorial afectado fueron las comarcas del *Raiguer*, *Pla i Llevant*. A partir de documentación histórica -Archivo de Santa Maria del Camí, el periódico *El Balear*-, la consulta de cartografía de situaciones atmosféricas -NOAA- *Wetterzentrale*-, el reconocimiento de la toponimia de la zona afectada y el análisis hidrogeomorfológico mediante tecnologías de la información geográfica, se establecen las pautas de funcionamiento hidrológico de canales en los constructos sedimentarios aluviales del Cabàs, Coanegra y S'Arboçar.

Palabras clave: precipitaciones extremas, *Raiguer* de Mallorca, documentación histórica, abanicos aluviales, paleocanales

ABSTRACT

During the early hours of November 30th to December 1st 1852, extraordinary amounts of rain were accumulated in short time, causing a severe impact due to the operation of a drainage network developed over alluvial materials endorsed to the Tramuntana Range. The affected territorial area was the counties of *Raiguer*, *Pla i Llevant*. Based on historical documentation -*Santa Maria del Camí* Archive, the *El Balear* newspaper-, the consultation of atmospheric situations cartography -NOAA-*Wetterzentrale*-, the recognition of the place names of the affected area, and the hydrogeomorphological assessment by using geographic information technologies, the hydrological functional patterns of channels on the alluvial sedimentary constructs of *Cabàs*, *Coanegra* and *s'Arboçar*.

Keywords: Extreme precipitation, *Raiguer* of Mallorca, Historical documentation, Alluvial Fans, Palaeochannels

1. INTRODUCCIÓ

El mes de novembre de l'any 1852, es va produir un episodi de pluges importants a l'illa de Mallorca després de mesos de sequera extrema. Aquest episodi, provocat per un embossament d'aire fred a les capes altes de la troposfera, procedent del centre-nord d'Europa, va provocar inundacions importants a bona part de l'illa de Mallorca. Els danys varen ser considerables a les comarques del Raiguer, Pla i Llevant. La magnitud va ser tal que l'Ajuntament de Santa Maria del Camí dirigí un escrit al Governador, explicant-li la situació experimentada. De fet, els danys varen ser molt importants, destacant-ne els ocasionats a les infraestructures, tals com carreteres i ponts; però també camps de conreu i collites, alterant així la vida quotidiana dels pobladors de l'època.

La premsa local se'n va fer ressò durant els dies i setmanes posteriors. Tanmateix, la població venia d'una situació de psicosi generalitzada, la qual es veu reflectida en les demandes dels ajuntaments i la premsa local, utilitzant expressions com *no puedo pasar en silencio el trastorno en que ha estado una parte de esta población* (*El Balear*, 02/12/1852), ja que un any abans s'havien deixat sentir els efectes d'un terratrèmol (15 de maig de 1851) i, la matinada del 22 i del 24 de novembre del mateix 1852, hi havia hagut fortes ventades, que la premsa havia qualificat d'huracà.

Aquesta comunicació ve motivada per l'interès a datar un esdeveniment d'inundació excepcional, tot i que recurrent en entorns mediterranis, identificat en un document de l'Arxiu de Santa Maria del Camí, però que no datat: ni dia, ni mes, ni any. La recerca i consulta de la premsa de l'època va permetre establir les dates exactes i, a partir d'aquí, la consulta de mapes del temps d'aquells dies, tot aclarint la situació atmosfèrica i així entendre la resposta hidrogeomorfològica d'una xarxa de drenatge poc desenvolupada sobre materials al·luvials no consolidats, alhora que completament antropitzada, *ergo* restringida funcionalment, per la qual cosa només s'activa en episodis extrems de precipitació, provocant uns impactes molt severos causats per la superació de llindars de resistència de les estructures hidràuliques tals com marjades i parats.

2. ÀREA D'ESTUDI

El nucli urbà de Santa Maria del Camí i el peudemont de la serra de Tramuntana situat en el terme municipal és l'objecte d'estudi d'aquesta comunicació, a partir de la localització de la zona inundada durant l'esdeveniment de 1852, la qual apareix a la documentació consultada (Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí i el diari *El Balear*). Nogensmenys, es correspon a una zona inundable donada la presència de geoformes proclius a patir inundacions per la seva gènesi i dinàmica, a més de l'afectació per intervenció antròpica. (Veure figura 1)

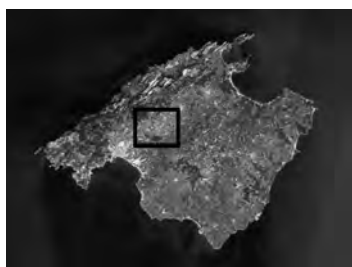


Figura 1: localització de l'àrea d'estudi, terme municipal de Santa Maria del Camí

3. OBJECTIUS

- Situar cronològicament l'esdeveniment d'inundació.
- Contrastar a partir de diferents fonts les dades de l'esdeveniment.
- Cartografiar l'àrea inundada a partir de les fonts consultades.
- Analitzar la situació atmosfèrica de les dates ressenyades a la documentació consultada.
- Relacionar el comportament de la xarxa de drenatge amb la geomorfologia de l'àrea d'estudi.

4. METODOLOGIA

L'estudi s'ha realitzat a partir de la combinació de diversos mètodes. La perspectiva històrica s'ha dut a terme mitjançant la consulta exhaustiva d'arxius i premsa de l'època. Geogràficament, s'ha analitzat la meteorològica de la situació sinòptica que va provocar els aiguats, alhora que la hidrogeomorfològica cartografiant amb detall -mitjançant l'ús de geotecnologies- els paleocanals al·luvials com també les zones preferents de flux d'aigua aplicant un índex de connectivitat hidrosedimentària. El disseny experimental ha consistit en:

- Consulta de documentació històrica (Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí).
- Consulta de premsa local del segle XIX (diari *El Balear*, novembre i desembre de 1852 a <https://prensahistorica.mcu.es>).
- Anàlisi i localització en cartografia de la toponímia ressenyada en la documentació consultada.
- Anàlisi dels mapes de la situació atmosfèrica en altura i en superfície dels dies d'afectació a partir de NOAA *Reanalysis archives* (www.wetterzentrale.de).
- Comparativa de l'àrea inundada amb la xarxa de canals detectada a partir de l'aplicació de l'índex de connectivitat hidrosedimentària. L'índex de connectivitat (IC), originalment definit per Borselli, Cassi, Torri (2008), mesura el vincle potencial entre diferents compartiments d'una conca i indica la probabilitat que una partícula en una determinada ubicació arribi a un punt de destinació o zona "objectiu" definits. En aquest estudi, aquest punt es va fixar al punt de desguàs de cada microconca. Dins d'un rang $[-\infty, \infty]$, les àrees més connectades (amb valors més alts) són aquelles fonts potencials que poden facilitar una major transferència de sediment fora del sistema. Es va utilitzar l'enfocament de Cavalli et al. (2013), que és especialment adequat per avaluar la influència de les característiques topogràfiques en els processos hidrològics i sedimentaris, derivant IC d'un model digital del terreny (MDT) de 5 m de resolució de l'Instituto Geográfico Nacional del 2014. Els algoritmes proposats per

Cavalli et al. (2013), que va incorporar millores per a la seva aplicació en conques de muntanya, s'implementaren utilitzant el programari lliure SedInConnect 2.3 (Crema i Cavalli, 2017). Per a cada cel·la de la conca, l'IC es calcula a partir d'un component aigües amunt *Dup* (que defineix les característiques de la seva àrea de captació) i un component aigües avall *Ddn* (que defineix les característiques del trajecte que ha de recórrer una determinada partícula fins el punt de destinació):

$$IC = \log_{10} \left(\frac{Dup}{Ddn} \right) = \log_{10} \left(\frac{Ws\sqrt{A}}{\sum_i WiSi} \right)$$

on *A* és l'àrea de contribució (m^2) de cada cel·la, *W* és la impedància a l'escorrentia dels fluxos de sediment calculada en base a la rugositat de l'àrea de contribució (adimensional), *S* és el pendent mitjà d'aquesta àrea ($m\ m^{-1}$), *di* és la distància de la cel·la *i* fins al punt de desguàs segons la direcció del màxim pendent (*m*), i *Wi* i *Si* són els factor d'impedància i el gradient de pendent de la cel·la *i*, respectivament.

5. ANÀLISI GEOGRÀFICA

Dia 28 de novembre de 1852 una massa d'aire fred en altura situada al nord oest del continent europeu que arribava fins al centre-nord de França, a partir del 30 de novembre va començar a baixar de latitud, de tal manera que va abraçar gairebé tota la Península Ibèrica i les Balears. Dia 1 de desembre s'havia aïllat part d'aquesta llengua, afectant l'est de la península Ibèrica i les Balears. Dia 2 de desembre ja havia perdut intensitat i només hi havia una cèl·lula aïllada i debilitada damunt les Balears, per acabar per desfer-se ja el 3 de desembre (figura 2).

La resposta atmosfèrica va ser de precipitacions intenses durant, segons la documentació consultada, 18 hores seguides (*El Balear*, 02/12/1852). La situació sinòptica en superfície no era la mateixa, mostra una llengua d'aire fred que afectava una part de l'est de la península Ibèrica els dies 29 i 30 de novembre, però no de l'abast de la situació en altura. De fet, en els dies posteriors, excepte dia 1 de desembre, no es detecta una afectació directa damunt les illes Balears (figura 3). El fet és que, durant la tardor, després d'un estiu molt càlid i sec, una mar Mediterrània molt calenta i un

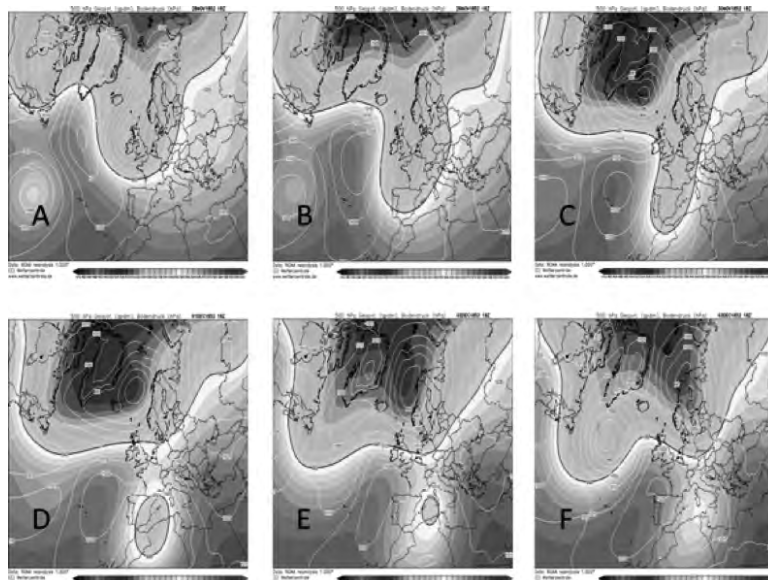


Figura 2: situacions atmosfèriques en altura de la llengua d'aire fred causant del fenomen de precipitacions intenses de novembre de 1852. A, 28 de novembre; B, 29 de novembre; C, 30 de novembre; D, 1 de desembre; E, 2 de desembre; F, 3 de desembre. Font: NOAA. *Reanalysis archives* (www.wetterzentrale.de).

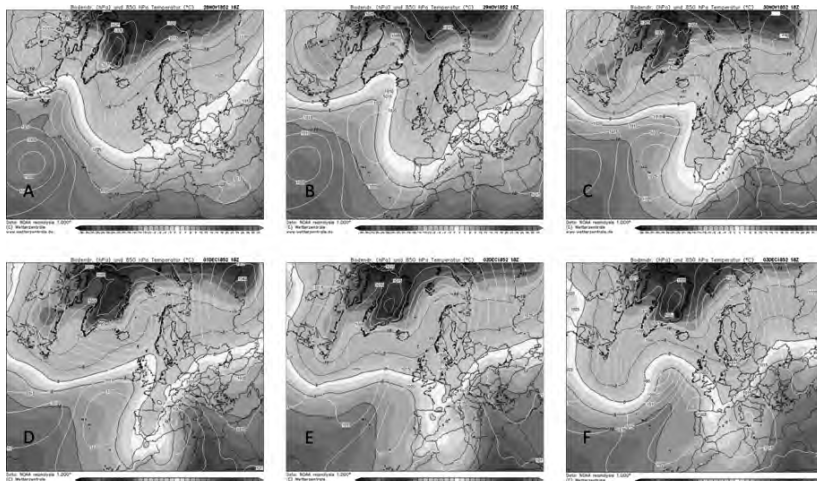


Figura 3: situacions atmosfèriques en superfície els dies del fenomen que va provocar la inundació. A, 28 de novembre; B, 29 de novembre; C, 30 de novembre; D, 1 de desembre; E, 2 de desembre; F, 3 de desembre. Font: NOAA. *Reanalysis archives* (www.wetterzentrale.de).

embossament d'aire fred en altura, varen conduir a la formació d'una depressió aïllada en nivells alts (DANA) i als efectes que coneixem segons la documentació i la premsa de l'època consultada. De fet, en el cas concret de Santa Maria del Camí, la població va haver de pujar a les primeres plantes de les cases, o bé abandonar-les, perquè les plantes baixes estaven completament inundades. La documentació parla de tres pams d'aigua a tot el poble, i de carrers que corrien com torrents (Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí, *El Balear*, 02/12/1852). La magnitud de la inundació va ser tal que va afectar altres zones de Mallorca, però la premsa es refereix el primer dia, explícitament, a Santa Maria del Camí. De fet, es varen haver d'enderrocar parets, i d'altres murs que van ser tomats i arrossegats per l'aigua. També s'ha esbrinat que els camins de Bunyola, Sencelles i Terrades corrien com a torrents. L'afectació arriba a Mainou (entre Santa Maria i Consell) i amb referència directa als Hostals i a sa Vileta (nord i sud, respectivament del nucli urbà). És de suposar que zones poc habitades del terme degueren patir la inundació, però no consten en la documentació consultada, la qual cosa fa pensar en una àrea d'afectació molt major que la descrita.

6. DISCUSSIÓ

La combinació de precipitacions excepcionals, amb la geomorfologia de l'àrea estudiada, va donar lloc a una inundació, que va abastar, en el cas del terme estudiat, la seva totalitat, afectant el nucli urbà, allunyat relativament de qualsevol curs. Però una vegada analitzada la toponímia i combinant-la amb l'índex de connectivitat (veure figura 4), es detecta una densa xarxa de cursos, paleocursos i cursos efímers, però que en moments de precipitacions intenses poden acabar sent funcionals, com així va succeir. La xarxa detectada (de tipus hortoniana, o sigui, generada per escorrentia superficial), permet constatar la funcionalitat real de la xarxa, fins ara deduïda (de manera incompleta) a partir de l'ortofotografia. Així i tot, en anteriors estudis (Sastre i Estrany, 2019), ja s'observà, amb l'aplicació de l'índex de connectivitat al nord del nucli de població, la presència d'una xarxa prou complexa. S'ha de relacionar, tanmateix, amb la presència de formes sedimentàries proclius a patir inundacions, com són els ventalls al·luvials, que afecten les zones des Cabàs, Coanegra i s'Arbossar (Sastre, 2000; Sastre, Estrany i Grimalt, 2018). En el cas de l'àrea estudiada, semblen construïts

durant el Plistocè Mitjà- Superior (780.000-11.780 YBP), però que han continuat actius durant l'Holocè (11.780 YBP).

L'anàlisi dels patrons de connectivitat és especialment important en aquest estudi ja que aquests estan molt relacionats amb els processos de transferència de sediments, com ara l'erosió, alhora que la detecció de zones de deposició.

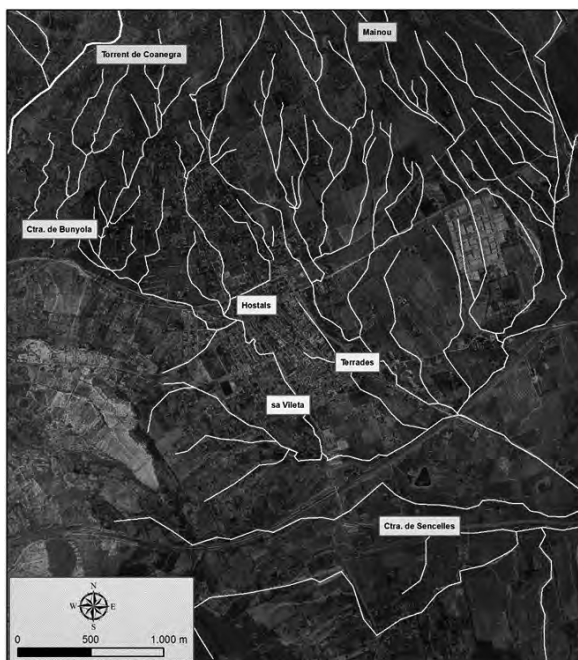


Figura 4: digitalització de la xarxa de canals actius durant l'episodi de 1852, a partir de l'Índex de connectivitat (IC).

A la figura 4 s'hi constata la complexa xarxa de canals que afecta el terme de Santa Maria del Camí, que discorre en direcció nord-oest - sud-est. Així, al nord de la vila destaca la convexitat dels ventalls al·luvials, en els quals s'encaixen uns canals d'inundació amb característiques anastomosades, o sigui, entrelaçats. D'aquesta forma, es produeix la dispersió dels fluxos d'aigua en sortir de la vall de Coanegra, perdent la concentració i velocitat que proporcionen els pendents elevats de la serra de Tramuntana. Per tant, predomina la deposició dels sediments i a la vegada es genera aquesta xarxa de canals poc incidits i amb una funcionalitat de baixa ocurrència. Ara bé, en activar-se, genera noves geoformes al·luvials i incisions erosives que pretèritament han estat restringides funcionalment amb la construcció massiva d'estructures hidràuliques tals com marjades i parats, precisament per evitar

l'erosió dels camps de conreu. Aquesta intervenció antròpica promou que aquesta xarxa de canals al·luvials només s'activi en episodis extrems de precipitació, provocant uns impactes molt més severos per mor de l'efecte cascada que suposa la superació de llindars de resistència d'aquestes estructures hidràuliques. A més a més, cal tenir en compte que la construcció de marjades i parats va tenir en les darreries del s. XVIII i principis del XIX el seu màxim apogeu, per la qual cosa els llindars de resistència devien ser força elevats.

Per la seva part al sud de la vila, aquesta xarxa de canals al·luvials perd capacitat d'incisió, a priori desconnectada essencialment per estructures antròpiques contemporànies, però que l'aplicació de l'índex de connectivitat permet dilucidar la direccionalitat dels fluxos d'aigua, tot afegint la possible influència de la neotectònica a l'àrea i el possible desenaixament de la xarxa fluvial en aquesta part sud, amb l'aixecament neotectònic de Marratxí i la falla de Sencelles (Servera-Nicolau i Gelabert, 2022).

7. CONCLUSIONS

Les precipitacions de la nit del 30 de novembre a l'1 de desembre varen ser concentrades en molt poc temps i en quantitats molt elevades. La dinàmica atmosfèrica va ser propícia, però no excepcional, donada la situació geogràfica de les Illes Balears, situades a la Mediterrània occidental on sovint s'hi produeixen, especialment durant la tardor, fenòmens com les DANA (*Depressió Aïllada a Nivells Alts*). D'altra banda, aquest episodi extrem es produí després d'uns mesos de sequera generalitzada amb una temperatura de la mar Mediterrània molt elevada.

La resposta hidrològica de la conca de drenatge permet deduir un comportament habitual en aquests episodis extrems, en els quals la persistència de la precipitació acaba per saturar completament la conca de drenatge i provocant la màxima eficiència de la xarxa de drenatge amb una generació massiva d'escorrentia superficial en la qual s'assoleix la màxima funcionalitat de la xarxa fluvial, a priori restringida, de canals, relacionada amb geoformes incipients de ventalls al·luvials (Sastre, 2000; Sastre i Estrany, 2019), formes sedimentàries en determinats ambients com els semiàrids, poc funcionals, excepte en moments de precipitacions importants.

L'estudi hauria de servir com a complement, per la seva magnitud, per a la prevenció

de possibles episodis en un futur proper, constatada la dinàmica actual de canvi climàtic i que es fa notar en llargues èpoques de sequera, precipitacions importants concentrades en poc temps, a banda de l'augment generalitzat de les temperatures i, també, del progressiu augment del nivell de la mar. La mar Mediterrània és el darrer factor; comptant que en els darrers anys s'estan batent rècords de temperatura de les aigües durant l'estiu, d'una mar semitancada, molt semblant a la mar del Carib (de fet, aquests tipus de mars semitancats reben la denominació general de mars mediterranis).

Finalment, precedents més actuals de processos catastròfics d'inundació a les Illes Balears, i en concret al terme de Santa Maria del Camí, han estat documentats per diversos estudis al llarg de les darreres dècades (Sastre, Estrany, Grimalt, 2018).

2. BIBLIOGRAFIA I FONTS

- Arxiu de l'Ajuntament de Santa Maria del Camí, B/11-5, s/f.
- BORSELLI L, CASSI P, TORRI D., "Prolegomena to sediment and flow connectivity in the landscape: A GIS and field numerical assessment.", *CATENA* 75 (2008) p. 268–277. DOI: 10.1016/j.catena.
- CAVALLI M, TREVISANI S, COMITI F, MARCHI L., "Geomorphometric assessment of spatial sediment connectivity in small Alpine catchments." *Geomorphology* 188 (2013) p. 31–41. DOI: 10.1016/j.geomorph.
- CHURCH M., "Geomorphic thresholds in riverine landscapes." *Freshwater Biology* 47 (2002) pp. 541–557. DOI: 10.1046/j.1365-2427.
- CREMA S, CAVALLI M., "SedInConnect: A stand-alone, free and open source tool for the assessment of sediment connectivity.", *Computers & Geosciences* (2017). DOI: 10.1016/j.cageo.
- Diari *El Balear* recuperat de <https://prensahistorica.mcu.es>
- NOAA. *Reanalysis archives* recuperat de www.wetterzentrale.de
- SASTRE CANALS, B., "Ventalls al·luvials i morfometria. Els torrents de Coanegra i de sa Cova de s'Aigua", *II Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria-Documenta Balear, Santa Maria, 2000, p. 145-154.

- SASTRE CANALS, B., “Determinació de l’edat dels sediments del ventall al·luvial de Coanegra,” *VII Jornades d’Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Santa Maria, 2018, p. 253-257.
- SASTRE CANALS, B.; ESTRANY BERTOS, J., “Detecció de paleoformes en el sistema al·luvial de Coanegra,” *VIII Jornades d’Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, Santa Maria, Santa Maria, 2019, p. 217-223.
- SASTRE CANALS, B.; GRIMALT GELABERT, M., “Notícies sobre esdeveniments meteorològics i fenòmens naturals catastròfics en l’obra del Paborde Jaume”, *IV Jornades d’Estudis Locals de Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí-Documenta Balear, Santa Maria, 2004, p. 127-134.
- SASTRE CANALS, B.; ESTRANY BERTOS, J.; GRIMALT GELABERT, M.: “Aproximación a los sistemas aluviales de es Cabàs, Coanegra i s’Arbassar (Serra de Tramuntana, Mallorca)”, GARCIA, C.; GOMEZ-PUJOL, LL.; MORAN-TEJEDA E.; BATALLA, R.J. (eds.), *Geomorfología del Antropoceno. Efectos del cambio global sobre los procesos geomorfológicos*, Universitat de les Illes Balears-Sociedad Española de Geomorfología, Palma, 2018, p. 391-394.
- SERVERA-NICOLAU, J.; GELABERT, B., “Elements geomorfològics associats a l’antiforme de Marratxí i l’antiforme del Puig de Son Seguí – Puig de Santa Eugènia (Mallorca, Illes Balears)”, *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears* 65 (2022), p. 155-183.

LA GENT DE POC PERITES DE SANTA MARIA DEL CAMÍ

Bernat Morey Colomar

Doctor en Geografia i Història per la UIB

bernatmoreycolomar@yahoo.es

RESUM

En els segles XVI i XVII els avui municipis de Santa Maria del Camí i de Santa Eugènia experimenten un creixement de població inusual que sols s'explica per mor de l'arribada de gent externa o d'altres indrets. Aquest estudi explora aquest poblament i les causes pel qual es produeix. Tot es fa remarcant que es produeix en un context de decreixement demogràfic generalitzat a Mallorca (refredament climàtic- petita edat de gel- epidèmies) que coincideix amb diverses crisis socials i econòmiques tant locals com mediterrànies (crisi comercial mediterrània, revoltes agermanades, pirateria i corsarisme, expulsió dels moriscos, etc.).

Paraules clau: Demografia, migració, canvi climàtic, crisis, increment demogràfic.

RESUMEN

En los siglos XVI y XVII, hoy, los municipios de Santa Eugènia y Santa Maria del camí (isla de Mallorca) experimentan un crecimiento demográfico importante que no parece natural. Este estudio explora este inusual poblamiento y sus causas remarcando que se produce en un contexto de crisis demográfica generalizada (enfriamiento climático- pequeña edad de hielo- epidemias) que coincide con diversas crisis sociales y económicas tanto para la isla como mediterráneas (crisis comercial mediterránea, Germanías, piratería y corsarismo, expulsión de los moriscos etc.).

Palabras clave: Demografía, migración, cambios climáticos, crisis, incremento demográfico.

ABSTRACT

In the 16th and 17th centuries, the municipalities of Santa Eugènia and Santa Maria del Camí (Mallorca island), experienced significant demographic growth that did not seem natural. This study explores this unusual settlement and its causes, highlighting that it occurs in a context of generalized demographic crisis (climatic cooling-little ice age-plague epidemics) that coincides with various social and economic crises for both the island and the Mediterranean (comercial mediterranean crise, Germanías, piracy and corsairism, expulsion of the moors, etc.).

Keywords: Demography, migration, climate changes, crisis, demographic increase.

1. INTRODUCCIÓ

En els primers segles després la Conquesta el nucli de Santa Eugènia i els llogarets propers tenen una població semblant als habitants de la vall de Coanegra i constituïen una mateixa entitat. En els segles següents, i fins en el segle XVI, els nuclis de Santa Eugènia arriben a tenir més població que la resta del terme. Aleshores, els taujans demanen construir una església i portar l'Escrivania Reial al poble. La lluita entre les dues comunitats es planteja també pels representants en el Gran i General Consell. L'any 1673 quan es resol que un jurat serà de Santa Maria i que els taujans siguin considerats foravila aquests argumenten que els occidentals són altra vegada molts més, però més pobres i inexperts. *Gent de poc perites*²². Els occidentals ja han construït l'actual ajuntament de Santa Maria i el seu nucli urbà creix amb energia però els taujans es consideren, aleshores, gent de més categoria. Aquest estudi explora qui podria ser aquesta gent considerada *de poc perites* que forma, també a Santa Eugènia, una incipient xarxa artesanal i els factors que poden haver influït en aquest inusual poblament en circumstàncies climàtiques i socials adverses (segles XVI, XVII i XVIII). És aquest, però, sols un petit estudi introductori per considerar que tot mereix una investigació més extensa i recolzada amb més dades.

2. METODOLOGIA

Aquest estudi parteix de l'estudi de cognoms del poble de Santa Eugènia realitzat l'any 2018²³ recolzat amb importants documents referits a Santa Eugènia com són:

- Carta de jurament al Rei de 1270²⁴.

- Petició de construir una església a Santa Eugènia l'any 1580²⁵.

22 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982, p. 94: *Apel·lacions de Vicens Sastre (1672), De poc perites i de poca azienda*.

23 Dades aportades per Capó (1982), Arrom (1999) i pròpies (Morey, 2020).

24 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982, p. 39-40: Llistat de vilatans que presten jurament al rei. Arrom (1999).

25 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999.

- Censos de confraries segles XVII i XVIII²⁶.
- Llibres de Baptisme de l'església de Santa Eugènia i arxius de l'Ajuntament de Santa Maria²⁷.

L'anàlisi demogràfic pels dos termes i per Mallorca es contempla a partir de la taxa del Morabatí dels llibres de Baptisme (partir del Concili de Trento -segle XVI- o ja dels cens administratius del segle XVIII²⁸). Tot es contextualitza amb una anàlisi de la situació sociopolítica mediterrània d'aquests segles²⁹.

3. ANÀLISI DEL POBLAMENT DE LA COMARCA SEGLE A SEGLE

3.1. De la Conquesta i la darrera Edat Mitjana. L'excel·lent document del jurament de fidelitat al rei dels habitants de l'antiga *Benibatzari* avui Santa Eugènia³⁰ proporciona un important llistat dels cognoms dels pobladors de la contrada de l'any 1270. Poques comunitats mallorquines disposen de dades tan primerenques de població i cognoms gairebé sols 40 anys després de la Conquesta. En el document falten els pobladors de la Vall de Coanegra i els de les alqueries de Pere de Centelles (avui de Santa Eugènia) perquè no són de jurisdicció reial³¹. Tot condiciona, i des del nostre punt de vista, l'evolució posterior dels distints nuclis de població dins una mateixa entitat organitzativa o Cavalleria que sembla, ja aleshores, ben artificial. Els orientals del Rei i els occidentals més depenents dels Torrella.

26 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 60, 68-69.

27 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999.

CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.

28 Dades en Taula II de Sevillano (1974), Santamaria (1984).

29 A partir de Xamena (1978) o Guerrero et al. (2006).

30 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 39-40.

CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.

31 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 39-40.

CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.

A partir de les primeres dades de l'impost del morabatí del 1329, cent anys després de la Conquesta, en tot el terme hi havia prop de 200 taujans i 349 occidentals (Taula II). Aquests darrers sumen llavors més focs. Malgrat els intents dels conqueridors de concentrar la població, aquesta segueix dispersa per les valls de muntanya o en el cas de Santa Eugènia a la vessant nord del puig (concentració de climatologia càlida). La construcció de la primera església del terme no va acompanyada d'una vila de nova fundació³². Basta observar les entrades rectes de l'actual nucli urbà respecte de les entrades corbes dels nuclis de Santa Eugènia, ses Alqueries o ses Coves. Les poblacions romanes tenen una entrada ben dreta. A l'Edat Mitjana, la contínua arribada de tribus invasores obliga a fer les corbes tancades a l'entrada dels nuclis urbans per protegir- se de les ràtzies a cavall. Aquests atacs sobtats i de curta durada eren la tàctica de guerra habitual vers l'any 1000, tants dels àrabs com dels cristians. I saquejar implica robar, cremar, segrestar, destruir i violar. Normal que els pobles es protegissin. Quan s'urbanitzà la vila actual de Santa Maria¹⁰, la pólvora i la infanteria dels mosqueters ja havien desbancat els cavalls.

3.2. El segle XV-XVI. La petita edat de gel. A partir del 1300, el clima a Europa es fa cada vegada més fred. Davalla la rendibilitat agrícola i augmenten les epidèmies de pesta (Pesta Negra 1348-1349). Els terrenys vora l'església de Santa Maria envoltada de moll no es poblen, enfront del nucli urbà de Eugènia elevat i millor orientat. La població no es concentra vora terres insanes igual com tampoc progressen les propostes de Sant Miquel, Pina o Castellitx, enfront de Campanet o Algaida³³.

En la recaptació del morabatí de 1503 s'observa una davallada de població en les comarques de Muntanya i Raiguer de fins un 40 % (Taula I). Tot pot respondre a diversos episodis de pesta o a la revolta forana de 1452, però el fet contrasta amb l'augment de població a les planes miocenes i en els pobles de Marina (40%), aquestes millor orientades a la solana i amb molt de terrenys de Call vermell que drena millor. Tot, unit a l'expansió imperial

32 MOREY, B., "Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.

33 MOREY, B., "Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.

catalana per la mediterrània, a una mala política fiscal i a un mal repartiment de béns i de poder, desemboca en les revoltes foranes³⁴. El descobriment d'Amèrica i l'avanç dels turcs per orient arruïna el comerç i la menestralia. Ciutat perd població. Sols a les revoltes agermanades i la pesta associada (1521- 1523) es calcula un decreixement de més d'un 20 % pel conjunt de l'illa i potser de més d'un 30 % per Palma³⁵.

Acabada la revolta i la pesta, es produeix a Mallorca un fet demogràfic insòlit. La resta de segle, i entre fams, guerres i atacs de corsaris i pirates i en plena edat de gel, s'observa un increment de població de prop d'un 75%. Aquest creixement, inusual en circumstàncies adverses, s'atribueix a que no hi ha altra pesta fins al 1652³⁶. L'adopció de quarantenes estrictes a partir de la desgràcia de 1523 evita l'arribada de malalties contagioses fins el 1652.. Aquí se suggereix també, i per primera vegada, que l'increment demogràfic detectat durant el segle XVI es deu també als primers censos baptismals. Fins aleshores, les dades disponibles de població es calculen sobre l'impost del morabatí i són sempre aproximades. S'ha de multiplicar cada cap de família que paga el tribut pel nombre de membres de cada nucli familiar. Per contra, els censos de baptismes iniciats a raó del Concili de Trento (1545- 1563) són més fiables. Ningú s'escapa de ser batejat sota condemna de la Santa Inquisició. Llavors, seegurament l'increment de població del segle XVI i a Mallorca no fou tant sinó que tot potser es deu que aquesta es comptabilitza millor. Respecte a aquesta època i a Santa Eugènia disposem d'un extraordinari document amb tots o amb la majoria dels cap de família al 1583³⁷ en el qual s'observa que gairebé són les famílies amb els mateixos cognoms dels segles anteriors. En aquest, no s'observen nouvinguts i sí la típica concentració de cognoms pròpia de comunitats ja estables on es perd el cognom femení. El mateix s'observa a la zona occidental del terme³⁸. Són gairebé els mateixos cognoms que en els segles XIV i XV. Aquest fet contrasta (per ara sols a Santa Eugènia, Taula II) amb les dades de poblament del segle següent i també amb les dades dels cognoms del segle XIII- XIV amb molt més variabilitat, conseqüència de la

34 MORRO, G., *Les revoltes populars a Mallorca: El conflicte de 1391. Forans contra Ciutadans (1450-1453). La Germania (1521-1523)*, Lleonard Muntaner, Palma, 2020.

35 Sobre dades de Morro (2020) i Quadrado (2021).

36 Estudis de Martí i Suau (1976) o Vaquer (1987).

37 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 23.

38 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 23.

Conquesta, la posterior i contínua arribada de pobladors peninsulars i també de les contínues epidèmies³⁹.

3.3. Segle XVII- XVIII. En plena petita edat del gel, la població del Raiguer segueix minvant però no passa igual a Santa Eugènia/Santa Maria (Taula II); un altre fet insòlit. No es disposa de dades sobre l'afectació de la pesta de 1652 que atacà fort a municipis com Alaró o Sineu però sabem que l'any 1667 Santa Maria té uns 600 Ha i Santa Eugènia i llogarets pot ser ja manco (Taula II). Santa Eugènia, un poble natural, creix cap a la solana i els occidentals s'esforcen a construir l'Ajuntament, a assentar el nucli actual de Santa Maria i a recuperar la casa consistorial. En el segle següent, segueix la petita edat de gel i el creixement demogràfic per Mallorca arriba sols al 50% (el normal és el 100% en un segle)⁴⁰. Els pobles del Pla miocè i les Marines augmenten més que el Raiguer i la muntanya, però els nuclis de Santa Maria i Santa Eugènia tornen créixer per sobre de l'esperat⁴¹.

3.4. 1794- 1900. El creixement demogràfic en el segle XIX ronda el 60 o 70% per tot Mallorca, tot degut a les reformes agràries i socials i al canvi climàtic cap a càlid que s'inicia a partir dels 1850⁴². La pobla de Santa Maria torna més productiva i Mallorca cultiva més terra que mai. Pobles com Santa Eugènia esgoten les terres i la població es mobilitza cap a les zones vinateres però també cap a les pobles de Muro, sa Pobla o el Pla de Sant Jordi, on les dessecacions deixen terres excel·lents. El descobriment i l'explotació del carbó del Raiguer inicia una revolució industrial que farà augmentar la població dels municipis del Raiguer enfront dels del Pla. El tren ajuda a l'exportació dels excedents.

39 MOREY, B., "Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.

40 Sobre dades de Morey (2018) i Taula II. Estudis de població també de Capó (1982) i Arrom (1999).

41 Sobre dades de Morey (2018) i Taula II. Estudis de població també de Capó (1982) i Arrom (1999).

42 Sobre dades de Morey (2018) i Taula II. Estudis de població també de Capó (1982) i Arrom (1999).

4. EL CREIXEMENT DELS SEGLES XVII I XVIII. ARRIBADA DE NOUS POBLADORS?

Aportem diverses referències, la majoria del poble de Santa Eugènia, però que se poden extrapolar al llavors recent creat nucli urbà de Santa Maria, que indiquen l'arribada de pobladors externs a la comarca en aquestes dates per sobre del considerat de manera natural (matrimonis, llogaters etc).

4.1. Demografia. Segons els llibres de baptisme⁴³, Santa Eugènia passa de 600 Ha al 1667 als 1365 en el 1784 (un 200 %) i Santa Maria passa de prop de 600 ha també en el 1667 a 2365 ha en el 1784 (un 400%?). Podria ser que al 1784 per Santa Maria s'hagués comptabilitzat també la població de Santa Eugènia però ho vegem improbable. De ser així, Santa Eugènia tornaria ser més gran que Santa Maria i aquest fet sabem que no va tornar a passar⁴⁴. Sols aquestes xifres ja indiquen que arriba molta gent nova o com diem encara als pobles, arriba molta gent externa.

4.2. Cens de confraries. En els cens de confraries de Santa Eugènia, i ja a partir de mitjans segle XVII⁴⁵, apareixen cognoms com Oliver, Capó, Pou, Rigo, Riera, Llabrés, Martorell o Vidal que mai no s'havien documentat al poble ni eren a les actes de 1580⁴⁶. Tot coincideix amb l'establiment dels actuals nuclis urbans de ses Olleries i el Puget⁴⁷.

4.3. Referències documentals. El representant dels taujans Pere Mascaró, el 19 de maig del 1602, reclama l'Escrivania Reial per a Santa Eugènia argumentant més població que la resta de terme⁴⁸. Felip IV, ja en el 1655,

43 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 60, 68-69.

44 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.

45 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.

46 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 60, 68-69.

47 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 38.

48 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.

ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 71.

ordena que es restitueixi l'Escrivania a Santa Maria perquè ja s'ha construït el nou Ajuntament⁴⁹. Els taujans es queixen que els santamariers tornen ser més perquè han crescut amb gent de *poc perites* o de poca hisenda⁵⁰. Igualment, en la lluita pel sou del vicari de Santa Eugènia, s'arriba a un acord entre les dues comunitats i es firmà una llarga acta. Llavors observen (1669) que els dos nuclis han crescut tant que poden pagar dues vicaries⁵¹.

4.4. Establiment des Puget i de ses Olleries de Santa Eugènia. Les cròniques de la Conquesta no parlen mai de ses Olleries. Pot ser el nucli actual sols es desenvolupa amb entitat en el segle XVII igual que l'establiment del Puget. La primera cita d'Ollers a Santa Eugènia la dona Miquel Coll, tot i partir del llibre dels òbits de l'església de Santa Eugènia (1675- 1715)⁵²

Miquel Martorell oller de la vila de Santa Maria de les Olleries de Santa Eugènia

Al mateix temps es produeix també l'establiment del nucli urbà des Puget, aleshores separat del poble. El nucli comença també amb l'establiment d'un moliner extern. Tot prova l'arribada de nous pobladors al terme i ambdós casos amb un ofici no fàcil de mostrar. En el cas de Santa Eugènia i en aquests dos casos concrets no es tracta de gent de *poc perites*. Pot ser són pobres però són gent amb ofici. Amb tot, les famílies benestants de Santa Eugènia es neguen a urbanitzar el puig tal i com els pretenen comandar els occidentals⁵³ i situen els nous establits als afores del nucli principal.

4.5. Dels ollers de Pòrtol. Circula la llegenda que els ollers de Pòrtol començaren dels taujans. Gabriel Massot i Muntaner documenta que la primera

49 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.
ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 71.

50 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.
ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 71.

51 CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.
ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 71.

52 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999.

53 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia* (1583. -1913), Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999.

família d'ollers establerta a Pòrtol, ja en el segle XVIII, són el matrimoni format per Bartomeu Amengual Martorell i Catalina Oliver Busquets⁵⁴. En la talla d'obriers de 1670 de l'església de Santa Eugènia⁵⁵ trobem els possibles pares d'aquest matrimoni. Els primers Martorell, Oliver i també Amengual (Joan Amengual, Arnau Martorell, Bartomeu Martorell, Joan Oliver *Morate*). Els Busquets ja eren històrics al poble. També es documenta una confrare taujana amb el nom de Catalina Oliver⁵⁶. En els censos dels Ollers de Santa Maria de principis de segle XVIII apareix Bartomeu Amengual de Santa Eugènia⁵⁷. Llavors, és probable que els primers artesans portolans fossin descendents dels primers ollers taujans; més difícil és saber d'on provenen els primers ollers de ses Olleries. Hauríem de cercar fes de baptismes a parròquies, potser de Palma? (crisi de la menestralia de Ciutat?, Arribada de moriscos?).

- Expulsió dels moriscos (1609) de territori peninsular. Vaquer en documenta l'arribada d'alguns a Mallorca⁵⁸. Els batejats prenen cognoms com Fuster, Pastor, Rosselló, Soler, Ferrer, Morató, Tur, Cerdà, Gual, Crespi, Oliver, Torrella, Serra, Sureda, Tugores, Verger, entre d'altres. D'aquests s'han seleccionat els cognoms que apareixen en els termes de Santa Maria en els segles XVII i XVIII i que no apareixen en els segles anteriors⁵⁹. També apareixen alguns d'aquests cognoms en els cens de confreres de mitjan i final de segle XVII de Santa Eugènia⁶⁰ i tampoc apareixen, encara, a les actes de principi de segle. Observar també la cita de Joan Oliver dit Morate. Qui es faria *Morate*⁶¹ en el segle XVII si no fos d'ascendència musulmana fos antic esclau o morisc?
- Efecte cridada/urbanització. Sols el fet que es decideixi urbanitzar una part de comuna indica que hi ha una necessitat de disposar de més habitatges (sigui creixement natural o no). Tot pot provocar un efecte cridada en termes propers amb manco possibilitat de creixement. Per

54 Massot i Muntaner, G.. Reportatge en premsa localitzat en 2020 (Morey, 2020).

55 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, p. 49.

56 ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999, 60, 68-69.

57 Arrom (1991) i Morey (2018).

58 VAQUER, O., *Moriscos en Mallorca*. l·linatgesdemallorca.com/wp-content/uploads, 2017.

59 MOREY, B., "Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.

60 Capó (1982). Llistats de Batlles. Arrom (1999) varis. Morey (2020).

61 Capó (1982). Llistats de Batlles. Arrom (1999) varis. Morey (2020).

bé que els segles XVI i XVII són de crisi demogràfica generalitzada a Mallorca no es pot descartar l'arribada a Santa Maria de pobladors veïns, per ventura atrets per la construcció de l'Ajuntament i de l'establiment de la vila actual. I fins i tot, podria haver estat fomentat pels mateixos constructors de l'Ajuntament. El fet sembla més improbable a Santa Eugènia amb un nucli urbà controlat per famílies assentades i on es creen els nous establits allunyats del nucli principal. Són dues solucions distintes per un mateix problema o són problemes distintes?

Ja en el segle XVIII observem dos factors més que poden influir en el creixement del nucli actual de Santa Maria i ja no tant en el de Santa Eugènia.

- Polítiques estatals i socials. En el segle XVIII es possibilita als ports mediterranis comerciar amb Amèrica. Tot, unit al control del bandolerisme (exèrcit professional), suposa una millora en el transport i en el comerç que beneficia a Santa Maria entre Palma i Inca- Alcúdia.
- Les disposicions de Carles III de permetre a la comunitat xueta mallorquina treballar en qualsevol feina i fora del Call acabà la discriminació per llei (que no social) d'aquesta minoria. És probable que alguns dels seus integrants arribin a la pobla de Santa Maria (Fuster, ja en el segle XVII, Forteza, Creus, etc.). Referent als cognoms estigmatitzats es detecten a Santa Eugènia⁶². Mentre, a Santa Maria, les llistes de batlles dels segles XVIII i XIX continuen mostrant els mateixos cognoms dels segles anteriors⁶³. No es produeix una integració real dels nouvinguts fins gairebé el segle XIX- XX? Aquest fet pot ser també significatiu.

62 MOREY, B., "Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.

63 MOREY, B., "Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.

5. CONCLUSIONS

En el segle XVII els nuclis de Santa Eugènia i el nou (i actual) nucli urbà de Santa Maria experimenten un augment de població que duplica o, en el cas de Santa Maria, triplica el creixement natural. Aquest és un fet estrany en una situació de crisi demogràfica generalitzada. S'aporten diverses proves (dades de poblament, incorporació de nous cognoms, actes i documents diversos, establiment de nous nuclis urbans, etc.) que aquest inusual creixement dels dos nuclis urbans estudiats és en bona part degut a l'arribada de gent nova. Entre les possibles causes de l'arribada d'aquesta gent externa s'han explorat:

- La crisi del comerç i de la menestralia de Ciutat.
- Efecte cridada a partir d'un nou establert.
- Arribada de població morisca a Mallorca.
- Polítiques externes que faciliten el comerç i els moviment de població o d'algun sector de població.

Potser alguns menestrals i qui sap si alguns moriscs o xuetes, per ventura esquivant condició i cognom, s'estableixen en els pobles propers de Palma per continuar fent el que havien fet tota la vida, d'ollers, de moliners, de marxandos, d'empresaris vinaters o de simples jornalers, però tot és, per ara, sols una hipòtesi que s'hauria de provar amb més dades i millor documentació.

6. BIBLIOGRAFIA

- ARROM, S., *L'església de Sta. Eugènia (1583. -1913)*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 1999.
- CAPÓ, J., *La Vila de Sta. Maria del Camí*, vol. 1, Josep Capó Juan, Santa Maria del Camí, 1982.
- GUERRERO, V., CALVO, M. i GORNÉS, S., *Historia de las Islas Baleares*, Rey Sol Ed., Palma, 2006.
- JUAN, J., *El cens de Floridablanca a les Illes Balears, 1786-1787*, Miquel Font Editor, Palma, 1989.

- JUAN, J., *El cens d'Aranda a Mallorca (1768-1769)*, El Tall, Palma, 1996.
- MARTÍ, G. i SUAÚ, I., “Epidèmies i demografia a Mallorca”, Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana de Biologia-Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, *Xè Congrés de Metges de Llengua Catalana: Funció social de la Medicina*, Institut d'Estudis Catalans, 1976, p. 86- 92.
- MASSOT i MUNTANER, G., “Les ollerries de Pòrtol”. Reportatge en premsa (Diario Mallorca). Localitzat en 2020.
- MOREY, B., “Santa Maria. Demografia, geomorfologia, climatologia i poblament. Extrapolació per Mallorca”, *VIII Jornades d'Estudis Locals de Santa Maria*, Ajuntament de Santa Maria. Santa Maria, 2018, p. 189-200.
- MOREY, B., *Santa Eugènia entre la història i la llegenda*, Ajuntament de Santa Eugènia, Santa Eugènia, 2020.
- MORRO, G., *Les revoltes populars a Mallorca: El conflicte de 1391. Forans contra Ciutadans (1450-1453). La Germania (1521-1523)*, Lleonard Muntaner, Palma, 2020.
- QUADRADO, J. M., *Informacions judicials sobre els addictes a la Germania en la ciutat i illa de Mallorca*, Lleonard Muntaner Editor, 2021.
- SANTAMARIA, A., “Demografía de Mallorca. Análisis del morabati de 1329”, *Mayurqa* 20 (1984), p. 155- 222.
- SEVILLANO, F., “La Demografía de Mallorca a través del impuesto del morabati (siglos XIV, XV y XVI”, *Boletín Sociedad Arqueológica Luliana* 34 (1974), p. 233- 272.
- VAQUER, O., “La pesta de 1652 en Mallorca”, *I Encuentro hispano-luso-italiano de demografía histórica*, Ordina, Barcelona, 1987.
- VAQUER, O., *Moriscos en Mallorca*. llinatgesdemallorca.com/wp-content/uploads, 2017.
- XAMENA, P., *Història de Mallorca*, Moll, Palma, 2005.

6. ANNEX DOCUMENTAL

	1329	1503	1591	I n c % 1239	1667	1784	I n c % 1591	1900	Inc% 1784
Muntanya									
Total aprox.	8500	8000	15200	80	16500	27000	80	41000	66
Raiguer									
Santa Maria	549	600	1000	95	1002	2365	120	3022	100*
Alaró- Consell	765	635	1600	95	2813	3370	00	5876	70
Total aprox.	7800	5500	11700	60	9300	16000	50	26000	60
P l a t a f o r m a miocena									
Marratxí	90	100	200	110	500	915	460	3053	330
Santa Eugènia	200	300	400	100	660	1365	370	1700	20
Sencelles- Costitx	504	650	1500	300	1630	3363	220	4600	45
Total aprox.	4700	5300	8800	80	11500	15500	85	27000	66
	34000	35000	59500	75	71500	11700 0	95	18600 0	60

Taula I. Demografia per Mallorca i per Santa Maria-Santa Eugènia.
(les xifres de Santa Maria fins el 1591 contemplen el nucli de Santa Eugènia).

1581	1648	1750	XVI	XVII	XVIII	XIX
			Albech			Aloy
?	Amengual l (10)	Amengual		Amengual	Amengual	
Arrom	Arrom	Arrom				
		Batlle				
				Bauçà		
		Bestard				
Bibiloni	Bibiloni (91)	Bibiloni	Bibiloni	Bibiloni		
			Borràs	Borràs	Borràs	
Busquets	Busquets (13)	Busquets	Busquets	Busquets		
		Bunyola				
Canyelles	Canyelles (17)	Canyelles	Canyelles	Canyelles	Canyelles	Canyelles
					Cabot	
	Capó	?				Calafat
Carbonel l						Capó
				Cifre	Cifre	
			Cantallops	Cantallops	Cantallops	
Coll	Coll (37)	Coll	Coll		Coll	
				Dols	Dols	Dols
Crespí	Crespí (29)	Crespí	Crespí	Crespí	Crespí	Crespí
			Far	Far	Far	
Ferrer	Ferrer	Ferrer?				
			Fiol	Fiol	Fiol	
				Fuster	Fuster	Fuster

	Gelabert	?				
			Jaume	Jaume	Jaume	Jaume
					Juan	
Horrach	Horrach (43)	Horrach	Horrach	Horrach		
Isern	Isern	Isern				
	Llabrés	?				
	Martorell	Martorell				
Mascaró	Mascaró (15)	Mascaró	Mascaró	Mascaró		Massot
				Matas	Mates	Mstes
						Mesquida
					Moragues	
	Mulet (10)	Mulet				
	Nicolau	?				
				Oleza	Oleza	Oleza
Oliver?	Oliver	Oliver		Oliver	Oliver	
				Ordines		
			Perol			
Parets	Parets (30)	Parets	Parets	Parets		
Pineda	Pineda			Pizà	Pizà	Pizà
	Pou	Pou				
			Palou	Palou		
	Riera	Riera				
		Rigo				
?	Roca (19)	Roca	Roca			
	Rosselló	Rosselló				Rosselló
				Roig	Roig	

		Santandre u				Santandre u
Sastre?	Sastre	Sastre	Sastre			
			Seguí			
						Serra
					Soler	Soler
	Sureda	Sureda				
				Torrella	Torrella	
					Torrents	Torrents
						Vic
	Vidal	Vidal		Vidal	Vidal	

Taula II. Cognoms documentats a Santa Eugènia (Arrom, 1999, Morey, 2020)
i en gris a Santa Maria (de Capó, 1982)

1978-2023: 45 ANYS DE CLUB BÀSQUET SANTA MARIA

Josep Maria Estarellas Torrens

President del Club Bàsquet Santa Maria

estarellas@mac.com

RESUM

Hi ha constància d'un partit de bàsquet a Sóller l'any 1932, i la Federació Balear fou inscrita l'any 1935, però no fou fins a l'any 1970 que aquest esport començà a arrelar al nostre poble, amb la creació de la primera pista reglamentària. Vindrien uns anys de bàsquet embrionari, fins que l'any 1978, Joan Frau i Maria Verd fundaren el Club Bàsquet Santa Maria. Des de llavors, a l'ombra d'altres esports amb més tradició, amb anys de molta precarietat i superant molts d'entrebancs, aquest club ha esdevingut l'entitat esportiva amb més solera, i la que més llicències federatives mou al municipi.

Paraules clau: Bàsquet, esport, club, equips.

RESUMEN

Hay constancia de un partido de baloncesto en Sóller en 1932, y la Federación Balear fue inscrita en 1935, pero no fue hasta el año 1970 que este deporte empezó a arraigar en nuestro pueblo, con la creación de la primera pista reglamentaria. Vendrían unos años de baloncesto embrionario, hasta que en 1978 Joan Frau y María Verd fundaron el *Club Bàsquet Santa Maria*. Desde entonces, a la sombra de otros deportes con más tradición, con años de mucha precariedad y sorteando muchos obstáculos, este club se ha convertido en la entidad deportiva con más solera, y la que más licencias federativas mueve en el municipio.

Palabras clave: Baloncesto, deporte, club, equipos.

SUMMARY

There is evidence of a basketball match in Sóller as early as 1932, following which the Balearic Federation was founded in 1935. However, it was not until 1970 that this sport began to make its mark on our town with the creation of the first regulation court. A few years of embryonic basketball would follow until, in 1978, Joan Frau and Maria Verd founded the *Club Bàsquet Santa Maria*. Since then, and in the shadow of perhaps more established, traditional sports, years of great precariousness and tackling many obstacles, this club is now considered as one of the pioneers of this sport on the island and one of the clubs that moves the most federative licenses in the borough.

Keywords: Basketball, sport, club, teams.

1. ANTECEDENTS

1.1. Finals dels anys seixanta, primers brots del bàsquet a Santa Maria

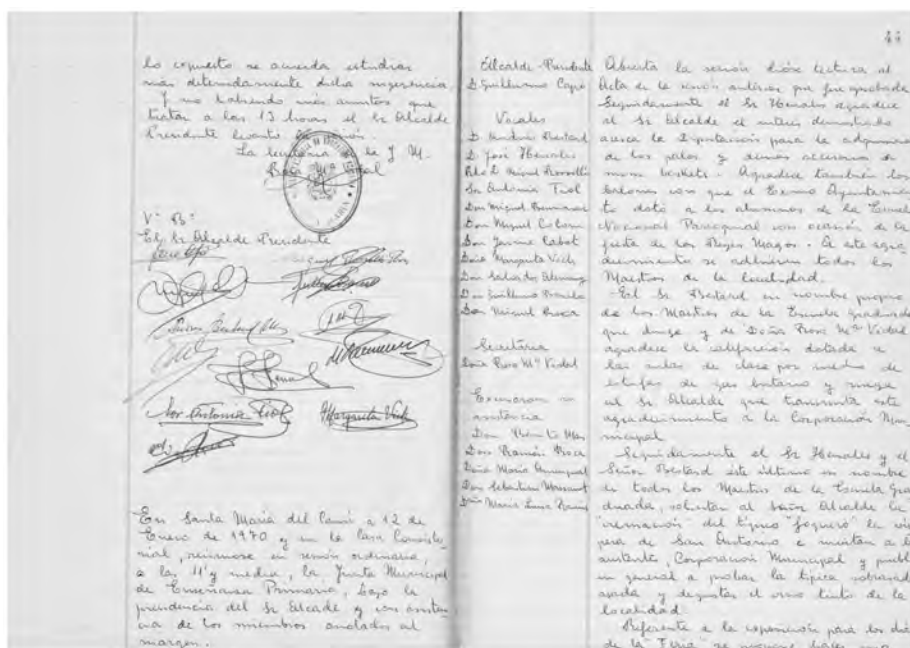
Quant al naixement del bàsquet al nostre municipi es parla, acostuma a esmentar-se primer a D. Pep Henales, i després a Joan Frau i Maria Verd. Però cal dir que el bàsquet a Santa Maria fou introduït per D. Jaume Guijarro, a qui es coneixia com el mestre dels regles (no crec que calguin més explicacions), qui va fer construir un camp de terra darrera ca ses monges on entrenava un grup d'al·lotes, i on informalment jugaven també els al·lots. Entre ells, i gairebé cada dia, Joan Frau.

1.2. 1970, primera pista reglamentària i primer equip del municipi

Aquest any s'inicià la campanya de promoció de l'esport per part de la *Delegación Provincial de Educación Física y Deporte*, que tenia per finalitat mobilitzar els nins i les nines dels pobles perquè practicassin l'esport, i així poder crear-se clubs i equipar els pobles participants amb algunes instal·lacions esportives, que la *Delegación Provincial de Educación Física y Deporte* subvencionaria al 50%.

A Santa Maria es va utilitzar aquest pla per potenciar el minibàsquet, comprar taulells, cistelles, pilotes i condicionar una pista per a la pràctica del bàsquet. A l'hora de la veritat, la *Delegación Provincial de Educación Física y Deporte* es negà a pagar -per incompliment del reglament de la campanya, que especificava que prèviament s'havia de comunicar un càlcul del cost de les activitats previstes- despeses que en bona part ja havia realitzat l'Ajuntament de Santa Maria, veient-se obligat el consistori santamarier a reclamar repetides vegades la meitat de la inversió realitzada.

A l'acta del 12 de gener de 1970 de l'assemblea de la *Junta Municipal de Enseñanza Primaria* duta a terme a la Casa Consistorial (annex, foto 1), presidida pel senyor batle D. Guillem Capó, D. Pep Henales, qui esdevindrà una persona clau en la introducció del bàsquet al nostre municipi, agraïa al Sr. Batle, en nom seu i de tots els mestres del poble, l'interès demostrat davant la diputació per a l'adquisició dels pals i d'altres accessoris de minibàsquet. Igualment, donava les gràcies per les pilotes amb què l'Ajuntament havia obsequiat l'alumnat de l'escola parroquial amb motiu de la Festa dels Reis.



Acta de l'assemblea de la *Junta Municipal de Enseñanza Primaria* del 12 de gener de 1970.

D. Pep Henales vengué a Santa Maria després d'aprovar unes oposicions a mestre d'escola parroquial, quan en realitat li corresponia anar a Montuïri a fer una substitució, després de passar per Menorca i Sant Josep. La seva arribada va representar una vertadera revolució educativa i una transformació social al poble, amb l'esport, i més concretament el bàsquet, com una de les eines cabdals d'aquesta revolució.

Just en instal·lar-se al poble, es va adonar de la necessitat d'organitzar-hi activitats extraescolars per als nins, qui, en paraules seves "en aquells temps no tenien altra manera d'entretenir-se que organitzant guerres a l'estació del tren a la sortida de l'escola en contra d'altres nins que viatjaven amb el tren".

Don Pep, qui no debades venia de Sant Josep Obrer, entre moltes altres activitats, va donar un gran impuls a l'esport santamarier, molt especialment al bàsquet, però també al futbol i altres esports.

De la seva iniciativa va néixer el primer equip de bàsquet de Santa Maria, un equip juvenil masculí entrenat per Pere J. Vich, i es va inaugurar la pista en diagonal enmig de la plaça Nova, que poca gent recorda ja. Els taulers els va fer el fuster Martorell. Tant la temporada 1970/71, com les dues següents, aquest equip juvenil masculí del Club Endavant Santa Maria seria l'únic que hi hauria al poble.

1.3. Temporada 1973/74, primer equip sènior federat

Després de tres anys amb només equip juvenil, al Club Endavant Santa Maria es va formar el primer equip sènior masculí de Santa Maria que va jugar federat (annex, foto 2), tot i que no aconseguí ni un sol punt en tota la temporada 1973/74. En una entrevista en un diari, 8 de març de 1974, Pere J. Vich es queixava de la manca de serietat, implicació, interès i esportivitat de l'equip.



Endavant Santa Maria
temporada 1973/74.

Estranyament, per motius de feina i d'estudis, Joan Frau no va competir amb l'equip ni va arribar a competir mai, però durant aquest període, i com ja anava fent des de l'any 1971, es va dedicar a fer d'àrbitre de taula, i també en Miquel Salom "Costurer", en Biel Mesquida "Bieló" i en Joan Crespi.

Contrastant amb l'equip sènior, Pere J. Vich alabà la serietat i major qualitat de l'equip juvenil, que estava compost pels següents jugadors: Jaume Salom, Miquel Calafat, Pere Vidal, Mateu Morro, Gori Negre, Pep Santandreu, Joan Crespi, Bernat Comes (president del Club Bàsquet Santa Maria en el futur), Miquel Colom, Sebastià Serra i Gaspar Villalonga.

També es queixava, Pere J. Vich, de la manca d'afició al poble, de la precarietat econòmica del Club Endavant Santa Maria per l'absència d'ajudes, i de la deixadesa per part de l'Ajuntament que ni tan sols feia un manteniment de l'única pista existent, la de la plaça Nova, una de les pitjors de Mallorca.

Jugar els partits a la plaça Nova era una autèntica peripècia. Per poder començar, a vegades, s'havien de retirar els cotxes que hi havia aparcats a sobre, i per posar les xarxes s'havien d'enfilat damunt un cotxe. La taula, bancs i resta de material s'havia de tragar des de can Sanxo. A vegades es rompia qualche bombeta de l'enllumenat i s'havien d'enfilat amb una escala a canviar-la. Els jugadors es canviaven de roba enmig de la plaça, fins que, ja anys després, se'ls permetria canviar-se a sa Granja, l'edifici de marès inacabat que es coneixia com de les bubotes, ubicat on ara hi ha els banys públics de la plaça Nova.

Joan Frau, en una entrevista a la revista Coanegra, contà l'anècdota d'un matrimoni que cada diumenge per anar a missa travessava pel mig de la pista, sortint de ca seva devers on hi ha ara el bar Espanya fins al cantó de can Pepaina, obligant als sorpresos àrbitres a aturar el partit enmig de les rialles generalitzades.

Així, tot l'esforç queia sobre els directius del club, especialment D. Pere Llompart, i els jugadors havien de posar els doblers de la seva butxaca.

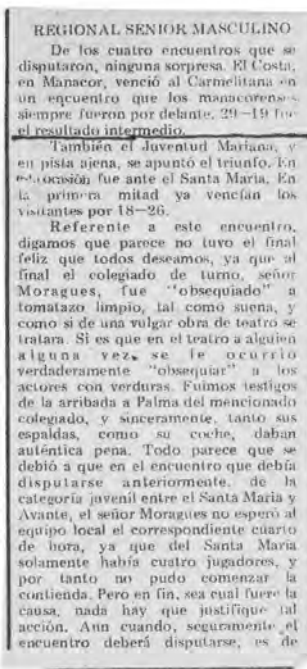
Joan Frau s'assabentà de la necessitat de començar el bàsquet des de baix, amb equips minibàsquet, objectiu que ja es plantejava per la temporada següent, però que no es faria realitat fins uns anys més tard, com veurem a continuació.

1.4. Temporada 1974/75, una anècdota vergonyosa

Poca o cap informació tenim d'aquesta temporada i la següent del Club Endavant Santa Maria, excepte uns lamentables fets que tengueren transcendència i sortiren publicats a diversos mitjans escrits. En un partit que es va jugar a la plaça Nova contra el Joventut Mariana de Sóller, amb victòria clara dels sollerics, el públic, que ja estava encès davant la negativa de l'àrbitre, Sr. Moragues, a concedir un temps d'espera al partit de juvenils que s'havia de disputar prèviament, donant-los el partit per perdut per falta de jugadors, li va llençar tomàtiques a la conclusió del partit. Per sort, haurien de passar moltes temporades abans de repetir-se una situació semblant.



Endavant Santa Maria
temporada 1974/75.



Retalls de premsa de 1975.

1.5. Cursos 1976/77 i 1977/78, bàsquet com a activitat extraescolar

Per iniciativa de Joan Frau, el bàsquet esdevingué una activitat extraescolar al Col·legi Ramon Llull, que es convertiria en el bressol dels primers equips mini bàsquet la temporada següent. L'activitat es desenvoluparia al pati de can Sanxo, amb la seva peculiar pista, amb les cistelles clavades directament a les parets de pedra.

2. EL CLUB BÀSQUET SANTA MARIA

2.1. Temporada 1978/79: naixement del Club Bàsquet Santa Maria

Joan Frau i Maria Verd decidiren constituir un club de bàsquet al municipi i cercaren una persona significada al poble per ser el cap visible de la primera junta directiva. Escolliren a Pep Estarellas, qui sorprenentment va acceptar. Pep Estarellas era un gran amant del futbol i del tennis -esports que va practicar durant anys-, però de ben cert que això del bàsquet li vengué de nou.

Així doncs, en reunió celebrada l'1 de setembre de 1978, Pep Estarellas Cañellas (president), Bernat Comes Dols (vicepresident), Maria Verd Crespí (secretària), Pere Crespí Calafat, Bartomeu Miralles Martí, Jaume Cabot Roca i Joan Francesc Frau Serra, signaren l'acta de constitució del nou Club Bàsquet Santa Maria.

El club va arrancar amb dos equips de minibàsquet, un femení i un masculí, que entrenaven i jugaven al pati de can Sanxo, els dos entrenats per Joan Frau i Maria Verd.



Equips mini femení i masculí, temporada 1978/79.

En aquests inicis, els equips jugaven amb unes camisetes blanques amb el logo de l'escola Ramon Llull al pit i calçons blaus, res a veure amb els característics colors verd i negre que acabarien essent els colors identificadors del club. La casualitat o el destí varen fer que uns anys després es trobassin unes equipacions d'aquests colors en oferta, els colors del Joventut de Badalona (la Penya), club de referència pel que fa al bàsquet de formació i pedrera, en el qual s'inspiraren Joan Frau i Maria Verd.

2.2. Temporada 1979/80, nova pista al camp municipal d'esports

Aquesta temporada, als dos equips minibàsquet masculí i femení, s'afegí un equip infantil masculí, que va començar la temporada jugant els seus partits a la deficient pista de la plaça Nova, en unes condicions molt precàries per manca de vestidors.

Amb la temporada començada s'inicià la construcció d'una pista nova al camp municipal d'esports, que esdevindria un revulsiu per al club, que ja prendria forma d'iniciativa seriosa, amb possibilitats d'augmentar la pedrera d'equips i tenir continuïtat.

Tot i les greus mancances d'instal·lacions i infraestructures, els dos equips mini aconseguiren quedar primers dels seus grups i, finalment, quarts de Mallorca.

Aquest curs 1979/80 començaren també les activitats esportives escolars al Col·legi Públic de Santa Maria. L'equip de bàsquet femení infantil va jugar la final territorial, com a campiones de la fase de la zona d'Inca, juntament amb Joan Capó de Felanitx, Dr. Comas de Menorca i Graduada José Antonio d'Eivissa, i es classificaren en tercer lloc.

2.3. Temporada 1980/81, s'afegeix un equip infantil femení

El club mantindria, igual que les dues temporades anteriors, un equip minibàsquet masculí, entrenat per Miquel Pizà, i un altre femení, però a l'infantil masculí s'afegiria ara també un infantil femení. Aquest nou equip femení, així com el mini masculí, acabarien encapçalant els seus grups, per finalitzar quarts i quarts de Mallorca.



Mini masculí, temporada 1980/81.

El finançament del club anava a càrrec dels socis, dels sortejos i de la subvenció de l'Ajuntament, atès que no existien ajudes públiques de cap altra mena.

2.4. Temporada 1981/82, les infantils campiones de les Balears

Seguint la fase de creixement encetada les temporades anteriors, el club aconseguí formar cinc equips: un equip de minibàsquet femení entrenat per Maria Verd, un equip de minibàsquet masculí entrenat per Miquel Pizà, un equip infantil femení entrenat per Joan Mateu, un juvenil femení entrenat també per Joan Frau i, finalment, un juvenil masculí entrenat per Biel Cabot ajudat per Guillem Mercadal.

El protagonisme esportiu seria indiscutiblement per l'equip infantil femení, que es proclamà campió de les Balears als Jocs Escolars. Primer disputà una lliga entre pobles on tingué com a rivals, entre d'altres, el primer equip de bàsquet de l'Escola Nacional Mixta de Santa Maria, quedant primeres del grup. Seguidament, eliminaren en eliminatòries a doble partit primer al Joventut Mariana, i després a Santa Mònica, campiones del grup de Palma (i quartes al campionat d'Espanya). Es plantaren així a la final a quatre que es disputà al poliesportiu Prínceps d'Espanya, juntament amb l'equip campió de l'altre grup de Mallorca, Joan Capó de Felanitx i els equips campions de Menorca i d'Eivissa. A la semifinal es va derrotar a les eivissenques i a la gran final es va derrotar l'Alaior de Menorca.

Sorgiren problemes afegits a la precarietat de la infraestructura, com la falta d'entrenadors per dirigir els equips, la incompatibilitat amb els horaris escolars dels nins i nines -en el cas dels juvenils- que havien de desplaçar-se a Ciutat per estudiar i només podien entrenar dos dies a la setmana.

Es treballava molt fort per promocionar el bàsquet a les escoles, però la manca d'instal·lacions era evident i els problemes econòmics notoris,



Equip infantil femení, campió de Balears 1981/82.

amb un pressupost de 150.000 pessetes, malgrat tenir més de cent socis i la subvenció de 25.000 pessetes de l'Ajuntament.

Per primera vegada el bàsquet va ser present a les festes patronals, amb un torneig triangular de categoria infantil masculí entre Santa Maria, Binissalem i Lluçmajor, que guanyarien els santamariers, entrenats per Miquel Cañellas.

El mes de setembre es va fer una concentració de tècnica individual per a jugadores amb Dolors Besnés, entrenadora de gran prestigi, a la qual participaren 22 jugadores.

El mes d'octubre es posà en marxa l'escola de bàsquet del club, que esdevindria un dels majors actius per a la supervivència futura del club i representaria un impuls definitiu a l'esport de la cistella al poble, amb inscripció gratuïta, sota la direcció de Maria Verd. Cinquanta-sis nins i nines del poble, d'entre 7 i 10 anys, anaren els dilluns a vespre i els dissabtes dematí a can Sanxo per començar a familiaritzar-se amb el bàsquet.

El mes de desembre, dos jugadors juvenils santamariers, Toni Garau i Miquel Canyelles, foren convocats a les concentracions d'on havien de sortir els jugadors de la selecció balear.

Cal destacar també que aquesta temporada el Consell Insular de Mallorca atorgà el títol d'Entitat Esportiva Exemplar al Club Bàsquet Santa Maria.

2.5. Temporada 1982/83: de nou només quatre equips

La temporada començà amb només quatre equips, com la temporada anterior: un juvenil femení entrenat per Joan Frau, un infantil femení entrenat per Joan Mateu, un infantil masculí entrenat per Miquel Canyelles i un mini femení entrenat per Maria Verd.

Com en anys anteriors, es posà en marxa una campanya de captació de socis, que era la base econòmica imprescindible per la supervivència del club. Els preus, regulats pels estatuts del club i aprovats pel Consell Superior d'Esports, eren de 500 pessetes per als menors de 18 anys i de 1.000 pessetes per als majors d'edat. Preus assequibles per a l'època amb els quals es pretenia superar la xifra de 118 socis de la temporada anterior.

Les mini femení quedaren terceres al torneig Jorge Juan, després d'haver quedat primeres del seu grup gràcies a una victòria 35-34 davant Santa Mònica, vigents campiones de les Balears.

30 nins i nines santamariers, el mes de maig, anaren al “dia del minibàsquet” que es va celebrar al Palau d'Esports de Palma on, com a cloenda, es va disputar un partit entre les seleccions de Mallorca i d'Eivissa femenines i masculines, en el qual hi prengueren part la santamariera Polita Pons i el santamarier Pere J. Bover.

L'escola de bàsquet engegada la temporada anterior no només seguí, sinó que agafà més força, obligant a ampliar els horaris, dividint els nins i nines en diferents grups, i també a demanar la col·laboració de jugadors i jugadores per anar a donar una mà.



Escola de bàsquet al pati de Can Sanxo, octubre de 1982 (foto revista Coanegra).

Els dos col·legis santamariers varen participar en el campionat de bàsquet infantil femení dels Jocs Escolars, torneig disputat en la modalitat d'eliminatòries a partit únic. Les nines del Col·legi Nacional Mixt es proclamaren campiones de zona i es classificaren per a jugar la fase final de les Balears, on perderen a semifinals contra l'equip menorquí, Dr. Comas, que finalment seria el campió.

Es desfermà polèmica amb la inauguració de la pista poliesportiva -tennis i futbet- amb un torneig de tennis per Sa Fira que es quedà en dos partits d'exhibició i un fracàs de públic. Es demanà des de les pàgines de la revista Coanegra l'adquisició de dues cistelles mòbils i marcar les línies del camp de bàsquet perquè hi poguessin entrenar els equips de bàsquet, que només disposaven d'una pista.

Amb la temporada acabada, el mes d'agost, es realitzaren unes jornades de tècnica individual per a jugadores a càrrec de Pedro García Losada, entrenador de 1a Divisió Nacional, amb gran èxit de participació. El mes de setembre fou el torn per als jugadors masculins, amb la direcció de Dolors Besné ajudada pel jugador de 3a divisió, Toni Villa.

Al mateix temps, Joan Frau es convertí en entrenador superior, amb la qualificació de notable, essent així l'únic mallorquí amb accés a una de les 44 beques de la Federació Espanyola que permetien acudir com a ajudant a la concentració nacional que es va realitzar a Ciutat amb motiu del Campionat del Món Júnior.

2.6. Temporada 1983/84, sis equips i l'infantil femení subcampió de Mallorca

Pep Estarellas presentà la seva dimissió com a president de l'entitat quan va ser elegit batle de Santa Maria del Camí a les eleccions municipals celebrades el maig del 83, i assumí la presidència, el fins aquells moments vicepresident, Bernat Comas.

El creixement premià la tasca executada i el club arribà a la xifra de 6 equips: 4 equips femenins -mini, infantil, juvenil i júnior- i 2 masculins -mini i juvenil-. Això agreujà el problema de la manca d'infraestructura. S'havien

de fer vertaders malabarismes per aconseguir fer entrenar tots els equips disposant només d'una pista.

Augmentaren també les dificultats econòmiques per les despeses en arbitratges (200.000 pessetes), a part d'altres despeses ordinàries. El pressupost s'elevà fins a les 487.000 pessetes incrementat pel desplaçament a Menorca de l'equip infantil femení, entrenat per Joan Frau, que el mes de febrer es proclamà subcampió de Mallorca, havent perdut només 3 dels 20 partits disputats i obtenint així una plaça per la final del Campionat de les Balears que es va disputar a l'esmentada illa, on quedaren terceres.



Infantil femení, subcampiones de Mallorca i terceres de Balears 1983/84.

La subvenció rebuda per part de l'ajuntament era de 60.000 pessetes. Les dificultats econòmiques eren tan grosses que alguns dels equips havien de jugar amb equipatges usats durant sis anys.

Als Jocs Escolars hi participen dos equips del Col·legi Nacional Mixt, l'infantil femení i l'infantil masculí. L'equip femení va quedar campió a la fase comarcal, i va ser eliminat a la fase intercomarcal i quedaren terceres, darrere Montuïri i Calvià. L'escola Ramon Llull només presentà equip infantil femení.

El mes d'octubre, gràcies a la intermediació de Dolors Besnès, vengué a realitzar unes jornades de tècnica individual la barcelonina Maria Planas Monge, Les jornades tengueren molta repercussió, com demostra el fet que es

va desplaçar un equip de televisió espanyola a donar la notícia i que la revista de tirada nacional *Nuevo Basket*, editada a Barcelona, també se'n fes ressò. Maria Planas, dona d'un gran caràcter, es dedicava a fer aquesta tasca anant de club en club perquè, en declaracions textuais seves en alguns mitjans de comunicació "el bàsquet femení espanyol estava a l'altura del de Madagascar" i també perquè considerava que era imprescindible una expansió d'aquest esport, per evitar la polarització existent entre Madrid i Catalunya.

2.7. Temporada 1984/85, per primera vegada, tres equips masculins

De nou s'incrementà el nombre d'equips, fins a set, amb el consegüent augment de la plantilla tècnica del club amb noves incorporacions. Mini femení entrenat per Maria Verd, mini masculí entrenat per Biel Cabot, infantil femení entrenat per Joan Frau i Jesús Lorenzo, infantil masculí entrenat per Miquel Canyelles, juvenil femení entrenat per Miquel Pizà, júnior femení entrenat per Antoni Marcús (i com a preparador físic Xisco Grimalt) i júnior masculí entrenat també per Joan Frau. L'equip júnior masculí tenia la peculiaritat d'estar compost en un 60% de jugadors en edat encara juvenil.

Es tornà a posar en marxa l'escola de bàsquet a Can Sanxo, tots els dimarts a partir de les 10, oberta per a totes les nines i nins interessats d'entre 7 i 12 anys.

Pel que fa als Jocs Escolars organitzats pel Consell General Interinsular, hi prengueren part l'equip infantil masculí de l'escola Ramon Llull, i el femení i masculí del Col·legi Nacional Mixt de Santa Maria, sense resultats remarcables.

2.8. Temporada 1985/86, es mantenen set equips en competició

No disposam de gaire dades d'aquesta temporada, sols sabem que es mantingueren set equips en competició com la temporada anterior: sènior masculí, júnior femení, cadet femení, juvenil masculí, infantil femení i masculí i preinfantil femení.

L'equip júnior femení, per haver-hi pocs equips a la categoria, es va inscriure a la lliga sènior.

Pot ser el fet més destacable, en l'àmbit competitiu, sigui que l'equip sènior masculí va ser l'equip amb la millor defensa del campionat, encaixant menys punts per partit que ningú.

Als Jocs Escolars, l'equip femení del Col·legi Nacional Mixt de Santa Maria (alumnes de 7è i 8è) es proclamaren campiones del seu grup, però no aconseguiren passar a la final en perdre de tres punts davant Santo Tomàs de Aquino d'Inca.

2.9. Temporada 1986/87, massa problemes per créixer

Aquesta temporada es va enfrontar amb molts de problemes. Un problema sostingut ja en el temps era la disponibilitat d'una sola pista, del tot insuficient per als entrenaments d'un club que ja la temporada anterior comptava amb 7 equips.

Mentre la immensa majoria d'altres clubs ja disposaven de pavellons, o com a mínim vàries pistes cobertes, els entrenaments dels equips santamariers estaven totalment condicionats per la climatologia, en una pista que per la seva orientació estava (i està encara) bastant exposada als vents i la pluja.

Això, afegit a les dificultats econòmiques per cobrir unes despeses que ja s'enfilaven al voltant de les 750.000 pessetes i la falta d'entrenadors/es, provocà la retirada de dos equips masculins de la competició: el de minibàsquet5 i el júnior.

Amb això, es disposaria novament de set equips inscrits: sènior masculí i femení, juvenil masculí i femení, cadet femení i infantil masculí i femení.

Hi havia moltes expectatives amb el sènior femení, del qual s'esperava molt a escala competitiva, format per jugadores principalment santamarieres que portaven molts d'anys jugant juntes i amb molt bons resultats en categories inferiors, però els resultats foren decebedors.

El sènior masculí va realitzar una gran temporada, tot i la pèrdua el mes de febrer d'un dels seus jugadors de referència i dominador del joc sota les cistelles, el pivot Mateu Canyelles "Soberano", que se n'anà a l'equip pastisser de la Glòria d'Inca per jugar a la categoria nacional de 1aB. Tot i això, acabà en

la quarta posició, accedint així per primera vegada en la història del club a la fase final de la lluita per al títol.

En el mes de maig i en una assemblea de socis, per primera vegada es presentà en públic un balanç corresponent a una temporada, que es resumia de la següent manera: un total de despeses de 1.141.097 pessetes i entrades per un import de 1.245.110 pessetes, i per tant un superàvit de 104.013 pessetes.

Finalment, es prengueren mesures davant la clamorosa falta d'infraestructura, i amb la temporada finalitzada, s'inicià la construcció de la segona pista de bàsquet del camp d'esports, que es pretenia estàs disponible abans de l'inici de la temporada vinent. L'obra estava inclosa dins el Pla d'Instal·lacions Esportives, estava pressupostada en 2.700.000 pessetes amb 1/3 d'aportació municipal, 1/3 del Consell Insular de Mallorca i 1/3 del Govern Balear.

2.10. Temporada 1987/88, segona pista al camp municipal d'esports

Des del mes de març es posà en funcionament de nou l'escola de bàsquet, amb una gran assistència de nines i nis, però cada cop es feia més palesa la solitud de Joan Frau i Maria Verd, qui gairebé en solitari aconseguien tirar-la endavant.

Es va inaugurar la nova pista de bàsquet enmig d'una gran expectació amb un partit amistós de l'equip sènior masculí contra l'equip pastisser de la Glòria d'Inca. Tothom es va congratular de les bones condicions de la pista i la seva il·luminació.

Paradoxalment, la temporada que es disposà d'una segona pista, com s'havia reclamat insistentment, només s'aconseguí inscriure 6 equips, un menys que la temporada anterior: infantil masculí, cadet masculí, juvenil femení i masculí i sènior femení i masculí.

L'equip sènior masculí, que l'any anterior havia fet una gran temporada classificant-se per a la fase final, es va veure abocat a lluitar per no descendir acabant cuer a la primera fase de la competició empatat amb el Molinar. Es va donar l'estranya circumstància -que va ser titular de les seccions esportives dels diaris- de guanyar el primer partit de lliga al gallet de la competició, *Imprenta Bahía*, per després no guanyar cap altre partit en tota la primera volta, per

posteriorment tornar a guanyar al mateix equip. A la segona volta es repetiren els resultats negatius i al número 47 de la revista Coanegra es publicà un article amb el títol “coses rares” en el qual es denunciaven actuacions arbitrals anòmales, irregularitats en els recomptes de punts a les actes, designacions arbitrals no desitjades que perjudicaren l'equip. La veritat és que, per una cosa o per l'altra, el descens de categoria es va consumir.

Sorgiren aquesta temporada veus que reclamaven un canvi en l'estructura del club per garantir la seva supervivència i resoldre els problemes econòmics endèmics. Es demanaven com era possible que el club no disposàs encara d'una junta directiva que descarregàs de la dura tasca administrativa i de recerca de recursos econòmics a Joan Frau i Maria Verd, qui així es podrien dedicar principalment a les tasques esportives.

L'Associació d'Entrenadors de Bàsquet de les Balears, de la qual Joan Frau era membre i fundador, va posar en marxa una campanya per promocionar el bàsquet als pobles on no n'hi havia, anomenada PETITS GEGANTS, inspirada en una iniciativa semblant que s'havia fet uns anys abans a Barcelona amb el nom de “Bàsquet al carrer”. L'associació va presentar el programa al Consell Insular i aquest hi va assignar dos milions de pessetes. El programa elaborat es va presentar a Madrid, i allà es va perfeccionar i corregir fins a aconseguir l'autorització definitiva per dur-lo a terme distribuint-lo per diferents comarques de l'illa, entre les quals hi havia un poble que era el cap de zona. Una comarca la formaren Alaró, Consell i Santa Maria, que evidentment era el cap de zona per ser l'únic dels tres pobles on existia el bàsquet, malgrat l'escassa infraestructura. El programa tingué una durada de cinc setmanes.

2.11. Temporada 1988/89, el sènior masculí frega l'ascens

De nou, el club va inscriure sis equips a la competició: mini femení, infantil masculí, cadet masculí, juvenil masculí, sènior femení i sènior masculí.

Les majors expectatives estaven dipositades en el sènior femení, entrenat per Jesús Lorenzo, però realitzaren una temporada més aviat discreta, i es classificaren en cinquena posició a la lliga regular i entraren molt just al play-off d'ascens.

En canvi, el sènior masculí, descendit la temporada passada i en el qual no es dipositaven massa esperances, finalitzà primer de grup, classificant-se per al play-off d'ascens, però es va quedar a les portes de recuperar la categoria A-1.

Al final d'aquesta temporada, Jesús Lorenzo, després d'un bon grapat d'anys entrenant equips femenins al club, ho va deixar per motius laborals, i també la presidència al cap dels entrenadors de les Balears.

2.12. Temporada 1989/90, unificació de la lliga escolar i la lliga federada

Sense dubte, la unificació per part de la Direcció General d'Esports del Govern Balear de les lligues escolar i federada va ser la gran novetat d'aquesta temporada. Això representava la gratuïtat dels arbitratges fins a la categoria cadet. El desavantatge era que l'escola podia decidir on havia de jugar un jugador, passant per damunt la voluntat d'aquest. És a dir, un jugador entrenat a un determinat club, en cas d'anar a estudiar a un col·legi d'una altra localitat, veuria com la decisió d'on jugar a bàsquet era del col·legi i no seva.

El club presentà aquesta temporada 7 equips: sènior masculí, sènior femení, juvenil masculí, cadet masculí, cadet femení, infantil femení i mini femení.

El sènior masculí, format per jugadors molt joves, d'una mitjana d'edat de vint-i-tres anys i procedents de les categories inferiors, es va veure reforçat amb el retorn de Mateu Canyelles.

Però, el gran protagonisme esportiu va ser indubtablement per la secció femenina del club: l'equip infantil femení va aconseguir l'ascens al grup A i el sènior femení l'ascens a la Segona Divisió Autònoma.

Persistien les dificultats econòmiques i s'abandonà el sistema de socis que no acabava de funcionar. Per tant, els recursos econòmics del club provenien principalment de les quotes dels jugadors i jugadores -2.500 pessetes a les categories inferiors i 3.000 pessetes a categoria sènior-, de rifes i de l'aportació anual de l'Ajuntament, de 125.000 pessetes.

L'abril de 1988, per acord del Consell de Ministres, s'aprovaren les bases del Pla d'extensió de l'educació física i l'esport escolar en els centres

docents no universitaris. L'octubre de 1989 se signà un conveni entre el Ministeri d'Educació i la Conselleria d'Educació del Govern Balear, amb el compromís entre altres coses d'un seguit d'actuacions, entre 1989 i 1992, en matèria d'instal·lacions esportives cobertes.

L'any 1990, l'ajuntament de Santa Maria va sol·licitar un pavelló d'acord amb el mòdul M-3a, el més petit de tots, i es preveia instal·lar-lo sobre una de les pistes existents.

2.13. Temporada 1990/91, una temporada de transició

El nombre d'equips tornà a baixar a només 6: mini femení, infantil femení, cadet femení, sènior femení, júnior masculí i sènior masculí.

Fou una temporada en la qual no es pot destacar gaire cap equip pel que fa als resultats esportius. El paper més remarcable el va fer el mini femení, amb una quarta posició al seu grup. El sènior masculí entrà al play-off d'ascens en la 6a posició, però en cap moment va parèixer tenir opcions d'aconseguir-ho.

El pressupost per a la temporada era de 500.000 pessetes, que es cobrien amb la subvenció de l'Ajuntament, que aquesta temporada es va doblar fins a les 250.000 pessetes, les col·laboracions de cases comercials i la quota que abonaven jugadors i jugadores.

El 27 de setembre de 1990 es publicava la resolució de la Conselleria d'Educació de les adjudicacions del pla de 1990, i una relació provisional del pla de 1991. En aquesta relació hi figurava Santa Maria amb l'adjudicació d'un mòdul M-3a, per un import de 49,350 milions de pessetes, dels quals havia d'aportar 6,9 milions l'Ajuntament.

El mòdul M-3a no hauria permès la celebració de partits oficials, ja que la pista no hauria estat reglamentària. Només Sencelles i Valldemossa, a més de Santa Maria, havien demanat aquest mòdul tan petit. Davant aquesta situació, l'Ajuntament va decidir comprar uns terrenys que permetessin fer un poliesportiu de mòdul M-3b, més gran, i salvar així també la pista exterior. El 15 d'abril de 1991, a Santa Maria se li adjudicà un mòdul M-3b per un total de 61,832 milions de pessetes, amb una aportació de l'ajuntament de 21,32 milions. El juny de 1991 s'entregaren a la Conselleria d'Educació l'acreditació

de la propietat dels terrenys i el projecte tècnic acabat, per posar-ho en mans del Ministeri d'Educació, qui havia d'aprovar el projecte, però acabaria l'any sense que això succeís.

2.14. Temporada 1991/92, mals resultats i descens de l'afició

Es mantingué la xifra d'equips de la temporada anterior, sis: minibàsquet masculí, infantils femení i masculí, cadet femení i sèniors femení i masculí. El bàsquet ja estava calant fondo al poble, fins al punt que proporcionalment duia més afició que el futbol. Però els resultats de gairebé tots els equips foren bastant discrets, per no dir dolents, i tots els equips es mogueren per les parts baixes de les classificacions, i això refredà bastant l'afició que assitia als partits, que anà minvant progressivament.

El sènior femení guanyà un únic partit en tota la temporada, i el sènior masculí hagué de disputar el play-off de descens a la segona provincial. Sembla que això els va fer espavilar perquè guanyaren tots els partits d'aquest play-off, la majoria amb certa comoditat.

L'escola de bàsquet semblava consolidar-se, tot i que el nombre d'alumnes va baixar a 34 i sis monitors es feren càrrec d'ells.

El dia 11 de març de 1992, a la fi, el Ministeri d'Educació notificà l'informe favorable al projecte tècnic del pavelló. Tot i això, acabaria l'any 1992 sense pavelló a la vista.

El mes de juliol, la Direcció General d'Esports de la Conselleria de Cultura va demanar a tots els clubs jugadors que considerassin amb projecció per anar a una preselecció de cara a formar la Selecció Balear Infantil. El Club Bàsquet Santa Maria hi va enviar Tomeu Moyà Canyelles (fava), que va ser escollit per integrar-se a la selecció balear i per participar a l'intercanvi tècnic intracomunitari que va tenir lloc a Xest (València) del 20 al 29 de juliol.

2.15. Temporada 1992/93, se somia amb l'ascens a 3a divisió

El club va convocar una reunió de jugadors i entrenadors el 27 d'agost al pati de Can Sanxo per planificar la temporada, que es pretenia arrancar amb set equips: minibàsquet, infantil i cadet tant femenins com masculins, i

sènior masculí. Finalment, no s'aconseguí formar equip infantil masculí, i es quedaren doncs en sis equips.

Per primera vegada es posaven dos entrenadors per a cada equip:

- Mini masculí, Antònia Estarellas i Gori Bover.
- Mini femení, Maria Verd i Joan Frau.
- Infantil femení, Rebeca de los Rios i Tomeu Garcies.
- Cadet masculí, Miquel Pizà i Joan Joan.
- Cadet femení, Tomeu Garcies i Rebeca de los Ríos.
- Sènior masculí, Amadeo González.

El pressupost del club estava al voltant de les 500.000 pessetes, al qual es feia front amb una subvenció municipal de 280.000 pessetes, l'ajut de mitja dotzena d'establiments comercials i una petita aportació per part dels jugadors.

Hi havia moltes queixes envers el pèssim estat de la pista vella, i la imperiosa necessitat de construir el poliesportiu cobert, que ja portava tres anys de retard. Aquest retard era motiu de disputa política entre l'equip consistorial i l'oposició, i entre les diferents administracions municipal, autonòmica i estatal. Al ple de l'11 de març de 1993, el Partit Popular, proposà construir una coberta sobre la pista existent, amb la previsió que en el futur es pogués tancar pels costats, intervenció amb un cost aproximat de 12.000.000 de pessetes i que era compatible amb la construcció prevista del pavelló poliesportiu. El batle Mateu Morro va desestimar aquesta intervenció, confiant en les gestions de la Federació d'Entitats Locals i en què el projecte santamarier ocupava el segon lloc a la llista, darrere Alaïor i davant Lloseta.

Es va experimentar una millora generalitzada dels resultats, però el gran protagonista fou l'equip mini masculí, que finalment quedà tercer de Mallorca, després d'una polèmica semifinal a doble partit davant el totpoderós Patronat. S'havia perdut d'11 punts el partit d'anada i es va guanyar i remuntar l'*average* al partit de tornada a can Sanxo, però una suposada errada en el recompte de la mesa arbitral els va llevar dos punts amb el partit finalitzat i, per tant, els deixà fora de la final.

L'equip sènior acabà la fase regular líder del seu grup enllaçant catorze victòries consecutives, classificant-se pel play-off d'ascens a categoria autonòmica (tercera divisió). Al play-off acabaren tercers, després d'una sofrida victòria davant Artà, classificant-se per disputar la promoció d'ascens contra l'Andratx, però els andritxols es mostraren com un equip clarament superior. El somni hauria d'esperar!

2.16. Temporada 1993/94, s'arriba als vuit equips

El mes de setembre, previ a l'inici de la temporada, i per iniciativa d'un grup de joves vinculat al club, es va disputar al poble un *streetball* amb la participació de 18 equips, primera experiència de bàsquet al poble en la modalitat 3x3.

El pla de recuperació de categories semblava donar fruits i aquesta temporada es presentaren vuit equips en competició: mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí, juvenil femení i sènior masculí, de nou amb l'ascens a 3a divisió com a objectiu.

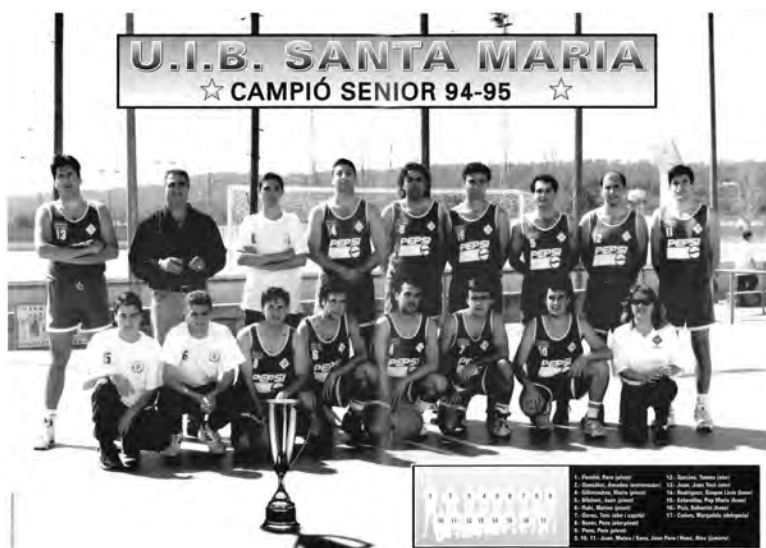
Major encara fou l'èxit de l'escola de bàsquet, amb un nombre d'inscripcions que va fer que can Sanxo es quedàs petit, i s'hagué de distribuir en dues sessions.

El sènior masculí arribà a la darrera jornada amb opcions de ficar-se a la lligueta d'ascens, però finalment es va veure abocat a disputar el play-off de descens, però mantindria la categoria amb autoritat.

Al ple extraordinari del 29 de setembre de 1993, amb els volts favorables del PSM i contraris del PP s'aprovà sol·licitar i contractar un préstec de 27,4 milions de pessetes per a la construcció del poliesportiu cobert, així com sol·licitar l'autorització de la Conselleria d'Economia i Hisenda.

2.17. Temporada 1994/95, ascens a 1a Autonòmica

Tornà a baixar el número de equips a set: mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení, júnior masculí i sènior masculí.



Sènior masculí, campió de 2a autonòmica 1994/95.

El sènior masculí UIB. Santa Maria, entrenat per Amadeo González, va disputar una lliga espectacular, amb anotacions molt altes a tots els partits i perdent només un partit en tota la temporada, i es proclamà campió de la 2a autonòmica, aconseguint per primera vegada en la història del club l'ascens a la 1a Autonòmica (3a divisió nacional).

El mes de març del 95 començaren les obres del pavelló poliesportiu.

2.18. Temporada 1995/96, creixement fallit fins als 11 equips

El 9 de setembre el club va presentar els seus equips, fins a onze, distribuïts en set categories, però finalment només es varen poder inscriure 9 equips en competició: mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí, juvenil femení, sub-23 masculí i sènior masculí de 1a autonòmica.

Un embull burocràtic entre el club i la federació, que va donar per perdut un partit que suposadament s'havia ajornat, va impedir l'equip sub-23 disputar el play-off pel títol.

L'equip de 1a autonòmica, dirigit per Gori Bover, després d'una arrancada molt preocupant, es va refer i va mantenir la categoria amb

solvència, fent de Santa Maria un fortí gairebé inexpugnable i acabant la fase regular en una molt meritòria 6a posició que li permeté afrontar el play-off de descens com a cap de sèrie. Cal destacar que aquesta fita s'aconseguí amb el gruix de l'equip format per jugadors santamariers i/o formats al club. La federació va fer una excepció i va permetre que Santa Maria fos l'única seu de la competició on els partits es disputaren a pista exterior, atès que el futur pavelló encara estava en obres.

El dissabte de la Fira, 27 d'abril de 1996, es va inaugurar el poliesportiu cobert amb un partit amistós cadet femení entre Santa Maria i Pollença. Va ser un dia plujós que va posar encara més en valor la importància i necessitat d'aquesta instal·lació durant tants d'anys reivindicada.

2.19. Temporada 1996/97, primera temporada amb pavelló cobert

Talment com la temporada passada, s'inscriviren nou equips: mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí, juvenil femení, sub-22 masculí i sènior masculí (3a divisió).

Sembla que hi hagué una revifada de l'afició, omplint-se de gent el poliesportiu tant els dissabtes horabaixa com els diumenges matí.

L'equip sènior, entrenat per Gori Bover, aconseguí mantenir-se a la 1a autonòmica, disputant el play-off de descens amb Hispània, Esporles i Son Carrió, i aconseguint la salvació a la darrera jornada.

L'equip cadet femení de Rebeca de los Ríos aconseguí el campionat de la seva categoria, aconseguint l'ascens.

Una jugadora del mini femení (?) fou seleccionada per formar part de la selecció balear.

2.20. Temporada 1997/98, una temporada sense transcendència

De nou es presentaren a competició nou equips, una xifra que començava a semblar un topall inabastable: mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí, juvenil femení, sub-22 masculí i sènior masculí (3a divisió).

Després d'una arrancada impressionant, que feia somiar amb posicions capdavanteres, el sènior masculí es va anar desinflant i acabà abocat de nou a disputar el play-off de descens. Després d'un inici de play-off preocupant, s'enllaçaren cinc victòries consecutives i es va salvar la categoria amb solvència.

2.21. Temporada 1998/99, s'aconsegueix fer equip sènior femení

L'equip disposaria aquesta temporada, a la fi, de deu equips: mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí, júnior femení i masculí, sènior femení i sènior masculí (1a autonòmica).

Cal destacar la gran temporada realitzada per l'infantil femení, que aconseguí l'ascens dominant la lliga d'una manera immaculada, guanyant tots els partits, moltes vegades per marcadors molt amples.

Pel que fa al primer equip, el sènior masculí de 1a autonòmica, tot i mantenir la categoria per tercera temporada consecutiva, fregant la lligueta d'ascens i evitant els patiments de les temporades anteriors, la directiva del club, al·legant motius econòmics decidí que no inscriuria l'equip a aquesta categoria la temporada següent, plaça que quedaria en mans del Bàsquet Muro, que tenia un projecte d'equip EBA i evitaria així haver d'aconseguir els ascensos previs de 2a provincial, 1a provincial i 1a autonòmica per arribar-hi. Això provocà la indignació dels jugadors, que es negaven a descendir d'una categoria que havien aconseguit mantenir lluitant a la pista.

2.22. Temporada 1999/2000, primeres eleccions a la presidència del club

En acta de l'assemblea extraordinària del 17 de març de 2000, en segona convocatòria, amb l'assistència de Bernat Comes Frau, Juan F. Frau Serra, Maria Verd Crespí, Pere Crespí Calafat, Mateu Gelabert Morey, Maria José Mayol Hita i Joana Ferragut Martorell, per primera vegada des de la constitució del club, es convocaren eleccions a la presidència. S'aprovà per unanimitat, davant l'absència de cap altra candidatura, la que seria la nova junta directiva, reduïda a només tres persones, sense comptar ni tan sols amb vocals:

- President: Bernat Comes Frau
- Vicepresident: Juan F. Frau Serra
- Secretària i tresorera: Maria Verd Crespi

Arran de la no inscripció del sènior masculí a la 1a autonòmica, i la negativa dels jugadors a jugar a 2a autonòmica sense haver descendit, de nou el club es quedava sense representació en categoria sènior masculina.

Es tornava a baixar la xifra d'equips fins a vuit: mini masculí, infantil femení i masculí, cadet masculí, júnior femení i masculí, sub-22 masculí i sènior femení. Amb la inauguració del pavelló afloraren nous esports, com la gimnàstica o un equip de futbol (tot i que el camp d'aquest esport del pavelló no era reglamentari per disputar partits federats), que ben aviat demostraren que la instal·lació projectada era del tot insuficient, obligant que molts dels equips haguessin de disputar els seus partits de lliga entre setmana.

Aquesta temporada s'escrigué una d'aquestes pàgines negres, afortunadament tan inusuals al bàsquet, que han de ser recordades per no repetir-se mai. Després d'una derrota a casa de l'equip cadet femení contra l'equip de Sant Llorenç, alguns aficionats locals llençaren pedres contra l'autocar que havia d'emportar-se les jugadores visitants, trencant un dels vidres, que va caure sobre una de les jugadores, afortunadament sense causar-li lesions importants.

I el mes de desembre es va fregar la tragèdia. A la tornada de vespre d'un partit del mini masculí, un dels cotxes de familiars que tornaven els nins a Santa Maria, va patir un espectacular accident que, afortunadament, es va saldar amb diversos nins amb lesions més o manco greus, a més dels dos adults que anaven al cotxe.

2.23. Temporada 2000/2001, el club en hores molt baixes

Es presentaren només sis equips en competició, sense equips en categories sènior: mini masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí i júnior masculí. Cap d'ells aconseguiria resultats de rellevància i el club semblava estar en hores bastant baixes, amb molt poca repercussió i visibilitat en comparació amb altres esports com el futbol o la gimnàstica.

La subvenció municipal de l'any 2000 fou, igual que pel club de futbol, de 375.300 pessetes.

2.24. Temporada 2001/2002, recuperació d'equips sense continuïtat

A principis de novembre el club fa la presentació dels seus nou equips⁶ de la temporada: premini mixt, mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet femení i masculí, júnior femení i masculí. De nou no es disposà d'equips sèniors. Finalment, l'equip infantil femení no es va poder inscriure en competició, quedant finalment en vuit equips.

Les protagonistes de la temporada serien les júnior, entrenades per Joan Frau, que acabaren primeres a la lliga i es classifiquen per a la fase d'ascens a 2a autonòmica, ascens que finalment aconseguiren.

2.25. Temporada 2002/2003, tornada a les vaques magres

El 4 d'octubre es realitzà la presentació dels set equips que es pretenia inscriure: mini masculí, infantil femení, cadet masculí, dos júnior femenins i júnior masculí, i, com a suposada gran novetat, la recuperació de l'equip sènior masculí. El colofó de l'acte fou un amistós del sènior masculí contra l'equip de lliga d'empreses d'Alaró en el qual jugaven cinc ex-jugadors de l'equip que anys abans aconseguiren l'acens a 1a autonòmica. Finalment, l'equip sènior masculí no seria inscrit en competició, quedant la xifra real d'equips en sis.

Tots els equips es mogueren per les parts baixes de les classificacions, a excepció del mini masculí que encapçalà la classificació de la seva categoria a la fase de grups.

La subvenció municipal per al club d'aquesta temporada fou de 2395€.

2.26. Temporada 2003/04, 25è aniversari

Es presentaren a competició vuit equips: premini masculí, mini masculí, infantil femení, cadet masculí, júnior femení, sènior femení i sèniors masculins A i B.

Per celebrar el 25è aniversari del club es va organitzar un acte al restaurant Ruycal el vespre del divendres 10 d'octubre de 2003, on es va retre un homenatge a Maria Verd i Joan Frau per les seves noces d'argent al capdavant del club. L'endemà es realitzà la presentació dels equips i es disputà un partit entre jugadors i jugadores que eren minis l'any de la fundació del club, 1978, i un combinat d'entrenadores i entrenadors.

El fet que només es convidàs per carta els jugadors i les jugadores d'aquells primers equips mini del 78, i als jugadors i jugadores de la temporada en curs, provocà un fort malestar entre un nodrit grup de jugadores i jugadors que formaren part -en alguns casos durant 20 dels 25 anys d'història- del club i no varen ser convidats. Així ho varen fer saber en un comunicat publicat a la revista Coanegra⁷.

L'equip mini masculí, entrenat per Joan Toni Morales i Alfons Gómez acabà primer classificat a la lliga regular, però es desinflaren al play-off final.

Durant tota la temporada la revista Coanegra va fer crides, sense èxit, sol·licitant l'ajut d'algu vinculat al club, que estàs disposat a cobrir-ne la informació i enviar cròniques, atesa la manca d'informació de les darreres temporades en comparació a altres esports com el futbol o la gimnàstica.

2.27. Temporada 2004/05, cistelles elevables

El diumenge 24 d'octubre es va fer la presentació dels vuit equips de la temporada: premini masculí, mini femení i masculí, infantil masculí, júnior femení i masculí i sèniors provincials femení i masculí.

Al mateix acte s'inauguraren les noves cistelles elevables, que permetien ser habilitades per al minibàsquet, donades per l'empresari Vicenç Grande, i que evitaven haver de moure constantment les cistelles de peu per disputar els partits o els entrenaments.

2.28. Temporada 2005/06, segueix l'obscuritat informativa

Poc podem contar d'aquesta temporada, ni tan sols el nombre d'equips de què es va disposar.

Però sí que es va fer la 1a edició del Campus Estiu, del 24 de juny a l'1 de juliol, sota la direcció del, en aquells moments, seleccionador balear infantil masculí, Txema Castro, i el seu assistent Jesús Lorenzo. El campus comptà amb una quarantena llarga de campistes i potser ningú sospitava encara que passaria a ser una de les fites ineludibles del club en el futur.

En l'àmbit esportiu només podem esmentar que el sènior masculí de 1a provincial i el cadet masculí A, quedaren segons a la fase de grups de les seves respectives lligues.

2.29. Temporada 2006/07, manca d'informació

Una nova temporada de la qual podem contar poques coses. El club disposaria de 8 equips: mini femení i masculí, infantil femení, cadets masculins A i B, júnior masculí, sènior provincial femení i sènior provincial masculí.

Tant el sènior com el cadet A masculins es classificaren per a les fases d'ascens de categoria, però cap dels dos assoliria finalment l'assoliria.

2.30. Temporada 2007/08, l'adéu de Joan Frau al món del bàsquet

El club disposà de nou de 8 equips: premini masculí, mini femení i masculí, infantil femení, cadet masculí, júnior masculí i sèniors provincials femení i masculí.

Tant el sènior femení, que entrenat per Julián Escobar acabaria en la tercera posició, com el masculí (4t) es quedaren fora del play-off d'ascens a la 1a Autònoma.

L'infantil femení acabaria la temporada en 2a posició, només per darrere Sant Josep, després d'una gran temporada en què només es perderen dos partits.

Un cop finalitzada aquesta temporada, Joan Frau deixaria el Club Bàsquet Santa Maria i es desvincularia per complet del món del bàsquet, més de vint-i-cinc anys després que ell i Maria Verd fundassin el club. El vint-i-quatre de maig de 2008 segué per darrer cop a una banqueta.

2.31. Temporada 2008/09, recuperació d'equips

El club presentà per aquesta temporada nou equips, cinc masculins (mini, infantil, dos júnior i sènior 2a autonòmica) i quatre femenins (mini, infantil, cadet i sènior 1a autonòmica).

Cal destacar la temporada realitzada pel júnior masculí A entrenat per Joan Gelabert, que ocupà la tercera posició, i també pel mini masculí, 2n classificat.

El sènior femení visqué un vertader malson, acabant la temporada regular sense conèixer la victòria, i perdent també amb claredat els tres partits de la fase de descens a 2a provincial disputada a Binissalem contra els tres altres equips implicats: Montuïri, Manacor i Binissalem.

2.32. Temporada 2009/10: s'arriba als 10 equips

El club presentà per aquesta temporada deu equips, xifra que no s'aconseguia des de la temporada 1998/99: dos premini masculins, mini femení i masculí, infantil masculí, dos cadets femenins, júnior masculí i sèniors provincials femení i masculí.

Els dies 2 i 3 de gener de 2010 es disputà a Manacor el primer Torneig de Reis de Minibàsquet, organitzat per la federació amb els 48 millors nins i les 48 millors nines de la categoria de tots les illes. Mercè Giralt Oliver, Pitu López Moré i Pere Martí Llull hi assistiren en representació del club.

2.33. Temporada 2010/11, una incògnita

D'aquesta temporada només podem dir que el club va comptar amb 7 equips: mini masculí, infantil femení i masculí, cadet masculí, júnior femení, sèniors femení i masculí.

2.34. Temporada 2011/12, s'entra al món digital

El club, sota la residència de Montse González, comença la temporada amb nou equips federats: premini mixt i masculí, mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet masculí i sèniors femení i masculí, ambdós de

segona autonòmica. El club entra de ple a l'era digital implementant la pàgina web www.cbsantamaria.es8 ja inactiva, i informant mitjançant xarxes socials com Twitter, Instagram i Facebook.

L'equip sènior femení es proclamà campió de la 2a autonòmica després de guanyar la final a Bons Aires.

Aquesta temporada sorgiren també dos equips de la Lliga AIDEB (lliga d'empreses), ambdós a la categoria Plata: Molt de Gust, projecte que només duraria dues temporades, i Gestoria March Can

Beia, on jugaven un bon grapat d'antics jugadors del Club Bàsquet Santa Maria, entre ells el futur president Pep Estarellas. Aquest equip, que en un primer moment fou vist com una potencial competència del club, en el futur s'acabaria integrant dins el seu planter com a secció de veterans.



Sènior femení, campiones de 2a autonòmica 2011/12.

2.35. Temporada 2012/13, de nou s'arriba als deu equips

El club inscriuria deu equips en competició, que varen ser presentats el cap de setmana del 29 i 30 de setembre: premini masculí, dos minis masculins, dos minis femenins, infantil masculí, cadet masculí, cadet femení, sènior masculí (2a autonòmica) i sènior femení (2a autonòmica).

Cinc jugadores i jugadors del club -Helena Escobar, Mireia Pizà, Quim López, Xavier Andreu i Lluís López-, foren convocats a la preselecció el mes de febrer, però cap d'ells seria finalment seleccionat.

2.36. Temporada 2013/14, 35è aniversari del club

A final del mes d'abril començà a funcionar una nova junta directiva:

- Presidenta: Montserrat González
- Secretària: Maria Neus Comas
- Tresorer: Sebastià Pizà

- Vocals: Maria Antònia Hernández (encarregada de material), Xavier Crespo (serveis mèdics), Maria Verd, Xisco Ripoll i Simó Andreu (relacions institucionals) i Miquel Vich (publicitat).

També es constituïa un Comitè Tècnic i Direcció Esportiva format per Jesús Lorenzo, Julián Escobar i Txema Castro.

Novament el club inicià la temporada amb deu equips: premini mixt, dos minis masculins, mini femení, dos infantils masculins, dos infantils femenins, júnior masculí i sènior masculí (2a autonòmica). Malauradament no s'aconsegueix treure equip sènior femení.

A l'acte de presentació dels equips a principis d'octubre, en aliança amb l'equip de veterans de lliga d'empreses s'organitzà un partit d'homenatge a tres ex-jugadors/es de la promoció del 78 ja tristament desapareguts/udes: Cati Munar, Paca Pons i Pep Rosselló, que enfrontà un combinat de veteranes i veterans del club a un de veterans de tota l'illa. També es penjaren al pavelló els números 13 de Cati Munar i 7 de Toni Garau com a jugadors emblemàtics de la història del club.

La temporada va estar marcada per la polèmica destitució d'Amadeo González (a qui substituiria Jesús García) com a entrenador del sènior masculí, davant la sorpresa i indignació dels jugadors. Tot i això, cal destacar el subcampionat de la 2a autonòmica aconseguit pel sènior masculí.



Sènior masculí, subcampió de 2a autonòmica 2013/14.

Però els grans protagonistes serien l'equip mini masculí, que després de proclamar-se campions del seu grup es plantaren a la final que s'havia de disputar el 18 de juny a Felanitx. Davant la sorpresa general l'altre finalista -At. Escolar de Capdepera- no es va presentar, proclamant-se així campions de manera automàtica.

En una nota informativa a la revista Coanegra (número 217, gener de 2014), Agustí Caballero es lamentà de la manca d'informació que hi ha envers el bàsquet.

2.37. Temporada 2014/15, segon ascens a 1a autonòmica masculina

Aquesta temporada es produí una nova davallada en el nombre d'equips, que es queda en vuit: premini mixt, mini masculí, dos infantils masculins i dos infantils femenins, cadet masculí i sènior masculí.

El sènior masculí es proclama campió de la fase regular de la 2a autonòmica, classificant-se per al play-off d'ascens. A la 1a eliminatòria va eliminar sense problemes 2-0 a Bàsquet Pla, i fent finalment campions de la categoria, guanyant la final a Bàsquet Manacor, assolint així l'ascens a primera autonòmica, per segona vegada en la història del club.

L'infantil masculí fou subcampió de la lliga Preferent Mallorca perdent a la final, disputada a Santa Maria, davant La Salle Palma. Tot i la crida feta pel club demanant el suport del poble sembla ser que aquest va donar l'esquena a l'esdeveniment.

Mateix resultat i classificació obtingué el mini masculí, que va perdre la final a Lloseta contra Unió Llosetina.

2.38. Temporada 2015/16, bona estrena a 1a autonòmica

Aquesta temporada tornà a augmentar la xifra d'equips, arribant als nou: dos minis masculins i un femení, dos infantils masculins i un femení, cadet masculí, i dos sèniors masculins, un de 1a autonòmica i un altre de 2a autonòmica. Tot i això, es feia palesa la situació alarmant de la secció femenina, amb només dos equips.

El sènior masculí de 1a autonòmica, en la seva primera temporada, es classificà per la fase final del campionat, disputada al pavelló de Bunyola, però va perdre a l'eliminatòria dels quarts de final davant Zona 5 Manacor.

2.39. Temporada 2016/17, mort de Pep Estarellas, primer president del club

Novament, s'arribà a la xifra de deu equips, el sostre assolit històricament pel club, però seguí la dissolució de la secció femenina que es quedà sense cap equip de cistella gran. A més, la xifra d'equips estava un poc "inflada", ja que dos equips eren combinats fruit del conveni signat amb el Club Bàsquet Consell: premini femení i masculí, mini femení, mini masculí i masculí combinat, infantil masculí i masculí combinat, cadet masculí i sèniors masculins de 1a autonòmica i 2a autonòmica.

El 4 d'octubre de 2016 es produí la mort de Pep Estarellas Cañellas, qui fou el primer president del club.

En data 14 de febrer de 2017, es reuní en sessió extraordinària la junta directiva del club, presidida per la presidenta Monserrat González, acordant convocar eleccions amb jornada electoral per a dia 31 de març. A les eleccions es presentaria una única candidatura que es convertiria en la nova junta directiva del club:

- President: Josep Maria Estarellas
- Vicepresident: Gori Bover
- Secretari: Llorenç Mas
- Tresorer: Sebastià Pizà
- Vocal: Neus Comas
- Vocal: Xisca Cañellas
- Vocal: Miquel Vich

Tres dels jugadors del mini combinat Santa Maria-Consell varen ser convocats per formar part de la Selecció Balear que va disputar el Campionat d'Espanya de seleccions autonòmiques: Marc Colom i Miquel Duran (CB Santa Maria) i Ruben Vicente (CB Consell). La selecció es proclamaria campiona d'Espanya en categoria Preferent, assolint l'ascens a categoria Especial.

L'esmentat combinat es proclamaria campió de Mallorca mini, superant a Ciutat d'Inca, Bàsquet Pla i Imprenta Bahía San Agustín en una final a quatre disputada a Santa Maria. Al Campionat de les Balears disputat a Maó, entre el campió i subcampió de Mallorca, Menorca i Eivissa, s'assoliria la tercera posició per darrera la Salle Palma i la Salle Maó.

Com a colofó d'aquesta gran temporada, serien convidats a disputar el XIV All-Star Minibasket a principis de maig a Màlaga, organitzat per Unicaja Baloncesto, EBG i la Federación Andaluza de Baloncesto.

El sènior masculí de 1a autonòmica arribaria a semifinals, perdent contra Son Servera i quedant-se a les portes de la gran final. Aquesta és la millor classificació històrica d'un equip sènior masculí del club.

Començaren a produir-se alguns moviments encaminats a fer del club una entitat amb més arrelament al municipi i promotora de valors que van més enllà del bàsquet i de l'esport.

Se signà un conveni amb els serveis socials municipals, mitjançant el qual s'oferiren diverses beques perquè nins o nines en risc d'exclusió social poguessin gaudir del bàsquet sense cap tipus de despesa.

Durant els mesos de setembre i octubre l'Ajuntament de Santa Maria del Camí va realitzar unes millores en el paviment i cistelles de les dues pistes exteriors molt ben rebudes per part del club.

2.40. Temporada 2017/18, es trenca el sostre de 10 equips

Aquesta temporada esdevindria l'inici d'un important cicle expansiu del club, trencant per primer cop la barrera dels deu equips, arribant a onze equips federats -premini femení i dos preminis masculins, mini femení i masculí, infantil femení i masculí, cadet masculí, júnior masculí, sèniors masculins de 1a i 2a autonòmica- al que s'afegia l'equip de la lliga d'empreses Aideb (en el qual jugava el president Pep Estarellas), que passava a convertint-se en la secció de veterans del club.

Es va intentar crear sinèrgies i compartir projectes amb la UEF Santa Maria de futbol, que també estrenava directiva sota la presidència de Toni Sastre. Per exemple, es va editar un àlbum de cromos conjunt de les dues

entitats i es varen compartir serveis de psicologia esportiva. La col·laboració no va donar els fruits esperats, les filosofies de les dues entitats eren molt diferents, i aquesta col·laboració no es repetiria en anys posteriors.

Malauradament, l'equip júnior s'hagué de desfer a principis de gener, per tot un seguit de problemes i lesions, tot just acabada la primera fase, de manera que ja no va disputar la segona fase. Als jugadors que decidiren continuar jugant, se'ls va fer fitxa per poder jugar amb el sènior de 2a autonòmica.

També a principis de gener es presentà en societat Banyeta Verda, la nova mascota del club, que es convertiria en una de les seves imatges icòniques.

Marc Colom i Miquel Duran serien convocats a la selecció Balear Infantil que disputaria el Campionat d'Espanya de seleccions autonòmiques a Valladolid el mes de novembre.

El sènior de 1a autonòmica es classificà com a 2n del seu grup per la final a quatre del Campionat de Mallorca que es disputaria al Pla de na Tesa. Finalment, s'assoliria un tercer lloc històric, per primera vegada un equip sènior masculí feia podi en la màxima competició autonòmica.

A finals de maig, l'Ajuntament de Santa Maria del Camí anuncià l'adjudicació de les obres de reforma, millora i adaptació per a persones de mobilitat reduïda del pavelló municipal, per un import de 264.982 €, a l'empresa UTE Renovació Pavelló Santa Maria del Camí. Les obres tenien un termini d'execució d'onze mesos. El projecte contemplava la instal·lació d'un ascensor, noves grades adaptades per a les persones de mobilitat reduïda, així com l'adaptació dels banys i vestidors accessibles, les pistes i els accessos exteriors.

Les obres al poliesportiu obligaren a realitzar el tradicional Campus Estiu al CEIP Melcior Rosselló i Simonet, amb un important treball logístic que obligà a aconseguir cistelles cedides pel CTIB, que s'hagueren de transportar en camió des del poliesportiu Príncipes de España.

Santa Maria seria la seu on es disputà, el 23 de maig, el Campionat de les Balears en categoria mini, tant masculí com femení.

A l'equip infantil femení jugà Noa Morro, indiscutiblement la millor jugadora que ha vestit mai la camiseta del club. Ja en aquesta mateixa temporada disputaria el Torneig d'Aragó amb la selecció cadet (tot i ser encara infantil). La temporada següent Noa ja seria seleccionada per anar al CTEIB, i la carrera serà meteòrica: internacional amb la Selecció Espanyola cadet, amb qui va fer subcampiona d'Europa, i amb la selecció júnior (essent encara cadet) amb qui va guanyar el Campionat d'Europa; campiona d'Europa 3x3 U17, fitxatge pel València Bàsquet de la màxima categoria nacional, etc.

El mes d'agost, a cavall entre aquesta temporada i la següent, es constituiria la Comissió Social del Club, formada per un actiu grup de pares i mares del club que esdevindrien la pota que li faltava al club pel que fa a l'aspecte social.



Noa Morro, la millor jugadora de la història del club.

2.41. Temporada 2018/19, doble representació a preseleccions espanyoles

El club presentà aquesta temporada 13 equips: premini masculí, dos minis femenins i dos masculins, infantil femení i masculí, cadet masculí, júnior masculí, sèniors masculins insular (fins ara 2a autonòmica), balear (fins ara 1a autonòmica) i veterans (Lliga Aideb). I, a la fi, de nou sènior femení.

Prèviament a la competició de lliga, es va disputar amb seus a Pollença i Felanitx, els 15 i 16 de setembre la Copa AON Or. L'infantil masculí Santa Maria Urbient va ser subcampió, perdent la final davant Imprenta Bahía San Agustín, després d'haver eliminat el CB Campos a octaus, Joan Capó Felanitx a quarts i S'Indioteria a semifinals.

L'inici de les competicions fou complicadíssim, dins un pavelló encara en plenes obres de remodelació, amb la pols i altres molèsties pròpies d'una obra, fins i tot en alguns partits amb els operaris treballant alhora.

El mini masculí Santa Maria Associació de Comerciants es proclamaria campió de la Copa AON Plata, disputada a Sant Josep, imposant-se a la final a CB Andratx. Després acabarien tercers a la Supercopa AON Plata que enfrontava els millors equips de la competició de cada una de les tres illes, perdent la semifinal davant La Salle Palma (Campió de la Copa AON Or) i guanyant el darrer partit a Bàsquet La Real d'Eivissa.

Marc Colom i Miquel Duran serien convocats a la selecció Balear Infantil que disputaria el Campionat d'Espanya de seleccions autonòmiques a Huelva el mes de novembre. A més, Marc Colom va ser convidat pel FC Barcelona per disputar la Minicopa Endesa disputada a Madrid el mes de febrer, amb qui va arribar a les semifinals, perdent el clàssic davant el Reial Madrid. Pocs jugadors poden dir que han viscut una experiència així i protagonitzar una portada de la revista Gigantes. També va jugar, convidat pel València Basket, el Torneig Infantil Fiba Castelldefels el mes de març de 2019.

Laura Rodríguez i Bernat Uwagba en categoria mini també varen ser seleccionats per defensar la samarreta de les Illes Balears al Campionat d'Espanya de categoria Especial, enfrontant-se, doncs, a les millors seleccions d'Espanya a San Fernando (Cadis). Les entrenadores del club Virginia Ferreiro i Azucena Garcia formarien part del cos tècnic de les esmentades seleccions.

El club desenvolupà, per primera vegada, tot un seguit d'activitats i tallers amb tots els seus equips de conscienciació davant les violències masclistes, en el marc del 25N, així com d'igualtat al voltant del 8M, Dia Internacional de la Dona.

L'infantil masculí quedaria tercer de Mallorca, només superant pels potents La Salle Palma (qui ens va guanyar a la semifinal) i Bahía San Agustín.

Al partit per la tercera plaça es va derrotar a Bàsquet Pla.

En categoria mini es va viure un doble enfrontament entre Santa Maria i Consell, ambdós amb el mateix resultat, victòria dels equips consellers. El mini masculí va perdre en una igualadíssima final de categoria especial, i el femení, que havia acabat com a campiona invicta de la fase regular, va perdre amb claredat davant un equip a qui havia guanyat amb solvència els dos partits de lliga.

Marc Colom va ser un dels 24 nins seleccionats per la Selecció Espanyola U14 per disputar el Torneo BAM de Guadalajara del 12 al 17 d'agost. Per fer-se una idea del mèrit d'això, en aquesta selecció hi havia noms tan assenyalats com Aday Mara, Conrad Martinez, Lucas Langarita o Izan Almansa.

També Laura Rodríguez va ser una de les tres jugadores balears convocades entre les 30 nines per la selecció espanyola U12 a la FIBA YOUTH DEVELOPMENT FUN, una operació de detecció de talent de preparació de l'Eurobasket 2023.

El sènior balear acabaria 3r classificat del Grup A de la Lliga Balear (Mallorca i Pitiüses), fora, per tant, de la final a quatre de la categoria.

2.42. Temporada 2019/20, la pandèmia de la Covid-19 ho arrasa tot!

Continuant amb el creixement dels darrers anys, s'assolí la xifra de 17 equips: premini femení, dos premini masculins, mini femení i tres minis masculins, infantil femení i masculí, cadet femení i dos masculins, sub-23 masculí, sèniors masculins insular, balear i veterans (Lliga Aideb) i sènior femení insular.

El mes de setembre, abans d'iniciar-se la temporada, es produí un robatori a les oficines del club i destrosses a portes i finestres del pavelló.

La Gasol Foundation (fundació dels germans Marc i Pau Gasol) va escollir el Club Bàsquet Santa Maria com un dels 15 clubs de l'estat espanyol, l'únic de les Illes Balears, compromesos amb la salut física i mental infantil, per prendre part en el seu projecte "Galaxia Saludable".

Marc Colom a la preselecció espanyola U14.

Laura Rodríguez a la preselecció espanyola U12.

Per primera vegada es volia sortir de les illes amb equips del club a disputar un torneig de Setmana Santa, i es va escollir el 13è Torneig Marina d'Or Basket Cup.

L'infantil femení arribà a les semifinals de la Copa AON Plata, on va perdre davant Dakota Alcúdia.

Carlos Garrido, del mini especial Santa Maria Livingdreams Mallorca, fou convocat per formar part de la Selecció Balear Mini que havia de disputar el Campionat d'Espanya de Seleccions Autonòmiques els dies 3 a 8 d'abril a San Fernando (Cadis).

Tot semblava anar vent en popa, ningú estava preparat pel tsunami que s'acostava. A principis de març el debat ja començava a ser intens envers les mesures a prendre per a contenir la propagació del virus de la Covid-19, però el club va decidir continuar amb les seves activitats amb normalitat, sempre respectant les recomanacions bàsiques sanitàries proposades per la federació. Però els esdeveniments es precipitarien vertiginosament.

El 10 de març la FEB informava de la suspensió del Campionat d'Espanya de seleccions autonòmiques, provocant també la suspensió de la concentració prevista de la selecció balear mini a la qual, com hem dit, havia de participar Carlos Garrido.

El 12 de març el Consell de Mallorca informava de les noves mesures dictades per la Conselleria de Salut aplicables durant els 30 dies vinents, entre d'elles que les federacions haurien de demanar autorització a Salut Pública per al desenvolupament de qualsevol activitat d'esport base. El mateix dia la FBIB emetia un comunicat que suspenia tota activitat federativa fins al 29 de març, fins a noves instruccions per part de les autoritats sanitàries autonòmiques i/o estatals.

En la mateixa direcció anava el ban de les autoritats municipals, així que el club es va veure obligat a suspendre temporalment tots els seus entrenaments i tota l'activitat de l'escola de bàsquet.

I és que ja s'havia decretat l'Estat d'Alarma. El 15 de març les companyies de les assegurances esportives avisaven que qualsevol accident esportiu es consideraria una negligència i quedaria fora de les seves cobertures.

Una conseqüència molt negativa de la situació era que abocava els nins i joves al sedentarisme, ja una xacra greu de la societat actual. Els entrenadors i entrenadores intentaren preparar rutines perquè els jugadors i jugadores les fessin a casa, demanant als familiars un esforç i un exercici d'imaginació per tal de mantenir els nins i nines actius.

Ben aviat, la Conselleria anuncià l'ampliació de la suspensió de totes les activitats esportives a les Illes Balears fins, almanco, el 30 d'abril. Això obligava a suspendre el 1r Torneig 3x3 organitzat pel club, previst per l'11 d'abril. També s'hagué de cancel·lar el tradicional Campus de Pasqua programat del 14 al 16 d'abril. No varen ser poques les famílies que, visualitzant el moment crític que vivia l'entitat, renunciaren a la devolució de les quotes d'inscripció.

Per iniciativa de Pep Mas, entrenador i orientador escolar, el club va crear un document amb una sèrie de pautes per ajudar els nins i nines a organitzar-se per fer el teletreball escolar a casa.

Portes cap a fora semblava que el club estava aturat, però fou impressionant tot el que va fer i compartir pels grups de whatsapp: rutines d'entrenament, reptes, vídeos, fotos i dibuixos compartits, etc., fins i tot es feien entrenaments grupals en línia!

La situació no millorava i el 23 d'abril s'anuncià la cancel·lació del viatge al torneig Marina d'Or Basket Cup que havia de tenir el lloc de l'1 al 3 de maig, quan ja estava tot pagat, amb el compromís de devolució dels doblers a totes les famílies per part del club, tot i la incertesa de si aquests es podrien recuperar, com afortunadament així va ser, tot i certa demora.

El 28 d'abril el Gobierno de España feia públic el *PLAN PARA LA TRANSICIÓN HACIA UNA NUEVA NORMALIDAD*, que establia que fins que no s'arribàs a l'anomenada Fase II del Pla (que anava del 0 al III) no es podrien fer entrenaments bàsics en lligues no professionals federades. A la Fase III es permetrien entrenaments mitjans en lligues no professionals federades. El Pla només parlava d'entrenaments, en cap moment es mullava pel que fa a competicions no professionals, ni tampoc explicava què eren entrenaments bàsics i què eren entrenaments mitjans.

El 5 de maig el club es veia obligat a anunciar la cancel·lació del Campus Estiu del CBSM, la que havia de ser la seva 15a edició consecutiva.

La proposta de protocol per a la reactivació de l'esport base a les Illes Balears, que havia fet arribar la Conselleria d'Afers Socials i Esports, impossibilitava la realització d'esdeveniments d'aquestes característiques abans de la fase de desconfinament total i, fins i tot en aquesta fase, es desconeixia quines mesures i protocols s'establirien, juntament amb les que pogués dictar l'Ajuntament de Santa Maria del Camí, i que condicionarien ja el desenvolupament de la temporada següent.

Deu dies després, el 15 de maig, el Consell de Govern decidí suspendre les competicions d'esports col·lectius de les Illes Balears fins a final de temporada.

Ja entrats en la Fase II de desescalada, s'aconseguí l'autorització per, a partir del dilluns 8 de juny, fer entrenaments grupals, sense contacte, a porta tancada, seguint uns estrictes protocols d'higiene i distàncies, i només a les pistes exteriors, ja que s'havien d'esmenar una sèrie de deficiències i adaptacions del pavelló a la nova realitat, i fer-hi una desinfecció general.

El 9 de juny s'anuncià la realització d'una activitat nova al club, el Tecniestiu, que es desenvoluparia els mesos de juliol i agost. Entrenaments de tècnica individual en grups molt reduïts. L'acollida fou molt bona, i aquesta activitat nascuda de la necessitat del moment i pensada per Miquel Vich, director esportiu del club, passaria a ser una activitat anual.

En un moment en què gairebé tot l'esport federat, i moltes altres activitats, havien baixat la barrera, el club apostà per fer tot allò que li està permès. Tots els horabaixes hi havia equips entrenant, i no faltaren les crítiques i les acusacions d'inconsciència.

No només això, sinó que es va treballar a fons en la planificació de la temporada següent, transmetent la mateixa o més il·lusió que qualsevol altra temporada, renovant i cercant entrenadores i entrenadors i intentant formar tots els equips possibles. I encara més important, renovant patrocinadors, que mantingueren el seu suport a l'entitat.

Fruit de les nombroses reunions "online" de la junta directiva nasqué també el COMITÈ ESPORTIU D'IGUALTAT (CEI) que tindria com a cap visible Virginia Ferreiro. Una aposta per desenvolupar una cultura esportiva des del Principi d'Igualtat d'Oportunitats, com una màxima de qualitat a la

gestió de la responsabilitat social corporativa de club. Una contribució activa i voluntària a favor d'una comunitat esportiva, i un municipi, amb pràctiques culturals i socials més igualitàries, democràtiques i equitatives. Una iniciativa pionera en aquest terreny al món esportiu.

2.43. Temporada 2020/21, un exercici de resiliència

Dies abans de la tradicional assemblea general d'inici de temporada, que s'havia de realitzar al pavelló el dimarts 18 d'agost, ja es coneixia oficiosament que es començaria la temporada amb entrenaments sense contacte físic i que l'inici de competicions es retardaria al manco fins a principis d'octubre, mesures que s'oficialitzarien al BOIB el mateix dia 18 d'agost.

Tot i aquestes perspectives, la resposta de les famílies fou molt positiva i s'arrancà la temporada amb quinze equips inscrits: premini femení i dos premini masculins, mini femení i dos minis masculins, dos infantils femenins i dos infantils masculins, cadet femení i masculí, sènior femení, i sèniors masculins balear i insular.

El dilluns 31 d'agost començaren els entrenaments, després de la publicació d'un BOIB extraordinari que tornava a endurir les condicions a complir: estrictes protocols d'higiene i desinfecció, entrenaments sense contacte i sense coincidència d'equips, amb aforaments limitats, afegint mesures no obligatòries com la presa de temperatura. Hi hagué veus crítiques que demanaven que s'aturàs l'activitat, però al club es tenia clar que el pavelló era un espai molt més segur que la majoria d'espais pels quals es movia habitualment la gent i sentia fermament tenir l'obligació d'oferir els beneficis físics, mentals, formatius i de socialització de l'esport col·lectiu als esportistes de totes les edats, més que mai. Es tenia clar que el risc zero de contagi no existia, però els perjudicis del sedentarisme, l'abús dels dispositius electrònics i la manca de socialització sana estaven més que contrastats i estaven afectant molt durament els nins i les nines, i encara més a qui es trobava en plena adolescència. Aquesta situació es perllongaria fins a finals el 21 de setembre, en què es permeteren els entrenaments amb contacte a la categoria infantil i superiors, ja que les competicions autonòmiques esportives es podrien iniciar des de l'1 d'octubre en aquestes categories.

La FBIB va preparar la competició -RUN & GUN- perquè les categories premini i mini -que encara no podien disputar partits- tenguessin quelcom semblant a una competició adaptada a la Covid-19, sense contacte i per equips: uns circuits en equip amb diferents elements tècnics, coordinatius i motrius. El club va inscriure a la competició tots els seus equips d'aquestes categories.

El 5 d'octubre es pogué posar en marxa també l'escola de bàsquet, però només per a les nines i els nins d'iniciació, ateses les complicacions especials que representava assumir els protocols d'higiene i desinfecció amb infants tan petits com els de psicobàsquet.

El 18 d'octubre arrancaria la temporada al pavelló de Santa Maria amb un partit del sènior balear. Cada partit representaria una feinada esgotadora que se salvà gràcies a la col·laboració de les famílies, encarregades de controlar les entrades i sortides i que no es superàs l'aforament permès, així com de la presa de temperatura de tots els assistents, mentre junta directiva i cos tècnic desinfectaven instal·lacions, grades, pilotes, fins i tot la pista abans i després de cada partit. També es va intentar fer retransmissions en directe a través de les xarxes socials.

Arran de l'entrada en vigor de nou del nivell 4 d'alerta a Mallorca, fins al 28 de desembre i, molt probablement, fins dia 11 de gener de 2021 se susprenien totes les competicions autonòmiques i insulars, i tots els entrenaments de totes les categories havien de ser sense contacte i no superant un màxim de dues sessions setmanals. Però ja abans la comissió municipal d'esports de Santa Maria acordava el tancament total de les instal·lacions esportives a partir del 23 de desembre davant el previsible augment de contagis durant les dates nadalenques. Això obligava també a cancel·lar el Campus Nadal que s'havia de fer del 28 al 29 de desembre.

El mes de maig de 2021 es convocaren eleccions a la presidència del club. Com es preveia no es presentà cap candidatura alternativa a l'encapçalada pel president Pep Estarellas, que donava continuïtat a la junta ja existent amb algun petit canvi:

- President: Pep Estarellas
- Vicepresidenta: Xisca Canyelles
- Secretària: Neus Comes

- Tresorer: Sebastià Pizà
- Vocals: Gori Bover, Azu Garcia, Vir Ferreiro i Txema Castro

2.44. Temporada 2021/22, la crisi pandèmica esdevé oportunitat

L'esgotador esforç realitzat durant tota la pandèmia donà els seus fruits, i s'assolí la xifra rècord històrica del club, amb 18 equips: premini femení, dos premini masculins i un premini mixt, mini femení i dos masculins, dos infantils femenins i tres masculins, cadet femení, júnior masculí, sèniors masculins insular, balear i veterans (Lliga Aideb) i sènior femení insular.

El dimarts 24 d'agost se celebrà la tradicional assemblea general del club, encara amb aforament limitat i ús obligatori de mascareta.

La demanda d'inscripcions a l'escola de bàsquet va créixer exponencialment, especialment pel que fa a nines, fent palesa el mal provocat per la pandèmia a nombroses activitats per a infants, que havien deixat d'oferir-se, com ball o gimnàstica.

També es reprengueren, amb més força que mai, la resta d'activitats: tallers d'igualtat i prevenció de violències sexuals, Campus Nadal, Torneig Reis del 3x3, recollida solidària a benefici del poble ucraïnès, Campus Pasqua i -aquesta temporada, sí!-, viatge amb vuit equips al Torneig de Setmana Santa Puig d'en Valls a Eivissa. El Campus Estiu esgotaria les places en poc més de 24 hores i el Tecniestiu es va fer extensiu també al mes d'agost.

En l'àmbit competitiu, el fet més destacable fou el campionat a la lliga preferent infantil femenina aconseguida per Santa Maria Verd Engel & Völkers Mallorca.

Infantil femení,
campiones de la lliga
preferent 2021/22



2.45. Temporada 2022/23, 45è aniversari

Aquesta temporada el nombre d'equips es dispararia fins al 20 (annex, fotos 18 i 19), convertint-se ja en un seriós problema a l'hora de programar entrenaments i partits setmanals en una instal·lació petita: 2 premini masculins i 2 femenins; 2 minis masculins i 1 femení; 3 infantils masculins i 2 femenins; 1 cadet masculí i 2 femenins, júnior femení, sèniors insulars masculí i femení, sènior balear masculí, i veterans lliga Aideb (masculí).

El protagonisme esportiu seria per al cadet femení Santa Maria Verd, que es proclamarien tercers al Campionat de Mallorca.

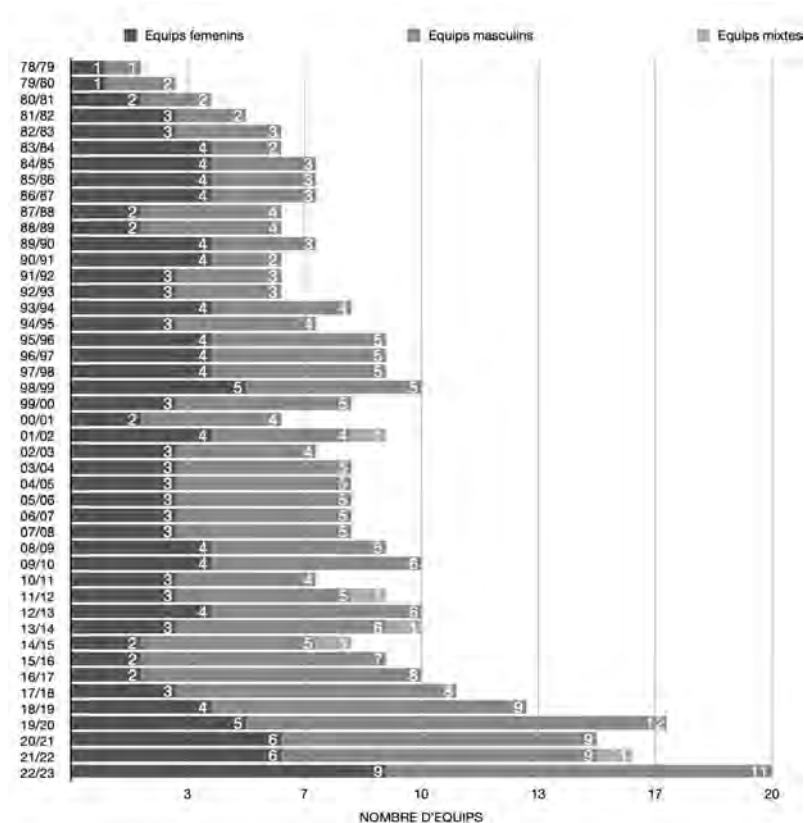
Bon paper també del sènior masculí a la Lliga Balear, quedant tercers del seu grup, i perdent per només dos punts a la pista del Ciutat d'Inca l'eliminatòria d'accés a la Final Four, i de l'infantil femení Santa Maria Verd es proclamaria campió de la Lliga Preferent en una disputada final jugada a Santa Maria, per haver estat líders a la lliga regular, davant Joan Capó Felanitx.



Cadet femení, tercers de Mallorca 2022/23.



Cartell dels equips del Club Bàsquet Santa Maria la temporada 2023/24.



Evolució històrica del nombre d'equips del Club Bàsquet Santa Maria.

3. BIBLIOGRAFIA

- 1900-2000. *Cent anys d'esport a Mallorca. Un segle de llegenda*, Consell de Mallorca- Departament d'Esports, Palma, 2000.
- Col·lectiu Cultural Mahuya, *Cinquanta anys de l'escola graduada de Santa Maria del Camí*.
- LLODRÀ GONZÁLEZ, J., "Història del bàsquet a Mallorca", *Estudis Baleàrics 92/93 (2008-2009)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma.

4.1. ALTRES FONTS CONSULTADES

- Pàgina web del Club Bàsquet Santa Maria: www.cbsantamaria.club
- Pàgina web de la Federació de Bàsquet de les Illes Balears: www.fbib.es
- Facebook del Club Bàsquet Santa Maria
- Revista Coanegra

INTEMPORALITAT I AUTENTICITAT: LES TELES DE LLENGÜES DE CAN BUJOSA⁶⁴

Rosella Calafat Canyelles

Cursant Estudis Literaris (Universitat de Barcelona)

calafatcanyellesrosella@gmail.com

RESUM

Artesania Tèxtil Bujosa és un exemple de perdurabilitat de les tècniques, procediments, matèries i formes de les antigues i autòctones teles de Mallorca. La seva fabricació tèxtil encarna una preservació artesanal i continuació d'una autenticitat intemporal de la creació tradicional, alhora sent innovadors i adaptant-se a nous formats de disseny i experimentació. Tasca iniciada per Guillem Bujosa Rosselló i continuada amb el seu mestratge fins avui. Així veim com la tela de llengües, estampa quotidiana, esdevé un símbol emblemàtic del nostre imaginari estètic i històric. Traçant una breu història dels usos de les llengües, de l'ornamentació aristocràtica a la folklorització, tot centrant-ho amb la importància de valorar l'artesanía, veim com la laboriosa producció artesanal de Can Bujosa, que tenim aquí a Santa Maria, ens aproxima a la comprensió cultural d'un dels símbols més representatius del nostre patrimoni, alhora que ens ajuda a estimar i voler preservar tot allò que és nostre.

Paraules clau: tela de llengües, ikat, Guillem Bujosa, tèxtil, artesanía.

RESUMEN

Artesanía Tèxtil Bujosa es un ejemplo de perdurabilidad de las técnicas, procedimientos, materiales y formas de las antiguas y autóctonas telas de Mallorca. Su fabricación tèxtil encarna una artesanal preservación y

64 Es tracta d'una pràctica mil·lenària de producció de teixits per reserva –un dels procediments de producció de teixits més antics de tenyida i per al qual es requereix d'una gran destresa– que es realitza sobre els fils de l'ordit abans de teixir-los: el fil es tinta prèviament a la teixidura i el motiu (dibuix) apareix a mesura que es va treballant” (*Flàmules. Les teles de llengües a Mallorca*)

continuación de una autenticidad intemporal en la creación tradicional, al mismo tiempo que siendo innovadores y adaptándose a nuevos formatos de diseño y experimentación. Tarea iniciada por Guillem Bujosa Roselló y continuada por su maestría hasta nuestros días. De esta forma vemos como las *teles de llengües*, estampa cotidiana, deviene un símbolo emblemático de nuestro imaginario estético e histórico. Trazando una breve histórico de los usos de las *llengües*, de la ornamentación aristocrática a la folklorización, centrándose en la importancia de valorar la artesanía, vemos como la laboriosa producción artesana de Can Bujosa, que tenemos aquí en Santa Maria, nos aproxima a una comprensión cultural de uno de los símbolos más representativos de nuestro patrimonio, a la vez que nos ayuda a apreciar y querer preservar tot *allò que és nostre*.

Palabras clave: *tela de llengües*, ikat, Guillem Bujosa, textil, artesanía.

ABSTRACT

Artesania Tèxtil Bujosa is an example of the persistence of the techniques, procedures, and forms of the ancient and autochthonous fabrics of Mallorca. Its textile manufacture embodies artisanal preservation and continuation of a timeless authenticity of traditional creation, while being innovative and adapting to new design and experimentation formats. A task started by Guillem Bujosa Roselló and continued with her mastery to this day. Thus we see how the *tela de llengües*, everyday print, becomes an emblematic symbol of our aesthetic and historical imaginary. Tracing a brief history of the uses of languages, from aristocratic ornamentation to folklorisation, focusing on the importance of assessing craftsmanship, we see how the laborious artisanal production of Can Bujosa, which we have here in Santa Maria, brings us closer to the cultural understanding of one of the most representative symbols of our heritage while helping to love and want to preserve everything that is *nostre*.

Keywords: *tela de llengües*, ikat, Guillem Bujosa, textile, craftsmanship.

Pensar i revisitar el passat històric no consisteix únicament a situar-se davant un caramull de dades i documents, també és capbussar-se en les materialitats tèxtils i les ornamentacions artístiques que revestien els cossos i envoltaven els espais quotidians i festius dels nostres avantpassats. La història dels teixits i de la moda ha estat força ignorada, tot i implicar una indagació en l'acte primigeni de cobrir, protegir, decorar i significar l'entorn i el cos. Dins aquest camp vast i amplíssim, les teles de llengües, amb tot el procés de creació amb la tècnica "àmpliament estesa al món" i intemporal de l'*ikat*⁶⁵ i el bagatge tradicional que comporten a l'illa, són una mostra única i excepcional a estudiar i comprendre, i Artesania Tèxtil Bujosa un cas d'una autenticitat artesana i artística que tenim el privilegi de tenir al nostre poble i poder conèixer de primera mà.

Per a poder dur a terme aquesta petita investigació, la possibilitat d'entrar al taller i conversar llarga estona amb Guillem Bujosa i fer preguntes a les treballadores mentre teixien ha estat una part molt agraïda i profitosa. A més d'aquest contacte directe amb l'espai de creació, un altre dels pilars fonamentals ha estat el llibre creat pel mateix Guillem Bujosa Rosselló, *Manual del teixidor a mà*, que essent la preciosa edició d'aquesta una artesania en si mateixa⁶⁶, ens proporciona informació històrica, teòrica, tècnica i il·lustrada del tot el procés de fabricació tèxtil i del funcionament del taller artesà de la família. Seguint aquesta línia, l'estudi de *Flàmules. Les teles de llengües a Mallorca* ha estat essencial i una lectura prolífica per entendre l'enorme abast geogràfic i temporal d'aquesta forma de teixir mil·lenària d'origen oriental⁶⁷ que porta el nom d'*ikat* i que aquí, a Mallorca, hem anomenat teles o robes de llengües. La unió intemporal és traçada a través de la descripció del procés de fabricació que consisteix en una composició a mà dels fils tenyits per reserva, mitjançant un procediment lent i precís que requereix tanta destresa com paciència amb el fet característic que el fil es tenyeix abans de ser teixit.

65 BARCELÓ, M., *Flàmules. Teles de llengües a Mallorca*, Ajuntament de Palma, Mallorca, 2010: Es tracta d'una pràctica mil·lenària de producció de teixits per reserva (un dels procediments de producció de teixits més antics de tenyida i per al qual es requereix d'una gran destresa) que es realitza sobre els fils de l'ordit abans de teixir-los: el fil es tinta prèviament a la teixidura i el motiu (dibuix) apareix a mesura que es va treballant.

66 Aquesta singularíssima obra (també d'artesania, podríem dir) de la presentació de Lluís Ripoll.

67 BARCELÓ, M., *Flàmules. Teles de llengües a Mallorca*, Ajuntament de Palma, Mallorca, 2010: Deriva del terme malai *mengikat* (fermar, lligar, nuar o enrotllar), en referència a un tipus de teixit tintat d'una manera determinada.

D'aquesta manera, amb l'objectiu d'endinsar-nos en el que significaren (i signifiquen) les teles o robes de llengües en la vida privada i en la tradició decorativa de l'imaginari estètic mallorquí, podem veure com aquest teixit, amb aquesta tècnica, connecta variats i llunyans racons del món. Els orígens d'aquesta pràctica remota en el temps, mil·lenària, són llavors d'una intemporalitat que impossibilita la datació tancada o definitiva. Aquesta obertura dota d'aquest teixit d'una aura d'autenticitat alhora que d'una capacitat de fer-nos veure com [...] *en el present, existeix un menyspreu d'aquests menestrals perquè la gent s'oblida sovint que tot el fonament del treball intel·lectual comença a partir del manual*⁶⁸. Amb aquesta potent reflexió extreta d'*Els Teixits a les Illes Balears. Segles XIII-XVIII*, estudi també d'una escriptura i una presentació visual magnífica, podem veure com el treball manual de l'artesanía tendeix a ser desprestigiad i cada vegada més per mor del sistema d'hiperproducció globalitzat que patim avui en dia. Llavors, és vital i necessària la valorització i apreciació dels productes fets a mà i locals com n'és el cas de les robes de llengües de Can Bujosa.

Darrere l'essència i excepcionalitat d'aquests teixits, on cada creació, tot i seguir els models, és una peça irrepètible i no estandaritzable, hi ha tota una voluntat de mantenir els procediments i les tècniques amb la seva durada i laboriosa precisió perquè el producte sigui portador d'aquesta autenticitat en la fabricació, la textura, la forma i el color i que alhora, com diria en Guillem Bujosa, sigui una manera de preservar i *defensar lo nostro*.

68 BERNAT, M. I SERRA, J., *Els teixits a les Illes Balears. Segles XIII-XVIII*, Àmbits Serveis Editorials, Barcelona, 1998. A l'estudi hi apareixen imatges de les peces de més antigor de Can Bujosa: la premsa de roba, la taula de canar i el teler manual de fusta. D'aquesta manera podem veure com el taller connecta amb el passat tèxtil de l'illa.

1. DE DECORACIÓ SENYORIAL A SÍMBOL FOLKLORITZAT. LA IMPORTÀNCIA DE VALORAR L'ARTESANIA

Aquesta tècnica de teixir i el resultat formal i estilístic que genera, les *llengües*, en la tradició històrica mallorquina va estretament lligat a l'ornamentació de les cases i possessions senyorials. Així seguint l'estudi de *Flàmules* veim com:

L'antiga roba de llengües de seda fou utilitzada en la indumentària civil i religiosa i en la decoració de les estances més importants de la casa: l'habitació, l'estudi i la sala. [...]

Les primeres mostres d'entapissats de mobles o forros de parets amb roba de llengües es documenten a Mallorca a partir de segle XVIII i principis del XIX, tant a les cases ciutadanes burgeses i nobiliàries de la ciutat com les del camp. Trobem teles de llengües en l'entelat de les parets, cortines, portes, finestres, paraments de llit; en l'entapissat de cadires, butaques, tamborets i en la cobertura de mobles.

Amb aquesta forma sumptuosa de vestir l'espai privat, veim com aquest teixit romangué durant segles com una matèria de propietat i ús selecte de les aristòcrates. Al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX l'ornamentació tèxtil dels interiors, pertinent a les classes acomodades, esdevé un complement indispensable per a la llar: comoditat i ostentació. I això també m'ho comentà en Guillem Bujosa, de com, en parlar de les teles de llengües en el passat, sabem amb certesa que eren pròpies de les classes benestants. Malgrat aquest origen ancestral del teler ikatat, veim com, en el transcurs dels segles, i situant-lo a Mallorca, no és exactament un símbol o un teixit popular. No obstant això, també se'n tenen evidències de ser emprat com a vestimenta⁶⁹. Aquí queda un camp obert de saber quins eren els usos i costums d'aquestes robes, i si foren adoptades o imitades per les classes populars.

⁶⁹ BARCELÓ, M., *Flàmules. Teles de llengües a Mallorca*, Ajuntament de Palma, Mallorca, 2010: Aquesta tècnica tèxtil, gairebé sempre en teixits de sada, tingué aplicacions a la decoració i la indumentària.

La vitalitat i rellevància de les teles de llengües canviarà de rumb a l'entrada del segle XX, on, partint d'una societat ja profundament industrialitzada, el teixit passarà a ser objecte de recuperació i popularització. Això vendrà de la mà de Can Ribas⁷⁰, primera fàbrica on es recuperarà la tècnica ancestral *que ben bé podria ser el començament de la fabricació dels famosos teixits que s'associen avui a l'artesanía tèxtil mallorquina*.

De totes maneres, és inevitable que ens enfrontem al fet de com aquest teixit fou (i és) captat per la mirada externa, la de l'estranger adinerat, sobretot arran del boom turístic dels anys seixanta. Tot això vengué alhora de forma paral·lela al procés en què *la cultura popular i les seves expressions, entre elles l'artesanía, es tergiversaven i desarelaven. Se'n feia un ús alienat, colonitzador en dirien alguns, orientat cap a l'associació de la identitat pròpia amb manifestacions que, manipulades, resultaven superficials*⁷¹. En aquest punt podríem establir un parèntesi de com repensar i resignificar els símbols i emblemes que ens representen i defineixen culturalment. Al llarg del temps, s'han dipositat sobre Mallorca tota una sèrie de mirades externes reductores i exotitzants, com n'és el cas de la connotant illa de la calma de Rusiñol. En tot cas, precisament, les teles de llengües, com a artesanía a valorar i com a signe del nostre imaginari estètic, deu ser de les poques coses que se'ns coneix des de fora que no són pejoratives ni esteriotipants, sinó que ens emmiralla. No obstant això, cal anar amb peus de plom i tractar de detectar com sovint aquest teixit i aquest símbol és apropiat i extret, o fins i tot extirpat, del seu context i de la seva terra a través de la brutalitat de la còpia, l'estampació i la reproductibilitat industrialitzada. Això, a banda de fer de les llengües un teixit i un símbol conegut arreu del món, alhora va en detriment de la valoració i reconeixement de la tasca artesana que la crea i la manté. Aquest n'és el cas dels Bujosa i la seva voluntat de tenir un segell propi de denominació d'origen que validi l'autenticitat del seu ofici artesà. Comentant amb en Guillem Bujosa la qüestió de l'estampació en sèrie, el que ell reclama és que mai no li posin el nom de tela de llengües si no ho són, que en cerquin un altre, de manera que, el terme llengües es correspongui i sigui emprat exclusivament per referir-se

70 BARCELÓ, M., *Flàmules. Teles de llengües a Mallorca*, Ajuntament de Palma, Mallorca, 2010: De la investigació realitzada fins ara es dedueix que fou Ribas, entorn l'any 1900, el primer fabricant mallorquí conegut de les teles que avui coneixem com a llengües.

71 RAMIS, A. i COLL, P., *Artesans. Oficis i artesanía a Balears*, Caixa de Balears Sa Nostra, 1988.

i definir el teixit producte d'una tècnica, uns processos i unes particularitats que porten el seu temps i una destresa manual entrenada i entregada. Per a reforçar aquesta idea, Ramis i Coll a *Artesans. Oficis i artesanía a Balears* exposen com:

[...]l'artesanía es referiria a tots aquells objectes o productes en què la incidència manual és prioritària en la seva elaboració. [...] De fet, però el concepte d'artesanía no sorgí com a tal fins que la necessitat de diferenciar la producció manual de la industrial es feu palesa. És per aquesta raó que la definició i el seu caràcter diferenciador haurien de passar més per les profundes transformacions econòmiques, polítiques i socials que la industrialització comportà que no pas haver establert una nova manera d'elaborar els objectes.

La valoració que feim dels objectes d'artesanía, dels objectes fets a mà, ultrapassa la simple intervenció o no d'estris o màquines, per deturar-se en el grau d'humanització de l'objecte. El tractament individualitzat de cada un dels productes. [...] El control del procés d'elaboració que, a la producció industrial, gairebé es deposita a la màquina, en el procés artesà se cedeix de persona a persona, de pares a fills, de mà a mà, a través de l'ensinistrament continuat que suposa l'acció reiterativa.

Així veim com la definició d'artesanía va lligada a la condició i valor d'allò *fet a mà*. Això, de forma intrínseca, implica una forma de treballar on les temporalitats i els processos no van regulats per la imperant lògica de la hiperproductivitat capitalista. L'ofici artesà dels Bujosa, es regeix per l'acció precisa i calmada de crear peces portadores d'autenticitat, tot mantenint al màxim les tècniques tradicionals heretades així com la matèria primera: el cotó, el lli, el cànham, la llana i la seda. Una altra de les singularitats d'aquesta tasca manual és la forma com el tintatge que, per mor del procediment artesanal, genera resultats de color en les tipologies geomètriques de les llengües irrepetibles, mai no queden del tot iguals. També és característic la dependència de la fenomenologia climàtica per al procés d'eixugar les troques, que són esteses al terrat del taller; clar, si fa sol. Els telers mecànics procedents de l'Anglaterra industrial de finals del segle XIX, pel seu caràcter d'antigor

i per la condició d'amplada de 70 cm, no li lleven el caràcter artesanal, ja que tot el procés d'ordit i tintatge anterior és laboriosament manual; a més, comparat amb la industrialització automatitzada, podríem considerar el maneig d'aquestes maquinàries una feina certament especialitzada, fins i tot, pròpiament artesana. Així veim que aquest ofici engloba tota una sèrie de pràctiques diverses i uns procediments que porten el seu temps, durada i dedicació. Tot plegat, se'ns presenta com a exemple modèlic d'una forma de produir que no s'orienta cap al benefici màxim i immediat. Partint de l'arrelament a la terra i lligats la tradició familiar generen peces tèxtils amb una forma autèntica i una textura singular. En boca de Guillem Bujosa, tot això ve de *voler mantenir el taller tal i com mon pare el va deixar*.

2. MESTRATGE, PRESERVACIÓ I ESTIMA

Com hem vist, el motiu de ser i el motor de creació és sempre el de fer perdurar artesanalment les formes i els processos tradicionals de teixir més arrelats a la nostra illa. Així, traçant una breu genealogia de l'aprenentatge i coneixement familiar, veim com Guillem Bujosa i Rosselló:

Als 16 anys es vinculà amb el món del teixit, entrant a la fàbrica 'Cruell, Rovira i Cia' de Bunyola que dirigia un familiar seu. Aquí s'inicià el seu mossatge de la professió, així a poc a poc passà per tots els escalons de la tècnica tèxtil. En pocs anys abarcà i dominà tot l'àmbit de l'art tèxtil, des del tintat fins a l'acabament de les peces⁷².

Aquest primer mossatge, que també el portarà a treballar en els telers de la fàbrica tèxtil santamariera Sampere Bas, on només es feien robes sintètiques; amb els temps derivarà a un mestratge, sobretot a partir de l'any 1948 quan complirà el somni de la seva vida: obrir el seu propi taller i dedicar-se de ple als teixits. Des d'un primer moment s'especialitzà en la gamma de teixits tradicionals de Mallorca. Així comença amb la roba de llista, la tela de mil ratlles i la tela de caçador que són emprades per cobrellits, estovalles,

72 CALAFAT VICH, Bt, "Guillem Bujosa i Rosselló. Teixidor", *Coanegra* 3 (1982), p. 14-16.

davantals, etc. Llavors, voldrà donar una passa més endavant i es dedicarà de ple a la investigació històrica de les formes, tècniques i procediments d'aquests teixits, però en especial al de les teles de llengües. És destacable la tasca de recerca i recuperació per recrear, o, de fet, tornar a crear, a teixir, tal com es feien les teles illenques d'antany. Trescant i visitant velles possessions, palaus senyorials i Esglésies de tota l'illa es farà amb tota una col·lecció important de teles antigues, certament amb la categoria d'arxiu d'història tèxtil, a través del qual poder estudiar profundament per dur a terme les recreacions-creacions tèxtils amb la màxima precisió, rigor i detall. Aquesta feina de recuperació i reproducció ha proporcionat la renovació de les vestidures de moltes cases mallorquines així preservant les tradicionals ornamentacions autòctones, fent-les perdurar en el temps fins als nostres dies. Malgrat aquesta precisió de caire tan tècnic, el mestre artesà, també evocà la seva destresa a creacions de caràcter més artístic, com n'és el cas del tapís mallorquí que va recollir d'un petit retall després de romandre gairebé dos segles oblidat. Així cal destacar, com a obres artístiques, realitzades amb el teler manual, els tapissos dels altars de l'església de Bunyola i Santa Maria. També voldria mencionar com, desinteressadament, teixí el logo de Jaume de Puntiró, que actualment es troba al celler, i que és una mostra de col·laboració i suport entre negocis petits i locals. I així ens ha arribat com *Mestre Guillem, sent el que fa i viu per la seva obra, és artista de cap a peus. Això ens ho demostra impetuosament el seu caràcter de recerca i creació continua*⁷³.

Creació continua que avui en dia perviu per la dedicació i vocació que es manté per així com s'ha seguit el seu mestratge artesà. Tot i aquest ferm arrelament al passat intemporal dels teixits i els processos, això tampoc no impossibilita la renovació i experimentació. Amb el cas paradigmàtic de la col·laboració amb Miquel Barceló i Guillem Bujosa veim la unió entre la visió de l'artista i la destresa de l'artesà amb les llengües marines que fan zigzagues amb figures de peixos. També és destacable les diverses col·laboracions amb projectes d'interiorisme, modistes i dissenyadores. Les teles de llengües de Can Bujosa fetes al petit taller, tenen presència i són apreciades arreu del món. És la nostra tasca valorar, apreciar i estimar aquest tresor d'autenticitat que tenim aquí, a Santa Maria. Perquè així com en Guillem Bujosa m'expressà

73 CALAFAT VICH, Bt, "Guillem Bujosa i Rosselló. Teixidor", *Coanegra* 3 (1982), p. 14-16.

que és una cosa que estimes, que valores, que és una feina artesanal. Hem aguantat es problemes que han vingut. I hem quedat es tres⁷⁴ que feim llengües per poder sobreviure, nosaltres ho hem de prendre com exemple per defensar i fer que perduri tan intemporalment com sigui possible, tot allò local, pròxim i artesà, tot allò que és nostre.

3. ANNEX FOTOGRÀFIC, DE LA MÀ DE MARIA OLIVER



Les robes de llengües amb el color més característic i popular: el blau

⁷⁴ Referint-se als altres dos tallers on també es fabriquen teles de llengües: Teixits Vicens a Pollença i Teixits Riera a Lloseta.



Procés de tintatge de les troques de fil blanc a color, en aquest cas, de vermell



Estesa de les troques tenyides al sol perquè s'assequin



Guillem Bujosa, explicant amb les seves mans, com es realitza l'ordit manual i el funcionament dels telers mecànics per a la trama

4. BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ, M., *Flàmules. Teles de llengües a Mallorca*, Ajuntament de Palma, Mallorca, 2010.
- BERNAT ROCA, M. i SERRA BARCELÓ, J., *Els Teixits a les Illes Balears. Segles XIII-XVIII*, Institut Balear de Desenvolupament Industrial, Palma, 1998.
- CALAFAT VICH, B., “Guillem Bujosa i Rosselló. Teixidor”, *Coanegra* 3 (1982), p. 14-16.
- CALAFAT VICH, P. J., CALAFAT VICH, B., RAMIS CANYELLES, M., “Resse-
nya de la fàbrica de teixits Sampere Bas: ‘sa fàbrica’”, *VI Jornades d’estudis locals. Els industrials i la indústria a Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2009, p. 43-58.
- RAMIS, A., COLL, P., *Artesans. Oficis i artesanía a Balears*, Caixa de Balears Sa Nostra, 1988.
- RAMIS CANYELLES, M. , “Indústria tèxtil a Santa Maria del Camí, des de
finals del segle XIX a la guerra civil”, *VI Jornades d’estudis locals. Els industrials i la indústria a Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2009, p. 15-22.
- RAMIS CANYELLES, M., “La fàbrica tèxtil Sampere Bas”, *VI Jornades d’estudis locals. Els industrials i la indústria a Santa Maria del Camí*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2009, p. 23-42.



**Ajuntament de
Santa Maria del Camí**